

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
Факультет філософії та суспільствознавства
Факультет педагогіки та психології**

**ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«АКАДЕМІЯ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ»**

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 29

**Збірник наукових статей з актуальних проблем
філософії, культурології, психології, педагогіки та історії**

2019

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431
Г94

Редакційна колегія:

Бондар В.І. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, декан факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П. Драгоманова, заслужений працівник освіти України.

Дробот Г.І. – доктор історичних наук, професор, декан факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, заслужений діяч науки і техніки України.

Долінська Л.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, заслужений працівник освіти України.

Глушко

Глушко Т.П. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків

Крагель К.О. – голова Студентського наукового товариства факультету філософії і суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова

Майданик І.З. – доктор філософських наук, завідувач кафедри культурології гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування

Матвієнко О.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання, заступник декана факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П. Драгоманова з наукової роботи.

Морозов І.В. – доктор культурології, професор кафедри менеджмента соціокультурної діяльності Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Мсднікова Г.С. – доктор філософських наук, професор кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова.

Митник О.Я. – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри практичної психології НПУ імені М.П. Драгоманова.

Можейко М.О. – доктор філософських наук, професор, завідувача кафедрою методології гуманітарних наук Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Політевич О.Е. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри інформаційних ресурсів і комунікацій Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Приходко Ю.О. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П. Драгоманова, академік Академії наук вищої школи України.

Синьов В.М. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, почесний декан факультету спеціальної та інклюзивної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова, президент Асоціації корекційних педагогів України.

У збірнику подано наукові статті за матеріалами XXII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми гуманітарних наук у дослідженнях молодих науковців» (8 листопада 2019 р.), X Міжнародної наукової конференції «Інноваційні технології в галузі культури» (15 листопада 2019 р.), Міжнародної науково-практичної конференції «Психосинтез: актуальні проблеми теорії та практики» (25 листопада 2019 р.)

У працях аспірантів, студентів та молодих вчених з України та Польщі висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

Упорядники:

Кучеренко С.В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки НПУ імені М.П. Драгоманова.

Русаков С.С. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова.

Гуманітарний корпус: [Збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 29. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. – 154 с.

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431
ISBN

© Автори статей, 2019
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2019
© Видавництво «ТВОРИ», 2019

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
M.P. DRAHOMANOV NATIONAL UNIVERSITY OF PEDAGOGY
Faculty of Philosophy and Social Science
Faculty of Pedagogy and Psychology

**NATIONAL UNIVERSITY OF LIFE AND ENVIRONMENTAL SCIENCES OF
UKRAINE**

**ACADEMY FOR DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL
SCIENCE AND PRACTICE**

HUMANITARIAN CORPUS

Issue 29

**Collection of scientific articles on contemporary problems of
philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history**

2019

Members of Scientific Board:

V.I. Bondar, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Education of Ukraine

I.I. Drobot, Doctor of Sciences in History, Professor, Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Science and Engineering of Ukraine

L.V. Dolynska, PhD in Psychology, Professor, Chair of the Psychology Department, Meritorious Worker of Education of Ukraine

T.P. Hlushko, Doctor of Sciences in Philosophy, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy for Academic Matters and International Relations

K.V. Krahel - Chairman of the Student scientific society, Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

O.V. Matviyenko, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Assistant Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy for Academic Matters

I.V. Morozov, Doctor of Cultural Studies, Professor at the Department of Management of Sociocultural Activities of Belarusian State University of Culture and Arts

G.S. Mednikova, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

O.Y. Mytnyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Chair of the Department of Practical Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy
M.O. Mozheiko, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Methodology of Humanities of Belarusian State University of Culture and Arts

A.E. Palitsevich, PhD in Pedagogy, senior lecturer of the Department of the theory and history of information-document communication of Belarusian State University of Culture and Arts

Y.O. Prykhodko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine

V.M. Syniov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, honorary Dean of the Faculty of special and inclusive education of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, President of the Association of Correctional Pedagogues of Ukraine

This collection features scientific articles based on materials of the XXII International scientific conference "Actual problems of humanities in the research of young scientists" (November 8, 2019), X International scientific conference "Innovative technologies in the culture" (November 15, 2019), International scientific conference "Psychosynthesis: actual problems of theory and practice" (November 25, 2019).

Works by undergraduate and postgraduate students and young scientists from Ukraine and Poland address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

Compiled by:

Y.V. Kucherenko, PhD in Psychology, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

S.S. Rusakov, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

Humanistic Corpus: [collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] – Issue 29. – Vinnytsia: TVORY, 2019. – 154 p.

ISBN

© Article authors, 2019

© M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, 2019

© TVORY, 2019

ЧАСТИНА 1

EVERYTHING WILL TELL THE MAPS...PROPAGANDA AND THE HISTORY OF GDAŃSK

mgr Bień Agnieszka

Uniwersytet Marii Curie- Skłodowskiej w Lublinie

Wydział Filozofii i Socjologii

akazmierczak128@gmail.com

***In Gdansk we stood like a wall,
whistling at the Swabian cannon.
Now we are soaring among the clouds,
the soldiers of Westerplatte.***

K. I. Gałczyński: *"A song about the soldiers of Westerplatte"*

Poland is a country situated in Central Europe. In 1918, with the end of World War I, Poland regained independence after 123 years under the rule of 3 invaders – Russia, Austria and Prussia. The interwar period was a time when the Poles learned to live in the new reality of freedom – they were building new government and the structures of national authority, defining citizenship (for example, in 1918 women were given electoral rights), creating new borders and dealing with so called “Gdańsk issue”.

During the interwar period in Poland, Gdańsk was named the Free City of Gdańsk. Under the Treaty of Versailles concluded in 1919, the city gained autonomy from Germany and, in part, from Poland (as a sovereign). The boundaries of the Free City of Gdańsk were defined in Article 100 of the Treaty, ¹in which Germany simultaneously waived all and any rights and titles to it for the benefit of the main Allied and Associated Powers territory covered by the city. Speaking more precisely, however, in accordance with Article 101 of the Treaty, the special delimitation committee was to take care of their delimitation. In the Free City of Gdańsk, there was a separate constitution and a legal code corresponding to the Polish law [Mikos 1979]. In the peace treaty with Germany signed on 28 June 1919, articles 100-108 concerned Gdańsk and coincided with projects submitted by the British Prime Minister Wilson on 22 April 1919. The Free City of Gdansk also had sovereign relations with the League of Nations and remained within the customs borders of Poland. Polish citizens were to be treated on an equal footing with German citizens. In the Guide to Gdańsk from 1923, we can read: “Poland has the right and obligation to substitute Gdańsk in international relations. The Polish State, on behalf of Gdańsk, concludes all international agreements and treaties. Before that, however, the Polish Government should have had carried out so-called consultation with the Senate of the Free City. The only exception to this rule is the substitution of Gdańsk before the Council of the League of Nations’. Cases brought before the Council of the League of Nations are handled by Gdańsk without the intermediation of Poland. The consequence of the substitution of the Free City in international relations by Poland is the protection of its citizens abroad. This protection is primarily exercised by Polish consulates. It also results from the right of the representation of Gdańsk by Poland that “exequatur” towards foreign consuls to hold office in Gdańsk is granted by the President of the Republic of Poland in agreement with the Senate of the Free City” [Zawirowski 1923, p. 3].

On 24 October 1938, Joachim von Ribbentrop, the Foreign Minister of Nazi Germany, during a conversation with the Polish ambassador in Berlin proposed setting up a “general order” in Poland-Germany relations. The proposition involved incorporating the Free City of Gdańsk into the Nazi

¹ “The history of the city of Gdansk is a rich and sometimes complicated one. Described by Napoleon as ‘the key to everything’ when he marched eastward in the early 19th century, the city has moved backwards and forwards between Polish and German/Prussian control over the centuries. Twice in its history the city has found itself functioning as an independent City State, first in the period 1807-1814 under the auspices of Napoleon and secondly in the inter-war years. This second period highlighted the city’s unique and independent population, a bit German, a bit Polish, a bit Kashubian, but first and foremost Danzigers. It also became the focal point for disagreements which resulted in the much wider conflict that became WWII” - https://www.inyourpocket.com/gdansk/Freeie-Stadt-Danzig-1920-1939_70927f (6.10.2019).

Third Reich and the construction of an extraterritorial motorway along with a railway line between Eastern Prussia and the Reich. In return a non-aggression pact was to be extended for 25 years. The proposition has been rejected. On 28 April the Germans rescinded the non-aggression pact. On 5 May 1938 Józef Beck has given his famous speech in the Sejm:

“I hear a demand for the annexation of Danzig to the Reich, when I receive no reply to our proposal of the 26th March for a joint guarantee of the existence and rights of the Free City, and subsequently I learn that this has been regarded as a rejection of negotiations-I have to ask myself, what is the real object of all this? (...) Is it the freedom of the German population of Danzig, which is not threatened, or a matter of prestige-or is it a matter of barring Poland from the Baltic, from which: Poland will not allow herself to be barred? Peace is a valuable and desirable thing. Our generation, which has shed its blood in several wars, surely deserves a period of peace. But peace, like almost everything in this world, has its price, high but definable. We in Poland do not recognize the conception of “peace at any price.” There is only one thing in the life of men, nations and States which is without price, and that is honour.”

On 1st September, at 4.45 a.m., “Schleswig-Holstein” battleship fired a salvo from its deck cannons, which was a sign to launch the invasion of Poland. The scene, captured in film and photography, was seen by millions of people. And although in reality these were not the first shots fired that day, in the visual sphere, the World War II began in Gdańsk. German society welcomed the incorporation of the city into the Reich with joy expressed in the speeches of the Nazi leaders and during public ceremonies. This fact has been commemorated by occasional studies by several authors with revealing titles: Artur Bassarek, Danzigs Befreiung. Ein Tatsachenbericht mit Bildern (Liberation of Gdańsk. with photos); Hugo Landgraf, Kampf um Danzig. Mit Mikrophon und Stahlhelm an der Danziger Front (Battle of Gdańsk. With a microphone and a helmet made of steel on the frontline in Gdańsk); Hans Sponholz, Danzig – deine SA! Einsatz und Bewährung im Polenfeldzug (Gdańsk - your SA! Actions and merits in the Polish campaign); Friedrich Heiss, Danzig im Reich (Gdańsk in the Reich); Günther Sawatzki, Danzig ist deutsch (Gdańsk is German). Photographs played an important role in all these publications.

Here is where we should ask: how did the cartographic and city maps mirror such tense socio-political relations? First of all, we need to remember that the maps meant to be used by the general public were different from the ones dedicated for the army (be it German or Polish). So called “communal” maps were fragmented and incomplete. They did not include military areas or, if they did, only some of them were visible. The same strategy was used when it comes to the maps of Gdańsk during the interwar period. The cartographic maps of Danzig were not identical. The difference could be seen in the placement of commercial buildings such as plants or shipyard, as well as residential and state buildings. The differences between the reality and maps can be seen also on the land use plans – for example, a building that was supposed to be a primary school could unexpectedly turn into the armoury, or just disappear without a trace. This tendency to falsify the cartographic and architectural maps was something done by the Polish and the Germans alike. Both countries were given a hand in this process by the architects and cartographers from Gdańsk University of Technology. Often the same people were working for Poland and Germany at the same time.

The tension between Poland and Germany was especially tangible in Gdańsk. Torn between two countries the city tried to remain independent until 1936. Unfortunately, as a result of the actions of German citizens soon Nazi flags were hoisted in Danzig. After that year all the maps were printed in German and contained only the areas approved by the Nazis. Gdańsk aimed to be separated from the Republic of Poland. Cartographic maps became a weapon in the power struggle aimed at claiming such this important economic area for the Germans and a security measure meant to protect Poland against the shadow of incoming World War II.

In this pre-war period another significant development was the creation of so-called propagandistic maps of Gdańsk. Propaganda is a targeted action meant to influence the thoughts or even the actions of the chosen audience in order to produce the response corresponding to the author's intentions. When it comes to propaganda, usually the communication is one-sided. The same feature characterises the relationship between a cartographer and a map user. Maps are the element of visual propaganda – along with leaflets, posters, newspapers, photos and banners. Carefully chosen graphic elements may carry a message meant to be seen.

Maps may become an element of propaganda, if the cartographer's (the author's, the editor's or the publisher's) intention is to influence public opinion and to focus the attention of their audience on the particular idea, the one they try to underline. When a cartographer creates propagandistic map, the map projection is chosen subjectively, the data is included selectively, it is carefully "prepared", visual variables are applied along with the methods of cartographic visualisation meant to underline some information (often of marginal importance) and to diminish the importance of more important facts.

It doesn't necessarily mean that the map is falsified – usually, it is graphically and substantively correct. However, the applied data and graphic means of cartographic representation result in the map being subjective and biased. Maps, therefore, are an easy target when it comes to manipulation – that is why they were used in the process of shaping public opinion in order to achieve some specific social, economical or political goals – as they usually bring out strong emotions of the community. Maps were commonly used in Germany, in the 1920's and 1930's as the means of strong propaganda. Suggestive cartographical works put strong emphasis on the content meant to show gaining the "living space" for the Germans. This period was also rich in biased publication of revisionist character meant to justify the need to set up the new borders in Europe.

What were the tools used in order to create a propagandistic map?

First of all, a map projection. The knowledge of the properties of map projections may help the authors of propagandistic maps in choosing the one which could underline the beneficial features of the particular area. The aim of choosing the particular map projection may be, for example, to put an area in the central or peripheral part of the globe. That is why the normal azimuthal projections were used (such that the surface's axis of symmetry coincides with the Earth's axis) to create world maps in 20th century meant to promote communism – the maps gave the impression that the USRR is located in the centre of the world and that along with the other communist countries it forms an enormous empire. By choosing the same projection to create a different map an author could aim at minimizing the importance of communism or to point out the danger of communism being dominated by capitalist countries surrounding the communist countries.

Another important element was maintaining the appropriate scale. Choosing the scale for a cartographic representation in order to create propagandistic map was an important matter when it came to the books of maps, as well as the maps presented in books, leaflet or media. A properly edited book of maps should enable the reader to easily compare the maps and, as a result, enable them to reach the conclusion. That is why it is so important to maintain the scale of countries, continents and world itself. Reading the information from the map properly, the reader should be able to identify the countries, regions and continents as they should be presented in an appropriate scale.

If the publisher wished to print the propaganda, they would not care about maintaining the proper scale. A good example of such practice are the maps printed in the books of maps meant for German schools during World War II – they presented Germany and the USA in the different scales, creating the impression that these countries are of similar size².

Another element of propaganda was the manipulation of base content. Base content allows for placing the thematic content in the appropriate spatial context. It plays an identifying role. However, on the propagandistic maps base content can have another function: it can fortify or limit thematic content. This technique was used by German propaganda cartographers when the borders

2 "Before the U.S. had entered into WWII, U.S. President Franklin D. Roosevelt came to possess a German map of Central and South America that depicted all Latin American republics reduced to "five vassal states...bringing the whole continent under their (Nazi) domination". FDR viewed this as an open threat to "our great life line, the Panama Canal" and therefore mean that "the Nazi design is not only against South America, but against the U.S. as well." This map was undoubtedly propaganda, yet its target audience could have either been the German or American public. The map was first discovered by the British and then brought to the attention of FDR. Although Berlin claimed that it was a forgery, the origin of the map is still unknown. Some Nazi maps were commissioned as an attempt to divert sympathy from Britain and deter Allied aggression. The Nazi map, "A Study in Empires" compares the size of Germany (264,300 sq. mi) to that of the British Empire (13,320,854 sq. mi), arguing that Britain, not Germany, is the aggressor nation. The Nazi regime also used maps to persuade the United States to remain neutral during WWII by flattering both isolationism and Monroe Doctrine militarism. "Spheres of Influence," created and published in 1941, uses bold lines traced around sections of the globe to send a clear message to Americans: stay in your own hemisphere and out of Europe" - https://en.wikipedia.org/wiki/Cartographic_propaganda (5.11.2019)

in Europe were set after World War I and during the interwar period, when they demanded the revision of borders. As border delimitation in Central Europe was bound to the national borders, it was also the most important subject of the publications which presented the issue. When it comes to German propaganda, various publications used forests as base content. German-Polish borders were presented to make the areas belonging to Poland visually smaller (most of the Poles were living in the countryside, while the Germans resided in the cities). Some of the maps presented these forests only in the areas where the Germans were minority. Oftentimes base content emphasised railway lines or roads, marking them as “the areas of German influence”.

On the achromatic maps, the areas and other elements of content which are important for a propaganda cartographer were presented using black colour, while the rest of them is presented using the shades of grey. These features were characteristic for newspaper content, as well as propaganda brochures and leaflets made by the Germans in the interwar period. They thought that using too much colours may result in interrupting the process of influencing a reader of propagandistic map – that is why the cartographers could use only red, sometimes also green colour.

The particular colours are often used on a map to present the relations and links – usually, the areas we want to claim are of similar colour to the colour of our country (for example, in the Polish historical books of maps Poland is red, while the Free City of Gdańsk is pink)³.

The final element is a chance for comparison. Placing two or more maps side by side can be used as propaganda as well. Usually the maps present the characteristics of a given area during different historical periods. By placing them next to each other the author tries to justify to the public the necessity of implementing particular actions which lead to these changes (for example, the change in unemployment rate after new political force gains power).

To sum up:

While maps may seem to be a “medium” meant to convey a straightforward, factual message, it is not always the case. The information becomes a means of manipulation when it is used as propaganda. The maps can be “prepared” by a cartographer in order to carry propagandistic message rather than scientific objectivity. A cartographer equipped in the knowledge on the application of visual variables may use it to create the image meant to focus the attention of its audience on the carefully chosen information and to make lasting impression. These techniques may be used to mislead the audience while giving the impression of authenticity. Unfortunately, the maps of Gdańsk from the interwar period may serve as a perfect example of such practice.

Bibliography:

- 25 Points Program of the Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, adopted February 1920.
Chowin S. (2010), *Myths and truths of Gdańsk memory*: in: M. Mendel, A. Zwierchowski (ed.) *Identity of Gdańsk citizens. Building of memory (oblivion)*, Gdańsk.
Chwin S. (1997), “Borderland literature” a dilemma of Central Europe, in: E. Traba, R. Traba (ed.), *Polish-German Topics*, Olsztyn.
Chwin S. (1999) *A Short History of a Joke*, Gdańsk.
Dominiczak J. (2014), *(Re)Construction*, in: B. Kierskiego (ed.) *Identities of Gdańsk. Essays on the city*, Gdańsk.
Fernandes E., Poulter M., *A Visual Study Guide to Cognitive Biases*, 2010.
Her J. F., *The Jewish Enemy: Nazi Propaganda during World War II and the Holocaust*, 2006. *Judgment of O. Dietrich, Trial of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunal Under Allied Control Council Law No. 10*, October 1946 - April 1949.
Hitler A., *Mein Kampf*, 1925.
Luckert S., Bachrach S., *State of Deception: The Power of Nazi Propaganda*, United States Holocaust Memorial Museum, October 2011.
Monmonier M., *How to Lie with Maps*, Chicago 1996.
Norman J.W. Thrower, *Maps & Civilization*. Chicago 2007.
Sorrell, P.E. (December 1981). *Cartography: A manufacturing industry concerned with the Processing, Transformation, Packaging and Transportation of Spatial Data. The Cartographic Journal*. 18 (2): 84–90.
Tyner J. T. *Persuasive Cartography*, Los Angeles 1974.

3 “Cartographic propaganda during WWI and WWII was used to polarize states along the lines of war and did so by appealing to the masses. Fred Rose’s <Serio-comic war map for the year 1877> portrayed the Russian Empire as an octopus stretching out its tentacles vying for control in Europe and was intended to solicit distrust of the Russian Empire within Europe. This concept was used again in 1917 during WWI, when France commissioned a map which portrayed Prussia as the octopus.[33] The octopus appeared again in 1942 as (Vichy) France intended to sustain its citizens’ morale and cast Winston Churchill as the octopus, a demonic green-faced, red-lipped, cigar-smoking creature attempting to seize Africa and the Middle East” - https://en.wikipedia.org/wiki/Cartographic_propaganda (5.11.2019)

ВПЛИВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ

Биркович Тетяна Іванівна,

*доктор наук з державного управління, професор
професор кафедри інформаційних технологій*

*Київського національного університету
культури і мистецтв*

byrkovychtetiana@gmail.com

Ковальчук Денис Олегович,

*магістрант кафедри державного управління і права
ПВНЗ «Київський університет культури»*

Перед Україною стоїть нагальна проблема здійснення реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади, ефективне впровадження якої сприятиме реалізації політики європейської інтеграції та розвитку співробітництва з європейськими інституціями.

Запровадження децентралізації публічного управління та адміністрування зумовлене нагальною потребою трансформації публічного управління та адміністрування, що характеризується жорсткою централізацією повноважень та ресурсів а також, неспроможністю ефективно та вчасно розв'язувати проблеми розвитку територіальних громад та їх об'єднань (у межах районів та областей), наявністю непрозорих механізмів прийняття рішень і, як наслідок, значними проявами корупції.

Децентралізація – це процес передачі повноважень та бюджетів на їх реалізацію від державних органів влади органам місцевого самоврядування, аби задовольняти інтереси жителів територіальних громад, підвищити якість надання суспільних послуг та активізувати розвиток регіонів [1].

Децентралізація має, з одного боку, сприяти посиленню ролі і здатності громад у формуванні середовища власного розвитку, чого не може ефективно створити держава, а саме: зменшення трансакційних витрат на території, сприятливі мікроекономічні умови, швидка реакція щодо вирішення проблемних питань, які виникають у процесі діяльності бізнесу. З другого – децентралізація вимагає інституціонально сильної держави, що є запорукою збалансованих взаємовідносин між нею і громадами, а також усередині громади в довгостроковій перспективі. Тому в процесах децентралізації управління визначальним має бути посилення насамперед самої держави, яка повинна вибудувати чіткі й прозорі інститути для фізичних та юридичних осіб, що складають основу динамічного розвитку [2].

Децентралізація публічного управління та адміністрування у сфері культури потребує від місцевого менеджменту певною мірою навчання та більшого розуміння того, як можна розвивати її на локальному рівні, тому що таких знань нині просто немає.

Стосовно розпорядження господарськими речами для місцевого менеджменту є більш зрозумілим і, нажалі, немає розуміння, що безпека регіону та держави залежить саме від культурного розвитку населення і те, що навчати дітей музики, співу, малювання є також важливо та обов'язково. Прикро, що справді поступово з переформатуванням і децентралізацією дуже багато де автоматично зі зміною підпорядкування відбувається так, що будинки культури, бібліотеки починають закривати. Зникає колишнє управління (радянське), а під нове їх ніхто не бере. Створювати нові культурні проекти на місцевому рівні потребує відповідних знань на фінансового ресурсу. В радянські часи держава виділяла величезний фінансовий ресурс на дану галузь, оскільки культура обслуговувала партію та ідеологію, а її

управління було ідеологічним, централізованим і вертикальним.

Отже, у сучасних умовах державотворення, виробниками культурного продукту можуть бути усі її учасники і це питання є невирішеним, оскільки ідеологічно країна розпорошилася, по-різному потребує та сприймає розвиток культури в окремо взятому регіоні. Також, стан розвитку культури залежить від фінансової спроможності населення країни та окремо взятого регіону, яким інколи не вистачає коштів навіть на їжу та одяг. Тому, як наслідок фрагментарного управління галузю культури, відбулася анексія Криму та війна на Сході України. В умовах децентралізації публічне управління та адміністрування повинно втілювати культурні проекти, залучати до них населення регіону, зацікавлювати його питаннями розвитку культури та розуміти її важливість, оскільки культурний розвиток регіону спряє його зміцненню.

Список використаної літератури

- Гладка. Т.І. Децентралізація влади в Україні як засіб посилення демократії та підвищення її стійкості. // Державне управління: 31 удосконалення та розвиток. –2015. –№ 12.
- Нижник О. М. Теоретичні аспекти впливу децентралізації на розвиток держави та територіальних громад URL : <http://visnyk.academy.gov.ua/pages/dop/61/files/87ef47a3-cbbb-461e-8d87-8d3f91e3e55b.pdf>

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Бондар Юлія Володимирівна,
*аспірант Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
yuliya.bondar.94@gmail.com
Науковий керівник –
доктор педагогічних наук, професор О. В. Сорока*

Одним із важливих орієнтирів сучасної освіти є формування творчої особистості дитини, яка здатна нестандартно мислити, генерувати оригінальні ідеї, самостійно шукати шляхи розв'язання актуальних проблем. Значущість розвитку творчого потенціалу особистості задекларована у державних освітніх документах (Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Державний стандарт початкової загальної освіти). Зокрема, у Державному стандарті початкової освіти зазначено, що метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвитку самостійності, творчості та допитливості [2].

Відповідно виникає потреба у необхідності розвитку творчого потенціалу учнів початкової школи під час вивчення різних навчальних дисциплін. Особливої уваги заслуговують уроки української мови, які володіють вагомим потенціалом для розвитку мовленнєвих здібностей молодших школярів, образного та емоційного ладу мови, комунікативної компетенції, а відтак розвивають творчий потенціал учнів. Важливим засобом активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках української мови є інтерактивні методи навчання, що стимулюють дитячу творчість. Вони дають змогу створювати навчальне середовище, в якому теорія і практика засвоюються одночасно, а це у свою чергу сприяє розвитку світогляду, логічного мислення, зв'язного мовлення, виявленню й реалізації індивідуальних можливостей учнів.

Метою нашого дослідження є висвітлення особливостей розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках української мови із використанням інтерактивних форм та методів навчання.

Значну увагу розгляду проблем розвитку творчої особистості приділяли зарубіжні (О. Матюшкін, Я. Пономарьов, Б. Теплов) та вітчизняні (Г. Костюк, В. Моляко, С. Сисоєва)

вчені. Проблема формування мовно-творчої особистості висвітлена у працях М. Вашуленка, І. Гудзик, С. Ермоленко, Л. Мацько та інших. На необхідності використання інтерактивних технологій в освітньому процесі початкової школи наголошували О. Саган, Н. Коломієць, Н. Павленко та інші.

Слід зазначити, що у зв'язку із впровадженням в освітню практику Концепції Нової української школи (НУШ), значно розширилася сфера застосування інтерактивних методів навчання. Принципи педагогіки партнерства покладені в основу Концепції НУШ співпадають із необхідними умовами результативної навчальної інтеракції, зокрема, повага до особистості, доброзичливе ставлення, практична взаємодія у процесі діалогу, розподілене лідерство [7, с. 124].

Серед загальнопедагогічних умов розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності В. Ковальова виокремила такі:

- педагогічне стимулювання розвитку творчих здібностей на основі особистісно орієнтованого характеру взаємодії вчителя з учнями;
- застосування психолого-педагогічних технологій, які забезпечують самостійну активність учнів у процесі творчої діяльності;
- системність мовленнєвої роботи з учнями в умовах творчо-розвивального середовища [3, с. 52–53].

З метою доведення доцільності та ефективності застосування інтерактивних технологій на уроках української мови в початковій школі, наведемо приклади інтерактивних форм та методів роботи, які сприятимуть творчому розвитку молодших школярів. Вважаємо, що для організації роботи учнів під час виконання тренувальних вправ доцільно використовувати технологію кооперативного навчання – роботу в парах. Зокрема, О. Кондратюк пропонує під час вивчення теми «Ненаголошені голосні в корені слова», з метою підвищення грамотності письма, буде цікавою вправа «Орфографічний тренажер». Учень отримує картку, на якій написані слова з пропущеними ненаголошеними голосними в корені: «п..ро», «пл..че», «с..стра», «оз..ро», «д..рева». Він має підібрати перевірні слова і вставити пропущений звук. Другий учень перевіряє першого. Після перевірки діти обмінюються ролями. Потім в парах необхідно скласти твір, використовуючи усі запропоновані слова. Така робота сприяє засвоєнню та закріпленню знань, дає можливість урізноманітнити роботу з попередження помилок, розвиває яву та фантазію. «Орфографічний тренажер» можна використовувати під час вивчення таких тем, як-от «Апостроф», «Правопис префіксів з-, с-», «Подовжені приголосні» [4].

Також доцільно на уроках української мови практикувати складання діалогів в парах та їх інсцензувати. Така діяльність розвиває усне мовлення школярів, їхню акторську майстерність. Можна запропонувати теми, наближені до життєдіяльності молодших школярів: «Мені купили нову ляльку», «У бібліотеці», «У магазині», «Розмова з бабуся по телефону» [5, с. 7].

Розглядаючи тему «Загальне поняття про частини мови – іменник, прикметник, дієслово» у 3 класі, доречно запропонувати ще одну технологію кооперативного навчання – «роботу в групах». Кожна група отримує завдання – необхідно відгадати загадку і підібрати якомога більше прикметників, утворивши «Павутинку» («Асоціативний кущ»). Ця інтерактивна вправа розвиває мислення та творчість молодших школярів [1, с. 36–37].

На уроках української мови доцільно також використовувати інтерактивні технології колективно-групового навчання, які допомагають активізувати роботу всіх учнів класу. До цього класу технологій належать «Мікрофон», «Незакінчені речення», «Мозковий штурм», «Навчаючись – учусь», «Ажурна пилка», «Вирішення проблем», «Дерево рішень» [8, с. 43–55].

Погоджуємося із Н. Манагаровою у тому, що важливими інтерактивним механізмом, який сприяє розширенню кругозору, формуванню творчого потенціалу, розвитку логічного мислення є інтелектуальні ігри. Вони допомагають формувати в дітей уміння керувати процесом творчості, фантазувати, розв'язувати складні проблемні ситуації, які сприяють формуванню життєвих компетентностей. Для організації парної та групової роботи учнів на уроках української мови Н. Манагарова пропонує використовувати такі інтерактивні вправи: «Збери слово», «Казки навиворіт», «Повтори навпаки», «Схожі хвостики», «Веселий потяг»,

«Слово у слові». Досить цікавою є гра «Чарівні перетворення». Потрібно до поданого слова підібрати якнайбільше нових слів, замінюючи лише одну літеру. Якщо це неможливо, замінити дві: «нора – нога – ноша – наша – Маша – миша – муха – мука – рука – ріка – Ніка – Ніла – Ніна» [6, с. 20].

Для розвитку творчої уяви В. Ковальова рекомендує завдання, які спрямовані на розвиток групової взаємодії, а саме:

- складання творів-мініатюр за опорними словами та словосполученнями;
- складання творів-описів на основі узагальнень особистих вражень, спостережень у природі;
- придумування казок;
- складання віршів, загадок, скоромовок [3, с. 69].

Для розвитку творчого мислення та фантазії на уроках української мови радимо використовувати гру «Що станеться, якщо...». Учитель ставить запитання, які учні повинні обговорити в групі і назвати наслідки якоїсь події. Орієнтовні запитання для гри: «Що буде якщо зникнуть годинники?», «Що буде, якщо не стане календаря?» [6, с. 21].

Ми переконані, що вчитель початкової школи має враховувати інтереси учнів і розкривати їхні творчі здібності. Навчально-виховний процес повинен сприяти всебічному, творчому розвитку школярів. Використовуючи інтерактивні форми і методи на уроках української мови, вчитель не тільки підвищуватиме якість мовознавчих знань, але й формуватиме позитивне ставлення до предмету. Інтерактивні технології сприятимуть розвитку комунікативних навичок, формуванню творчої особистості, яка матиме міцні знання та буде успішно застосовувати їх на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисюк С. Г. Урок української мови з використанням інтерактивних технологій у 3 класі. *Початкове навчання та виховання*. 2008. № 29. С. 35–37.
2. Державний стандарт початкової освіти № 87 від 21 лютого 2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>
3. Ковальова В. І. Творча майстерня. Становлення та розвиток творчої особистості молодшого школяра. Х. : Основа, 2010. 191 с.
4. Кондратюк О. М. Інтерактивні методи навчання у початковій школі. К. : Шкільний світ, 2011. 104 с.
5. Кругла А. Д. Уроки читання, рідної мови, математики у 2 класі з використанням інтерактивних технологій. *Початкове навчання та виховання*. 2008. № 1. С. 6–10.
6. Манагарова Н. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2015. № 11/12. С. 20–21.
7. Остапівська І., Смаль О. Інтерактивне навчання на уроках математики в початковій школі. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. №4 (11). С. 123–127.
8. Пометун О. І. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання : навч.-метод. посіб. К. : А.С.К., 2005. 192 с.

DYREKTOR SZKOŁY JAKO MENEDŻER

Emilia Wieczorek

*Doktorantka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Studiów Edukacyjnych, Zakład Metodologii Badań o Edukacji*

emilia.wieczorek@amu.edu.pl

Promotor –

Profesor UAM doktor habilitowany Sławomir Banaszak

WSTĘP

Jak wskazuje Sławomir Banaszak: „oświata jest od wieków jedną z najważniejszych struktur rozwijających się społeczeństw. Nie tylko wchodzi we wzajemne relacje z gospodarką, systemem prawnym, lecz pośrednio kształtuje także strukturę społeczną” [3, s. 66]. Na podstawie tego stwierdzenia nie ulega wątpliwości, iż dyrektor dzisiejszej szkoły w XXI wieku otrzymał nie tylko szeroki zakres uprawnień, ale przede wszystkim zwiększył się zakres jego odpowiedzialności. Niewątpliwie permanentne przeobrażenia systemu oświaty, zwiększające się wymagania i oczekiwania społeczne oraz szereg innych czynników powodują, iż wizerunek dyrektora szkoły znacznie zmienia się na poziomie definicyjnym. Na gruncie literatury polskiej od kilkunastu lat powszechnie stosuje się określenie „menedżera oświaty” lub „przywódca edukacyjny”. Mają one na celu wskazanie i podkreślenie kluczowych kompetencji w zakresie przywództwa edukacyjnego, które zarówno na poziomie struktur mikro w edukacji, powiązane z talentem i stylami zarządzania placówkami mają fundamentalne znaczenie dla prawidłowego i wysokiej jakości funkcjonowania szkoły [23, s.105]. Grzegorz Mazurkiewicz wskazuje, iż „przywódca edukacyjny” to jednostka posiadająca siłę przekonywania oraz wydobywania potencjału podwładnych. Przejawianie wspomnianych umiejętności jest możliwe dzięki przyjmowaniu prawidłowej postawy wobec siebie, świata i szkoły, co jest spowodowane samoświadomością, samopoznaniem i wielopłaszczyznową refleksją [14, s.55]. „Menedżer oświaty” natomiast to nazewnictwo stosowane w celu określenia takiego dyrektora, który w imieniu podmiotów prowadzących szkołę potrafi nią wysokiej jakościowo zarządzać. Przez wysokojakościowe zarządzanie Lechosław Gawarecki pojmuje inspirowanie oraz stwarzanie odpowiednich warunków do kreowania innowacyjnych metod i form pracy pedagogicznej i organizacyjnej szkoły. Wymaga zatem od dyrektora – menadżera oświaty XXI wieku - samodzielności oraz umiejętności twórczego podejmowania decyzji dotyczących działalności podwładnych przy jednoczesnym zmaksymalizowaniu wykorzystywania różnorodnych zasobów kapitałowych oraz rzeczowych szkoły [8, s. 10].

Należy jednak w tym miejscu podkreślić tendencję wywodzącą się z literatury zachodnioeuropejskiej, która definiuje dyrektora szkoły poprzez użycie sformułowania „kierownictwo (przywództwo) pedagogiczne”. Takie określenie pozwala na pewien dualizm ról przypisanych dyrektorowi i podkreśla konieczność łączenia stanowisk, odpowiedzialności i zasobu kompetencji zarówno menadżera oświaty jak i pedagoga. Jako menedżer dyrektor powinien pełnić rolę stratega, kierownika, arbitra, kwestora, dyplomaty. Natomiast jako pedagog powinien być: mentorem, nauczycielem, doradcą, ambasadorem i adwokatem [8, s. 25-29].

KOMPETENCJE I KWIFIKACJE DYREKTORA SZKOŁY XXI WIEKU

Niezmiernie istotnym aspektem rozważań nad osobą dyrektora szkoły w kontekście menadżeryzmu są kompetencje i kwalifikacje, które winien przejawiać zarządca współczesnej szkoły. Jak wskazuje Justyna Śmietañska kompetencje najczęściej określane są przez wymagania dedykowane na określonym stanowisku [21, s. 147]. Warto zaznaczyć, iż atrybuty kompetencji rozszerzają się na staż pracy, współczynnik inteligencji oraz poszczególne cechy osobowości [22, s. 157-159]. Na gruncie literatury przedmiotu można zauważyć, iż kompetencje jawią się jako uprawnienia, odpowiedzialność i obowiązki, które dedykowane są dla określonego stanowiska. [5, s.121]. Wskaźnikiem kompetencji wielokrotnie czyniono wiedzę rozpatrywaną, jak wskazuje analiza J. Śmietañskiej, w trzech poziomach:

- wiedza w rozumieniu potocznym, określana jako wiedza o charakterze deklaratywnym,
- wiedza proceduralna /czynnościowa czyli konkretne umiejętności,
- gotowość do wykorzystania wiedzy w praktyce [21, s. 147].

Wielokrotnie w literaturze zarówno polskiej jak i zagranicznej podejmowano próby ujednoczenia definicji kompetencji i ich kategoryzacji [por. 17, s.94, por. 16, s.189 – 190, por. 24, s. 29]. Wskazać można zatem różnorodne definicje czy próby określeń czym właściwie kompetencje są. Przedstawiane często jako pewien zakres umiejętności, doświadczenia i wiedzy, zachowań oraz cech fizycznych pozwalają na podejmowanie określonych decyzji [15, s.154]. Zwrócić należy także uwagę na fakt, iż autorzy różnorodnych opracowań doszukali się swoistego rodzaju powiązań pomiędzy kompetencjami, a kwalifikacjami czy wreszcie umiejętnościami. Na potrzeby niniejszych rozważań przyjmuję za Sławomirem Banaszakiem, że „kompetencje (...) to kwalifikacje urzeczywistnione w działaniu” [2, s. 75].

W swoim opracowaniu dotyczącym talentu menadżerskiego w oświacie Justyna Śmietańska podkreśla, iż polski system oświaty cechuje się podejściem zadaniowym wobec dyrektorów szkół. Jest to nieodzownie powiązane ze specyfiką polskiego prawa oświatowego, które jednoznacznie wskazuje na szereg powinności dyrektora w obszarze poszczególnych sfer funkcjonowania szkoły [21, s. 148]. Tematyka dotycząca kompetencji menadżerskich dyrektora placówek oświatowych chętnie podejmowana jest przez teoretyków i badaczy współczesnych nauk. Analiza literatury przedmiotu pozwala wskazać na kluczowe kompetencje, które jawią się jako wiodące w procesie twórczego zarządzania. Bez wątplenia zaliczyć można do nich:

- błyskawiczne zorientowanie w obszarze analizy aktualnych problemów i sytuacji,
- stałe nabywanie skutecznych technik komunikacyjnych,
- umiejętności przywódcze,
- wydatny poziom samoregulacji,
- wysokojakościową analizę skuteczności zarówno planowania jak i realizacji

poszczególnych zadań o charakterze edukacyjno – wychowawczych [1, s. 43].

Na tle zmieniających się wymagań oraz permanentnego napływu nowych czynników wskazuje się także na kompetencje związane ze:

- znajomością prawa i czynne wykorzystywanie jego znajomości,
- umiejętność pozyskiwania środków finansowych np. z programów Unii Europejskiej,
- racjonalne dysponowanie majątkiem szkoły ,
- umiejętność wdrażania zmian i nieustanne podnoszenie kwalifikacji i wiedzy [4, s. 91-92].

Literatura fachowa bogata jest w różnorodne typologie kompetencji. Jak wskazuje jednak J. Kordziński w kontekście rozważań nad menadżeryzmem w oświacie przyjąć należy rozróżnienie na kompetencje o charakterze osobistym, interpersonalnym, społecznym, dydaktycznym, merytorycznym, zarządczym oraz instytucjonalnym. Szczególną jednak rolę przypisuje autor kompetencjom o charakterze społecznym jawiącym się jako autoteliczne wyposażanie osobowościowe osoby na stanowisku dyrektora placówki oświatowej. W aspekcie deficytnym kompetencje te uznawane są za umiejętności pozwalające na takie oddziaływanie na innych, które pozwoli na wywołanie oczekiwanych zachowań i reakcji [11, s. 50]. Ze względu na permanentne zmiany zachodzące w obszarze szkolnictwa podkreśla się stosunkowo często zakres kompetencji o charakterze strategicznym. W najprostszym ujęciu definiowane są jako wizjonerstwo, umiejętność długoterminowego i strategicznego planowania potencjału zasobów tkwiących w organizacji w celu utrzymania wysokojakościowego funkcjonowania szkoły [21, s.149].

W opinii społecznej istnieje stosunkowo niewielka granica pomiędzy kompetencjami, a kwalifikacjami. W tym miejscu należy jednoznacznie podkreślić, iż na tle literatury przedmiotu oraz rozległych badań w zakresie zarządzania, nie tylko zarządzania na płaszczyźnie edukacyjnej, to właśnie kompetencje odgrywają kluczową rolę. Jak wskazuje Sławomir Banaszak zakres posiadanych kompetencji jest swoistego rodzaju realnym obrazem indywidualnych zdolności oraz predyspozycji jednostki. Co więcej wskazuje na jej chęć do pozyskiwania wiedzy nie dla samego jej gromadzenia ale dla podejmowania praktycznych i zdroworozsądkowych działań. Taki przejaw kompetencji jest według autora autotelicznym elementem działalności współczesnych organizacji, co pozwala mieć przekonanie, iż jest także najważniejszym aspektem w funkcjonowaniu szkół [2, s.77-78]. Uzasadnieniem tego przekonania są rozważania T. Kotarbińskiego i J. Zieleniewskiego w których organizacja prezentowana jest jako „system, którego uporządkowanie polega przede wszystkim na tym, że funkcjonalnie zróżnicowane jego części w zasadzie współprzyczyniają się

do powodzenia całości, a powodzenie całości jest istotnym warunkiem powodzenia części” [9, s. 75]. Na tle tak rozumianej organizacji z całym przekonaniem można stwierdzić, iż szkołą właśnie organizacją jest.

Mając na uwadze szereg wymagań stawianych dyrektorom współczesnych szkół w polskim systemie oświaty należy, przez pryzmat kompetencji i kwalifikacji zwrócić uwagę na konieczność podejmowanych przez osobę dyrektora ról kierowniczych o wydźwięku menadżerskim. Mowa w tym miejscu między innymi o:

- zarządzaniu procesami dydaktycznymi,
- sprawowaniu opieki nad uczniami pobierającymi naukę w placówce,
- sprawowaniu nadzoru pedagogicznego,
- zapewnianiu prawidłowych warunków materialnych i technicznych,
- podejmowaniu decyzji o charakterze administracyjnym,
- prowadzeniu rekrutacji na różnorodne stanowiska i szereg innych [18, s. 212].

Mając na uwadze szereg obowiązków spoczywających na dyrektorze szkoły należy pochylić się nad sklasyfikowaniem pełnionych przez niego funkcji. Funkcje dyrektora szkoły bez wątpienia charakteryzują się brakiem jednorodności. Podkreślić należy na tej płaszczyźnie pewien dualizm. Z jednej strony różnorodne koncepcje wskazujące na funkcje kierownicze dyrektora szkoły wskazują na złożoność pełnionej przez niego roli. Z drugiej strony natomiast płaszczyzna pozostaje stałe w obszarze zainteresowań badawczych i nie ma jeszcze jednomyślnego stanowisko w tej kwestii. Idąc zatem za przykładem wielu teoretyków i badaczy zagadnień dotyczących zarządzania i menadżerzemu w oświacie, za nadrzędną koncepcję funkcji kierowniczych uznaje się tę opracowaną przez Henrie'go Fayol'a [16, s.177]. Autor koncepcji pięciu funkcji kierowniczych wskazuje, iż dla wszystkich osób pełniących funkcje kierownicze uniwersalne są następujące:

- **planowanie** – określane jest na gruncie literatury także jako przewidywanie i stanowią punkt wyjścia przy podejmowaniu różnorodnych działań w procesie zarządzania. W ramach planowania dyrektor – menadżer podejmuje takie aktywności jak: rozpoznawanie i rozumienie aktualnej sytuacji, przewidywanie rozwoju sytuacji, definiowanie celów możliwych do osiągnięcia i formułowanie działań koniecznych do ich osiągnięcia, określanie aktualnego stanu zasobów, prognozowanie konsekwencji podejmowanych działań oraz monitorowanie i kontrolowanie realizacji działań placówki [7, s.15]

- **organizowanie** – opiera się na opracowaniu właściwej konfiguracji zasobów, która pozwoli na realizację zaplanowanych działań i tym samym obejmuje: organizację o charakterze przestrzennym, rozdysponowanie pracy, dysertację organizacyjnej struktury, prawidłowe delegowanie odpowiedzialności i uprawnień, opracowanie i wdrożenie procesów, koordynowanie działań własnych i podwładnych, organizowanie pracy zespołów, przekazywanie informacji [13, s. 45]

- **rozkazywanie** – w najprostszym ujęciu dotyczy płaszczyzny wyznaczania i wskazywania kierunków działań, które wynikają z zakresu obowiązków podwładnych. Przez rozkazywanie w kontekście funkcji kierowniczych rozumie się także takie sterowanie procesem realizacji działań, które zapewni realizację zadań [21, s. 144].

- **przewodzenie** – ujmowane jest jako przekonstruowanie postaw pracowników w celu optymalnej realizacji założonych celów ze szczególnym uwzględnieniem wydźwięku przywództwa, które jest wynikiem następujących czynników: formalnego i pozaformalnego autorytetu, akceptacji ze strony podwładnych, kompetencji i kwalifikacji oraz wartości moralnych i etycznej działalności. Jak wskazuje opracowanie Henrie'go Fayol'a efektywny przywódca winien być wielopłaszczyznowo zaangażowany we wszystkie procesy zachodzące w organizacji, permanentnie podnosić kwalifikacje, wykazywać postawę etyczną oraz umiejętność kierowania konfliktem [13, s. 53]

- **kontrolowanie** – koncentruje się na sprawdzeniu osiągnięcia zamierzonych celów, które są wynikiem realizacji funkcji planowania. Pozwala na identyfikację błędów oraz ich niwelowanie. Wskazać należy, iż funkcja określana jako kontrolowanie pozostaje w ścisłym związku z planowaniem. Jest to spowodowane faktem, iż wyniki będące efektem dokonywania kontroli stanowią autoteliczne dane do podejmowania dalszych prób planowania [13, s. 60]

Nie ulega wątpliwości, iż Floyolowska koncepcja pięciu funkcji kierowniczych, chociaż najbardziej znana, nie jest jedyną próbą typologizacji kierowniczych funkcji na stanowisku dyrektora

szkoły. Egzemplifikacją różnorodności w tym zakresie niech będzie ukazanie koncepcji Władysława Kobylińskiego, który wskazuje na funkcję podstawową, pomocniczą, regulacyjną oraz uboczną. Pierwsza z wymienionych funkcji jest obszarem rozległym i rozumiana jest jako koncentrująca się na zadaniach wynikających z dydaktyki, wychowania i opieki. Kolejna funkcja – pomocnicza – poświęcona została zadaniom administracyjnym, gospodarczym oraz finansowym. Trzecia funkcja wskazana przez Władysława Kobylińskiego określona została jako regulacyjna i swoim obszarem obejmuje motywację, kontrolę, organizowanie oraz planowanie. Ostatnia z funkcji – uboczna – dotyczy działalności szkoły o charakterze warsztatowym, kulturalnym, oświatowym i usługowym [10, s.37].

Jak wskazują liczne opracowania mówiąc o funkcjach pełnionych przez dyrektora placówki oświatowej należy także poddać refleksji pełnione przez niego role czyli system zachowań stanowiący odpowiedź na zachowania innych podmiotów [20, s.31]. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż pełnione przez dyrektora role są wyrazem jego kwalifikacji i kompetencji. Pierwszego ujęcia pełnionych przez dyrektora ról dokonał Władysław Kobyliński i tym samym wyznaczył następująco: rolę organizatora całościowego procesu o charakterze dydaktyczno – wychowawczym, rolę wychowawcy i opiekuna pracowników szkoły oraz rolę realizatora oświatowej polityki państwa [10, s.100-104]. Mając na uwadze fakt, iż problematyka dotycząca zarządzania oświatą ma charakter międzydiscyplinarny, a jednocześnie obserwując aktualne przemiany w polskim systemie oświaty warto wskazać na te role, które w ich obliczu zobligowany jest wypełniać dyrektor szkoły XXI wieku. Perspektywa aktualnych zmian w polskim szkolnictwie jest szeroka i cechują ją różnorodne zakresy. Dotyczą nie tylko całościowego systemu zarządzania ale także wymagają reorganizacji każdego szczebla struktury – w tym także zmian na poszczególnych stanowiskach. Chcąc ukazać różnorodność ról wynikających z zachodzących zmian, warto najpierw ukazać samą ich złożoność. Zdaniem M. Armstronga w obrębie zmian wskazać można na zmiany – po pierwsze o charakterze strategicznym czyli takie, które dotyczą zagadnień długoterminowych i odnoszą się do całej struktury organizacji obejmują tym samym jej misję, filozofię, cel. Po drugie wskazuje autor na zmiany operacyjne czyli takie, które dotyczą innowacyjnych procedur, struktur, technologii a tym samym wpływają na funkcjonowanie całości lub części organizacji. Po trzecie jawią się zmiany transformacyjne, które występują wtedy gdy w obrębie organizacji wprowadza się różnorodne modyfikacje strukturalne oraz dotyczące zachowań i procesów [12, s. 373-374]. Biorą pod uwagę, iż szkoła jako organizacja bardzo często znajduje się w układzie wszystkich zmian opisywanym przez M. Armstronga przywódcą edukacyjnym powinien charakteryzować się według H. Scheina następującymi cechami:

- znacznym poziomem percepcji oraz zrozumienia siebie i świata zewnętrznego;
- permanentną motywacją do zmian i nabywania nowych kompetencji i kwalifikacji;
- stawianiem przeciwności własnym i cudzym niepokojom;
- umiejętnością wielopłaszczyznowej analizy zachodzących zmian;
- umiejętnością motywowania innych do podejmowania różnorodnych aktywności dla organizacji;

- otwartością na dzielenie się wiedzą i umiejętnościami [6, s.9].

Przedstawiona powyżej złożoność cech i kwalifikacji pozwala twierdzić, iż przywództwo w edukacji rozpatrywane powinno być na różnorodnych poziomach. Jak wskazuje S. Covey zarządzanie skoncentrowane na określonych zasadach jest najbardziej odpowiednim oraz skutecznym stylem kierowania. Podkreśla on, że jednostki współtworzące organizację nie mogą być jedynie pojmowane w kategoriach ekonomicznych, społecznych, psychologicznych ale także duchowym. Wynika z tego fakt, iż podwładni mają potrzebę poczucia sensu i współtworzenia całości. Wobec tego wynikają cztery poziomy na których powinno jednocześnie przebiegać przywództwo. Są to następujące poziomy:

- osobisty – stosunek do swojej osoby;
- interpersonalny – stosunki i związki z innymi;
- zarządzania – odpowiedzialność za realizację pracy innych;
- organizacyjny – organizacja pracy innych, prowadzenie szkoleń, naboru, budowanie zespołu, formowanie wewnętrznej struktury oraz realizacja strategii [19, s.88].

ПОДСУМОВАНИЕ

System edukacji w Polsce podlega permanentnym zmianom, których powodzenie z kolei zależne jest od strategii zarządzania i kompetencji dyrektora szkoły. W obliczu edukacyjnych przemian to właśnie kwalifikacje, kompetencje i indywidualne predyspozycje menadżera szkoły warunkują poziom jej funkcjonowania. Podkreślić należy bardzo istotną cechę menadżeryzmu w oświacie – mianowicie jak wskazuje S. Kwiatkowski oraz J. Madalińska – Michalak – zarządzanie oświatą postrzegane w kategorii przywództwa edukacyjnego jest zagadnieniem interdyscyplinarnym i czerpie z obszaru różnorodnych nauk o zarządzaniu [24, s.9]. Za konieczny zatem uznaje się fakt permanentnego badania oraz analizowania zarówno przemian zachodzących w oświacie jak i wielopłaszczyznową analizę stanowiska dyrektora – menadżera – przywódcy placówki oświatowej. W zależności od indywidualnych czynników środowiskowych, społecznych, kulturowych, politycznych sposób zarządzania szkołą będzie różny, jednak nie ulega wątpliwości, iż dyrektor dzisiejszej szkoły, szkoły XXI wieku to nie tylko wzorowy pedagog, ale także zarządca i kierownik.

Bibliografia:

1. Atamańczuk K., Przybyszewski R., Edukacja i szkoła u progu XXI wieku, Olsztyn 2001.
2. Banaszak S., Edukacja menadżerska w społeczeństwie współczesnym. Studium teoretyczno – empiryczne, Poznań 2011.
3. Banaszak S., Zarządzanie oświatą w turbulentnym otoczeniu, „Studia Edukacyjne”, nr 27/2013, Poznań 2013.
4. Bednarska-Wnuk I., Zarządzanie szkoły XXI wieku. Perspektywa menadżerska, Warszawa 2010.
5. Chęłpa S., Kwalifikacje kadr kierowniczych przedsiębiorstw przemysłowych: kierunki i dynamika zmian, Wrocław 2003.
6. Dzierżowska, Dyrektor, czyli przywódca, Dyrektor Szkoły, 2005
7. Fayol, H. (1916). *General principles of management*. Classics of organization theory, 2, 15.
8. Gawarecki L., Kompetencje menadżera oświaty, Poznań 2013.
9. Kisielnicki J., *Zarządzanie: jak zarządzać i być zarządzanym*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008.
10. Kobyliński W., Funkcje dyrektora szkoły w teorii i w praktyce, Warszawa 1984.
11. Kordziński J., Kompetencje społeczne dyrektora szkoły „Dyrektora Szkoły, nr 12.
12. M. Armstrong, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa 2011, s. 373-374.
13. Machaczka J., *Podstawy zarządzania*, AE w Krakowie, Kraków 2001.
14. Mazurkiewicz G., Edukacji i przywództwo. Modele mentalne jako bariery rozwoju, Kraków 2012.
15. Oleksyn T., Zarządzanie kompetencjami w organizacji. Istota, cele, system, „Humanizacja Pracy. Zarządzanie Zasobami Ludzkimi” nr 3.
16. Otręba R., Sukces i autonomia w zarządzaniu organizacją szkolną, Warszawa 2012.
17. Rakowska A., Kompetencje współczesnego menadżera [w:] Zarządzanie kompetencjami w organizacji, E. Maslyk-Musiał (red) Warszawa 2005.
18. Stefanik M., Być liderem, [w:] Edukacja i przywództwo. Modele mentalne jako bariery rozwoju, red. G. Mazurkiewicz, Kraków 2012.
19. Szafran, J. Menadżer – Przywódca. Uwagi o roli dyrektorów szkół w zarządzaniu zmianami.
20. Szczepański J., Elementarne pojęcia socjologii, Warszawa 1970.
21. Śmietanańska J., Talent menadżerski w oświacie, Poznań 2016.
22. Terelak J.F., Psychologia menadżera, Warszawa 1999.
23. Tołwińska B., *Kierowanie szkołą: rola dyrektora – partycypacja nauczycieli*, [w:] Przywództwo edukacyjne w szkole i jej otoczeniu, red. S.M. Kwiatkowski, J.M. Michalak, I. Nowosad, Warszawa 2011.
24. Wołk Z., *Całoczasowe poradnictwo zawodowe*, Zielona Góra 2007

ДО ПРОБЛЕМИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ВНУТРІШНІХ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ

Оксана Войтенко,

oxyvoyt@gmail.com

аспірантка кафедри психології,

«Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

У процесі пошуку нових орієнтирів особистість стикається сьогодні з новими викликами, які потребують актуалізації внутрішніх ресурсів особистості. В умовах соціальної депривації індивідуальність втрачає важливі соціально-психологічні орієнтири, оскільки, обмежена в значущих суб'єктивних виборах, вона змушена постійно спрямовувати зусилля на

подолання ситуативних обставин.

Тривале перебування в звуженому діапазоні ролей зміщує нормативи життя, загострює акцентуації характеру, а інколи паралізує активність настільки, що суб'єкт починає боятися проявити ініціативу навіть задля задоволення звичних і важливих потреб, які заганяються у підсвідоме. В результаті такої гіперболізованої адаптивності в поведінці індивіда все частіше спостерігаються невротичні синдроми, формується недовіра до оточуючих та незадоволення собою, проявляються психічні розлади, які спричиняються страхами і захистами від них (Хорні, 1993).

Важливо вчасно помітити ту межу, яка відділяє зовнішнє соціальне обмеження від неадекватного, спровокованого самообмеження – аж до самовідречення. Руйнування критичності та неадекватності самооцінки заважає проникненню в суть актуальних проблем, постановці реальних цілей, зміщуючи перспективи і цінності.

Інша крайність в сприйманні депривованої особистості характеризується механічним поєднанням окремих вчинків чи дій (без осмислення мотивації, досвіду, суб'єктивної психологічної реальності) оточуючих у цілісний образ з визначеною структурою, що сприяє формуванню установок на певний тип людей, професію чи всю систему загалом, руйнуючи особистісні цінності, ідеали, а то й загальну гуманістичну спрямованість.

Наші потреби, бажання і мотиви зовні, здебільшого, презентуються емоціями, однак останні часто призводять до хибних життєвих виборів. Це відбувається на основі зміщення акцентів сприймання на користь зовнішніх норм і вимог, часто ігноруючи при цьому власні інтереси і можливості.

Багате емоційне спілкування – одна з важливих умов для підвищення стресостійкості та готовності до боротьби з депривуючою ситуацією. Не можна забувати, що людина наділена різноманітними емоціями, покликаними виконувати життєво важливу регулятивну функцію, тому ігнорування потребою в емоційному розвантаженні тягне за собою тяжкі наслідки (в нашому випадку – посилюючи негативні наслідки впливу депривуючої ситуації).

У ситуації переживання тривалої деприваційної ситуації в людини звільняється частина емоцій (емоції не мають визначеного навантаження). Деякий час такі невизначені емоції вільно наповнюють той чи інший образ (відбувається процес ознайомлення), але в якийсь момент, під впливом певних обставин, емоції можуть отримати негативну чи позитивну модальність, яка характеризуватиме ставлення до окремого суб'єкта чи якихось дій.

Емоційні ставлення, непідкріплені ясними уявленнями і знаннями, можуть швидко привести до неприємних розчарувань, несподіванок, що в свою чергу знижує настрої, забирає сили, необхідні на подолання недуги чи об'єктивних труднощів життя. Якщо такі речі відбуваються систематично, то в суб'єкта швидко розвиваються невротичні реакції, стають звичними депресивні стани.

Адаптивність депривованої особистості може набувати ознак зовнішнього конформізму: внутрішньо не погоджуючись з діями оточуючих, суб'єкт справляє враження повної погоджуваності і розуміння, викликаючи схвалення. Це сприяє уникненню конфліктів та непорозумінь, однак оптимізує процеси відчуження на глибинному особистісному рівні, закріплюючи інфантильність та стереотипність у взаємодії (для невротиків така поведінка може сприяти розвитку толерантності).

Оптимізація процесів відчуження залежить від аперцепції сприймання, від культурного та інтелектуального рівня розвитку особистості та від сили впливу травмуючої ситуації. В основі формування ціннісних орієнтацій депривованої особистості лежить конфлікт між потребою досягнень та неможливістю її реалізації в реальності. В такій ситуації можливе загострення усвідомлення власної недосконалої, що фруструє особистість.

У процесі психотерапевтичного спілкування актуалізуються спогади, цінності, все, що, здавалось, було забуто. Завдяки використанню способу переносу, пацієнт здатний реалізувати прагнення в довірливих безпечних стосунках, звільняючись від внутрішніх неусвідомлених конфліктів (З.Фройд, 1914).

Спіраючись на традиції культурно-історичного та діяльнісного підходів до розуміння психічного, можна стверджувати, що розвиток депривованої особистості, як і будь-якої особистості загалом, відбувається в процесі діалогічного емоційного взаємозв'язку з іншими

людьми та в процесі власної діяльності. Включення особистості в цілеспрямовану значущу діяльність супроводжується осмисленням її ролі для власного зростання та рефлексуванням себе в цій діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Фрейд З. Лекции по введению в психоанализ.М.-ПГ., 1923.
- 2.Хомич Г.О., Войтенко О.В. Психологічний ресурс як фактор переживання життєвої кризи особистості / Психологическая безопасность личности в изменяющемся мире: монография/ за ред. Волженцевой И.В.-Брест-Переяслав-Хмельницький, 2019. - С.414-431.
- 5.Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Самоанализ.- М.: Прогресс,1993.
- 6.Beck A.T. Cognitive therapy and the emotional disorders. N.Y Am. book, 1976.

ПОЛІТИКА ВАТИКАНУ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ У ВИСВІТЛЕННІ РАДЯНСЬКИХ ІСТОРИКІВ

*Гаврилов Владислав Олександрович,
аспірант Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»
gavrsvlad@gmail.com
Науковий керівник –
к.і.н., доцент Солошенко В.В.*

Під час Другої світової війни Ватикан не мав союзницьких відносин з СРСР, та й в цілому протягом усього періоду існування Радянського Союзу відносини між цими країнами дружніми назвати не можна. Як результат – радянські історики у своїх дослідженнях досить мало уваги приділяли Ватикану. Зокрема, це стосувалося і періоду Другої світової війни. У післявоєнні роки всі праці, які частково присвячені Ватикану також були малочисельними, а сама проблематика Ватикану не видавалася радянським вченим актуальною для ґрунтовного вивчення. Проте, навіть в існуючих працях простежувалася одна лінія притаманна усім тогочасним історикам – Ватикан вбачав в Радянському Союзі ворога і намагався втягнути його в сферу свого впливу.

У світлі цього варто зазначити, що праці радянських істориків, які були присвячені Ватикану майже не піддавалися історіографічному аналізу. Лише у наші дні стали з'являтися статті з цієї проблематики.

Враховуючи вищезазначене, спробуємо здійснити короткий аналіз на прикладі декількох основних праць радянського періоду стосовно діяльності Католицької церкви у період Другої світової війни.

Наш огляд варто розпочати із загальних праць про історію Ватикану, де кілька розділів були присвячені рокам Другої світової війни. Насамперед варто згадати монографію Йосипа Григулевича «Папство. Век XX». Її автор з'явився у радянській історичній науці в середині 1950-х років. Й. Григулевич – радянський розвідник, який працював в Європі і Латинській Америці, і поряд з цим він автор багатьох наукових робіт, академік Академії наук СРСР, людина з таємничою долею, деякі епізоди якої до сих пір знаходяться під грифом «цілком таємно».

Книга на сьогодні є досить популярною, і як результат має уже кілька перевидань. В останнє вона побачила світ у 2003 р. У ній автор детально розкрив особливості характеру і життєвого шляху Папи Пія XII.

Григулевич писав, що Пій XII не займався безпосередньо пастирським служінням, не був правлячим єпископом. Основна його діяльність полягала у чиновницькій роботі та дипломатичній службі. Справді, у багатьох вітчизняних і зарубіжних виданнях, можна зустріти таку думку. Дослідник детально зупинився на кар'єрному зростанні Еудженіо Пачеллі, і на його призначенні апостольським нунцієм в Мюнхен, особливий акцент робився на зустрічах і

особистому знайомстві кардинала з Гітлером [1, с. 237].

Також було акцентовано увагу на тій позиції, що у перший рік свого понтифікату Пій XII багато розмірковував про користь мирного життя та згубні наслідки війни. Він прагнув запобігти вибуху в Європі шляхом налагодження відносин між капіталістичними державами, а існуючу агресію у майбутньому направити проти СРСР. Цю безкомпромісну заяву автор підтвердив фактами на прикладі політики Пія XII по відношенню до католицької Польщі.

Справедливо Григулевич ставив питання: «Припустимо, що Папа дійсно боявся Гітлера, ... але чому ж тоді Пій XII і католицькі ієрархи не засудили фашизм після того, як союзники здобули перемогу?» [1, с. 245]. Відповідаючи на це питання, дослідник вважав, що Пій XII обрав перебування з фашизмом до кінця.

Йосип Григулевич описував вкрай цікавий факт: «Рузвельт звернувся до Пія XII з проханням стримати антирадянський запал церковників, які підривали антифашистську коаліцію, Пій XII відповів мовчанням» [1, с. 248]. Джерелом виступало листування президента Рузвельта і Пія XII, що було опубліковане послом США при Ватикані.

Автор широко використав документи Ватикану, промови Пія XII, аналізуючи їх, до честі історика варто відзначити, що тенденцій ним цей аналіз назвати не можна. Й. Григулевич детально і докладно розглянув витяги з промов Пія XII, проте головний акцент ставив на антикомуністичному характері у папських посланнях.

Аналізуючи загальні дослідження радянських істориків про Ватикан, також варто згадати працю М. Шейнмана «Папство» – це досить розлоге дослідження, у якому, як писав сам автор, «не ставив собі за мету викласти цієї роботи послідовно всю історію папства». У цій роботі Шейнман робив акцент на зв'язках Пачеллі з владою в США: «У 1936 р. статс-секретар Ватикана Євген Пачеллі відправився до США, для встановлення більш тісного співробітництва з правлячими колами цієї країни» [2, с. 163], у 1939 р. фактично було встановлено дипломатичні відносини між Святим Престолом і США. Йшла мова про відправку до Папи особистого посланця президента Трумена Майрона Чарльза Тейлора.

М. Шейнман висловлював думку про те, що політика Ватикану у сфері міжнародних відносин ніколи не була нейтральною, а завжди визначалася цілком прагматичними розрахунками. Основна новизна цієї роботи полягала в тому, що автор аналізував політику Ватикану післявоєнних років. Через п'ять років вийшла друком його ж монографія «Від Пія IX до Іоанна XXIII. Ватикан за 100 років». [3, с. 197]. Вона мало чим відрізнялася від загальної лінії попередніх робіт, тому зупинятися на її аналізі ми не будемо.

Ще одна робота, де було зроблено поверхневе дослідження про роль Ватикану у роки Другої світової війни – це праця «Ватикан, релігія, фінанси и політика» Й. Григулевича, який видав книгу під псевдонімом Лаврецький. [4, с. 334]. У своєму дослідженні Григулевич (Лаврецький), намагався знайти протиріччя – між офіційними виступами Пія XII і його фактичними вказівками своїм підлеглим.

Напевно, найкраще дослідження Лаврецького характеризує цитата: «Співіснування – це утопія, яка може приспати Захід, розрядка є небезпечною ілюзією. ... Захід стоїть на порозі небезпечного мирного наступу. ... Потрібно остерігатися компромісу зі Сходом, доки не будуть вирішені основні проблеми, за вказівками Папи» [4, с. 206]. Лаврецький, говорячи про Папу Римського як дипломата, вбачав в ньому ворога Радянського Союзу, який об'єднав активні сили Заходу для боротьби проти країн соціалістичного табору. Підводячи підсумок понтифікату Пія XII, Лаврецький, зазначав: «Баланс сил був невтішний. Переважна більшість коментаторів відзначала, що вплив католицької церкви на маси повсюдно впав, що церква безнадійно відстала, від сучасного світу, не розуміє його проблем, ухиляється від участі у вирішенні завдань, що стоять перед людством у XX ст» [4, с. 292]

За словами автора, що до антикомуністичного курсу, у засобах масової інформації вказувалися негативні наслідки для церкви, оскільки така політика кількісно впливала на склад католицької церкви. Навіть затіята антикомуністка Клер Люс Бус – посол США в Римі, на початку 50-х рр., змушена була визнати, ще за життя Пія XII, що його «хрестовий похід» проти комунізму обернувся для церкви поразкою. Виступаючи 5 січня 1954 р у Вашингтоні, вона говорила: «У 1949 р. комуністи були відлучені від церкви, тим самим церква сама поклала на себе тягар, що давить її, до цього дня. Мільйони людей відійшли тоді від церкви» [4, с. 292].

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку про те, що у радянській історіографії були деякі праці присвячені політиці Ватикану під час Другої світової війни, проте об'єктивність цих праць і ґрунтовність у вивченні цієї проблематики носить здебільшого політизований характер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Григулевич И. Папство. Век XX. М.: Изд-во Терра, 2003. 366 с.
2. Шейнман М. Папство. М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1961. 210 с.
3. Шейнман М. От Пия IX до Иоанна XXIII. Ватикан за 100 лет. М., Изд-во Наука, 1966. 197 с.
4. Лаврецкий И. Ватикан, религия, финансы и политика. М.: Госполитиздат, 1957 — 336 с.

**РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МОРСЬКИХ БЛОКАД
В ЕПОХУ АНТИЧНОСТІ**

Грабінський Володимир Олексійович
магістрант НПУ ім. М. П. Драгоманова,
історичний факультет
vgrab1997@gmail.com
Науковий керівник —
к.і.н, доц. О.О. Мальований

Постановка наукової проблеми. Морська блокада, як один з способів ведення бойових дій, була здавна відома людству та застосовувалася в різноманітних воєнних кампаніях. І хоча вперше поняття «морська блокада» набуло поширення лише з XVI ст., свої витoki воно знаходить ще в історії стародавнього світу. З плином часу способи використання блокад технічно вдосконалювалися та збагачувалися новими винаходами й стратегічними нюансами. Незважаючи на еволюцію технологій блокування, залишалося невирішеним питання законності морської блокади і механізму її врегулювання у міжнародних відносинах. З метою розібратися в цьому питанні, в різні часи, організовувалися конференції та були створені робочі групи, проте постулати, вироблені на засіданнях, носили дорадчий характер й не мали реального впливу на законодавство кожної з країн.

Актуальність дослідження. Актуальності проблеми надає те, що Україна є однією з держав, яка має вихід до моря. Також, триває війна з Російською Федерацією, в ході якої мав місце інцидент в Керченській протоці, що викликав великий резонанс у міжнародних відносинах.

Проаналізувавши документи, що були розроблені з метою врегулювання цього питання, ми зможемо вивести певні тези та виробити чіткі й прийнятні критерії для визначення законності морських блокад й розробити алгоритм дій у разі блокування акваторії певної держави.

Аналіз джерел та публікацій. Питання морських блокад цікавило багатьох науковців і знайшли своє відображення в численних працях. Досить точно визначення блокад дає Братерський М. В. в праці «Что есть что в мире политики» [1]. Правовий аспект питання у своїй праці «Морская блокада и современное международное право» розкриває Колодкін А. Л. [2]. Серед іноземних дослідників цікавою є праця Хігінса та Коломбо «Міжнародне морське законодавство», яка яскраво розкриває питання морських блокад у міжнародних відносинах [3].

Вклад основного матеріалу. Морська блокада, як один з способів ведення бойових дій, була здавна відома людству і застосовувалася в різноманітних воєнних кампаніях.

Розглядаючи стародавню морську історію, одразу можна помітити риси блокади у діях греків під час напівлегендарної Троянської війни XIII-XII ст. до н.е. Згадки про перебіг подій під час цього протистояння описані в творі Гомера «Іліада». [4]

В результаті бойових дій грецьким флотом було заблоковано узбережжя біля міста та низку островів, в результаті чого, дії троянської армії були значно обмежені, а також перервані комунікації Трої.

Для зручності у характеристиці тих чи інших блокадних дій, ми будемо послуговуватися сучасними поняттями, що були прописані у низці договорів з зазначеного питання.

І хоча на той момент, поняття блокади не було охарактеризовано та досконало вивчене стратегами, використання подібного маневру набуло поширення, в чому ми можемо переконатися, розглянувши деякі конфлікти різних епох.

Загалом, досліджуючи період Стародавньої історії, можна помітити, що людство починає активно опановувати морські простори. Цьому є декілька причин, зокрема – розвиток торгівлі, технологій та спроби знайти нові шляхи комунікації між окремими країнами.

Природно, що поруч з розвитком торговельного флоту, стратеги поступово застосовували морські сили і під час воєнних конфліктів. Це було зумовлено тим, що армія ставала більш мобільною, а для командувача відкривалася унікальна можливість атакувати ворога одночасно з декількох флангів.

Спочатку, основною функцією флоту була доставки військових формувань до місця призначення. Через слабкий розвиток технологій досить рідко відбувалися морські баталії в сучасному розумінні цього слова. Якщо супротивники і зустрічалися в морі, то відповідно до стратегічних уявлень того часу, розповсюдженим маневром було взяти корабель ворога на бордаж та, перекинувши туди військові формування, знищити команду супротивника або захопити її в заручники.

Хоча технології і не дозволяли вести бій на дальній чи середній дистанції, проте флот міг стати ефективною загороджувальною силою при облозі міст. Вишикувавши кораблі в акваторії певного міста, можна було легко обірвати комунікації супротивника і значно виснажити сили захисників. Після усвідомлення цієї можливості, видатні стратеги того часу починають вивчати поняття блокади та пристосовувати його до тогочасних реалій ведення війни.

Повертаючись до історичних прикладів, то елементи блокади, ми можемо знайти під час Саламінської битви 480 р. до н.е., що є одним з протистоянь греко-перських війн 500-449 рр до н.е.

На жаль, до нас не дійшов точний опис маневрів обох флотів, причиною цього є те, що через хаос на полі бою учасники не мали можливості спостерігати всю картину битви.

Читаючи Геродота, ми зустрічаємо свідчення того, що напередодні зіткнення перський флот блокував протоки між Муніхією та островом Пілаттеєю. Діодор доповнює картину твердженням, що разом з вищезазначеними маневрами Ксеркс направив частину флоту блокувати протоку між островом Саламін та материком. [5]

В даному випадку, перед нами приклад короточасної блокади, що носила неправомірний характер, оскільки вписувалася в концепцію загарбницької війни, що проводили перські формування під керівництвом Ксеркса.

Вдале використання блокади можна прослідкувати при дослідженні походу на Самос 440 р до н.е. афінського флоту під керівництвом Перікла. Ситуація загострилася через те, що самосці в цей час розпочали війну з Мілетом, після декількох поразок, представники Мілету звернулися за допомогою до Афін. З метою придурення таких виступів, Перікл, заручившись підтримкою інших міст вирушив війною на Самос. [6]

В результаті бойових дій, акваторія міста була заблокована афінським флотом і через деякий час захисники міста вимушені були здатися. Перікл своїми діями довів, що морська блокада є досить ефективною при облозі міст і надалі потрібно розробляти нові можливості застосування цього маневру.

Елементи блокади ми можемо знайти в облозі міста Сіракузи афінським флотом в 414 р. до н. е. Користуючись нагодою, сіракузяни змогли використати облогу на свою користь і заблокувати афінський флот в гавані, змусивши афінську армію відступати суходолом. [7]

Саме тут ми можемо побачити, як відверто неправомірна блокада була нівельована і фактично трансформована силами захисників міста в правомірну, оскільки встановлювалася з метою захисту своєї території.

Одним з яскравих прикладів морської блокади можна пригадати дії Олександра Македонського в порту Тіра 332 року до н.е. В ході кампанії, місто мало стратегічне значення для Олександра. На військовій раді він наголошував на необхідності штурму міста, адже фінікійський флот складав левову частку морських сил перської армії, взявши місто, Олександр значно послабляв сили супротивника. [8]

Основною проблемою македонського війська була відсутність флоту, натомість у супротивника були значні морські сили, до того ж фінікійцям обіцяли підтримку низка держав, зокрема, Карфаген, Кіпр та інші.

Спочатку македонська армія спробувала насипати дамбу в гавані перед містом, однак дії тірійців не дали можливості втілити плани в життя. Відмовившись від цієї ідеї, Олександр відбув до Сідона де завдяки діям Геростата та Еніла (царі Араду та Бібла) отримав у своє розпорядження флот, який і використав в облозі міста. Завдяки чисельності флоту, Олександру вдалося заблокувати місто та розвинути успіх в облозі.

Цей випадок знову ж таки доводить, що грамотно застосувавши блокаду можна здобути вагому перевагу в бойових діях.

Морські блокади застосовували і в Давньому Римі. Розвиток римського флоту тісно пов'язаний з розгортанням пунічних воєн, адже римляни зрозуміли, що перемогти супротивника з сильним флотом можна лише збудувавши свій власний. Вдале використання блокади римляни продемонстрували під час облоги міста Сіракузи в 214-212 р до н. е.

Не дивлячись на запеклий опір захисників міста, що мали досить прогресивні захисні машини – винахід Архімеда, все ж римські військові формування за підтримки флоту змогли взяти місто.

Висновок. Морська блокада є досить унікальним явищем військової науки. Своїм корінням цей прийом сягає в глибокі віки і по праву вважається одним з найстаріших методів ведення війни. Досліджуючи приклади блокування, можна помітити, що блокада не потребує значного технічного розвитку, проте, разом з науково-технічним процесом, вона лише розвивається та набуває нових можливостей до використання.

Розглянувши приклади використання морських блоkad в період античності, ми можемо зробити висновок, що цей прийом є досить ефективним, але лише за умови грамотного планування та використання власних ресурсів. Розпочавши традицію використання морських блоkad, стратеги зазначеного часу значно розширили функції військово-морських сил й дали якісно новий напрямок для їх подальшого розвитку як самостійної бойової одиниці, а не лише засобу доставки військ.

Список використаних джерел та літератури

1. Братерский М. В. Что есть что в мире политики / Максим Владимирович Братерский., 2016. – 368 с.
2. Колодкин А. Л. Морская блокада и современное международное право / Анатолий Лазаревич Колодкин. – Москва, 1963. - № 4
3. Higgins & Colombo. International Law of the Sea / Higgins & Colombo. – NY, 1951. – 593 с.
4. Гомер. Іліада / Гомер., 2018. – 576 с.
5. Геродот. История в девяти книгах / Геродот. – Ленинград: Наука, 1972.
6. Поход на Самос [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://cutt.ly/Rw3D7G1>.
7. Шустов В. Е. Войны и сражения Древнего мира. / В. Е. Шустов. – Войны и сражения Древнего мира.: Феникс, 2006. – 521 с.
8. Арриан. Поход Александра / Арриан. – Москва: МИФ, 1993.

ПСИХОСИНТЕЗ КАК ОДНА ИЗ КОНЦЕПЦИЙ ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ ВРАЧА НЕОТЛОЖНОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ

Гришняева Е.В., Григору В.В.

*к.м.н., ассистенты кафедры экстренной медицинской помощи,
ортопедии и травматологии ХНМУ,*

Шаповалова В.В.

*врач акушер, I категории – гинеколог Сватовская обласная психиатрическая
больница*

*«Над нами властвует всё то, с чем мы себя отождествляем.
Мы можем властвовать над тем и контролировать всё то,
с чем мы себя разотождествили»*

Р. Ассаджиоли

Почему мы предлагаем использовать именно концепцию психосинтеза при формировании мировоззрения врача неотложной медицинской помощи?...Наверное потому, что они одни из немногих специалистов медицинской отрасли, которые в своей работе имеют компонент быстрого реагирования, общение их нередко связано с представителями различных органов, не относящихся к медицине, а также особенности общения с родственниками пациентов (фактор неожиданности) и обширный возрастной диапазон пациентов.

Специалистам бригад неотложной медицинской помощи необходимо уметь быстро переключать своё внимание и владеть навыками включения различных субличности, во избежания возникновения конфликтных ситуаций и профилактики профессионального выгорания с возможным возникновением психосоматической патологии.

Медицинский персонал бригад неотложной медицинской помощи должен иметь определённый набор индивидуально – типологический набор личностных характеристик, которые помогают быстрой адаптации к особенностям специализации данного профиля работы.

Используя концепцию и методы психосинтеза, мы должны научить наших студентов, курсантов находить и выделять уже имеющиеся субличности, доводить их до возможно высокой вершины и своевременно переключаться на актуальную, при сложившейся ситуации на данный момент.

Имея представление о сублиностях, будущий врач, медицинская сестра имеют возможность наиболее глубоко и комплексно рассматривать личность пациента и при этом находится в режиме экономии собственных эмоциональных затрат и вовлечённости в процесс, не касающийся оказания неотложной медицинской помощи. При этом они сохраняют имеющиеся эмпатийные качества, тем самым возрастает качество оказания медицинских услуг и сохраняется социальный статус человека... Он не выгорает на работе, а значит медицинское лечебное учреждение имеет высокие шансы не потерять квалифицированного специалиста.

В нынешней сложившейся ситуации Украинского здравоохранения вопросы кадрового обеспечения решаются по принципу : «свято место пусто не бывает». Прискорбно, но хотелось бы напомнить иное высказывание «кадры решают всё»... поэтому забота об образовании и адаптации к первичным должностям должна осуществляться медицинским учебным заведением с момента, когда абитуриент переступает порог *Almamater*.

Здоровье и уравновешенное развитие человека – это основа и задача концепции психосинтеза. Постигание своего истинного Я, достижение, на основании этого, внутренней гармонии и налаживание адекватных отношений с внешним миром, в том числе и с окружающими людьми. Вот залог здоровой и плодотворной работы медицинского персонала.

Литература

1.П. Феруччи. Кем мы можем быть Из книги: Ассаджиоли Р. Психосинтез: теория и практика. - М.: „REFL-book”, 1994. - С. 52-57.

2. Гришняева О.В. Лідерство в медсестринстві як складова швидкої адаптації до роботи в лікувально – профілактичних закладах. Медична психологія, 2018, Т.13, №3(51). С. 42-46.

РОЗВИТОК ВОЛЬОВОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ЙОГО АКАДЕМІЧНОЇ ПРОКРАСТИНАЦІЇ

Дубініна Катерина Віталіївна,

к. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки і психології НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна. kate78@ukr.net

Прокрастинація, на думку багатьох науковців, стала гострою проблемою ХХІ століття, оскільки вона є феноменом, який у наш час надзвичайно стрімко поширюється. Термін «прокрастинація» є відносно новим для вітчизняної науки, проте – явище, давно відоме людству. Прокрастинація – це своєрідна емоційна реакція особистості на планові або необхідні справи, схильність людини до відкладання своїх справ «на потім», «на завтра», «на майбутнє».

Зтеоретичних надбань науковців відомо, що існує:

- три критерії, на підставі яких поведінка людини визначається як прокрастинаційна: контрпродуктивність, марність, відстрочка;
- три історичні етапи формування уявлень про прокрастинацію (донауковий, наукового осмислення, експериментально-прикладний);
- п'ять її видів (шоденна або побутова, у прийнятті рішень, невротична, компульсивна, академічна);
- два типи (розслаблена (тимчасова) і напружена (хронічна));
- детермінанти прокрастинації (ситуативні, перманентні) та її наслідки (стрес, відчуття провини, втрата продуктивності, невдоволення навколишніх через невиконання зобов'язань);
- причини прокрастинації (психологічні, соціально-психологічні, педагогічні та психо-фізіологічні) [5].

Особливої уваги заслуговує явище академічної прокрастинації у студентському середовищі. Студенти, які перебувають в умовах постійної психологічної напруги, надмірної кількості навчальних завдань та обмеження часу на їх виконання, схильні відкладати деякі справи на потім, що врешті-решт призводить до виконання їх в останню мить (день, ніч) при жорсткому дефіциті часу. Це позначається не тільки на якості, успішності навчання, а й на психофізіологічному стані студента, на його особистості загалом.

Спроби дослідити академічну прокрастинацію були здійснені як зарубіжними (М. Айткен, М. Качгал, В. О'Бріен, Л. Солоньон), так і вітчизняними вченими (Д. Анпілова, С. Бабагіна, Є. Базика, В. Бикова, Я. Варваричева, О. Грабчак, Н. Карловська, А. Коробейнікова, М. Кузнецов, К. Мей, С. Мохова, Я. Козуб, А. Неврюєв, С. Соболева, О. Фролова та ін.).

Здійснений нами теоретичний аналіз психологічних причин прокрастинації, зокрема її академічної, у попередніх наших дослідженнях [5], засвідчив, що однією із них є порушення вольової сфери, несформованість вольових якостей особистості. Люди-прокрастинатори – це особистості з нерозвиненими, несформованими вольовими процесами, які не вміють чи нездатні перемогти самих себе, подолати труднощі тощо.

Теоретичний аналіз наукових досліджень з проблеми волі (Н. Ах, Р. Ассаджіолі, М. Басов, Л. Виготський, В. Іванніков, Є. Ільїн, В. Калін, В. Котирло, С. Рубінштейн, В. Селіванов, Б. Смірнов та ін.) засвідчив, що її

психологічна природа трактується науковцями по-різному. Погляди на природу волі виявляються в межах від її заперечення як самостійно існуючого явища до виокремлення як центрального поняття в розумінні особистості людини, що доводить наявність труднощів у визначенні суті цього феномена й підведення поняття “воля” під якусь загальну психологічну категорію. Воля трактується дослідниками і як процес, і як функція, і як здатність, і як саморегуляція; як довольна форма мотивації; як свідомо організована і регульована людиною своєї діяльності й поведінки, спрямована на подолання труднощів при досягненні поставлених цілей тощо. Провідними є три підходи стосовно її природи: мотиваційний, “вільного вибору”, регулятивний. Вольова регуляція розуміється як опосередковане метою і мотивами створення

стану оптимальної мобілізованості, оптимального режиму активності й вірного спрямування цієї активності. Воля розглядається як свідома активність особистості, яка спрямована на подолання перешкод, що виникають на шляху досягнення мети діяльності. Воля проявляється через регуляцію внутрішніх станів, власних дій і різних психічних процесів, вольові дії та якості. У психології вольові якості особистості розглядаються як відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої саморегуляції поведінки, її володіння собою [4],[7].

Що стосується досліджень розвитку вольових якостей у юнацькому віці під час професійної підготовки студентів різного профілю у вищих закладах освіти, то можна виділити праці О. Барабаша, І. Березовської, Н. Гутаревої, Л. Ковтун, С. Смірної, М. Шабаліної та ін.[4].

Результати власного емпіричного дослідження взаємозв'язку прокрастинації вольової саморегуляції студентів засвідчили наявність кореляції між цими явищами. В дослідженні було використано «Анкети щодо виявлення наявності стану прокрастинації» Є. Базики [3] та опитувальники: «Самооцінка сили волі» (Н. Обозов), «Оцінка своєї наполегливості», «Самооцінка організованості», «Самооцінка терплячості», «Оцінка своєї завзятості» (Є. Ільїн і Є. Фещенко) [7].

Дослідженням було охоплено 135 студентів 1-3-х курсів денної та 1-2-х – заочної форми навчання спеціальності «Психологія» факультету педагогіки і психології НПУ імені М. П. Драгоманова. Емпіричний аналіз показав, що високого рівня (хронічної) прокрастинації не виявлено у жодного із досліджуваних. У студентів першого (47,4%), другого (82,9%), третього (58,9%) курсів стаціонару виявлений середній рівень (тимчасової) прокрастинації. А у більшості 52,6% першокурсників, 17,1% другокурсників і 41,1% третьокурсників вона взагалі відсутня (низький рівень). У студентів-заочників, виявлено, що більшість першокурсників (60%) мають низький рівень прокрастинації, іншим 40% притаманний середній. У другокурсників, навпаки, тимчасова прокрастинація виявлена у 80% і відсутня 20%. Отримані результати свідчать, що більшість майбутніх фахівців – психологів мають стан тимчасової прокрастинації, який можна корегувати задля запобіганню появи її хронічної форми.

З метою встановлення зв'язку між рівнем розвитку прокрастинації досліджуваних і їх рівнем сили волі та вольових якостей (наполегливості, організованості, терплячості, завзятості), нами був здійснений кореляційний аналіз одержаних даних (за Пірсоном). Результати даного дослідження представлені нами лише у вибірці студентів 1-го курсу денної форми навчання. Більшість з них (63,2%) мають середній рівень *самооцінки сили волі*, 36,8% - високий. 52,6% першокурсників проявляють *наполегливість* на середньому рівні, 47,4% - на високому. *Терплячість* у більшості (57,9%) розвинута на середньому рівні, у 42,1% - високому. *Завзятість* на високому рівні виявляють 57,9% досліджуваних, на середньому - 42,1%. Низького рівня сили волі, наполегливості, терплячості, завзятості у них нами не виявлено. У 84,2% студентів було встановлено середній рівень *організованості*, у 15,8% - низький. Високого рівня розвитку цієї якості не виявлено.

Здійснений кореляційний аналіз засвідчив, що академічна прокрастинація досліджуваних корелює з рівнем прояву їх сили волі (0,30), наполегливістю (0,41), терплячістю (0,08), завзятістю (0,21), організованістю (0,56). Це свідчить про існування взаємозв'язку між названими явищами. Тому, цілком зрозуміло, що розвиваючи силу волі, вольові якості можна запобігти й подолати прокрастинацію.

Психологічна корекція даного феномену підтверджується дослідниками (С. Соболева, С. Мохова, А. Неврюєв та ін.). Серед основних шляхів профілактики та подолання прокрастинації у студентському середовищі є розвиток вольової саморегуляції, зокрема виховання сили волі (Т. Вайда).

Студентам для розвитку власної сили волі, вольових якостей, вольової поведінки вцілому необхідно створити для себе певну власну програму їх самовиховання [7]. Самовиховання за своєю психічною природою є вольовим процесом, а будь-яке самовиховання є одночасно і самовихованням волі [8]. Програма має такі складові: 1. Необхідно чітко визначити мету і завдання: перспективна мета (3-4 роки); на рік; найближчі цілі. 2. Поставити конкретні завдання і описати шляхи та засоби рішення. 3. Вибрати найслабші

сторони у розвитку вольових якостей; запланувати та записати завдання, шляхи, засоби самовиховання цих якостей. При цьому необхідно: 1) спланувати певну систему перешкод, труднощів, подолання яких вимагає прояву запланованого вольового уміння (фізичне навантаження і боротьба з втомою, інтелектуальне навантаження тощо); 2) передбачити певні умови, які будуть стимулювати активність до переборення труднощів; 3) відпрацювати і розпочинати використовувати засоби самостимуляції вольових зусиль: а) мобілізуючі засоби (самопереконавання, самопідбадьорення, гра на самолюбстві, самонаказ, самозаборона тощо); б) організуючі засоби, що пов'язані з переключенням, розподілом уваги, регуляцією дихання тощо. 4. Встановити обов'язкові для себе правила у вихованні: *цілеспрямованості* (поставив мету – йди до неї сміло; виконання плану – основа успіху; закінчив день – підведи підсумки); *наполегливості* (роби не те, що подобається, а те, що потрібно; перепони для того й існують, щоб їх долати); *рішучості* (спочатку зрозумій – потім вирішуй; якщо ж вирішив – дій); *витримки і самоволодіння* (навчись володіти собою; виконуй все і завжди найкращим чином); *самостійності та ініціативності* (не покладайся тільки на тренера, педагога, дорослого тощо, хай навіть самого найкращого; не чекай, коли тобі вкажуть, підкажуть, дадуть завдання – дій за власним бажанням і покликом; будь найсуворішим суддею для самого(ї) себе).

5. Поповнити свої знання з метою найбільш кваліфікованого рішення поставленого завдання (література, досвід інших, спостереження, експеримент, консультації у спеціалістів тощо)[7].

Крім програми самовиховання варто застосовувати *техніку розвитку волі*, рекомендовані Р. Ассаджіолі [1], який розумів волю не як психічний процес, який передбачає вольові зусилля, а як прояв усвідомлених намірів та бажань, виявлення свободи людини за допомогою «Я» [2, с. 89 – 102]. В цьому контексті, К. Абульханова-Славська зазначала, що особистісна саморегуляція виступає як вольова лінія діяльності [6, с. 202].

Перше завдання для розвитку вольової регуляції полягає в тому, що необхідно мобілізувати всю енергію власних потягів і направити її на розвиток волі. Першою обов'язковою умовою виховання волі є серйозне рішення присвятити цьому весь необхідний час, енергію і засоби. Для того, щоб досягнути успіху, необхідно провести певну підготовчу роботу і створити первинну стимул-реакцію і прагнення. Подібна робота повинна збудити в особистості сильне емоційне бажання розвинути в собі волю, яке б потім переросло б в тверде рішення зробити все необхідне, аби цього досягнути.

Н. Шевченко доводить, що вольова саморегуляція в юнацькому віці є регуляцією більш свідомими, опосередкованими знаннями про зовнішній світ, про цінності й можливості, на основі яких здійснюється поведінка та оцінюються наслідки власної активності. Вона характеризується тим, що основним її механізмом виступає самостимуляція, що забезпечує мобілізацію особистістю власних можливостей для подолання труднощів, які виникають в процесі навчально-виховної діяльності студентів [9].

Отже, підсумовуючи можна стверджувати, що феномен академічної прокрастинації загалом й пошук її чинників, що спричиняють її виникнення, є предметом дослідження багатьох учених у зарубіжній і вітчизняній психологічній науці. Соціальна значущість проблеми, зростання осіб, які прокрастинують, та шкідливого впливу даного явища на розвиток особистості, свідчить про незаперечну актуальність і важливість її вивчення й запобігання. Результати нашого дослідження та інших вчених дають підставу стверджувати, що розвиваючи власну волю студенти можуть запобігти появі у них прокрастинації, пов'язаної з навчальним процесом.

Список використаних джерел

1. Ассаджіолі Р. Техніки розвитку волі [Електронний ресурс] / Р.Ассаджіолі // «Бібліотека: Психологія: Западная. Психосинтез: РАССАДЖИОЛИ: Роберто Ассаджіолі - ТЕХНИКИ РАЗВИТИЯ ВОЛИ». – Режим доступа: <http://lib.druzya.org/psychology/west/psicho-sintez/assojoli1/view-Assagioli-teh-razv-voli.txt.full.html>.
2. Ассаджіолі Р. Психосинтез: теория и практика / Ассаджіолі Роберто. – М.: «REFL-book», 1994. – 314 с.
3. Базика С. Л. Стан прокрастинації як чинник, який пригнічує формування успішної особистості студента: результати дослідження / С. Л.Базика// [науково-практичний та освітньо-методичний журнал «Практична психологія та соціальна робота» / гол. ред. О.В. Губенко]. – Київ: №5 – 2014. – С. 23-30.
4. Дубініна К.В. Вольовий компонент у структурі підготовки практичного психолога / К.В. Дубініна // Професійна

підготовка практичного психолога: теорія і практика : [збірник наукових статей]. – Випуск 1 / Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова; авт. кол. : В.І. Бондар, Л.Г. Боброва, К.В. Дубініна та ін.; за заг. ред. В.І. Бондар, Ю.О. Приходько. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – С. 44-52.

5. Дубініна К.В. Прокрастинація як проблема психології особистості студента / К.В. Дубініна // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: 36. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – № 7 (52). – С. 172 – 180.

6. Зеер Э. Ф. Психология профессиональных деструкций: учеб. пособие для вузов / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманок. – М.: Академпроект; Екатеринбург: Деловая книга, 2005. – 240 с.

7. Ильин Е.П. Психология воли. – СПб.: Питер, 2000. – 288 с.

8. Селиванов В.И. Воля и еевоспитание. – М.: „Знание”, 1976. – 63 с.

9. Шевченко Н. Ф. Розвиток емоційно-вольової саморегуляції студентів в умовах вищого навчального закладу / Н. Ф. Шевченко / Педагогічні науки: теорія, історія інноваційні технології. – 2010, № 1 (3). – С. 270-280.

FINANSOWANIE KULTURY PRZEZ SAMORZĄD TERYTORIALNY W POLSCE

Zawora Jolanta

*Dr, Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Ekonomii i Finansów
jolazawora@gmail.com*

Wprowadzenie

Kultura jest ważnym czynnikiem budującym więzi społeczne, wyraża też ambicje i dążenia mieszkańców, a dobra polityka kulturalna wpływa na rozwój ekonomiczny. Angażowanie sektora publicznego w finansowanie kultury jest działaniem uzasadnionym. Ingerowanie rządu i samorządów w rozwój kultury jest wyrazem dążenia do zachowania tożsamości narodu, zapewnienia równego dostępu do kultury, promocji i wspierania twórczości, czytowania społeczeństwa obywatelskiego i działania na rzecz rozwoju społecznego[1, s. 2].

Transformacja ustrojowa doprowadziła do sytuacji, w której to jednostki samorządu terytorialnego (JST) pełnią kluczową rolę w polityce kulturalnej. Zdecentralizowany system formował się w Polsce stopniowo. Utworzone w 1990 roku samorzady gminne, a następnie w 1999 roku powiatowe i wojewódzkie, otrzymywały coraz większe kompetencje. Trzy ustawy – o samorządzie gminnym, powiatowym i wojewódzkim – stanowią, że należą do nich zadania publiczne w zakresie „kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także sprawowania opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalnym wykorzystywaniem” [2, art. 7; 3, art. 4; 4, art. 11].

Kryterium funkcjonalne podziału wydatków jednostek samorządu terytorialnego, tj. w zależności od przeznaczenia środków pieniężnych na finansowanie różnych sfer działalności, wyróżnia m.in. wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego. Wydatki na kulturę dzielą się na wydatki bieżące i majątkowe. Poprzez wydatki bieżące samorzady zapewniają mieszkańcom dostęp do oferty kulturalnej – z tych środków opłaca się wynagrodzenia osób pracujących w instytucjach kultury, produkcję wydarzeń kulturalnych, utrzymanie budynków i innych zasobów. Poziom wydatków bieżących można traktować jako wskaźnik stanu kultury. Z kolei wydatki majątkowe informują przede wszystkim o skali inwestycji w kulturę. Z tych środków finansowana jest m.in. budowa nowych obiektów kulturalnych i ich wyposażenie [5, s. 15].

Celem opracowania jest ocenę poziomu wydatków samorządowych przeznaczonych na finansowanie kultury oraz ich struktury i zróżnicowania. Analizę objęto przede wszystkim wydatki województw oraz gmin (przy uwzględnieniu ich podziału na miejskie, wiejskie, miejsko-wiejskie oraz z miasta na prawach powiatu). Okres badawczy obejmuje lata 2010-2016. Materiał empiryczny wykorzystany w analizie stanowiły dane Ministerstwa Finansów i Banku Danych Lokalnych GUS, a także Narodowego Centrum Kultury.

Kultura jako czynnik rozwoju

Kultura jest pojęciem wieloznacznie definiowanym. W socjologicznym ujęciu kultury podkreśla się, że jest to ogół materialnych i niematerialnych wytworów człowieka powstających w procesach życia społecznego w ramach określonej zbiorowości. Z socjologicznego punktu

widzenia szczególnie istotną cechą kultury jest fakt, że jest wytworem społecznym, tworzą ją zawsze określone grupy, zbiorowości (naród, grupa etniczna, kategoria zawodowa, generacja, społeczeństwo funkcjonujące w określonym czasie i przestrzeni). Perspektywa socjologiczna w ujmowaniu kultury pozwala na pokazanie jej najważniejszych funkcji w życiu społeczeństwa [6, s. 58]:

- kultura objaśnia sens różnego rodzaju interakcji społecznych i związków między różnymi podmiotami, w tym stosunków społecznych, gospodarczych, politycznych;
- pełni istotne funkcje w adaptacji jednostek i zbiorowości do warunków, w jakich żyją;
- pełni funkcje regulacyjne, istotne dla utrzymania przynajmniej pewnego stopnia ładu opartego na wspólnych, akceptowanych zasadach;
- dostarcza członkom społeczeństwa możliwości (i środków) wyrażania rozmaitych emocji (funkcja ekspresyjna) w sposób zrozumiały dla otoczenia i akceptowany;
- w kontekście związków kultury z rozwojem społeczno-gospodarczym, pełni ważną funkcję osiągnięciu równowagi między koniecznością zapewniania ciągłości procesów życia społecznego, a stymulowaniem gotowości do zmian;
- pełni funkcje integracyjne – zbiorowości ludzkie integrują się wokół ważnych dla nich celów, których formułowanie opiera się na wspólnie zaakceptowanym systemie wartości, to w ramach kultury ukształtowane zostają wartości i ich hierarchia.

Kultura jest zatem niezbędnym czynnikiem społecznej zmiany i rozwoju. To dzięki kulturze społeczeństwa potrafią się twórczo adaptować do nowych okoliczności. Im szybciej świat się zmienia i dokonuje się społeczna zmiana, tym bardziej kultura staje się niezbędna, aby tę zmianę rozumieć, oswajać i kierunkować, a tym samym się do niej dostosować [7, s. 8].

Kultura to bardzo złożony obszar rzeczywistości społecznej. Przede wszystkim dlatego, że jej relacje z innymi składowymi systemami społecznymi są wielowymiarowe i kompleksowe. Także w płaszczyźnie związków kultury i gospodarki oraz – szerzej – rozwoju społeczno-gospodarczego. Dla rozwoju gospodarczego kluczowe znaczenie mają czynniki społeczno-kulturowe [8, s. 6]. Rozwój gospodarczy i społeczny są nierozdzielnie ze sobą związane. Rozwój dokonuje się za sprawą przenikania i wzmacniania się tego, co ekonomiczne i społeczne, materialne i duchowe, twarde i miękkie. Kultura może być ona traktowana jako ważny zasób ekonomiczny, wpływający na aktywność gospodarczą ludności, a także czynnik kreujący przestrzeń komunikacji i społecznego współdziałania. Bez wątpienia aktywność kulturalna jest warunkowana ekonomicznie. Równie istotne jest jednak i to, że działalność gospodarcza jest silnie warunkowana kulturowo. Kultura stanowi istotny zasób, z którego gospodarka czerpie, oraz jeden z mechanizmów – coraz ważniejszy – pobudzania rozwoju gospodarczego. Aktywność kulturalna wymaga materialnego (ekonomicznego) zasilania, ale jednocześnie gospodarka bez kultury nie mogłaby funkcjonować i rozwijać się. Rozwój wynika z efektywnego wykorzystania różnych kapitałów – twardych i miękkich. Współcześnie wzrasta rola tych drugich, czyli kapitału ludzkiego, intelektualnego, społecznego i kulturowego. To oznacza, że coraz większej wagi nabiera kapitał, który jest w ludziach i jest osadzony w relacjach społecznych (kapitały miękkie), w porównaniu do kapitałów (twardych), którymi ludzie mogą i potrafią się posłużyć (np. kapitał finansowy). Potrzebne są zatem działania na rzecz kultury i wykorzystywania jej jako czynnika rozwoju.

Środki wydatkowane przez samorządy na kulturę przekładają się niewątpliwie na budowę pozytywnego wizerunku, przyciąganie inwestorów, czy popularność wśród turystów. Wpływu kultury na rozwój terytorialny nie należy jednak sprowadzać tylko do kwestii promocji i zewnętrznej atrakcyjności. Ważniejsze jest dostrzeżenie jej znaczenia dla odkrywania, wykorzystywania i pomnażania własnych zasobów. Głównym kryterium rozwoju jest nie tylko poziom czy dynamika tworzonego PKB, lecz szeroko ujmowana jakość życia mieszkańców.

W Europie dość jasno rysują się specyficzne dla kultury tendencje finansowania. Zgodnie z nimi utrzymuje się dominacja finansowania publicznego nad prywatnym, zmienia się natomiast sposób zarządzania środkami publicznymi. Coraz więcej środków publicznych rozdysponowuje się na szczeblu samorządowym. Reforma samorządowa wprowadzona w latach dziewięćdziesiątych XX wieku zaowocowała decentralizacją działań także w obszarze polityki kulturalnej. Po 1998 roku samorządy przejęły główny ciężar finansowania kultury w Polsce.

Samorządowe wydatki na kulturę w latach 2010-2016

Największy udział w wydatkach na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego mają gminy (36%), następnie: miasta na prawach powiatu (30%), Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (19%) oraz samorządy wojewódzkie (14%). Niewielki udział w finansowaniu kultury mają powiaty (1%) [9].

Analizując wielkość wydatków przeznaczonych przez samorządy na kulturę można zauważyć, że w latach 2010-2016 ich poziom miał na ogół tendencję spadkową. Rekordowy był rok 2014, w którym wydatki były najwyższe. W badanym okresie wydatki na kulturę nie przekroczyły 4% w stosunku do całości samorządowych wydatków budżetowych, stanowiąc najniższy ich udział w latach 2015-2016 (tabela 1).

Zdecydowaną większość samorządowych wydatków na kulturę stanowiły wydatki bieżące. Wydatki bieżące z budżetów JST na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w 2016 r. wyniosły 5,8 mld zł (w roku poprzednim – 5,5 mld zł). Stanowiło to ponad 88% wszystkich wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (w 2015 roku – 79,8 proc.). Zdaniem ekspertów z Narodowego Centrum Kultury oznacza to, że większą część pieniędzy pochłaniało utrzymanie istniejących już instytucji i tworzenie oferty kulturalnej, a nie inwestycje [10, s. 2].

Tabela 1. Wydatki na kulturę i dziedzictwo narodowe w jednostkach samorządu terytorialnego

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ogółem (w mln zł)	7006,2	6 754,6	6 847,0	6 887,8	7 723,1	6 922,8	6 673,0
W relacji do wydatków ogółem (w %)	3,9	3,7	3,8	3,7	3,9	3,5	3,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Najwyższy odsetek wydatków na kulturę w relacji do wszystkich wydatków samorządu zaobserwowano w przypadku budżetów województw (najwyższa wartość w 2010 roku). Natomiast w przypadku powiatów było to zaledwie 0,5%. Natomiast największą wartość środków na finansowanie kultury przeznaczały w badanym okresie gminy i miasta na prawach powiatu (tabela 2).

Tabela 2. Wydatki na kulturę i dziedzictwo narodowe według rodzajów JST

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
w relacji do wydatków ogółem (w %)							
Gminy	3,9	3,6	3,8	3,8	3,9	3,4	3,0
Powiaty	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Miasta na prawach powiatu	4,2	3,8	3,7	3,8	4,1	3,6	3,3
Województwa	8,5	8,5	8,6	7,9	7,5	7,9	10,2
per capita (w zł)							
Gminy	119,5	112,1	116,1	115,3	129,8	114,0	113,2
Powiaty	5,2	4,8	4,7	4,3	4,5	4,4	4,2
Miasta na prawach powiatu	196,5	185,6	187,6	196,9	228,4	197,9	186,6
Województwa	33,7	35,9	35,1	33,8	35,4	35,5	33,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Należy wskazać na znaczne regionalne zróżnicowanie wielkości środków przeznaczonych na finansowanie kultury. Biorąc pod uwagę budżety województw, najwyższy udział wydatków

skierowanych na kulturę w wydatkach ogółem odnotowano w województwach: podlaskim i kujawsko-pomorskim. Najniższy odsetek wydatków na kulturę w stosunku do ogółu wydatków zanotowano w województwach: lubuskim, podkarpackim i świętokrzyskim (tabela 3).

Tabela 3. Wydatki na kulturę w relacji do wydatków ogółem w budżetach województw (w %)

Województwo	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Średnia
dolnośląskie	6,9	5,8	5,7	6,2	5,4	7,2	6,2
kujawsko-pomorskie	10,1	10,4	11,1	12,1	12,9	9,3	11,0
lubelskie	6,8	6,5	7,1	8,7	10,0	9,4	8,1
lubuskie	5,5	4,8	6,0	4,7	5,2	7,3	5,6
łódzkie	10,1	9,4	10,8	11,7	10,4	10,0	10,4
małopolskie	9,7	7,7	10,3	11,1	9,0	10,3	9,7
mazowieckie	6,6	8,1	7,2	7,5	7,2	7,0	7,3
opolskie	6,7	6,9	7,2	5,5	5,5	6,4	6,4
podkarpackie	6,7	5,6	6,5	5,7	5,5	4,8	5,8
podlaskie	22,0	20,5	14,4	7,8	7,1	5,8	12,9
pomorskie	10,1	9,7	9,6	10,0	9,9	10,9	10,0
śląskie	8,6	10,6	13,2	10,4	7,8	9,1	10,0
świętokrzyskie	8,1	8,8	4,8	4,3	5,0	4,6	5,9
warmińsko-mazurskie	11,5	10,1	8,2	5,5	3,9	5,2	7,4
wielkopolskie	10,4	9,5	9,4	6,7	7,9	9,4	8,9
zachodniopomorskie	5,9	5,8	6,5	6,5	7,6	10,7	7,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Największą wartość środków na finansowanie kultury przeznaczały w badanym okresie gminy (łącznie z miastami na prawach powiatu). Wydatki tych jednostek cechuje znaczne zróżnicowanie w zależności od typu gminy i miejsca jej położenia. Najwięcej środków w przeliczeniu na mieszkańca wydały na finansowanie kultury miasta na prawach powiatu – 197 zł, najmniej wydatkowały na ten cel gminy wiejskie – 109 zł.

Biorąc pod uwagę regionalne zróżnicowanie wielkości środków przeznaczonych przez gminy na finansowanie kultury, można zauważyć, że najmniej wydały gminy województw: świętokrzyskiego, podkarpackiego i kujawsko-pomorskiego (ok. 112 zł na mieszkańca), natomiast dwukrotnie więcej wydatkowały gminy woj. dolnośląskiego – 228,80 zł. Powyżej średniej (144,4 zł) znalazły się jeszcze gminy województwa: lubuskiego, mazowieckiego, pomorskiego i zachodniopomorskiego (tabela 4).

Tabela 4. Wydatki na kulturę w przeliczeniu na 1 mieszkańca gminy według województw (zł)

Województwo	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Średnia
dolnośląskie	190,3	178,9	205,8	225,5	297,8	274,5	228,8
kujawsko-pomorskie	123,1	119,8	110,0	99,6	109,9	112,4	112,5
lubelskie	118,3	132,7	145,9	121,9	146,4	115,6	130,1
lubuskie	206,4	171,0	139,5	125,4	150,1	126,2	153,1
łódzkie	117,0	131,2	149,9	151,5	160,5	123,2	138,9
małopolskie	148,3	128,3	124,1	136,8	170,2	128,6	139,4

mazowieckie	194,9	150,0	139,6	138,6	153,3	162,9	156,6
opolskie	169,7	138,4	130,2	133,0	143,3	123,0	139,6
podkarpackie	111,2	112,3	111,3	116,1	114,8	109,8	112,6
podlaskie	121,7	124,9	128,9	114,8	115,5	103,9	118,3
pomorskie	146,6	168,2	176,9	167,8	192,0	155,1	167,8
śląskie	122,1	116,4	130,1	144,9	180,9	138,9	138,9
świętokrzyskie	123,5	112,5	103,9	109,0	118,9	97,7	110,9
warmińsko-mazurskie	125,9	115,6	114,2	104,3	122,1	106,4	114,8
wielkopolskie	119,0	127,3	125,3	135,6	136,7	123,9	128,0
zachodniopomorskie	155,7	147,0	167,5	181,5	167,6	141,2	160,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Według danych Narodowego Centrum Kultury koncentracja wydatków na kulturę ma miejsce w miastach w obrębie aglomeracji [11]. Coraz więcej w infrastrukturę i imprezy kulturalne inwestują też gminy turystyczne. Zwraca uwagę duże zróżnicowanie i dystans między gminami, które przeznaczają na kulturę najwięcej i najmniej środków. Wyniki rankingu w kategorii miast wojewódzkich wskazują na duże zróżnicowanie w obrębie miast i znaczny dystans między wydatkami miast oraz pozostałych JST. Wśród miast wojewódzkich pierwsze miejsce przypadło Katowicom, które przeznaczyły w latach 2010-2014 na finansowanie kultury ponad 2000 zł/osobę. Najmniej środków na ten cel na mieszkańca wydatkował Rzeszów – 430zł (tabela 5). W latach 2015-2016 liderami w finansowaniu kultury były takie miasta jak: Wrocław, Warszawa i Kraków.

Tabela 5. Miasta wojewódzkie – wydatki na kulturę w latach 2010–2014

Lp	Miasto	Wydatki per capita (zł)	Udział w wydatkach ogółem (%)	Lp	Miasto	Wydatki per capita (zł)	Udział w wydatkach ogółem (%)
1	Katowice	2 006,1	7,6	10	Toruń	973,4	3,8
2	Wrocław	1 712,5	6,1	11	Lublin	858,2	3,5
3	Kraków	1 463,3	6,2	12	Szczecin	846,0	4,0
4	Gorzów Wielkopolski	1 322,5	7,0	13	Kielce	758,3	2,8
5	Warszawa	1 318,2	3,7	14	Bydgoszcz	547,2	2,7
6	Opole	1 249,9	4,9	15	Olsztyn	537,4	2,2
7	Gdańsk	1 237,1	4,4	16	Białystok	506,8	2,0
8	Poznań	1 039,7	4,0	17	Zielona Góra	460,0	2,1
9	Łódź	1 018,5	4,3	18	Rzeszów	430,6	1,8

Źródło: Opracowano na podstawie: *Ranking wydatków na kulturę w latach 2010-2014*, „Wspólnota”, <http://www.wspolnota.org.pl>.

Jak wynika z danych GUS w 2016 roku liczba podmiotów działających w obszarze kultury w Polsce wyniosła 15 829. Ich struktura wyglądała podobnie jak w latach poprzednich – większość

stanowiły biblioteki i placówki informacyjno-biblioteczne (60,4% ogółu podmiotów), centra kultury, domy kultury, ośrodki kultury, kluby i świetlice (26,6%). Z analizy danych wynika, że najwięcej w latach 2010–2015 kosztowało utrzymanie domów i ośrodków kultury, klubów oraz świetlic – ponad 35% wydatków na kulturę. Istotnym wydatkiem były także środki skierowane na działalność bibliotek, które stanowiły ponad 20% wydatków na kulturę (tabela 6).

Tabela 6. Struktura wydatków gmin na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego

Wyszczególnienie	2010	2015
Wydatki ogółem (mln zł)	5 573,9	5 443,1
w tym (%):		
wydatki bieżące	65,1	79,3
wydatki inwestycyjne	34,9	20,7
biblioteki	17,8	21,0
domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby	38,5	35,6
ochrona zabytków i opieka nad zabytkami	7,5	4,0
galerie i biura wystaw artystycznych	0,9	0,9
teatry	5,7	6,1
centra kultury i sztuki	4,1	3,8
muzea	6,3	7,6
filharmonie, orkiestry, chóry i kapele	2,5	4,6
pozostałe instytucje kultury	2,9	4,1
pozostała działalność	9,6	8,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zdecydowana większość samorządowych wydatków na kulturę stanowiły wydatki bieżące (m.in. wynagrodzenia pracowników zatrudnionych w placówkach kultury, zakupy towarów i usług, niezbędnych do ich funkcjonowania, opłaty, czy podatki), stanowiły one blisko 80% ogółu wydatków związanych z finansowaniem kultury.

Podsumowanie

Po 1998 roku samorzady przejęły główny ciężar finansowania kultury w Polsce. W latach 2010-2016 wydatki na kulturę stanowiły wśród poszczególnych szczebli samorządu największą część ogólnych wydatków budżetów województw. Były zróżnicowane w zależności od regionu, najmniejszą część budżetu stanowiły w woj. lubuskim, podkarpackim i świętokrzyskim, największą – podlaskim.

Gminy i miasta na prawach powiatu przeznaczały w badanym okresie relatywnie największą wartość środków na finansowanie kultury. Wydatki te cechuje znaczne zróżnicowanie wzależności od typu gminy i miejsca jej położenia. Wprzeliczeniu na jednego mieszkańca najwięcej wydają miasta na prawach powiatu, najmniej – gminy wiejskie. Wartość wydatkowanych środków była zróżnicowana wzależności od województwa. Najmniej wydały gminy woj. świętokrzyskiego i podkarpackiego, natomiast najwięcej woj. dolnośląskiego.

Koncentracja wydatków na kulturę ma miejsce w miastach w obrębie aglomeracji oraz gminach turystycznych. Zwraca uwagę duże zróżnicowanie w obrębie miast i znaczny dystans między wydatkami miast oraz pozostałych jednostek samorządu terytorialnego.

Bibliografia

1. Siechowicz P., Wiśniewska A., *Ciekawe czasy finansowania kultury samorządowej*, http://www.mazowieckieobserwatorium.pl/media/_mik/files/2414/ciekawe-czasy-finansowania-kultury-samorzadowejijjeuxw.pdf.
2. Ustawa z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz.U. 2016, poz. 446.
3. Ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz.U. 2015, poz. 1445.
4. Ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, Dz.U. 2016, poz. 486.

5. Szara K., *Finansowanie kultury przez jednostki samorządu terytorialnego w gminach Podkarpacia*, „Finanse Komunalne” 2017, nr 5.
6. Hausner J., Karwińska A., Purchla J. (red.), *Kultura a rozwój*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2013.
7. *Kultura w kryzysie czy kryzys w kulturze*, Raport Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Kraków 2009.
8. Hryniewicz J. T., *Czynniki lokalnego rozwoju gospodarczego – 20 lat później*, „Samorząd Terytorialny” 2017, nr 6.
9. Kukołowicz T. i in., *Rola samorządu terytorialnego w finansowaniu polityki kulturalnej*, „INFOS” 2016, nr 10, Biuro Analiz Sejmowych, <http://orka.sejm.gov.pl>
10. *Jak samorzady inwestują w kulturę. Ranking wydatków JST na kulturę w latach 2015–2016*, „Wspólnota”, <http://www.wspolnota.org.pl>
11. *Ranking wydatków na kulturę w latach 2010-2014*, „Wspólnota”, <http://www.wspolnota.org.pl>

SERIAL KILLERS IN POLAND IN THE SECOND HALF ON THE 20TH CENTURY – SELECTED EXAMPLES

Zajac Żaneta

Student of the Pedagogical University in Cracow

zaneta.zajac@onet.eu

Promoter - PhD of security sciences Przemyslaw Wywiał

Abstract:

The purpose of this article is to present and discuss the activities of serial murderers on the example of four killers from Poland who murdered in the years 1964-1990 in Upper Silesia and Zagłębie Dąbrowskie. The subject of the study is also the modus operandi, as well as the course of the investigation together with the description of the lawsuit and judgment.

For each of the presented serial murderers revealed a sexual motive. They concealed deep reluctance and aversion towards women for rejection and harm done - mainly during childhood and adolescence. That is why women have become the main target of attacks in adult life. In spite of their strong frustration and hostility, they had correct relations with the public, and worked among the people for whom they were helpful and obliging, thereby giving testimony that every person can have two faces.

All the presented serial murderers were sound of mind and, above all, confident in their deeds, which they talked about a lot. Each of the murderers, with the exception of Henryk Kukula, who is currently in prison, were sentenced to death penalty by hanging.

Key words:

Serial murderer, Silesia, modus operandi, sexual motive, death penalty

Characteristics and conditions of serial killers

A serial killer is a person who kills a minimum of two victims during unrelated time or geography. The motive that directs the perpetrator is the desire to experience sexual and/or mental pleasure from the act. A characteristic feature of serial killers are the moments of so-called silences between killings lasting from several hours to even several years [11, p.36-37]. In addition, serial killers are looking for emotional satisfaction and fulfillment of murder fantasies, which they believe is never perfect enough, so they kill again, seeking self-fulfillment [2, p.17-18].

For the first time the term “serial killer” was formulated in 1978 by an American agent of the Federal Investigation Bureau Robert K. Ressler to characterize the perpetrators whose motive of action is not related to the desire for profit and other benefits resulting from the crime.

The concept of “serial killer” was introduced to distinguish from the perpetrator a multiple murder, i.e. a person who, like a serial killer, performs at least two crimes at different places and times, however, the stimulus that directs the actions of the perpetrator is completely different. During the murder, the multiple killer is guided by the profit or personal benefits resulting from this act. The act of murder is not the direct purpose of the perpetrator [2, p.40].

There is also a definition that “serial murder” is a phenomenon that requires the murder of at least five people. The author of this theory is the American psychiatrist P.E.Dietz. However, this term has met with widespread criticism because it encouraged the potential perpetrator to commit more crimes to get the nickname of a serial killer. In addition, the limit of killing five people can trigger

a criminal's tendency to surpass this figure in order to enter the "exclusive serial killers club" to go down in law enforcement history. In addition, attention should be paid to perpetrators who display the characteristics of a serial killer, but committed only one crime because they were arrested in advance or the assaults were classified as attempted murder [2, p.18-19]. An example is Karol Kot, the so-called a "Vampire from Krakow" who attacked twelve times, of which "only" two people were killed.

Serial killers do not include mass killers, terrorists, so-called spree killers, as well as paid killers [9, p.6].

The table below shows that the main differences that define the serial and multiple killer are the different motive of action, as well as the purpose resulting from a committed crime.

Table 1. Comparison of serial and multiple killers [11, p.40]

SERIAL MURDERER	MULTIPLE KILLER
The perpetrator commits at least two murders during which one or more people were murdered.	The perpetrator commits at least two murders during which one or more people were murdered.
Crimes are committed at another time.	Crimes are committed at another time.
The basis of the perpetrator's activity is the desire to experience sexual or psychological pleasure from the act made.	Podłoże działalności sprawcy to chęć zysku lub odniesienie innej korzyści z dokonanego aktu.
The main purpose is the act of murder. Other motives, i.e. economic, religious and political, play a secondary role.	The main objective are the benefits from an act of murder, e.g. economic, and not just the crime itself.

Selected examples of serial killers in Poland

There were about 30 serial killers in post-war Poland. Their criminal activities were carried out throughout the country. Almost every major Polish city had its infamous legend, towards which the local people felt fear and anxiety. Out of all Polish regions, it was in Silesia that the largest number of serial killers were found. Upper Silesia was strongly criminogenic during the second half of the 20th century, mainly due to the frustration of residents due to hard work in the mine, difficult housing conditions and problems related to alcohol addiction. Until the 1990s, a total of 28 women and 3 men were killed by five murderers: Bogdan Arnold, Zdzisław Marchwicki, Joachim Knychala, Mieczysław Zub and the prison sentence - Henryk Kukuła, the so-called Monster from Chorzów.

Władca Much (ang. Lord of the Flies)

In the 1960s, the whole of Poland, and above all Katowice, was shaken by news about the discovery in the apartment of one of the tenements the bodies of four prostitutes at various stages of decay. One of them was dismembered. The woman had cut off the lower clowers and the head, which the perpetrator tried to hide in a washing kettle. In turn, the bodies of two other murdered were flooded with a chlorine solution in order to accelerate the decomposition of bodies. However, the last victim was found with the stocking tightened around her neck [3, p.56]. Initially, the first suspect was a wanted "Vampire from Zagłębie", however, his participation in these crimes was quickly excluded due to a different modus operandi [7, p.101].

On June 8, 1967, one of the militia units in Katowice received a notification from Waldemar R. - a resident of a neighboring tenement house at Dąbrowskiego street 14. A man testified that from the attic window opposite his apartment, a swarm of flies was coming out, which could be a sign of the tenant's death. The militia went to the address indicated. Already in the staircase you could feel the smell coming from under the door of the attic apartment, which was further compounded by high spring temperatures. Due to the closed entrance door, the fire brigade was called to the place of notification, who managed to break the window glass and enter the premises, where a few months earlier, gruesome crimes were committed [7, p.100].

First, the naked corpse found under the window, which probably belonged to the woman. In the interior of the apartment, in a sheet-lined masonry box, there were several bodies difficult to

identify in an advanced degree of decomposition. The following were summoned to the place of the accident: a doctor, prosecutor and members of the "Anna" operational group. Inspection of the crime scene lasts up to five days due to frequent breaks due to stench and repulsive view of the apartment [7, p.100-101].

The militia determined that in the attic lived thirty-four-year-old Bogdan Arnold - lonely electrician from Kalisz. An environmental interview revealed that the man was a calm, hard-working, respected and problem-free tenant and employee. The greatest suspicions arose from the testimonies of the man's three former wives who left him because of alcohol addiction and aggression during sexual intercourse. According to women, Arnold was content with only perversion and humiliation of his partners [7, p.101-102]. These testimonies and accumulated evidence allowed the search for a man suspected of murdering prostitutes four times. After a few days, the killer volunteered for police and confessed [3, p.56].

Detainee Bogdan Arnold made extensive explanations in which he testified that he had committed the first murder on October 12, 1966 after an invited woman expected for him to pay for sexual intercourse. The nervous man refused and told the prostitute to leave the apartment. When she threatened to accuse him of rape, the man first strangled his victim, then hit the head with a heavy hammer several times, then hid the corpse [11, p.104]. To get rid of the body, Arnold quartered the deceased and its individual parts of the torso, e.g. his hands tried to burn in the furnace, but it lasted far too long, so the murderer cut the viscera and dumped it into the sewage system, and the remains of the body were flooded with chlorine solution to stop the increasing odor and corpse decomposition process [7, p.102-103].

The second murder occurred five months later - in March 1966. The victim was an approximately forty-year-old woman with an unidentified identity, whom Arnold invited to his apartment, just like the previous woman - Maria B. Her body was also hidden in a bathtub with a chlorine solution [7, p.102-103].

Two more crimes were committed in a similar way. In the first place, the victims were restrained, tortured and raped, and then stewed. During the investigation, one of the reports from a year ago was returned. The woman testified that she had escaped from the apartment at Dąbrowskiego street 14, where she was bound and raped, however, due to the fact that she was a prostitute - the application was disregarded [11, p.104].

Finally, during the investigation and the six-day trial, it was confirmed that Bogdan Arnold was the perpetrator of the alleged offenses. As he himself said, the motive of his action was hatred of women. All he regretted was the inability to murder his ex-wife [3, p.56]. In addition, the experts stated that Arnold was a psychopath and sexual sadist seeking strong stimuli and sensations. At the time of the murders, he was readable [11, p.104].

Bogdan Arnold was sentenced to death on March 9, 1968 by the Katowice Voivodship Court. The Supreme Court upheld the judgment, which was carried out by hanging on December 16, 1968 in the garage of the Remand Center in Katowice. Bogdan Arnold's body was buried as "John Doe" at the municipal cemetery in Katowice Panewniki [7, p.104].

Wampir z Zagłębia (ang. Vampire from Zagłębie)

"Vampire from Zagłębie" began his criminal activities in November 1964. A series of brutal killings and attacks lasted until March 1970. Fourteen murders and seven assaults were carried out during this period. The most intensified activity of Zdzisław Marchwicki prowling in the Zagłębie Dąbrowskie was dated to 1965, in which eleven acts of terror were carried out, mainly in Będzin and Dąbrowa Górnicza [5]. The longest break between crimes was almost a year and a half. The age range of the attacked women was between 16 and 58 years old. The vampire inflicted a lot of damage on his victims with an unidentified tool. Two to fourteen blows [6, p.217]. He attacked suddenly. Mainly in isolated places, in the late evening hours. He took his victims various, often worthless things.

Anna Mycek was the first victim of a serial killer. She was fifty-eight years old. Her body was found on November 7, 1964 at the railway embankment in the town of Mała Dąbrówka, which is currently one of the districts of Katowice [7, p.12]. Initially, the investigation was conducted like any other in the case of murder. The first suspicions fell on the victim's husband, who spent three months

in detention [6, p.218]. In March 1965, another woman was murdered - Lidia Nowacka. The traces left on her body were similar to those of the previous deceased. Soon, in the city of Grodziec - today's Będzin district, attempts were made to kill 16-year-old Irena Szymańska. The girl survived, however, her condition was described as severe. Shortly afterwards, forty-five-year-old Jadwiga Zygmunt was found in Sosnowiec. Once again, a similar pattern of action, similar injuries - sexual murder. In the last case, a friend of the victim was suspected, but investigators excluded this possibility because he had an indisputable alibi [6, p.220].

It was not until July 1965, after three killings and one attempt, police officers from the Provincial Headquarters in Katowice combined all previous murders, attributing them to one person with unknown personalities. The attacker struck with a blunt tool on the left temporal-occipital part of the head, crushing the skulls of the victims. Two more cases, from July 26 and August 4, confirmed the hypothesis that the perpetrator is a serial killer [7, p.12].

A special investigation group codenamed "Zagłębie" was established to detect the perpetrator of the killings. However, only two years later, in November 1966, her name was changed to "Anna" - from the name of the first victim of the Vampire [7, p.12]. It was chaired by Jerzy Gruba. Despite the high activity of police officers and citizens, the Vampire continued to terrorize Silesia. From the establishment of the operational group to the end of 1966, there were twelve murders out of sixteen assaults.

There were two motives in the case that guided the killer. The first and most important was sexual activity. This was indicated by injuries to the victims, as well as their undressed bodies, along with damaged clothes, as well as identified manipulations of the reproductive organs. It was also suspected that the act of murder itself could give the Vampire from Zagłębie sexual satisfaction. However, according to Gruba, the second motive was more likely, with politically motivated. "*This was evidenced by the names of the victims who were clearly associated with the then authority*" - said Leszek Polański, the prosecutor in charge of the case [5].

In March 1970, the last murder was committed. Forty-five-year-old PhD. Jadwiga Kucianka, a lecturer in Silesian literature at the University of Silesia in Katowice, was murdered in Siemianowice Śląskie. This murder caused great concern among investigators, because the evidence gathered of the cooperation of the Vampire with at least two other people [6, p.230]. Further in the investigation, it was revealed that it was a murder commissioned by Jan Marchwicki, also a university employee. Most likely, the motive for action was a conflict between Jadwiga Kucianka and younger Marchwicki [6, p.231].

During the investigation, a computer that analyzed all the entered data was an essential device used to detect the perpetrator. Thanks to the innovative method of investigation, the search circle was narrowed to just one hundred and eighty people. Zdzisław Marchwicki had the most features consistent with the previously established profile of the murderer. Recorded in militia files for repeated disturbances of peace and family quarrels. During one of the visits of militia patrol officers, Marchwicki's wife clearly pointed to Zdzisław, as if he was the wanted Vampire. The testimony of his wife fueled the spiral of events that were to take place soon, because they confirmed earlier analyzes and speculations of investigators [8, p.45].

On January 6, 1972, at 5:20 in Dąbrowa Górnicza, Zdzisław Marchwicki was arrested on charges of a series of sexual murders [5]. More than seven years have passed since the murder of the first victim - Anna Mycek. At the time of arrest, the suspect was not surprised. He used the word "*finally*" [5], suggesting that he had been waiting for a long time.

At the turn of May and June 1972, there were further arrests in connection with the Vampire case. The brothers of Zdzisław - Jan and Henryk were arrested. Sister Halina Flak. Her son - Zdzisław, and also a close friend of Jan - Józef Klimczak.

The trial of the Vampire from Zagłębie began on September 18, 1974 at the Factory Club of Zinc Plants "Silesia" in Katowice [8, p.11]. The indictment against Zdzisław Marchwicki concerned twenty three crimes [8, p.11]. Twenty of these concerned homicide or attempted killings, while the other three allegations were: insulting an officer on duty, family abuse and misappropriation of social property.

The trial was two-tier. After the delivery of the first-instance judgment in the Provincial Court Zdzisław Marchwicki wrote a diary in which he confessed to the crimes he had committed,

describing them in detail. The manuscript has become another proof regarding. In connection with its content, Marchwicki was questioned again. On July 13, 1976, the accused confirmed that the diary was written voluntarily, of his own free will [7, p.232].

On September 25, 1976, after two years of court proceedings, the verdict was pronounced [8, p.261]. The Supreme Court decided to uphold the first-instance judgment, after examining the appeal. Zdzisław Marchwicki, or the Vampire from Zagłębie, the greatest criminal in post-war Poland, was sentenced to death for fourteen killings, five attempts, family abuse and seizure of social property [7, p.219].

Jan Marchwicki was also sentenced to death; among others for commissioning and directing the murder of ph. Jadwiga Kucianka [7, p.219]. Henryk Marchwicki received a sentence of twenty-five years imprisonment, ten years of loss of public rights and a fine of ten thousand zloty [7, p.219]. Józef Klimczak, Halina and Zdzisław Flak received much lower prison terms and fines.

On April 26, 1977, the Marchwicki brothers were executed in the garage of the Katowice Remand Center [7, p.376]. The Council of State did not exercise the right of grace [6, p.262]. The judgment was carried out by hanging.

Zdzisław and Jan Marchwiccy were buried as "John Doe" persons in headquarters XXXII at the cemetery in Katowice Panewniki [7, p.5]. Next to them lies another serial killer - Bogdan Arnold, who was presented earlier [7, p.7].

Fantomas

Another murderer who was prowling in Upper Silesia was "Fantomas", that is Mieczysław Zub - a former officer of the Citizens' Militia. He was active in 1977-1983, mainly in Ruda Śląska and in the surrounding cities of Katowice and Sosnowiec. In total, he committed four murders and thirteen rapes. At the beginning of his activity, in a policeman's uniform, he only attacked and raped his victims by threatening with a service weapon. After a short time he was dismissed from the disciplinary service [3, p.57].

He first killed in November 1981. The victim was a nineteen-year-old woman in the eighth month of pregnancy - Jadwiga B. The cause of death was suffocation. Earlier a woman was raped. Zub committed three more murders. In 1983, while trying to rape another woman, Fantomas lost his pass from the ironworks in which he worked. This led investigators on the trail of a serial killer. It lasted a relatively long time, because at the same time, another serial killer was operating in Upper Silesia - Joachim Knychala "Vampire from Bytom" [10]. It was on him that all available forces and militia resources were focused.

Ultimately, Mieczysław Zub confessed to the crimes he was accused of. During the trial, Fantomas was very aggressive, which was manifested in attacks on policemen, insulting judges and destruction of state property.

He was sentenced to death, but the sentence was not carried out because on September 28, 1983, Zub hanged himself in prison [3, p.57].

Monstrum z Chorzowa (ang. Monster from Chorzów)

The last serial killer and pedophile who carried out criminal activities in Silesia is Henryk Kukuła, who received the nickname "Monstrum from Chorzów", due to its origin and place of residence. He murdered four children - one girl and three boys.

Henryk Kukuła caused educational problems from an early age. He was aggressive and impulsive towards his peers. He committed his first crime on September 23, 1980 as a fourteen-year-old boy. Then the victim of the assault was five-year-old Karina, who was strangled and then raped, which resulted in the rupture of the reproductive organs. After committing this crime, Kukuła was placed in an educational center in Krupski Młyn, where he committed another crime. On January 10, 1984, nine-year-old Radek, the son of one of the educators, fell victim to an adolescent murderer. While playing, Kukuła skated the child, dealing blows to the face and torso, and when the victim fell, the offender knelt on the boy's chest, still beating him. The deceased's autopsy showed, among others rupture of the atrium of the heart. For this murder Kukuła was sentenced to 15 years imprisonment, however, as a result of political changes and the amnesty of December 1989, his sentence was reduced to 10 years, followed by another change of judgment. In April 1990, pursuant to a decision

of the Poznań Voivodship Court, Henryk Kukuła was conditionally released from prison. However, three months later, the murderer committed another gruesome crime, killing and raping two brothers - Radek and Robert. It happened on July 28 in Ruda Śląska [4]. Henryk Kukuła received 25 years imprisonment for this crime. This sentence also includes 3 years and 9 months imprisonment for a previous prison sentence. In addition, the Monster from Chorzów received an additional year of imprisonment for assault on a prison guard [12].

Currently, Henryk Kukuła is serving a sentence in a prison in Rzeszów, whose walls he will leave in 2020. According to expert psychiatrists and sexologists who gave an opinion on the convict, "*Henryk Kukuła was diagnosed with a complex, unusual form of sexual deviation. It consists predominantly homosexual pedophilia and pedophile sadism or necrosadism. In addition, he is a man with a fairly high level of hostility*", and after his release from prison, he will most likely continue his criminal activities [12].

Conclusion

The purpose of this article was to present historically the activities of serial killers who have been murdered for 26 years in the Śląskie Voivodeship, i.e. in a relatively small area. Almost 30 years have passed since then, so it is worth considering here whether serial killers are also operating in contemporary Poland, because there are numerous killings and disappearances every day. Although, for a long time no relationship has been established between the revealed murders and the series does not mean that it does not exist. It is definitely worth looking at unresolved cases and disappearances, both of children and adults, to see the threat to public life, because serial killers are ordinary people who function on a daily basis in society.

In addition, it is worth asking the question whether a serial killer can be cured and re-adapted to life in society after serving a prison sentence. An example is the abovementioned Henryk Kukuła, who may be released or placed in the Regional Center of Forensic Psychiatry in Gostynin under the Act about the so-called "Beasts". This is a key issue, because in a serial killer it is very difficult to develop empathy, trust, and openness, and besides, such a person will always be burdened with the stigma of crimes committed and permanently arouse fear among the society.

Bibliography

1. Chwalba A., Muzyczuk M., *Seryjni mordercy: Władca much*, Polska, 2008.
2. Czerwiński A., Gradoń K., *Seryjni mordercy*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2001.
3. Kozak A., *Mroczne opowieści – diabły w ludzkiej skórze*, [w:] „Detektyw”, 2016 nr 12.
4. Molenda M., *Fakt24 ujawnia historię monstrum z Chorzowa*, <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/slask/henryk-kukula-monstrum-z-chorzowa-pedofil-ktory-mordowal-dzieci/ty7qzxe#slajd-6> [access: 09.09.2018].
5. Pieprzyca M., *Jestem mordercą...*, Katowice, 1998.
6. Seidler B., *Wampir*, [w:] Seidler B., *Ludzie i paragrafy*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1988.
7. Semiczuk P., *Wampir z Zagłębia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2016.
8. Starzak G., *Powrót wampira. Zdzisław Marchwicki 20 lat później: morderca czy ofiara?*, Wydawnictwo Venus, Kraków 1993.
9. Szmigielska J., *Wybrane zagadnienia z zakresu etiologii zjawiska seryjnych morderstw*, Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 2007.
10. Wikipedia, *Mieczysław Zub*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Mieczysław_Zub [access:28.04.2018].
11. Wroński Ł., *Seryjni i wielokrotni mordercy. Profilowanie psychologiczne i psycho geograficzne*, Wydawnictwo Centrum Psychologii Kryminalnej, Łomianki 2015.
12. Zegarlicka J., *Potwór z Chorzowa wyjdzie na wolność w 2020?*, <https://mojchorzow.pl/i.potwor-z-chorzowa-wyjdzie-na-wolnosc-w-2020-roku,200274,887048.html> [access: 09.09.2018].

EDUCATION OF THE UKRAINIAN MINORITY IN POLAND IN THE YEARS 1987-2010

Zubrzycka Sylwia
sylek32@wp.pl

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS) w Lublinie

The issue of national minorities is a very complex and problematic issue. The origins of national minorities should be seen in a number of factors of a historical, political and economic nature. Such factors include: wars, migrations, the lack of the potential to set national borders in line with ethnic borders, or the intensification of assimilation processes.

During the PRL, the issues of the minority, especially the Ukrainian one, were usually overlooked or hypocritical. It should be emphasized that the Ukrainian minority lives in a large dispersion in Poland, and this is the result of the mass deportations and resettlements and resettlements of this population from southern and eastern to western and northern Poland in 1944-47 as part of the "Vistula" campaign. Since then, the most numerous clusters of the Ukrainian minority occur in the following provinces: Pomeranian, West Pomeranian, Warmian-Masurian, Lubuskie, Lower Silesian, Lesser Poland, Masovian, Podlasie and Podkarpackie.

The elections of June 4, 1989 initiated a political and political transformation which contributed to the empowerment of minorities. State authorities, especially at the central level, became interested in their problems and took steps to gradually eliminate any manifestations of violations of the rights of minority members in Poland. For 20 years, the issue of national minorities in Poland has been gaining an increasingly important rank. This is the result of the openness of political life, and also that the degree of democracy of post-communist countries is assessed internationally through the prism of their attitude towards their own minorities.

In the legal sense, a minority is understood as a group of citizens of a given state, constituting a minority due to their national, linguistic, racial or religious affiliation¹.

In political terms, a national minority is any ethnic group that remains in a clear minority compared to the rest of the population in the state, does not create its own statehood in its domicile, it is characterized by the desire to preserve its own language, tradition, culture, religion and awareness of its origin as elementary features determining its national identity and distinguishing its members implicitly or explicitly from other citizens².

In order to best define the term national minority, one should assume that it is a group of Polish citizens who is characterized by the following conditions: smaller numbers than the rest of the population of the Republic of Poland; distinguish themselves from other citizens by language, culture or tradition; striving to preserve their language, culture or tradition; being aware of one's own historical national community; focusing on its expression and protection; having lived in the current territory of the Republic of Poland of its ancestors for at least 100 years; identifying with a nation organized in its own state³.

To discuss the issue referred to in the title, it is important to refer to the concept of education. I assumed that this term is the most appropriate term for all issues related to teaching and organization of schools in a given country⁴. This means that it is a system of educational institutions giving specific education, i.e. the school system in the country. Whereas a school is a teaching and educational institution dealing with the education and upbringing mainly of children and youth in the state, as

1 *Mniejszości* [w:] *Mala encyklopedia prawa*, red. L. Kurowski, Warszawa 1959, s. 347.

2 G. Janusz, *Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie*. Warszawa, 1995, s. 9-10; A. Florczak, *Mniejszości narodowe*, [w:] *Encyklopedia politologii*, t. 5, red. M. Żmigrodzki, Kraków 2002, s. 219-221.

3 art. 2 u. 1-2, art. 3, *Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, Dz. U. z 2005 r., Nr 17, poz. 141.

4 *Słownik języka polskiego PWN*, (sjp.pwn.pl); *Słownik języka polskiego*, W. Doroszewski, red., <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/szkolnictwo> [dostęp 1.10.2019 r.].

well as the seat (building) in which such institution is located, as well as its students and staff as well as education achieved in such an institution⁵. And teaching is the teacher's planned work with students, enabling them to acquire knowledge, skills, habits and develop personality, as well as directing the learning process⁶.

The term education is also important, as is the term education system interchangeably used with it, it is the activity of all related institutions and institutions involved in the dissemination of education, direct and indirect education, enabling citizens to obtain general and vocational education and providing opportunities for comprehensive personality development, which are necessary for the future citizen⁷. The modern Polish school system covers the system of all types of schools in the country, while the principles of linking these schools with each other, their rights and access to them are determined by Polish educational policy. Increasingly, it takes into account the issue of adjusting the organization of education to the needs of training qualified staff to work in various areas of the economy and culture of our country, and this is also due to numerous school reforms. The most important types and types of schools in the contemporary Polish school system can be distinguished according to the following criteria of division according to: program nature: general and vocational schools; education level: kindergartens, primary schools, junior high schools, high schools, technical schools, universities, polytechnics, civil and military academies; lecture language: national schools, post-art schools (post-artistry)⁸; age of students: schools for children and youth and schools for adults; the organizer and maintainer of the school: state schools, public schools, private schools; gender of students: male schools, female schools and co-educational schools; teaching mode: full-time (full-time), evening and extramural schools; attitude towards religion: secular (secular) schools, denominational schools - teaching in the spirit of a particular religious denomination, or inter-denominational schools - with compulsory religious education for each denomination separately.

The education of national minorities is an integral part of the Polish education system, however, the specific circumstances in which minority pupils exist and are educated, and their educational needs, force the application of various legal regulations enabling them to fully realize their educational rights. This refers to several important issues. First, creating a school network and running schools. This means creating schools with Ukrainian as a teaching language, bilingual schools or with additional Ukrainian as a foreign language. Secondly, financing minority education. Third, clarify professional qualifications and organize methodological counseling for minority language teachers. Fourthly, the content of teaching, i.e. admission to school use of programs, textbooks, teaching aids for learning the language, history and culture of the Ukrainian minority. Fifth, conduct examinations at individual educational stages in the language of the Ukrainian minority. Sixth, the need to include the general language of the Ukrainian minority in the core curriculum. Seventh, set in the educational framework plans for individual types of schools the number of hours allocated to language, culture and history of the Ukrainian minority.

The sources of the law of education of the Ukrainian national minority in Poland constitute each normative act specifying the above issues. The basis for organizing language teaching in the language of the Ukrainian minority within the education system in the Republic of Poland are the provisions of a number of external (international) and internal legal acts. These are international regulations such as: *Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minority Rights*⁹, *European Charter for Regional or Minority Languages*¹⁰, *Treaty on Good Neighborhood between the*

5 <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3983113/szkola.html> [dostęp 1.10.2019 r.]; <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/szkola/> [dostęp 1.10.2019 r.]; <http://sjp.pwn.pl/szukaj/szkola> [dostęp 1.10.2019 r.].

6 Teaching, *Słownik języka polskiego PWN*, (sjp.pwn.pl); <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4009279/nauczanie.html>. [dostęp 1.10.2019 r.].

7 W. Okoń: *Słownik pedagogiczny*. Warszawa, 1987, s. 217.

8 Utrakwizm, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/utrakwizm/>; [dostęp 1.10.2019 r.]; <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/utrakwizm/> [dostęp 1.10.2019 r.]; <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3983113/szkola.html> [dostęp 1.10.2019 r.].

9 Dz. U. z 2002 r., Nr 22, poz. 209.

10 art. 7-8, Dz. U. z 2009 r., Nr 137, poz. 1121.

Republic of Poland and Ukraine, on friendly relations and cooperation of 8 May, 1992¹¹, Agreement between the Government of the Republic of Poland and the Government of Ukraine on cooperation in the field of culture, science and education of May 20, 1997¹², Cooperation agreement between the Minister of National Education of the Republic of Poland and the Minister of Education and Science of Ukraine of July 2, 2001¹³.

In Poland, specific legal provisions specifying the rules for organizing schools with the Ukrainian language as the language of a national minority contain the following normative acts: *The Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997¹⁴, The Act on the education system of September 7, 1991¹⁵, the Act on national and ethnic minorities and on the regional language of January 6, 2005¹⁶, as well as several executive acts: Regulation of the Minister of National Education of March 24, 1992 on the organization of education to maintain a sense of national identity, ethnic and linguistic pupils belonging to national minorities¹⁷, Regulation of the Minister of National Education of April 14, 1992 on the conditions and method of organizing religious education in public kindergartens and schools¹⁸, Regulation of the Minister of National Education of May 21, 2001 on framework statutes of public kindergarten and public schools¹⁹, Regulation of the Minister of National Education of February 12, 2002 on framework curricula in public schools²⁰, Regulation of the Minister of National Education and Sport of February 26, 2002 on the core curriculum for pre-school education and general education in individual types of schools²¹, Regulation of the Minister of National Education of 30 April 2007 on the conditions and method of assessing, classifying and promoting pupils and students as well as conducting tests and exams in public schools²², Regulation of the Minister of National Education from November 14, 2007 on the conditions and manner in which kindergartens, schools and public institutions carry out tasks enabling them to maintain a sense of ethnic and linguistic national identity of students belonging to national and ethnic minorities who speak a regional language²³, Regulation of the Minister of National Education of December 23, 2008 on the core curriculum for pre-school education and general education in specific types of schools²⁴, Ordinance of the Minister of National Education of March 12, 2009 on detailed qualifications required of teachers and determining schools and accidents in which teachers without higher education or a completed teacher training institution may be employed²⁵, Ordinance of the Minister of National Education of June 8, 2009 on admission to school use of pre-school education programs and curricula and admission to school use of textbooks²⁶, Regulation of the Minister of National Education of November 19, 2009 on teacher training facilities²⁷, Regulation of the Minister of National Education of April 1, 2010 on the admission of persons who are not Polish citizens to public kindergartens, schools, teacher training establishments and institutions as well*

11 art. 11, Dz. U. z 1993 r., Nr 125, poz. 573.

12 art. 12-13, Dz. U. z 2000, Nr 3, poz. 29.

13 art. 1, 6, M. P. z 5.02.2002.

14 art. 35, Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483.

15 art. 13, Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572.

16 Dz. U. z 2005 r., Nr 141, poz. 17.

17 § 1,3, 6-7, 14-15 Dz. U. z 1992, Nr 34, poz. 150.

18 Dz. U. z 1992, Nr 36, poz. 155.

19 Dz. U. z 2001 r., Nr 61, poz. 624.

20 Dz. U. z 2002 r., Nr 15, poz. 142.

21 Dz. U. z 2002 r., Nr 51, poz. 458.

22 Dz. U. Nr 83, poz. 562.

23 Dz. U. Nr 214, poz. 1579.

24 Dz. U. z 2009, Nr 4, poz. 17.

25 Dz. U. z 2009 r., Nr 50, poz. 400.

26 Dz. U. z 2009 r., Nr 89, poz. 730.

27 Dz. U. Nr. 200, poz. 1537.

*as organization of additional Polish language training, additional compensatory classes as well as language and culture of the country of origin*²⁸, Regulation of the Minister of National Education of 20 December 2011 on the way of dividing the educational part of the general subsidy for local government units in 2012²⁹.

Until 1992, teaching of the Ukrainian language was carried out in accordance with the assumptions of the ordinance of the Minister of National Education of December 21, 1987. The Act on the education system of September 7, 1991, guaranteed public school students to cultivate a sense of national, linguistic and religious identity, and in particular to learn the language, history and culture of the minority to which the student belongs³⁰. On its basis, a regulation was issued in 1992 specifying how to implement this right in both schools and public kindergartens. Access to minority education was universal and voluntary, in kindergarten and primary school it was organized at the request of parents, while in secondary schools at the request of students. The ordinance introduced schools with a native language of instruction, i.e. institutions in which all subjects except for the Polish language and history were taught in the minority's native language. In addition, bilingual schools, i.e. schools where teaching is conducted in two equivalent languages: Polish and in the minority language. There could also be schools with additional native language teaching, therefore, teaching in Polish in addition to the additional subject, which was the minority language. Inter-class groups, inter-departmental or inter-school minority language teaching teams were also created.

The 1992 regulation was in force until the end of 2002, it was very beneficial for the minority because it took into account the internal needs of the minority as well as its own specificity. It was important to implement the possibility of teaching a minority language from kindergarten and classify it as compulsory subjects, with all the implications of assessing, classifying and promoting. The form of optionality was retained when registering a child to learn the mother language, it was valid throughout the entire educational stage. It seems reasonable to state that all these provisions created a chance for a real increase in the quality of minority language teaching. A new ordinance of the Minister of National Education and Sport has been in force since the beginning of January 2003, which in comparison to the previous one is a significant regression regarding the issue of minority language teaching. Provisions regarding kindergartens as well as including the minority language in obligatory subjects were deleted. In addition, the expression 'minority country of origin' appeared, which may suggest that the source of minority existence in Poland is emigration from their countries.

The Polish constitution of 1997 is an elementary normative act regulating the scope of rights and freedoms of various minorities, including the Ukrainian one in Poland. Under its provisions, every Polish citizen belonging to the Ukrainian minority is guaranteed the freedom to preserve customs and traditions, as well as the freedom to preserve and develop their own language, as well as develop their own culture. In addition, the constitution guarantees the minority the right to create their own cultural and educational institutions, as well as to protect religious identity and to participate in resolving issues related to their cultural identity³¹.

This constitutional rule is developed in the Act of 2005 specifying the rights and obligations of national minorities in Poland. It guaranteed the possibility of teaching a minority language or in a minority language, as well as the right to learn its own history and culture. In addition, taking various actions to preserve and develop the cultural identity of the minority. Financing of this type of activity took the form of targeted or entity-related subsidies. It also guaranteed the possibility of teacher education and access to textbooks³².

After 1989, tendencies to revive the sense of national identity of the Ukrainian minority intensified in Poland. Currently, this is reflected in the progression of the minority school network. It is unevenly distributed and is located in several voivodships: West Pomeranian, Pomeranian, Lubusz, Greater Poland, Lower Silesia, Lesser Poland, Warmian-Masurian, Podlasie, Masovian, Lublin,

28 Dz. U. Nr 57, poz. 361.

29 Dz. U. Nr 288, poz. 1693.

30 art. 13 ust. 1, Ustawy z 7 września 1991 o systemie oświaty...

31 art. 35, Konstytucji z 2 kwietnia 1997, Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483.

32 art. 8 u. 4, 17-18, 34, Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach...

and Podkarpackie. This is the effect of dispersion resulting from historical events. Undoubtedly, Ukrainian education is developing and the evidence can be seen by analyzing the number of students and the dynamics of the school network with the Ukrainian language, it seems reasonable to conclude that at the beginning of the 90s there was a significant increase in the number of schools as well as students. Until 2000, the number of primary schools with the Ukrainian language remained at the same level, although the number of students decreased. In junior high schools and high schools, a similar phenomenon can be observed since 2007. The decline in the level of students at higher educational stages can be explained not only by demographic decline, but also by the change in priorities accompanying the individual choice of the educational path by young people³³.

Under current legal regulations, we have three types of Ukrainian minority schools in Poland. The first is schools with a non-Polish language of instruction, organized in towns with a large number of non-Polish inhabitants. In such a school, the native language of the minority is taught on an extended basis, while all subjects except for the Polish language and literature and history are taught in the minority language, and history and geography programs are expanded to include knowledge related to the minority country and culture. The second is bilingual, where teaching is conducted in two languages: Polish and in the minority language, and the minority language is the second language of instruction. The third one is a school with additional minority language teaching, where the language is compulsory for registered students, but additional for the school. A specific form of organizing educational classes is teaching in inter-departmental, inter-class, inter-school and inter-school teams, which means that learning can be conducted in separate departments, groups, schools or kindergartens. The choice of one of these forms of education is determined by the local needs and staffing capabilities of the school, and the number of students enrolled. Teaching a language or in a minority language is organized by the director of the institution at the voluntary written request of the student's parents or guardians and covers the entire educational stage. The inter-branch group is created from students of various departments, but at the same class level. In elementary and junior high school it has a minimum of 7, and in upper secondary school 14 people. Students of different classes form an inter-class group, while education takes place in accordance with the organization of teaching in combined classes. The minimum number of people is 3 and the maximum is 14. In the event of a teacher deficit or too few registered students, inter-school or inter-school teams are created. The director of the institution provides a list of students registered to learn the minority language of the relevant institution. The minimum number of people is 3 and the maximum is 20³⁴. Currently, inter-school teams are created in all voivodships and constitute an elementary organizational form of learning the Ukrainian language.

Financial resources for the implementation of educational tasks of local government units related to the provision of upbringing, education and care, including the running of schools for national minorities, are included in its income. Revenue of local government consists of: subsidies (including educational), targeted subsidies and own revenues. The basis for distributing the educational part of the subsidy to voivodships, poviats and communes are: types and types of schools run by given territorial units, the number of full-time jobs and the degree of professional promotion of teachers, as well as the number of students in these institutions. The rules for spending cash must take into account the increased expenses of running facilities for national minorities, which are the result of a minimized criterion for the number of departments or groups, as well as the need to implement additional hours for teaching the minority language. An analysis of the amounts transferred annually in the years 2005-2010 shows that the amounts annually transferred to local government units running institutions organizing teaching in the Ukrainian or Ukrainian language are increasing, while

³³ R. Walicki, *W szkołach polskich. Młodzież białoruska, litewska, słowacka*, Warszawa, 1991; Departament Kształcenia Ogólnego i Wychowania Ministerstwa Edukacji Narodowej, *Informacja na temat edukacji mniejszości narodowych i etnicznych ze szczególnym uwzględnieniem części oświatowej subwencji ogólnej*, 2012, Warszawa.

³⁴ § 2-6, 8 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 listopada 2007 w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych posługujących się językiem regionalnym, Dz. U. Nr 214, poz. 1579.

the number of students is decreasing. Nowadays, the most optimal solution would be to implement financing rules based on the “branch” and eliminate the currently functioning spending of “student” learning in Ukrainian or Ukrainian as a native language.

The introduction of the education system reform in 1999 implemented modifications within the curriculum content. This implied changes in the core curriculum, i.e. changes in: objectives, teaching content, skills, school upbringing tasks, assessment criteria, examination requirements and school textbooks. A number of transformations of the educational system were specified in the regulation of 1999, which was in force until 2002. In the years 2002–2008 another two regulations were issued regulating these issues. From the beginning of the 2009/2010 school year, i.e. from September 1, 2009, 2 core curricula apply simultaneously³⁵. The new core curriculum is used for 1st grade: elementary school, junior high school, high school and technical college. In the remaining classes, the previous one is used until the end of the training cycle. The introduction of implementation of the content of the last base was divided into stages. It will apply to all types of schools in the Republic of Poland in the 2015/2016 school year. Both core curricula cover the issue of national minority language in a similar way. Changes in the content of recent teaching have necessitated the development of new content for textbooks and school content. In 2012, the Minister of National Education Krystyna Szumilas amended the regulation of November 14, 2007. The amended provisions of this legal act assume that: the language of national minorities is included in obligatory educational classes, while teaching one’s own history, culture or geography of the country with which the national minority is identified as optional and participation in them should be declared in the form of an application. The need to modify this normative regulation was the result of the adoption of a new regulation on framework curricula. It did not specify the number of hours devoted to learning the minority language, because these classes were treated as optional for all students of a given institution³⁶.

The implementation of the new core curriculum involved modifications in the field of teaching content, i.e. the development of new curricula as well as textbooks and teaching aids. School curricula are primarily developed by teachers and schools. All approved for use and used in a given facility form a set of curricula. In the years 1991–2009 they were approved for pre-school and school use by the minister responsible for education and upbringing. Nowadays, the procedure has been simplified. The director decides about the admission and introduction of a new program in a given institution. Earlier, the school head may consult the pedagogical council, methodological advisor, teaching team, subject or qualified teacher who has the qualifications required to conduct the educational activities for which the program is intended. Programs are in place to maintain the national identity of the Ukrainian minority in the Republic of Poland. They were created before 2009 and are intended for classes in which the previous core curriculum applies. Mainly there are programs for learning the Ukrainian language and in the Ukrainian language, while there is a lack to teach the history and geography of Ukraine³⁷. It seems justified that the teaching of the Ukrainian language and the history and geography of Ukraine, currently taking place on the basis of programs approved by the director of the institution and not the minister of education, facilitates their creation and implementation, which implies raising the level of education of the Ukrainian minority.

From the beginning of September 2009, 2 core curricula apply in primary and junior high schools. From 2009 in the 1st grade of primary and junior high school, and from 2012 in upper secondary (high school and technical) textbooks are used in accordance with the new core curriculum from 2008, while in the other classes the previous from 2002 is used. Approval textbooks for school use do not belong to the headmaster of the institution, but to the Minister of National Education. They

³⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego, Dz. U. Nr 14, poz. 129; zał. 2, 4 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 28 grudnia 2008 r., w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz. U. Nr 4, poz. 17.

³⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, Dz. U. z 2012 r., Nr poz. 204.

³⁷ Ł. Drozd, *Program nauczania języka ukraińskiego w klasach I-III szkoły podstawowej* (DKW-4014-143/00); IV-VI (DKW 4014-13/1), http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_pl/index.php?page=wykaz-programow

must be approved by appraisers to be approved for school use. Currently, there are several names on the list of specialists³⁸ in the field of Ukrainian, while there are no specialists on the history and geography of Ukraine. The state of textbooks for the Ukrainian national minority is a reflection of this situation. Well, textbooks for learning the Ukrainian language at all educational levels have been developed and approved for school use. However, there is a lack of textbooks on the history and geography of Ukraine at all stages of education. Sources of this state of affairs should be sought, not only in the absence of specialists in this field, but also in the insufficient involvement of the Ukrainian minority in the process of their development, and in addition in the lack of activity in the direction of their release. The gradual implementation of the new core curriculum at subsequent stages of education determines the need to develop new school textbooks in line with the adopted criteria in order to gather a complete offer for all levels of education.

A thorough analysis of the education of the Ukrainian minority in Poland allows to indicate several important problems: First of all - parents' interest in sending children to Ukrainian classes is decreasing. Secondly, there is no specific system of Ukrainian language methodological help. It is necessary to create posts for methodological advisors in such provinces as: Pomeranian, West Pomeranian, Masovian, Warmian-Masurian, Podkarpackie, Podlasie, Lesser Poland and Lower Silesia. Thirdly - schools with Ukrainian as a teaching language, bilingual or with additional Ukrainian as a foreign language are regional, because they bring together students from a given region, and sometimes even supra-regional. Therefore, the institution running such schools should be appropriate marshal offices, not poviats and communes as it is currently. It would also be worth considering the possibility of combining different types of schools into one school complex - e.g. primary, junior high or high school. Fourthly - it is also advisable to implement another method of financing this type of institution, e.g. on a "department" and not on a "student" today. Fifthly - clarifying the rules of cooperation between school superintendents and schools with organizations of the Ukrainian minority. This would facilitate the provision of information on the education of this minority. Sixth - to solve the problems related to the teaching base deficit. It is about the incompleteness of the list of curricula aimed at maintaining the national identity of the Ukrainian minority, as well as the lack of textbooks approved by the ministry at higher educational stages. Seventhly, each superintendent as part of an ad-hoc control or according to a plan approved by the Minister of National Education should check compliance of teaching organization with legal regulations. This applies especially to the rules regarding the division into teaching groups and the allocation of an appropriate number of hours.

Bibliography

Legal acts

1. Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych z dnia 5 listopada 1992 r., Dz. U. z 2009 r., Nr 137, poz. 1121.
2. Konwencja ramowa Rady Europy o ochronie praw mniejszości narodowych z dnia 1 lutego 1995 r., Dz. U. z 2002 r., Nr 22, poz. 209.
3. Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483.
4. Porozumienie o współpracy między Ministrem Edukacji Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej a Ministrem Oświaty i Nauki Ukrainy z dnia 2 lipca 2001 r., M. P. z 2002 r., Nr 6, poz. 127.
5. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 marca 1992 r. w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych, Dz. U. z 1992, Nr 34, poz. 150.
6. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 8 czerwca 2009 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników, Dz. U. z 2009 r., Nr 89, poz. 730.
7. Traktat między Rzeczypospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, o przyjaznych stosunkach i współpracy z 8 maja 1992 r., Dz. U. z 1993 r., Nr 125, poz. 573.
8. Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o współpracy w dziedzinie kultury, nauki, i oświaty z 20 maja 1997 r., Dz. U. z 2000, Nr 3, poz. 29.
9. Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dz. U. 2005 Nr 17, poz. 141.
10. Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572.

Literature

11. Departament Kształcenia Ogólnego i Wychowania Ministerstwa Edukacji Narodowej, *Informacja na temat edukacji*

38 www.men.gov.pl [dostęp 1.10.2019 r.]

mniejszości narodowych i etnicznych ze szczególnym uwzględnieniem części oświatowej subwencji ogólnej, 2012, Warszawa.

12. Florczak A., *Mniejszości narodowe*, [w:] *Encyklopedia politologii*, t. 5, red. M. Żmigrodzki, Kraków 2002.
 13. Janusz G., *Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie*, Warszawa, 1995.
 14. *Mniejszości [w:] Mała encyklopedia prawa*, red. L. Kurowski, Warszawa 1959.
 15. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa, 1987.
 16. Walicki R., *W szkołach polskich. Młodzież białoruska, litewska, słowacka*, Warszawa, 1991.
- Internet sources
17. <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/szkolnictwo> [dostęp 1.10.2019 r.]
 18. www.men.gov.pl [dostęp 1.10.2019 r.]
 19. <http://www.cke.edu.pl/images/stories/00002011matura/raport2011.pdf> [dostęp 1.10.2019 r.]
 20. http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_pl/index.php?page=wykaz-programow [dostęp 1.10.2019 r.]
 21. <http://sjp.pwn.pl/szukaj/utrakwizm>; [dostęp 1.10.2019 r.]
 22. <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/szkola/> [dostęp 1.10.2019 r.]
 23. <http://sjp.pwn.pl/szukaj/szkola> [dostęp 1.10.2019 r.]
 24. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4009279/nauczanie.html>. [dostęp 1.10.2019 r.]

OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ W SZKOLE I NA UCZELNI – WYZWANIA XXI WIEKU

*mgr Janusz Kawa,
Uniwersytet Rzeszowski*

Jedną z najbardziej skomplikowanych czynności, na przestrzeni całego ludzkiego życia, jest proces uczenia się. Warto również pamiętać o tym, iż jego końcowe efekty uzależnione są od wielu, rozmaitych czynników. Najważniejszym ze wspomnianych czynników są predyspozycje psychiczne, jak również odpowiednie funkcjonowanie różnorodnych procesów poznawczych pośród których wymienić można przykładowo: spostrzegawczość, motywację do działania, aspiracje, pamięć, rozumowanie dedukcyjne, jak również indukcyjne. Równie ważne jest wyrażanie sądów oraz twórcze myślenie¹.

Ogólna skuteczność całego procesu edukacji uzależniona jest nie tylko od indywidualnych cech danego ucznia, ale również od szeroko rozumianego kontekstu środowiskowego, na który składają się właściwości nauczycieli oraz czynniki wpływające na ogólną sytuację uczenia się oraz nauczania. Efekty kształcenia określane są mianem rezultatem celowej działalności placówki oświatowej oraz zróżnicowanego procesu nauczania. Z kolei pojęcie osiągnięć szkolnych odnosi się zarówno do zdolności poznawczych, które zostały nabyte, jak również osiągnięć motywacyjnych, które odnoszą się do cech osobowościowych (zainteresowania, nawyki, postawy, ambicje, determinacja, chęć nabywania wiedzy)².

Konieczność szukania nowoczesnych i nowatorskich rozwiązań w zakresie edukacji wynika bezpośrednio z dynamicznego rozwoju społecznego, jak również przemian cywilizacyjnych, z których wynikają nowe zadania współczesnej edukacji. Konieczne jest dążenie wszelkich starań aby zwiększyć skuteczność podejmowanych działań pedagogicznych, jak również rozwijać kluczowe kompetencje. Są one podstawowym warunkiem odnoszenia sukcesów edukacyjnych oraz osobistych³.

Warto jednak pamiętać, iż konieczne jest również uwzględnienie potrzeb uczniów, którzy borykają się z trudnościami oraz niepowodzeniami edukacyjnymi. Są one sytuacjami, w których widoczne są wyraźne rozbieżności pomiędzy wymaganiami szkoły na płaszczyźnie wychowawczej oraz dydaktycznej, a zachowaniem i osiągnięciami uczniów. Biorąc pod uwagę kontekst rozwojowy, niepowodzenia szkolne rozumieć należy jako proces ujawniania się oraz utrwalania narastających rozbieżności pomiędzy stawianymi celami edukacji, a osiągnięciami poszczególnych uczniów⁴.

1 Mercer C., *Niepełnosprawność*, Warszawa 2009, s. 12.

2 Ibidem., s. 13.

3 Ibidem.

4 Prysak D., *Człowiek niepełnosprawny w przestrzeni lokalnej*, Toruń 2014, s. 32.

Biorąc pod uwagę determinanty występowania niepowodzeń szkolnych uwagę zwrócić należy na trzy wyróżniane kategorie: biopsychiczne, dydaktyczne oraz społeczno - ekonomiczne. Kategoria biopsychiczna odnosi się do indywidualnego stanu zdrowia ucznia oraz poziomu jego rozwoju psychofizycznego, jak również temperamentu, czy też cech charakteru. Kategoria determinantów dydaktycznych uwzględnia postawę oraz przygotowanie nauczyciela, przeładowanie programu nauczania, jak również stan wyposażenia placówek oświatowych. Z kolei determinanty społeczno-ekonomiczne odnoszą się do warunków materialnych i mieszkaniowych poszczególnych uczniów, jak również procesu rozpadu rodziny, czy też brak zainteresowania dzieckiem przez rodziców⁵.

Wszystkie niepowodzenia szkolne postrzegane są jako jeden z najbardziej wyraźnych wskaźników odpowiedzialnych za trudności w uczeniu się. Mogą się one odnosić do wielopłaszczyznowej grupy zaburzeń, do których zaliczyć należy trudności w zakresie umiejętności słuchowych, mówienia, czytania, pisania, jak również rozumienia, czy też posiadanych umiejętności matematycznych⁶.

Zaburzenia te wiązać mogą się również z dysfunkcjami centralnego systemu nerwowego, które najczęściej towarzyszą innym rodzajom niepełnosprawności. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę także na niekorzystny wpływ środowiska, niewłaściwe wychowanie oraz czynniki psychogenne, które chociaż samodzielnie nie są odpowiedzialne za niepowodzenia szkole, to znacząco się do nich przykładają⁷.

Poszczególne trudności w procesie uczenia się mogą odnosić się do uczniów, którzy borykają się ze znacznymi zaburzeniami oraz odchyleniami rozwojowymi. Uczniowie ci wymagają najczęściej specjalistycznej organizacji procesu edukacyjnego, który uwzględniać będzie ich funkcjonowanie poznawcze oraz percepcyjne⁸.

Uczniowie, którzy często doświadczają niepowodzeń szkolnych nie są w stanie podjąć powszechnemu programowi edukacyjnemu, co z kolei wynika bezpośrednio z ich specjalnych potrzeb edukacyjnych. Termin ten odnosi się do potrzeb, które wynikają z indywidualnych uwarunkowań oraz sposobności nabywania wiedzy oraz umiejętności. Uwarunkowania te uzależnione są z kolei od indywidualnego funkcjonowania jednostki na płaszczyźnie poznawczej oraz percepcyjnej⁹.

Specjalne potrzeby edukacyjne odnoszą się do dzieci mających trudności w uczeniu się, jak również do uczniów. Odpowiednie rozpoznanie wspomnianych potrzeb daje możliwość odpowiedniego dobrania metod i środków dydaktycznych oraz wychowawczych, które zaspokajają będą indywidualne potrzeby dzieci borykających się z trudnościami edukacyjnymi¹⁰.

Najczęściej spotkać można się z następującą definicją specjalnych potrzeb edukacyjnych oraz rozwojowych: dzieci i młodzież ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi to te, u których stwierdza się spektrum objawów utrudniających lub uniemożliwiających funkcjonowanie: ruchowe, sensoryczne, poznawcze, w zakresie komunikacji, emocjonalno-społeczne i/lub psychiczne, wpływających na jakość życia i pełnienie ról społecznych teraz i/lub w przyszłości. Dzieci i młodzież ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi to te, u których stwierdza się zagrożenie niepełnosprawnością, wszelkie dysfunkcje, dysharmonie lub niesprawności mogące mieć negatywny wpływ na dalszy rozwój¹¹.

Prawidłowe rozpoznawanie, jak również zaspokajanie indywidualnych potrzeb uczniów, a także rozpoznawanie możliwości psychofizycznych, powinno stać się podstawą wszystkich działań podejmowanych na gruncie edukacji. Jest to szczególnie ważne w przypadkach występowania niepełnosprawności, niedostosowania społecznego, szczególnych uzdolnień lub trudności, jak również występujących zaburzeń na płaszczyźnie komunikacji językowej. Istotne jest to również wtedy, gdy miejsce mają sytuacje kryzysowe lub traumatyczne, jak również wtedy gdy dochodzi do

5 Ibidem., s. 33.

6 Ibidem., s. 34.

7 Ibidem.

8 Nosarzewska S., *Normalizacja środowiska społecznego osób z niepełnosprawnością*, Toruń 2017, s. 49.

9 Ibidem., s. 50.

10 Ibidem., s. 51.

11 Ibidem.

zaniezań środowiskowych, które związane są bezpośrednio z sytuacją rodzinną i bytową danego ucznia¹².

Analizując specjalne potrzeby edukacyjne warto również zwrócić uwagę na pojęcie ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Można pod nim rozumieć zarówno uczniów niepełnosprawnych, jak również tych, którzy przejawiają wyraźne trudności w realizacji poszczególnych standardów programowych, które wynikają bezpośrednio z indywidualnego funkcjonowania poznawczo-percepcyjnego, stanu zdrowia oraz ograniczeń środowiskowych, i adaptacyjnych. Pojęcie to odnosi się także do uczniów, którzy przejawiają szczególne uzdolnienia¹³.

Omówione potrzeby edukacyjne nie stanowią zamkniętego katalogu sytuacji, w których wychowankowie szkół mogą wymagać specjalistycznej pomocy i wsparcia. Odnosi się to również do sytuacji, w której trudności dziecka wymuszają wdrożenie długotrwałej oraz wielopłaszczyznowej diagnozy. W takim przypadku pomoc powinna być zorganizowana w oparciu o rozpoznanie, które zostało dokonane przez nauczycieli oraz specjalistów, którzy są w stanie korzystać ze wsparcia instytucji zewnętrznych na każdym etapie wdrażanych działań¹⁴.

Uczniowie, do których w szczególności odnosi się termin specjalnych potrzeb edukacyjnych, to uczniowie niepełnosprawni. Są to dzieci posiadające orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalistycznego, co wynika z rodzaju niepełnosprawności określonego przepisami obowiązującego prawa. Aktualnie do dzieci niepełnosprawnych zalicza się dzieci niesłyszące, słabosłyszące, niewidome, słabowidzące, niepełnosprawne ruchowo/ intelektualnie, autystyczne, jak również te z niepełnosprawnością sprzężoną. Do dzieci niepełnosprawnych zalicza się również te, które są niedostosowane społecznie lub są tym zjawiskiem zagrożone, a więc wymagają specjalnej organizacji procesu nauczania¹⁵.

System specjalistycznego kształcenia w Polsce obejmuje trzy segmenty: segregacyjny, integracyjny oraz inkluzyjny. Należy podkreślić jednak, iż wszystkie metody i formy kształcenia tworzą wspólnie jeden system w imię równości wszystkich uczniów wobec prawa. Daje to możliwość wyboru indywidualnej i preferowanej ścieżki kształcenia¹⁶.

System segregacyjny zakłada wyraźną selekcję pod względem rodzaju niepełnosprawności. Forma ta swoimi początkami sięga XVIII wieku, kiedy to w Europie zaczęto powoływać do życia placówki specjalizujące się w opiece nad dziećmi niepełnosprawnymi. Postępująca instytucjonalizacja, jak również fragmentacja doprowadziły do powstania coraz bardziej specjalistycznych oddziałów dziecięcych, które przyjmowały dzieci z różnymi zaburzeniami rozwojowymi. Doprowadziło to do silnej dominacji formy segregacyjnej w większości państw europejskich¹⁷.

Forma kształcenia niesegregacyjnego rozwijana była powoli i stopniowo, a początkowym etapem jej ustanowienia było wyraźne uznanie praw osób niepełnosprawnych do bycia traktowanym z szacunkiem, na równi z innymi członkami społeczeństwa. Wynikało to również z dążenia do zapewnienia osobom niepełnosprawnym odpowiedniego wsparcia i kształcenia, co dawało im możliwość optymalnego oraz możliwie najbardziej normalnego funkcjonowania w społeczeństwie¹⁸.

Zgodnie z przyjętymi światowymi, jak również europejskimi standardami, które zostały zapisane w wielu dokumentach odnoszących się do praw człowieka, każda jednostka ma prawo do pełnego uczestniczenia w życiu społecznym, a edukacja została określona jako podstawowe prawo dotyczące wszystkich ludzi. Warto przy tym zaznaczyć, iż prawo to odnosi się do wszystkich - bez względu na rasę, kolor skóry, miejsce zamieszkania lub stopień niepełnosprawności¹⁹.

Formy niesegregacyjne sięgają swoimi początkami lat 80. XX wieku. Wtedy też doszło do

12 Myśliwiec M., *Profil społeczno-demograficzny, poziom zadowolenia z życia i obywateli niepełnosprawnych studentów*, Kraków 2011, s. 89.

13 Ibidem., s. 90.

14 Ibidem., s. 91.

15 Ibidem.

16 Rzedzicka K.D., *Studiowanie osób z niepełnosprawnością w szkołach wyższych*, Lublin 2012, s. 67.

17 Ibidem., s. 68.

18 Ibidem., s. 69.

19 Ibidem.

ustanowienia koncepcji integracji, która stała się również głównym przedmiotem światowych debat na temat edukacji. Zgodnie z koncepcją A. Hulka, który postrzegany jest jako prekursor edukacji integracyjnej w Polsce, polega ona w szczególności na możliwie największym włączeniu dzieci niepełnosprawnych do zwykłych szkół, które dadzą im możliwość wzrastania pośród zdrowych rówieśników²⁰.

Edukacja integracyjna stanowi wyraźny postęp w porównaniu z segregacyjnymi formami kształcenia. Może ona przyjmować rozmaite formy, do których zalicza się: integrację lokalizacyjną, która bierze pod uwagę klasy specjalne dla uczniów niepełnosprawnych na gruncie szkół powszechnych; integrację społeczną, która zakłada przewagę form segregacyjnych przy jednoczesnych kontaktach ze zdrowymi rówieśnikami; integrację funkcjonalną, która opiera się na faktycznej i rzeczywistej integracji uczniów niepełnosprawnych z uczniami zdrowymi za pośrednictwem ustanowionych klas integracyjnych²¹.

Edukacja integracyjna opiera się na postulatach odnoszących się do równości szans edukacyjnych. Daje ona szansę dzieciom niepełnosprawnym na uczestniczenie w codziennym życiu szkoły. Wciąż jednak widoczny jest głównie model niepełnosprawności, który nie skupia się na równości dzieci, a na ich deficytach²².

Warto zaznaczyć, iż w ostatnich dwóch dekadach osoby niepełnosprawne, które studiują na uczelniach wyższych mają coraz lepsze warunki. W większej części nieruchomości bariery architektoniczne dla osób niepełnosprawnych zanikły oraz została wdrożona koncepcja wsparcia w aspekcie zarówno powiększania bazy specjalnych ośrodków dydaktycznych jak i udział asystentów osób niepełnosprawnych na studiach. Poprawiająca się sytuacja osób niepełnosprawnych na studiach wpłynęła pozytywnie na ich liczbę na wielu kierunkach. Można zatem stwierdzić, iż jeden z najważniejszych warunków, który służy zarówno integracji jak i poprawie jakości życia osób niepełnosprawnych jest konsekwentne realizowany²³.

Warto jednak podkreślić, iż fizyczna obecność osób niepełnosprawnych na studiach wpływa na mechanizm samej integracji, natomiast istota integracja realizowana jest na innych płaszczyznach takich jak płaszczyzna normatywna, komunikatywna, funkcjonalna oraz kulturowa. Jednak płaszczyzna fizyczna otwiera możliwości przed osobami niepełnosprawnymi jako punkt wyjścia w organizacji całości procesów, które mają za zadanie zaspokajać brzegowe warunki studiowania związanych z podstawowymi barierami takimi jak dostęp do technologii, bariery architektoniczne czy dostęp do źródeł wiedzy²⁴.

W tradycyjnym ujęciu najważniejszą rolę w normalizowaniu warunków studiowania osób niepełnosprawnych odgrywają inne czynniki, które są łączone ze wsparciem nieformalnym. Powyższe czynniki pozwalają włączać osoby niepełnosprawne we wspólnotę akademicką oraz znoszą pojawiającą się dyskryminację wynikającą z odmiennego stanu jednostek. Można stwierdzić, iż wspieranie osób niepełnosprawnych w aspekcie instytucjonalnym prowadzi do ujawnienia się innych barier, które często ulokowane są w wykładowcach oraz pozostałych studentach. Istotą problemy staje się poczucie długu społeczeństwa wobec osób z niepełnosprawnością, gdyż utrudniają kształtowanie prawdziwego środowiska autokreacji omawianych osób²⁵.

Warto zauważyć, iż narzędziem dyskryminacji osób niepełnosprawnych jest niewspółmierność oraz utrudniona integracja akademicka. Dyskryminacja osób niepełnosprawnych jako grupy społecznej przyjmuje określone formy takie jak praktyki instytucjonalne, interpersonalne, kulturowe oraz społeczne. Uzasadnieniem ww. form jest odmowa równego traktowania osób niepełnosprawnych w porównaniu do osób zdrowych oraz wobec której formowane są uprzedzenia w społeczeństwie²⁶.

Warto zaznaczyć, iż nieustanny wzrost świadomości społecznej w aspektach barier oraz

20 Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012, s. 86.

21 Ibidem., s. 87.

22 Ibidem., s. 88.

23 Ibidem.

24 Nosarzewska S., *Normalizacja środowiska społecznego osób z niepełnosprawnością*, Toruń 2017, s. 60.

25 Ibidem., s. 61.

26 Ibidem., s. 62.

potrzeb osób niepełnosprawnych oraz presja wynikająca z obecnej poprawności politycznej nie zniosły dyskryminacji, a przenieśli jej formę na inne wymiary. Tradycyjna znana dyskryminacja, która jest łączona z formami opresji przyjmuje złożoną formę w pozornie korzystnych mechanizmach ułatwiania funkcjonowania osób niepełnosprawnych w społeczeństwie²⁷.

Przedstawiony problem w odniesieniu do okresu studiowania przejawia się w postaci kosztów w zakresie nabywania wiedzy oraz kompetencji zarówno społecznych jak i zawodowych wynikiem czego jest utrudniona integracja oraz akceptacja społeczna. Postawa wykładowców, która jest nadmiernie ochraniająca oraz ułatwiająca osobom niepełnosprawnym życie w społeczeństwie akademickim nie jest nowa. Wynika przede wszystkim z uczucia litości i łączy się z wygodą. Odnosi się to również do przykładów z życia uczelni w postaci niezdanego egzaminu przez osobę niepełnosprawną, co przekłada się na trudności wizerunkowe oraz może prowadzić do spornej sytuacji z wykorzystaniem niepełnosprawności jako powodu niezdanego egzaminu²⁸.

Kolejną kwestią, którą warto omówić jest racjonalne traktowanie studenta niepełnosprawnego, które wymaga poznania jego ograniczeń oraz dopasowaniem form przekazywania wiedzy w sposób przyjazny. W rzeczywistości dług społeczny wobec osób niepełnosprawnych staje się kluczową kwestią w ocenianiu studentów z niepełnosprawnościami oraz uczy ich, iż mogą oni zrobić dobry użytek ze swojej dolegliwości w życiu codziennym. W tak przedstawionym kontekście niepełnosprawności można zauważyć nową odmianę dyskryminacji, budującą nierówności wpływające w pozytywny sposób na osoby niepełnosprawne jako osoby uprzywilejowanej²⁹.

W przedstawionym wyścigu o lepszą sytuację społeczną prowadzi do fikcyjnej korzyści oraz przywilejów prowadzących do zaliczania kolejnych etapów studiów oraz w znacznym stopniu zmniejsza szanse na normalne funkcjonowanie osoby niepełnosprawnej w otaczającym ich świecie po zakończeniu okresu studyjnego. Interesującym jest fakt, iż studenci niepełnosprawni doskonale zdają sobie sprawę z zaistniałej sytuacji oraz nic w związku z tym nie robią. Warto zaznaczyć, iż działa tu tzw. ciemna integracja funkcjonalna, która kreowana jest w sposób wzajemnych relacji oraz świadczenia określonych usług, posiadających nieetyczny wymiar oraz charakter. Taką sytuację można zauważyć w relacjach współpracy między wykładowcą a studentem niepełnosprawnym, gdzie już na pierwszych zajęciach ustalają tryb współpracy oraz zdania zajęć oraz zakres prowadzenia zajęć przez cały semestr³⁰.

Orzeczenie o niepełnosprawności otwiera wiele drzwi wsparcia instytucjonalnego oraz daje wiele możliwości w życiu akademickim począwszy od asystenta po wsparcie techniczne i finansowe. Orzeczenie prokurować może również konfrontacje niezależności osoby niepełnosprawnej związanej ze wsparciem oraz jego rywalizację o akceptację otoczenia. Zaistniała sytuacja tym bardziej jest możliwa, gdyż pomoc odbierana jest przez inne osoby jako zbyt duża czy niesprawiedliwa. Pomoc nie zawsze jest następstwem biologicznej niepełnosprawności a społecznych konstrukcji oraz jego doświadczenia codzienności w życiu akademickim. Nie może więc dziwić społeczność akademicką, iż nie wszystkie osoby niepełnosprawne po swoich doświadczeniach pochodzących ze szkół ponadgimnazjalnych ujawniają swoją niepełnosprawność na uczelniach wyższych i ją wykorzystują w codziennym życiu akademickim³¹.

Jednak należy podkreślić, iż ukrywanie niepełnosprawności również niesie ze sobą określone konsekwencje. Pierwszą z nich są pojawiające się problemy z opanowaniem treści przekazywanej przez wykładowców określonych przedmiotów uczelni wyższych. Drugim pojawiającym się problemem są relacje z rówieśnikami na studiach. W powyższym przypadku ukrywanie niepełnosprawności może prowadzić do akceptacji przez rówieśników oraz może pozytywnie wpłynąć na integrację społeczną na różnych płaszczyznach. Jednak ograniczenia wpływające na funkcjonowanie mogą uniemożliwić nawiązanie równych relacji koleżeńskich pomiędzy osobą niepełnosprawną a innymi studentami

27 Ibidem.

28 Prysak D., *Człowiek niepełnosprawny w przestrzeni lokalnej*, Toruń 2014, s. 41.

29 Ibidem., s. 42.

30 Ibidem., s. 43.

31 Ibidem.

sprawnymi fizycznie i intelektualnie³².

Warto również zauważyć, iż zachodzi duże prawdopodobieństwo, że zachowania wynikające z niepełnosprawności były w pełni tolerowane w szkole ponadgimnazjalnej i posiadała status osoby wyjątkowej. Na uczelni wyższej natomiast, osoba nie ujawniająca swojej niepełnosprawności często sprawia poprzez swoje zachowanie zażenowanie otoczenia oraz zdziwienie wykładowców. W przedstawionych okolicznościach ujawnienie swojej niepełnosprawności w pewnym sensie stało się czynnikiem usprawiedliwiającym, natomiast nie zdołało zmienić nastawień grupy, która nie wiedząc o zaburzeniu doświadczyła dziwnego, wręcz niecodziennego zachowania. Ujawnienie orzeczenia o niepełnosprawności studenta jedynie doprowadziła do wymuszonej długim, pozornej tolerancji na zachowania niecodzienne. Jednakże, warto podkreślić, iż ujawnienie niepełnosprawności czasem jest czynnikiem sprzyjającym akceptacji oraz budowaniu równych relacji z otoczeniem akademickim po uprzednim wytłumaczeniu istoty sprawy³³.

Przytoczone wyżej przykłady jednoznacznie wskazują na brak współmierności oczekiwań osób niepełnosprawnych z oczekiwaniami zarówno studentów jak i wykładowców w związku z prawidłowym rozwojem na określonych płaszczyznach. Trzeba zaznaczyć, iż opisując niewspółmierność zachowań nie jest ona sprecyzowana i bazuje na tezie o niewspółmierności wykorzystywanych środków i logiki do porównywanych teorii, które zostały zaproponowane przez Kunha. Niewspółmierność w odniesieniu do ww. przykładów sprawia, iż studenci niepełnosprawni ukierunkowują swoje oczekiwania w koncepcji wspólnotowości oraz środowiska akademickiego w odniesieniu do koncepcji pedagogiki długu. Koncepcja wspólnotowości oparta jest przede wszystkim na wartościach oraz współdziałaniu, natomiast koncepcja pedagogiki odnosi się do rozwiązań sformalizowanych³⁴.

Cecha niepełnosprawności traktowana jest przez studentów niepełnosprawnych jako utrudnienie w wyznaczanych im zadań w toku nauczania. Natomiast wykładowcy oraz osoby pełnosprawne dostrzegają w niepełnosprawności cechę konstytutywną oraz przypisują studenta niepełnosprawnego do określonej grupy ludzi. Tym samym gruntują stereotypy oraz znacząco utrudniają integrację na płaszczyźnie komunikacyjnej związanej ze współmiernymi relacjami. Wobec powyższego, nie powinno dziwić to, że studenci borykający się z niepełnosprawnością najczęściej dążą do utrzymywania kontaktów towarzyskich z osobami spoza uczelni, na której aktualnie się uczą³⁵.

Druga z kolei odnosi się do postrzegania skutków posiadanego orzeczenia. Dla studentów niepełnosprawnych stanowi ono formalny dokument, który daje im możliwość pozyskania i korzystania z oferowanych form wsparcia. Z kolei dla wykładowców jest to powód do wyjątkowego traktowania, co wpisuje się w perspektywę długu, jak również stosowania wygodnej formy dyskryminacji, która z kolei nie sprzyja procesowi integracji normatywnej. Przyczynia się to do tworzenia wspólnoty wyobraźniowej, która konstruowana jest ideologicznie bez realnych podstaw. Wspólnota opiera się na więziach subiektywnych, a nie na obiektywnych oraz behawioralnych³⁶.

Trzecią z omawianych niewspółmierności jest przekonanie systemowe, iż zbiór prawnych ułatwień pomocowych stanowi podstawę osiągnięcia sukcesu naukowego przez studentów niepełnosprawnych. Dla nich samych jest to natomiast wyłącznie warunek podjęcia samych studiów. Równie ważne jest dla nich ogólne nastawienie całej społeczności uczelnianej wobec tematu studiowania na uczelniach powszechnych osób niepełnosprawnych³⁷.

Wobec powyższego należy podkreślić, iż dług społeczny zostaje spleciony wraz uruchomieniem systemowego wsparcia w XXI wieku. Z kolei faktyczne i realne tworzenie autentycznej wspólnoty

32 Myśliwiec M., *Profil społeczno-demograficzny, poziom zadowolenia z życia i obawy niepełnosprawnych studentów*, Kraków 2011, s. 101.

33 Ibidem., s. 102.

34 Mercer C., *Niepełnosprawność*, Warszawa 2009, s. 27.

35 Ibidem., s. 28.

36 Ibidem.

37 Prysak D., *Człowiek niepełnosprawny w przestrzeni lokalnej*, Toruń 2014, s. 46.

zostaje zepchnięte na margines dyskusji³⁸.

Nie ulega wątpliwości, iż ostatnie dwadzieścia lat charakteryzowały liczne reformy na tej płaszczyźnie. Nie da się przecenić wdrożonych rozwiązań systemowych, które ukierunkowane są wyraźnie na wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych, również w zakresie kreowania odpowiednich warunków do studiowania. Należy jednak pamiętać, iż systemowy paradygmat równych szans, jak również zasady traktowania studentów niepełnosprawnych są wyłącznie punktem wyjścia na drodze do pełnej aktywizacji uczniów i studentów niepełnosprawnych³⁹.

Bibliografia:

1. Prysak D., *Człowiek niepełnosprawny w przestrzeni lokalnej*, Toruń 2014.
2. Mercer C., *Niepełnosprawność*, Warszawa 2009.
3. Myśliwiec M., *Profil społeczno-demograficzny, poziom zadowolenia z życia i obawy niepełnosprawnych studentów*, Kraków 2011.
4. Prysak D., *Człowiek niepełnosprawny w przestrzeni lokalnej*, Toruń 2014.
5. Nosarzewska S., *Normalizacja środowiska społeczne go osób z niepełnosprawnością*, Toruń 2017. Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012.

СМИСЛОВИЙ АСПЕКТ ПОДІЛУ РИНКУ СФЕРИ КУЛЬТУРИ ЗА ОБ'ЄКТАМИ ОБМІНУ

Калица Тетяна Вікторівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри культурології та філософської антропології

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ka_ta@ukr.net

Смисл за Жілем Дельозом є ідеальною, тобто абстрагованою від конкретної матеріальності, подією [5]. Смісловий аспект у прояві матеріального чи нематеріального результату (ефекту) як явище може виступати характеристикою для різних поділів. Ринок праці сфери культури як окреме місце взаємодії продавців та покупців сфери культури задля визначення цін та кількості товарів є сформованим, але сутнісний поділ за об'єктами обміну (ринок товарів, послуг, фінансовий ринок, ринок інтелектуальної власності тощо) потребує концептуального уточнення.

Для цього розглянемо ринок сфери культури за його видами з позиції становлення та формування за історичним фактором в межах смислового аспекту. Спробуємо здійснити це, виходячи із засад загальної теорії ринку та враховуючи, що ринкові відносини є відносно універсальними щодо різних аспектів наук.

Поділ ринку за видами ринків породжує множину ринків. Важливо враховувати міждисциплінарний взаємозв'язок культурології та економіки, який проявляється у вивченні питання ринку сфери культури. Для цього зазначимо, що відповідно до підходу економічних наук, поділ ринку відбувається з позиції реалізованих благ: відтак, розрізняють ринки товарів, послуг, робочої сили, фінансів, інформації, духовних благ, кожен з яких має подальший поділ – наприклад, фінансовий ринок обіймає грошовий ринок і ринок капіталів, грошовий ринок підрозділяється на обліковий, валютний ринки і ринок короткострокових кредитів, а ринок капіталів – на інвестиційний ринок і ринок цінних паперів [4].

Якщо ж виділити одну систему поділу ринку, то цей поділ міститиме матеріальний ринок та ринок духовних благ (будь-яка інтелектуальна діяльність (винаходи, відкриття, картини, книги), з послуг — це культура, навчання тощо). Розглянемо види ринків сфери культури, враховуючи історичні періоди. Беремо до уваги доіндустріальний, індустріальний

³⁸ Ibidem., s. 47.

³⁹ Ibidem., s. 48.

та постіндустріальний періоди, враховуючи специфіку культурології щодо вивчення ринку в межах смислового аспекту (див. Табл. 1).

Таблиця 1

Види ринків в культурології за історичними періодами.

Види ринків	Хронологія за періодами					
	доіндустріальний період		індустріальний період		постіндустріальний період	
	матеріальний	не матеріальний	матеріальний	не матеріальний	матеріальний	не матеріальний
товари	+	-	+	+	+	+
послуги	-	+	-	+	+	+
робочої сили	+	-	+	-	+	+
фінансів	+	-	+	-	+	+
інформації	-	+	+	+	+	+
духовних благ	-	+	-	+	+	+

Виходячи з Таблиці 1, бачаємо, що для доіндустріального періоду, який характерний обмеженим поділом праці та комунікаціями, дані обмеження формують чіткий розподіл між матеріальним та нематеріальним.

Для індустріального періоду характерним є відмінний поділ матеріального ринку та ринку духовних благ, властиве домінування промислового виробництва, науково-технічного прогресу, що створює соціальні конфлікти, глобальні проблеми [2].

Постіндустріальний період як епоха інтелектуалізації праці та індивідуалізації виробництва, вирізняється тим, що товаром/послугою стало знання (ідея), засобом праці – комп'ютер, а суб'єктом праці – одинак за комп'ютером, людина. І матеріальний, і нематеріальний аспект одночасно впливають на об'єкти обміну ринку в різних ступенях.

Унаслідок сформувалася риса інформаційного суспільства [6], за якої об'єкти обміну ринку є відносно легкими і швидкими у виконанні. Ефемерність праці призводить до удаваного почуття незайнятості або до повного затирання граней між вільним часом і роботою, внаслідок чого людина впадає в стан «розсіяного існування» (симуляції), тому поняття «робоча сила» під впливом специфіки творчості свого напрямку змінює формат і знищує меж у матеріального і духовного.

Наслідком зміни архітектоніки комунікацій [1] є онтологічна нудьга [9]. Нудьга, викликана розвитком технологій, потребує задоволення і ніколи не може бути втамована, оскільки відповідно на нудьгове бажання насолоди, пригоди, переживання, емоції, яскравості, враження, і це спонукає ринок до подальшого розвитку, адже наслідком бажання є зміна потреби на насолоду. Потребу можна задовольнити лише наступним, черговим товаром/послугою.

Окремо слід визначити психологічний попит як складову нематеріального смислового аспекту. Насолода, яка викликається символами [3] і триває вічно, не є матеріальним чи біологічним станом, а станом психічним. Сексуальна насолода – це феномен культури, на відміну від органічності сексуального задоволення. Тому виробництво товарів/послуг і навіть перевиробництво ніколи не призводить до задоволення.

Оскільки потреби змінює у людини на бажання, головний фактор змін – так звана

машина бажань, масове виробництво вражень. Саме воно замінило виробництво ідей. Відтепер не інтелект чи раціональний вибір скеровує споживача, а його преформатоване бажання. Ринок стає ірраціональним не в плані механізмів, а в плані того, що він працює з ірраціональним. Як результат система ринку продає і купує враження і це є економіка відчуттів (суспільство переживання), що має інші стратегії менеджменту, більш інтуїтивно-раціональні, ніж раніше.

Отже, здійснено поділ ринку сфери культури за об'єктами обміну (ринок товарів, послуг, фінансовий ринок, інтелектуальної власності тощо) за періодами (доіндустріальний, індустріальний, постіндустріальний) на матеріальний ринок та ринок духовних благ. Зазначено постіндустріальний період за культурологічними аспектами поділу ринку за об'єктами обміну.

Список використаних джерел:

1. Bauman, Z. (2004) Globalization. Consequences for the person and society. М.: All World. 188 p.
1. Toffler, A. (1970) Future Shock. Random House. 259 p.
2. Zizek Slavoy. Tarrying with the negative: Kant, Hegel and the Critique of Ideology. – Durham: Duke University Press, 1993. 149 p.
3. Ватаманюк З. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка.: Навч. посіб. К.: Вид-дім «Альтернативи», 2001. -606 с.
4. ДелезЖ. Анти-Едип: Капіталізмшизофренія. Екатеринбург: У-Факторія. 2007. 672 с.
5. Дери М. Скорость убегаения: киберкультура на рубеже веков. Екатеринбург: У-Факторія. 2008
6. Милтон Ф. Рынок как средство развития общества. Электронная публикация: Центр гуманитарных технологий. 21.04.2009. URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/3316>.
7. Хайек Ф. Пагубная самонадеянность. М.: Изд-во: «Новости» при участии изд-ва «Catalaxu». 1992. 304 с.
8. Хьюбнер Б. Произвольный этос и принудительность эстетики. Мн.: Профилен, 2000. 152 с.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ІНТЕГРАЦІЇ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ У НАВЧАННЯ

Колтишева Діна Сергіївна

магістрант КПП ім. Ігоря Сікорського

dinakoltisheva@gmail.com

Науковий керівник –

к.психол.н., проф. О.В.Винославська

Виробнича практика у вищій школі є невід'ємною складовою навчання студентів, оскільки вона перевіряє набуті знання та навички студентів, а також створює умови, що сприяють адаптації знань студентів у реальних умовах роботи сучасних виробничих підприємств та наукових організацій. У той же час, реалізація виробничої практики, що існує в Україні, не є достатньо інтегрованою в навчальний процес - навчання є «відірваним» від реальних умов праці. Роботодавцям потрібні працівники з досвідом роботи більше трьох років. Водночас існує і зворотній бік проблеми. Частина студентів має працювати через скрутне фінансове становище, але, як правило, працює не за спеціальністю, оскільки так робота вимагає ряд високорозвинених знань й умінь за фахом[3]. Але навіть неповна зайнятість студентів змушує витрачати час та сили, які б вони могли спрямувати на опанування обраної професії. Тобто утворюється замкнене коло: студенти не можуть опанувати професію, оскільки змушені працювати не за спеціальністю під час навчання, і в той же час після навчання студенти мають труднощі з влаштуванням на роботу, оскільки не мають достатньо досвіду та практичних навичок. Отже, постає потреба інтегрування практики в навчання студентів ЗВО. Актуальність теми полягає у підготовці висококваліфікованих та конкурентоспроможних кадрів. Метою роботи є дослідження зарубіжного досвіду інтеграції виробничої практики у навчання. Такий досвід існує в зарубіжних країнах. Професійне навчання в країнах Західної Європи – Франції, Німеччини, Австрії, Бельгії, Нідерландах різніться за організацією, але споріднені за практичною орієнтованістю. Практична орієнтованість навчання реалізується завдяки дуальному навчанню або ж навчанню на виробництві. Для забезпечення такої форми

навчання в Німеччині в обов'язки приватних підприємств входить забезпечення професійного навчання студентів, а у Франції компаніям, що готують спеціалістів, уряд надає пільги [5].

Студенти, що працюють, зобов'язуються дотримуватися тих самих правил виробничого процесу, що й інші співробітники, при цьому вони мають право отримувати мінімальну заробітну плату.

В Нідерландах студенти самі шукають собі місце роботи, при цьому пошук здійснюється через «Agence pour le Développement de l'Emploi» (Державну службу зайнятості). Робота студентів як і в Німеччині також оплачується, а після успішного практичного навчання студенти можуть отримати додаткову грошову винагороду [6].

Поєднання теоретичного навчання у ЗВО та практичного навчання на виробництві реалізується й у США – це так зване «кооперативне навчання». Заклади вищої освіти співпрацюють з виробництвами. Таке навчання пропонує приблизно третина закладів вищої освіти США [4].

Така велика увага приділяється виробничій практиці у зв'язку з необхідністю підготовки висококваліфікованих спеціалістів в умовах високої конкуренції підприємств, швидкого технологічного прогресу, необхідності актуалізації та адаптації навчання, вміння працівників приймати управлінські рішення. Інтеграція у навчання виробничої практики дозволяє вирішити одночасно кілька проблем: по-перше, здійснити практичну підготовку висококваліфікованих кадрів у реальних виробничих умовах, тобто сприяти використанню студентами отриманих теоретичних знань на практиці, по-друге, оплата роботи студентів під час виробничої практики покращує фінансовий стан студентів і створює умови для їхнього зосередження на поглибленому вивченні фахових дисциплін, по-третє, випускники ЗВО, що мають досвід роботи на реальних підприємствах, є більш конкурентноздатними. Практика студентів на виробництві також сприяє формуванню мотивів навчання при пошуку шляхів вирішення реальних проблем, що виникають у процесі роботи підприємства [5].

Враховуючи викладене вище та наявність у ст.9 «Закону про освіту»[1] таких форм навчання як «здобуття освіти на робочому місці» та «дуальна форма здобуття освіти», а також у ст.51 «Закону про вищу освіту»[2] умов для проведення практичної підготовки студентів, в Україні вже існують передумови на законодавчому рівні для впровадження інтеграції навчального процесу з роботою на виробництві. Проте успішна реалізація інтегрованого з практикою навчання уможливиться лише зацілюного і плідного співробітництва підприємств та закладів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38-39. – Ст. 5.
2. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2716.
3. Винославська О.В. Де і чому працюють студенти технічного університету? / О.В. Винославська // Трудовий потенціал України і його реалізація в умовах розбудови національної економіки - М-лі Міжнарод. Наук.-практ. конф 20-21 листопада 1997 р. - Львів, 1997. - С.161-167
4. Жук О. І. Професійна підготовка інженерів у США: традиції та інновації / О. І. Жук. // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», – 2013. – №2. – С. 83–87.
5. Рябовол Л. Т. Професійна підготовка фахівців у закладах вищої освіти: деякі загальні проблеми та шляхи їх вирішення / Л. Т. Рябовол. // Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки. – 2019. – №5. – С. 307–313.
6. Радкевич В.О. Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід: монографія / В.О. Радкевич, Л.П. Пуховська, О.В. Бородієнко, О.П. Радкевич, Н.В. Базелюк, Н.М. Корчинська, С.О. Лей, В.В.Артемчук; за заг. ред. В.О. Радкевич. –Київ: ІПТО НАПН України, 2018.-223с.
7. Vynoslavska O.V. Why do Ukrainian students work?/O.V. Vynoslavska// Meeting Youth in Everyday Life Context. Abstracts of the International Conference in Youth Research, December 3-6 1997, University of Joensuu, Finland - P.63-64
8. Vynoslavska O. Working Student as a Result of Societal Changes /Vynoslavska O.//Scientific Programme of the 6th Biennial Conference of the EARA, Budapest, Hungary, 3-7 June, 1998 - P.76

КРИЗА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ ПСИХОСИНТЕЗУ: РОБОТА ЗІ СТРАХАМИ ОСОБИСТОСТІ

Ларін Дмитро Ігорович

*Завідувач навчальної лабораторії загальної психології
імені проф. Г.Челпанова, старший викладач
кафедри військової педагогіки та психології,
аспірант кафедри загальної психології*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
larin-89@ukr.net*

Сучасний стан розвитку інституту сім'ї зустрічає багато викликів. Сім'я – це система, яка має чітку градацію та злагодженість кожного її елементу. В психологічній літературі існує багато визначень, які порушують питання сім'ї та її функціонування, але питання відповідальності та її розумне делегування постало проблемою, яка не має однозначного рішення [3].

Психосинтез – це психотерапія, що скерована на профіцитарний підхід та розглядає поняття відповідальності нерозривно в контексті сімейних відносин [1].

Перший досвід набування соціальних ролей дитина набуває у сім'ї, відповідно, почуття відповідальності формує особистість із набуттям соціального досвіду. Існують перешкоди, які можуть впливати на розвиток відповідальності, прояви яких можна побачити на субособистісному рівні (таблиця 1)

Таблиця 1

Причини, що перешкоджають розвитку відповідальності особистості

Зовнішні	Внутрішні
Гіперпротекція	Органічні порушення
Гіпопротекція	Страхи
	Тривожність
	Слабкість волі

З наведеної вище таблиці можна зробити припущення про те, що внутрішні причини що перешкоджають розвитку відповідальності можуть бути підкріплені гіпер або гіпопротекцією [4].

На сьогодні ми можемо зустріти багато випадків інфантилізму та регресивних проявів поведінки в осіб, які досягли 20-ти, 30-ти річного віку, і саме невміння взаємодіяти, ототожнювати себе та розототожнювати себе від своїх субособистостей є однією із ключових причин регресу відповідальності особистості, що формується [1].

Бажання зробити замість дитини, аби позбавити її участі страждання, формує симптом страху перед прийняттям власних рішень, особистість таким шляхом вибудовує систему соціальних стосунків, коли є люди, які вирішують питання, а сама особистість лише повідомляється про факт рішення проблем [2].

Робота дорослого із власними субособистостями, зокрема страхами є одним із важливих принципів культивування відповідальності в дітях. Таким чином, сімейна система здатна вийти на рівень перетворення симптому у ресурс. Алгоритм такої роботи можна побачити в таблиці 2.

Таблиця 2.

Спільна робота зі страхами в системі «дорослий-дитина»

Кроки	Принцип	Шляхи реалізації
1.	Формування довіри шляхом відкритості нашого досвіду дитині в сприйнятливий для неї спосіб	Відкритість досвіду дорослого дитині (емоційне налаштування) Діалог із дитиною із врахуванням принципу доступності.
2.	Відповідальність про обізнаність іншого	Практика набуття знань про соціальні ролі дорослого та дитини Вміння проявляти їх у сімейному та соціальному контекстах Обізнаність щодо наслідків зловживання цих ролей
3.	Взаємодія дитини та дорослого з власними страхами та тривожністю: об'єктивація	Дорослий: собистий приклад подолання страхів Дитина: прийняття досвіду та вироблення власної поведінкової моделі подолання.
4.	Взаємодія: розототоження	Батьки мають навчити дитину вербально взаємодіяти з субособистостями та робити їх диференціацію
5.	Приймати досвід соціальний досвід дитини як значущий	застосовувати аналогію себе (як би я поведив себе у..., що робив би). Спільно взаємодіяти з субособистостями дитин: через арт-засоби чи будь-яку символізацію

На основі спільної роботи сімейної системи «дорослий-дитина» можна вийти на рівень делегування відповідальності та її рівномірного розподілу керуючись такими принципами (таблиця 3)

Таблиця 3.

Принципи розподілу відповідальності в системі «дорослий-дитина»

№	Принцип	Пояснення принципу
1.	Нерівномірного розподілу	Ми маємо встановити межі ступенів свободи дитини і дорослого, виключаючи можливість неприйняття особистої відповідальності.
2.	Застосування демократичності висловлювань	включаючи можливість розширення відповідальності як дитини так і дорослого. А це означає, що в разі невиконання певного завдання дитиною ми маємо враховувати різні причини, замість афективного реагування. Такий самий принцип поширюється і на дитину, коли дорослий може не виконати щось з посиланням на об'єктивну причину.
3.	Делегування відповідальності	Виконання роботи дитини замість дорослого (варто починати від простого, але більш високого рівня) Заохочення різними способами та обов'язковий зворотній аналіз
4.	Перетворення травматичних подій у особистісний ресурс	

5.	Автономізація	Відповідальність за свої дії Прийняття своїх “інших” станів (субособистостей) Створення власного сценарію
----	---------------	---

Таким чином, застосовуючи психосинтез ми створюємо сприятливі умови для спільної роботи сімейної системи шляхом подолання симптомів, які унеможливають набуття досвіду прийняття власних рішень [5].

Література

1. Карпенко Л. А. Ассаджіоли // Психологический лексикон: Энциклопедический словарь в шести томах / Под общ. ред. А. В. Петровского. — М.: ПЕР СЭ, 2005. — Т. 6. История психологии в лицах. Персоналии. — С. 28—30. — 784 с.— 3,000 экз. — SBN 5-9292-0064-5.
2. Кучеренко С.В. Интегративні методи психосинтезу особистості: [навч. посіб.] / С. В. Кучеренко, Ю. О. Медвін; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - Київ : Бреза А. Е., 2013. - 119 с. - укр.
3. Ларін Д. Подолання дитячих страхів. Метод психосинтезу Роберто Ассаджіоли (корекційно-розвивальна програма) / Дмитро Ларін. // Психолог дошкільця. – 2018. – №6. – С. 30–45.
4. Ларін Дмитро. Діагностика та корекція дитячих страхів у старшому дошкільному віці. Впровадження психосинтезу Роберто Ассаджіоли в роботі з актуальними страхами дітей старшого дошкільного віку / Дмитро Ларін. Mauritius: GlobeEdit. International Book Market Service Ltd., member of OmniScriptum Publishing Group. ISBN:978-613-9-41538., 2019 p. – 109 с.
5. Редьярд Д. Роберто Ассаджіоли и психосинтез// Журнал «Уралия», М., 1991, No 2.

МИТЕЦЬ ЯК СУБ'ЄКТ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Ліфінцева Олена Вікторівна

аспірантка НАКККіМ

Alifinceva@dakkkim.edu.ua

Orcid 0000-0001-9330-2478

Науковий керівник –

доктор культурології, професор, О.В. Овчарук

Увага до проблеми творчої реалізації митця є показовою ознакою в сучасних культурологічних дослідженнях. На етапі розвитку українського соціокультурного простору митець виступає модератором і координатором. Митець як суб'єкт культуротворчих процесів здатен не лише досліджувати простір, але й трансформувати його. Це забезпечує єдність між теорією і практикою, тобто сформована творча особистість може водночас займатися творчою діяльністю і просувати свою творчість, вирішуючи питання самоменеджменту. Нові реалії та потреби культурного середовища впливають на розвиток та становлення суб'єкта в сучасному культурному просторі. Вивчення проблеми самореалізації митця як сформованої творчої особистості в сучасних культурологічних дослідженнях потребує комплексного підходу, побудованого на філософських і культурологічних засадах.

Митець – це суб'єкт творчості, який бачить цілісно у найменших деталях втілення ідеї та образу для досягнення максимальної відповідності в мистецтві.

До базових фахових компетенцій митця належать психологічні аспекти, які сприяють більш глибокому духовному досвіду у розумінні цінностей формуючи і надаючи більш виразних і чуттєвих образів. Митець має викликати в душах сприймаючих той, психічний стан, який зображений у творі [3]. Сприймання творів мистецтва мають великий вплив на глядача, його свідомість, що формує духовну атмосферу життя людини.

Ознакою фахової компетентності сформованої творчої особистості є професійне володіння знаннями та навичками для втілення образів в конкретному виду мистецтва. Досконала техніка митця забезпечує справжню свободу у творчості розширюючи його межі. Особливістю сформованої творчої особистості є спрямованість до навчання. Такі якості як

наполегливість до знань дає змогу розвивати природні задатки творчої особистості в сучасному соціокультурному просторі.

Важливим аспектом фахових компетенцій митця є фантазія у мистецтві – це «інтелектуальне споглядання» [5]. За допомогою фантазії митець прагне створити «штучний світ», в якому реалізуються позасвідомі душевні потяги [3]. Уміння стійко утримувати в свідомості художні образи задуму для розкриття в реальному житті є важливою ознакою суб'єкта сучасного культурного простору. Митець повинен вміти передати художній світ суб'єкта, що склався в його уяві і набув виразних форм у втіленні в реальному житті. Образияк духовна реальність постають також коригуючим началом творчого формування [3].

Вирізняється у сформованій творчої особистості надто розвинута інтуїція безсвідомого. Лише особистість митця проникає у свідомість людини відкриваючи духовний світ у творах мистецтва і створює можливості глибинного спілкування. Творчі зусилля є необхідною властивістю суб'єкта сучасного культурного простору. Митець повинен бути взірцем в оригінальності ідей, які щоразу унікальні і здатні досягнути глибини творчого духу. Творчість сформованій творчої особистості впливає на свідомість публіки, його ідеї сюжетів, цінності формують естетичні смаки. Своєю творчістю митець повинен підключити глядача до переживань сутності, щоб глибоко поринути в зміст задуму. Тобто поєднання фантазії, образної пам'яті, інтуїції, логічного мислення та художньо-формуючих умінь, найяскравіше відображають творчість митця.

Незважаючи на високий рівень творчих здібностей митець не завжди може самореалізуватись в сучасному культурному просторі. Теперішній час рухається дуже швидко і трансформується постаючи нові вимоги до сформованій творчої особистості в культурологічних дослідженнях. В контексті цієї проблематики варто зазначити ще одну важливу фахову компетенцію митця, яка дає більше можливостей для розв'язання питання щодо самореалізації. В сучасному культурному просторі сформована творча особистість обов'язково має володіти знаннями та навичками у напрямі самоменеджменту. Треба зазначити, що самоменеджмент дозволяє результативно організувати свою власну діяльність та послідовно і цілеспрямовано при використанні ефективних методів досягати поставлених цілей.

Завершуючи огляд слід відзначити, що на нашу думку важливими базовими фаховими компетенціями митця є психологічні аспекти, досконала техніка, спрямованість до навчання, фантазія у мистецтві, розвинута інтуїція, уміння стійко утримувати в свідомості художні образи задуму, знання та навички у напрямі самоменеджменту. Вище наведені аспекти дають можливість сформованій творчій особистості самореалізуватись в соціокультурному просторі.

Література

1. Гагоорт Г. Менеджмент мистецтва. Підприємницький стиль; пер. з англ. Б. Шумилович. Львів : Літопис, 2008. 360 с.
2. Левчук Л.Т., Панченко В.І., Оніщенко О.І., Кучерюк Д.Ю. Естетика: Підручник / За заг. Л. Т. Левчук. К.: Центр учбової літератури, 2010. 520с.
3. Мовчан В.С. Естетика: навчальний посібник для вузів. Київ : Знання, 2011. 527 с.
4. Тульчинський Г.Л. Менеджмент в сфері культури: учеб. пособие / Г.Л. Тульчинский, Е.Л. Шекова. СПб. : Лань, 2003. 528с.
5. Шеллинг Ф.В.Й. Философия искусства; [под общ. Ред. М.Ф. Овсянникова; пер. с нем. П.С. Попова]. Мысль, 1999.284с.

СТРУКТУРА ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

*Лук'яненко Марина Миколаївна,
аспірантка НПУ імені М.П. Драгоманова, м. Київ
Lukianenko.marina@ukr.net
Науковий керівник –
д. психол. наук, проф. Ю.О. Приходько*

Підсумовуючи погляди різних дослідників на проблему розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості та спираючись на загальноприйнятну періодизацію вікового розвитку, можна стверджувати, що сенситивним та найбільш продуктивним періодом для розвитку даної сфери є молодший шкільний вік, коли інтенсивно відбувається соціалізація індивіда, коли дитина йде до школи, стає школярем і має можливість пізнавати усе те, що її оточує.

Не дивлячись на те, що ставлення до цінностей у молодших школярів досить суб'єктивне та емоційно забарвлене і вони не мають ще розвинутої ціннісної системи, яку можна спостерігати до кінця навчання у школі, але саме у них виникають передумови та визначаються тенденції у становленні основних компонентів ціннісно-сміслової сфери [14].

У нашому дослідженні, ціннісно-сміслова сфера, представлена трьома компонентами: когнітивним, емотивним та конативним.

З вступом дитини до школи у неї з'являється новий вид провідної діяльності – навчання, у процесі якого у молодших школярів відбувається формування пізнавальних та інтелектуальних здібностей. Навчальна діяльність у цьому віці створює умови для опанування учнями прийомами, способами вирішення різних розумових та моральних завдань. Розвиток теоретичного і словесно-логічного мислення, довольної уваги і пам'яті створюють умови для оволодіння науковими поняттями, що дозволяє дитині засвоювати різноманітні знання про навколишнє середовище, суспільство і їх взаємодію, а також встановлювати логічні зв'язки між поняттями, причинами та наслідками, пояснюючи ті чи інші явища, що є базою для формування когнітивного компонента ціннісно-сміслової сфери [9;11;12;14]. Так Ж. Піаже зазначав, що інтеріоризація ціннісних орієнтацій та моральних переконань відбувається у дітей тільки за умови розвитку когнітивних структур у взаємодії з поступовим розширенням соціального досвіду [6].

Когнітивний компонент ціннісно-сміслової сфери охоплює усвідомлення, розуміння і засвоєння молодшим школярем ціннісних понять, уявлень про соціально прийнятні норми, вірування, правила у суспільстві, характер власних ідеалів, оцінок та переконань і пріоритетних життєвих цінностей, ступінь розвитку рефлексії та розуміння дитиною наслідків своїх і чужих вчинків та їх вплив на інших людей(тобто це «цінності-знання» – «що я знаю про це?») [2;3;4;8;9;13;14].

Навчання у школі дає можливість включення дитини у різноманітну практичну, соціально важливу діяльність, через яку вона освоює нагромаджений суспільством досвід. В діяльності проявляються її знання та поведінкові навички, саме у діяльному досвіді учня відбувається осмислення суті цінностей, їх пошук і оцінка та проявляється функціональне призначення системи цінностей особистості[10].

Як стверджував О. Леонтьєв, саме за допомогою діяльності особистість приймає суспільні цінності, вона визначає розвиток основних психологічних новоутворень, відповідно до етапів вікового розвитку [7;14]. Тому тільки активна практична діяльність призводить до можливості розвитку конативного компонента ціннісно-сміслової сфери [12; 14].

У нашому дослідженні конативний компонент представлений системою конкретних дій, стратегій, вчинків поведінкових тактик молодших школярів, які зумовлені, в першу чергу, вибором та реалізацією їх у конкретній практичній діяльності в різних соціальних умовах. Даний компонент ціннісно-сміслової сфери можна трактувати як направленість дій поведінки учня на реалізацію тих чи інших життєвих цінностей. Поведінковий компонент у свідомості дітей молодших класів стає механізмом самоуправління – контроль та гальмування власної діяльності, поведінки, емоцій та станів (тобто це «цінності стимули» - «чим я реально керуюсь

у поведінці?»)[2; 3; 4; 5; 6].

У розвитку ціннісно-сислової сфери важливу роль відіграють емоції, які мають нерозривний зв'язок з цінностями, немає ціннісного ставлення до будь-чого без емоційної складової. Ціннісні орієнтації у психіці людини виникають разом з появою позитивних або негативних емоцій, які у поєднанні з конкретними знаннями дозволяють зробити вибір стосовно тієї або іншої поведінки та діяльності [9; 12; 14].

К. Альбуханова-Славська, Т. Ахаян, М. Боришевський, Б. Додонов, К. Радіна, Л. Рубінштейн та інші підкреслюють, що особистісне прийняття власних цінностей неможливе тільки на когнітивному раціональному рівні. Даний процес передбачає активну роль емоцій. Вони впливають на формування ціннісних орієнтацій, визначають реальність прийняття цінності особистістю, а не просто їх розуміння [5].

Емотивний компонент ґрунтується на процесах ціннісно-сислового самовизначення та містить емоційно-оціночне ставлення до цінностей (до себе, групи, навчання, соціуму загалом). Даний компонент містить в собі особистісний сенс цінностей, який викликає та фіксує в учнів позитивні інтереси, бажання, емоції, і як наслідок, формує прагнення дотримуватися певних норм і правил. Емоційний компонент ціннісно-сислової сфери можна визначити, як емоційне переживання особистісного смислу, що демонструє усвідомлення особистістю необхідності даної конкретної цінності у її житті(тобто це «цінності-смисли» - «як я це оцінюю?»)[2; 3; 4; 5;9].

Узагальнюючи все вище сказане, можемо стверджувати, що всі компоненти нерозривно пов'язані один з одним і мають послідовність. Так, на початку формування ціннісних орієнтацій, перш за все, залучається емотивний компонент - впливаючи на емоційну сферу через збагачення досвіду моральними переживаннями та включення молодшого школяра в позитивну соціальну практику можна сформувати ціннісні орієнтації. Наступним є когнітивний компонент, який дозволяє сформувати уявлення дитини про світ і завершальним етапом є практичне втілення ціннісних орієнтацій у певну діяльність (конативний компонент) [1; 13].

Отже, розвиток ціннісно-сислової сфери молодшого школяра в єдності всіх компонентів є важливою умовою формування даної сфери в учнів молодших класів.

Список використаних джерел:

1. Антилогова Л. Н. О взаимосвязи ценностных ориентаций и нравственной активности личности. *Сибирская психология сегодня: сб. науч. трудов.* Кемерово :Кузбассвузиздат, 2003. Вып. 2. URL: <http://hpsy.ru/public/x2629.htm> (дата звернення:31.10.2019)
2. Галян І. М. Психологія ціннісно-сислової саморегуляції майбутніх педагогів : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Національна академія педагогічних наук України Інститут психології імені Г. С. Костюка. Київ, 2017. 532 с.
3. Гусаківська С. С. Психологічні особливості формування ціннісно-сислової сфери майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Східноєвропейський національний університет ім. Л. Українки. Луцьк, 2014. 298 с.
4. Драченко В. В. Виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків засобами творів світової художньої культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук : 13.00.07. Київ, 2008. 24 с.
5. Кирьякова А. В. Теория ценностей – методологический базис аксиологии образования. *Аксиология и инноватика образования.* 2010. № 1. URL: <http://www.orenport.ru/axiology/docs/3/3.pdf> (дата звернення:31.10.2019) 6к
6. Крайг Г. Психология развития / пер. с англ. Т. В. Прохоренко. СПб.: Питер, 2000. 992 с.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. Москва : Политиздат, 1975. 304 с.
8. Магішак М. В. Соціальна компетентність молодшого школяра: теоретичні аспекти. *Освітній простір України.* 2014. Вип. 3. С.165 – 170.
9. Москаленко О. В. Развитие ціннісно-сислової сфери у майбутніх фахівців технічного профілю: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2015. 198 с.
10. Самыкина Н. Ю., Серебрякова М.Е. Динамика ценностно-смысловой сферы личности в процессе наркотизации: монография. Самара : Универс групп, 2007. 148 с.
11. Смолонский С. И. Формирование ценностного отношения к социальной действительности у младших школьников : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Костромской государственной университет. Кострома. 2017. 310 с.
12. Тугаринов В. П. О ценностях жизни и культуры. СПб.: Ленинградский университет, 1960. 156 с.
13. Федух І. С. Визначення змісту поняття "ціннісна орієнтація" у сучасній психолого-педагогічній науці. *Вісник Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки.* 2011. № 3. URL: [file:///C:/Users/Marina/Downloads/Vnadps_2011_3_25%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Marina/Downloads/Vnadps_2011_3_25%20(1).pdf) (дата звернення:31.10.2019)
14. Холодкова О. Г. Становление ценностно-смысловой сферы личности младшего школьника : монография. Барнаул : АлтГПУ, 2015. 167 с.

PROAKTYWNOŚĆ W ŻYCIU ZAWODOWYM JEDNOSTKI

Anna Mazurkiewicz

dr, Instytut Ekonomii i Finansów, Uniwersytet Rzeszowski

annam@ur.edu.pl

Wstęp

Zachodzące współcześnie zmiany, w tym zwłaszcza dokonujące się procesy globalizacji, dynamiczny rozwój technologii informacyjnych, jak również zmiany na rynku pracy powodują, że kształtuje się nowy kontrakt psychologiczny [1, s.18] pomiędzy pracodawcą a pracownikiem. W tradycyjnym modelu relacji pracodawca-pracownik, pracownicy angażowali się długoterminowo na rzecz organizacji w zamian za gwarancję długoterminowego, stałego zatrudnienia, szkolenia i rozwój oraz wewnętrzne możliwości awansu. Taki kontrakt prowadził do wzajemnych inwestycji jednostek i organizacji w długim okresie. Aktualnie pracodawcy nie gwarantują długoterminowego zatrudnienia, stąd pracownicy powinni uzyskać samodzielność w działaniach związanych kształtowaniem własnego życia zawodowego.

Przedstawione uwarunkowania wymagają od pracowników rozwoju nowych kompetencji, ponieważ praca zyskuje charakter coraz bardziej dynamiczny, miejsce ma decentralizacja. Wdrożenie nowych metod zarządzania, uwzględniających między innymi ograniczenie kontroli powoduje, że niezbędne staje się wspieranie w większym stopniu niż dotychczas indywidualnej inicjatywy, w celu identyfikowania i rozwiązywania pojawiających się problemów [2]. Pracownicy powinni uczyć się przez całe życie, stać się elastyczni i kreować własne możliwości [3].

Nowe uwarunkowania powodują, że człowiek nie poddaje się wyłącznie wpływowi otoczenia na swoje działanie, niejednokrotnie podejmuje zamierzone aktywności w celu zmiany warunków środowiska zewnętrznego – staje się proaktywny. Działanie proaktywne, indywidualna inicjatywa do identyfikacji i rozwiązywania problemów stały się istotnym czynnikiem sukcesu, zarówno organizacji, jak i indywidualnej kariery [2]. Jest ona ważna w konkurencyjnym środowisku, w jakim funkcjonuje wiele współczesnych organizacji. Częste zmiany technologii, rynków zbytu, klientów oraz regulacji prawnych stanowią przyczynę niepewności i nieprzewidywalności. W tych warunkach niewystarczające jest wyłącznie reagowanie na zmiany. Proaktywność staje się ważna w każdej pracy, niezależnie od jej rodzaju.

Opracowanie ma charakter teoretyczny. Jego celem jest ukazanie znaczenia proaktywności w życiu zawodowym jednostki. Dla realizacji tak sformułowanego celu, na podstawie analizy literatury przedmiotu scharakteryzowano pojęcie proaktywności, ukazano wpływ proaktywności na wybrane aspekty życia zawodowego jednostki.

Istota proaktywności

Proaktywność związana jest ze spostrzeżeniem, że pomiędzy bodźcem i reakcją na niego człowiek posiada wolność wyboru [4, s.71]. W tej wolności zawierają się wyjątkowe zdolności wyróżniające człowieka od pozostałych istot żywych, a mianowicie samoświadomość, wyobraźnia, sumienie i wolna wola. To właśnie dzięki nim ludzkie możliwości oddziaływania na siebie i na otoczenie, są niemal nieograniczone. Uleganie bodźcom zewnętrznym: fizycznym, społecznym czy psychologicznym w procesie wyboru sprawia, że człowiek staje się reaktywny. Osoby proaktywne również ulegają oddziaływaniu otoczenia, lecz bodźce podporządkowują wartościom [4].

Proaktywność określa zatem różnice pomiędzy ludźmi w zakresie w jakim podejmują działania w celu wpływu na swoje otoczenie [2]. Jednostki proaktywne identyfikują szanse i wykorzystują je, wykazują inicjatywę, podejmują działania, dopóki nie nastąpi znacząca zmiana (poprawa) stanu obecnego lub kreują nowe warunki [5]. W przeciwieństwie do osób biernych – reaktywnych – które nie potrafią zidentyfikować, a tym bardziej wykorzystać szans do zmiany bieżącej sytuacji i które preferują adaptację do obecnych warunków niż ich zmianę. Proaktywność polega nie tylko na przewidywaniu zmiany, lecz przede wszystkim na jej stworzeniu [6].

Proaktywność oznacza, że jednostka jest aktorem w działaniach organizacyjnych, nie stanowi zaś wyłącznie „obiekta” oddziaływania bodźców organizacyjnych i warunków panujących w

miejscu pracy. Jest zatem orientacją na działanie. Zawiera komponent odnoszący się do postawy oraz towarzyszące mu zachowania, które obejmują ukierunkowanie na cele, wytrwałość i koncentrację na perspektywie długookresowej [7].

Jednostki proaktywne charakteryzują następujące, wzajemnie powiązane ze sobą cechy [8]:

1. Poszukiwanie możliwości zmiany. Osoby proaktywne podejmują działania we własnym zakresie, z własnej inicjatywy.

2. Ustanawianie zorientowanych na zmianę celów. Jednostki proaktywne koncentrują się nie tylko na uzyskaniu możliwie najlepszych wyników, jednocześnie poszukując zmian, które będą kształtować (zmieniać) ich środowisko. Dążą do kolejnych osiągnięć, których efekty będą oddziaływać na sposób, w jaki są postrzegane przez inne osoby w kontekście społecznym oraz w jaki sposób podchodzą do własnej aktywności. Proaktywność oznacza zatem poszukiwanie nowych sposobów działania, nieustające przekraczanie granic uwzględniając perspektywę własnej percepcji, jak również otoczenia.

3. Antycypowanie problemów i podejmowanie środków zaradczych. Osoby proaktywne analizują własne osiągnięcia, oceniają efekty swoich działań, poszukując jednocześnie możliwości dokonania pozytywnych zmian poza zasięgiem swojego działania.

4. Postępowanie w sposób odmienny od osób pozbawionych proaktywności oraz realizacja zróżnicowanych zagadnień. Wymaga to niejednokrotnie poszukiwania nowych sposobów osiągnięcia ustalonych celów. Jednostki proaktywne nie kierują się ograniczeniami wynikającymi z tradycji – tworzą nową tradycję.

5. Nieustające podejmowanie aktywności – osoby proaktywne określić można jako ludzi czynu – nie są pasywne, ich działanie nie kończy się na etapie pomysłu. Przyjmują na siebie odpowiedzialność i ryzyko.

6. Wytrwałość w realizacji ustalonych planów, co oznacza dążenie do celu przy jednoczesnym uwzględnieniu możliwości zmiany strategii i taktyki działania, jeżeli są one zawodne lub gdy wymagają tego okoliczności.

7. Realizacja celów, uzyskanie osiągnięć, zwłaszcza takich, które wymagają dokonania wielu zmian. Jednostki proaktywne wdrażają zmiany, oddziałując swoją postawą zaangażowania na inne osoby, a także procesy, sytuacje, organizacje.

Przedstawione cechy świadczą o osobowości proaktywnej, jednak to, w jaki sposób manifestują się one w rzeczywistości społecznej uzależnione jest również od okoliczności sytuacyjnych. Jednostki proaktywne zatem posiadają te cechy, jeżeli ich jednak nie wykazują, kreują je w swoim działaniu.

Proaktywność stanowi zatem cechę osobowości oraz postawę zaangażowania – obejmuje zarówno zmienne osobowościowe, jak i kontekstualne. W literaturze przedmiotu nie występują rozbieżności dotyczące tego, czym proaktywność jest i jakie są jej właściwości, brak jest natomiast zgodności, co stanowi jej pierwotne źródło – część autorów akcentuje dyspozycję osobowościową [m.in.8, 9], podczas gdy pozostali wskazują na czynniki sytuacyjne [m.in.10]. Wspólną cechą stanowisk poszczególnych autorów jest przyjęcie założenia o zaangażowaniu w definiowanie przez podmiot jego roli i konieczności koncentrowania wysiłku na poprawie stanu w środowisku (zewnątrznym, jak i wewnętrznym).

Osoba proaktywna nie czeka na to, czego doświadczy w przyszłości, nie ogranicza się wyłącznie do reagowania na zmiany. We własnym zakresie podejmuje działania, aby przygotować się na przyszłe zdarzenia, zapobiec im lub wręcz ukształtować przyszłość zgodnie z własnymi oczekiwaniami. Aktywnie przygotowuje dla siebie alternatywne rozwiązania.

Znaczenie proaktywności w życiu zawodowym jednostki

Aktywne podejście do pracy jest czynnikiem istotnym dla sprawnego funkcjonowania organizacji w zmiennych i niepewnych warunkach. Inicjatywa indywidualna oddziałuje na szereg aspektów życia zawodowego – odnosi się do wykracania poza przydzielone zadania, ciągłego ustalania nowych celów indywidualnych, stanowiących wyzwanie większe od dotychczasowego, wytrwałości w realizacji tych celów, przezwyciężania barier oraz postrzegania pracy w perspektywie długookresowej [7]. Inicjatywa indywidualna dotyczy zatem rozwoju, interpretowanego w kontekście samodzielnego podejmowania aktywności.

Pracownicy mogą podejmować działania proaktywne w ramach ich roli w organizacji, proaktywne mogą być również zachowania wykraczające poza tę rolę, dotyczące na przykład angażowania się w aktywności w zakresie zarządzania karierą poprzez identyfikację i oddziaływanie na otoczenie, w celu dokonania zmian w zakresie swojej pracy lub przejścia do bardziej pożądanego obszaru zawodowych [2]. W kontekście organizacyjnym proaktywność odnosi się do aktywnej roli pracowników w kształtowaniu środowiska pracy. Dotyczy bowiem działań wyprzedzających, które podejmowane są w celu oddziaływania na siebie i/lub swoje otoczenie [11].

Proaktywność umożliwia pracownikom bardziej skuteczne dostosowanie się do nieustannie zmieniających się warunków pracy, w wyniku podejmowania inicjatywy i przejęcia odpowiedzialności za zarządzanie własnym życiem zawodowym. Polega ona bowiem nie tylko na przewidywaniu zmiany, lecz przede wszystkim na tworzeniu jej [6]. Odnosi się zwłaszcza do zmiany elementów obiektywnych środowiska.

Spostrzeżenia dotyczące oddziaływania proaktywności na rozwój zawodowy, potwierdzają wyniki przeprowadzonych badań, które dowodzą, że proaktywność związana jest z większą skutecznością poszukiwania pracy. Co więcej, działania związane z poszukiwaniem pracy i poczucie własnej skuteczności w tym obszarze są istotnie powiązane z późniejszymi osiągnięciami zawodowymi osoby poszukującej pracy [12].

Działania proaktywne polegają na gromadzeniu doświadczenia, które może być przydatne w rozwiązywaniu trudnych problemów w przyszłości. Uwzględniając zawodowy aspekt życia jednostki, proaktywność obejmuje zarządzanie aktywnością zawodową [13]. Większa proaktywność związana jest z większymi możliwościami realizacji kariery [7]. Istotna jest dla sukcesu kariery – jest pozytywnie powiązana przede wszystkim z dwoma miarami obiektywnego sukcesu kariery – sprzedażą i liczbą awansów, jak również z sukcesem subiektywnym interpretowanym jako poziom zadowolenia z kariery [14,15]. Wysoka proaktywność jest związana także z lepszą jakością relacji wymiennych między pracownikami a ich liderami [16], a wspierająca rola przełożonego stanowi istotny czynnik przyczyniający się do rozwoju pracownika [17].

Proaktywność jest pozytywnie powiązana z takimi wynikami indywidualnymi, jak wydajność pracy (mierzona np. wydajnością w zakresie realizacji kluczowych zadań, poziomem sprzedaży), tolerancją stresu w wymagających sytuacjach, skuteczność przywództwa, udział w inicjatywach organizacyjnych czy przedsiębiorczość. Jest także bezpośrednio związana z indywidualnym sukcesem kariery, jak również z indywidualną pomyślnością (np. z zaangażowaniem afektywnym czy satysfakcją z pracy) [18, 19].

Pozytywne znaczenie proaktywności odzwierciedla się również na poziomie organizacyjnym i zespołowym. Działanie proaktywne jest pozytywnie powiązane z wynikami na poziomie organizacyjnym, w postaci m.in. zyskowności, a także efektywności zespołu i satysfakcją z pracy w zespole [19]. Proaktywna osobowość właściciela-przedsiębiorcy sprzyja przejawianiu zachowań innowacyjnych: wdrażaniu nowych lub ulepszonych produktów, nowych technologii produkcji, technologii informatycznej, wchodzeniu na nowe rynki zbytu, poszukiwaniu nowych kanałów dystrybucji, wdrażaniu nowych metod zarządzania, w tym zarządzania finansami i sprzedaży, opracowywaniu nowego podejścia do marketingu czy oferowania nowego lub ulepszanego sposobu obsługi [20, s.49].

Proaktywność, mimo dużego pozytywnego znaczenia dla pracowników i organizacji, związana jest także z negatywnymi aspektami. Ponadto, zachowania proaktywne mogą przyczynić się do stresu pracownika, zwiększać napięcie pomiędzy współpracownikami, a nawet być szkodliwe dla całej organizacji na skutek zmniejszenia jej zdolności uczenia się, utrudniania procesów społecznych i zmniejszania zdolności do rozwijania liderów [19]. W konsekwencji zachowania i postawy proaktywne mogą ograniczyć realizację kariery pracownika. Pracownicy i organizacje powinni być zatem świadomi korzyści, lecz i potencjalnego zagrożenia związanego z zachowaniem proaktywnym. Nieostrzeżenie lub ignorowanie negatywnych skutków proaktywności może utrudnić, ograniczyć rozwój zarówno osobowy, jak i organizacji [19].

Proaktywne osoby nieustająco monitorują i próbują zmienić swoje otoczenie. Dlatego większe zaangażowanie na rzecz kariery związane jest z większą rotacją wśród pracowników proaktywnych – poszukują oni szans w otoczeniu, które umożliwi im osiągnięcie celów własnej kariery. Są także skłonni manipulować otoczeniem, aby tę karierę realizować [21].

Proaktywność związana jest jednak z bardziej z pozytywnymi konsekwencjami niż negatywnymi. W kontekście zarządzania własnym rozwojem zawodowym, niezbędne jest zrozumienie wyborów dokonywanych przez pracowników w zakresie potencjalnych korzyści i kosztów, gdy podejmują oni decyzję o zaangażowaniu w proaktywne zachowanie i postawy. Istotne jest promowanie i wspieranie proaktywnych postaw i zachowań wśród pracowników poprzez praktyki HR w zakresie rozwoju [7], jako element strategii zarządzania zasobami ludzkimi.

Zakończenie

Dokonywane się współcześnie zmiany na rynku pracy, zmienne i niepewne otoczenie określane mianem turbulentnego, doprowadziły do istotnych zmian strukturalnych w organizacjach, a w konsekwencji do zmian w podejściu do życia zawodowego jednostki. Podstawowa zmiana dokonała się w obszarze kontraktu psychologicznego – długoterminowy kontrakt zastąpiony został przez transakcje krótkoterminowe, kontrakt jest „odnawialny” uwzględniając bieżące potrzeby organizacji.

Zmiany te wpłynęły na zwiększenie zaangażowania jednostki w kształtowanie własnego rozwoju zawodowego, przejście przez nią głównej odpowiedzialności za swoje życie zawodowe. Organizacja natomiast powinna stwarzać warunki do dalszej aktywności zawodowej, odgrywać nową, bardziej niż dotychczas wspierającą rolę w umożliwianiu osiągnięcia sukcesu przez pracowników.

Proaktywne jednostki poszukują szans, wykazują inicjatywę, podejmują działania i są wytrwałe w skutecznym wdrażaniu zmian. Cechuje je zdolność do tworzenia możliwości rozwojowych, rozpoznania lub przewidywania występujących bądź potencjalnych niepowodzeń, a przede wszystkim zdolność do działania. Proaktywność to zatem przewidywanie, jak i wpływ. Stanowi ona zdolność do tworzenia możliwości i umiejętności rozpoznania lub przewidywania oraz działania, w momencie pojawienia się szansy bądź zagrożenia. Czynnikiem, który odróżnia proaktywność od reaktywności jest czas, gdyż proaktywność implikuje działanie przed zaistnieniem zmian w środowisku zewnętrznym, a często wiąże się z reakcją na symptomy zapowiadające nadchodzące zmiany [22]. Oznacza nie tylko wykonywanie przydzielonych zadań (co odzwierciedla reaktywność), ale także inicjowanie projektów i zgłaszanie własnych propozycji usprawnień czy rozwiązań. Proaktywna osobowość i zmienne środowiskowe stanowią przyczyny proaktywnego działania w miejscu pracy. Z proaktywności wynika przedsiębiorczość, która polega na nieustającym tworzeniu czegoś nowego w miejsce prostej reakcji na zaskakującą sytuację. Jej istotą jest innowacja, będąca sposobem kształtowania rzeczywistości w imię własnych celów i wartości [23, s.5].

Ze względu na zmieniającą się naturę pracy, proaktywność stała się bardziej krytyczna, niż kiedykolwiek dotychczas, zarówno dla pracowników, jak i organizacji. W okresie, gdy rozwój jednostki zależał w dużej mierze od aktywności podejmowanych ze strony organizacji, pracownicy posiadali ograniczone możliwości oddziaływania na czynniki sytuacyjne. Współcześnie akcentuje się dynamiczny charakter życia zawodowego, stąd istotna jest możliwość oddziaływania na nie przez zatrudnionych. Z perspektywy organizacyjnej ważne jest zatem postrzeganie jednostek jako aktywnych agentów, którzy potrafią zaangażować się w zachowania proaktywne, umożliwiające pozytywne zmiany w ich postępowaniu i ich otoczeniu.

Bibliografia

1. Wellen M., *Zarządzanie kontraktem psychologicznym. Zaangażowanie pracowników w zwiększenie wydajności firmy*, Oficyna Wolters a Kluwer business, Warszawa 2010.
2. Crant J.M., *Proactive behavior in organizations*, „Journal of Management”, 2000, Vol. 26 Issue 3, pp. 435-462.
3. Savickas M. L., Nota L., Rossier J., Dauwalder J.-R., Duarte M.E., Guichard J., Soresi S., Van Esbroeck R., van Vianen A.E.M., *Life designing: A paradigm for career construction in the 21st century*, „Journal of Vocational Behavior”, 2009, Vol. 75, pp. 239-250. doi: 10.1016/j.jvb.2009.04.004.
4. Covey S.R., *7 nawyków skutecznego działania*, Grupa Wydawnicza Bertelsmann, Warszawa 2001.
5. Major D.A., Holland J.M., Oborn K.L., *The influence of proactive personality and coping on commitment to STEM majors*, „The Career Development Quarterly”, 2012, Vol. 60 Issue 1, pp. 16-24.
6. Prabhu V.P., *Proactive Personality and Career Future: Testing a Conceptual Model and Exploring Potential Mediators and Moderators*, „American Journal of Management”, 2013, Vol. 16, pp. 11-31.
7. van Veldhoven M., Dorenbosch L., *Age, proactivity and career development*, „Career Development International”, 2008, Vol. 13 Issue 2, pp. 112-131.
8. Bateman T.S., Crant J.M., *The proactive component of organizational behavior: A measure and correlates*, „Journal of Organizational Behavior”, 1993, Vol. 14, Issue 2, pp. 103-118.
9. Frese M., Kring W., Soose A., Zempel J., *Personal initiative at work: Differences between East and West Germany*, „The Academy of Management Journal”, 1996, Vol. 39, No. 1, pp. 37-63.

10. Morrison F.W., Phelps C.C., *Taking charge at work: Extrarole efforts to initiate workplace change*, „Academy of Management Journal”, 1999, Vol. 42, No. 4, pp. 403-419.
11. Grant A.M., Ashford S.J., *The dynamics of proactivity at work*, „Research in Organizational Behavior”, 2008, Vol. 28, ss. 3-34.
12. Brown D.J., Cober R.T., Kane K., Levy P.E., Shalhoop J., *Proactive personality and the successful job search: a field investigation with college graduates*, „Journal of Applied Psychology”, 2006, Vol. 91, No. 3, pp. 717-726.
13. Bańka A., *Intencjonalne konstruowanie przyszłości i wyprzedzające realizowanie celów: walidacja Skali Proaktywności Ogólnej*, „Czasopismo Psychologiczne”, 2015, tom 21, nr 1, ss. 97-115.
14. Erdogan, B., Bauer T.N. *Enhancing career benefits of employee proactive personality: the role of fit with jobs and organizations*, „Personnel Psychology”, 2005, Vol. 58 Issue 4, pp. 859-891.
15. Seibert S.E., Crant J.M., Kraimer M.L., *Proactive personality and career success*, „Journal of Applied Psychology”, 1999, Vol. 84, pp. 416-427.
16. Major D.A., Holland J.M., Oborn K.L., *The influence of proactive personality and coping on commitment to STEM majors*, „The Career Development Quarterly”, 2012, Vol. 60 Issue 1, pp. 16-24.
17. Joo B.-K., Ready K., *Career satisfaction. The influences of proactive personality, performance goal orientation, organizational learning culture, and leader-member exchange quality*, „Career Development International”, 2012, Vol. 17, Issue 3, pp. 276-295.
18. Seibert S.E., Kraimer M.L., Crant J.M., *What do proactive people do? A longitudinal model linking proactive personality and career success*, „Personnel Psychology”, 2006, Vol. 54, No. 4, pp. 845-874.
19. Belschak F., Den Hartog D., *Being proactive at work – blessing or bane?*, „The Psychologist”, 2010, Vol. 23 No 11, pp. 886-889.
20. Ćwik K., *Elastyczność i innowacyjność a zachowania strategiczne przedsiębiorstw [w:] M. Przybyła (red.), Zarządzanie - kontekst strategiczny, kulturowy i zasobowy*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2007, ss. 43-51.
21. Vandenberghe C., Ok A.B., *Career commitment, proactive personality, and work-outcomes: a cross-lagged study*, „Career Development International”, 2013, Vol. 18 Issue 7, pp. 652-672.
22. Surówka-Marszałek D., *Proaktywność firm w tworzeniu radykalnych innowacji*, „Kwartalnik nauk o przedsiębiorstwie”, 2011, nr 4, ss. 33-39.
23. Noworól A., *Słowo wstępne*, [w:] A. Kożuch, A. Noworól, *Instrumenty zarządzania rozwojem w przedsiębiorczych gminach*, Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Kraków 2011, ss.5-7.

THE MAIN CAUSES AND PECULIARITIES OF LONELINESS IN GERMANY

Vitalii MALIMON,

*PhD in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Public Administration
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
vmalimon@ukr.net*

Loneliness is defined as a situation in which a person experiences a subjective deficiency of social relationships in a quantitative or qualitative way [3]. According to Weiss [8], there are two distinct types of loneliness: a deficiency of close and intimate relationships leading to emotional loneliness and the lack of a network of social relationships leading to social loneliness. Emotional loneliness arises, for example, after a divorce or death of a partner, whereas social loneliness occurs when somebody is not socially integrated, such as into a group of friends who share common interests. Both types of loneliness have to be examined independently, because the satisfaction for the need of emotional loneliness cannot act as a counterbalance for social loneliness, and vice versa [8].

The survey released by ARD-Deutschlandtrend on March 2018 found that 51 percent of Germans think that loneliness is a «big problem», while a further 17 percent went further in naming it a «very big problem».

Roughly a quarter (23 percent) said it was only a small problem. Some six percent of the 1,038 respondents said it was not a problem.

Women were more likely than men to be concerned about loneliness, with three quarters of female respondents seeing it as a big or very big problem, against 61 percent of men.

But people generally think that social isolation is a personal issue rather than something that should be dealt with by politicians — 57 percent were of the opinion that loneliness doesn't belong

on the political agenda.

In a recent study of 16,000 Germans, psychologist Maike Luhmann found elevated levels of loneliness at the age of 30 due to it being a transition time in life, and — as traditionally thought — in the elderly. Voices calling for more political action against social isolation have been growing louder in Germany in recent months [7].

In the German Ageing Survey, men and women from 40 to 85 years participated in three waves from 1996 to 2008 in order to find out whether the extent of loneliness of adults in the second half of their lives has changed in Germany. The prevalence of lonely subjects was estimated at 3 to 7% and declined gradually with age, particularly in the oldest group (70-85 years). With regard to sociodemographic variables, loneliness has been linked to indicators of social integration such as romantic relationships, perceived social support and acceptance. Unmarried individuals indicated feeling lonelier than married individuals. Childlessness had no effect on loneliness in older adults. Yet, living alone was not per se associated with loneliness, instead a smaller social network was an indicator of loneliness, both in men and women [9]. However, the significance of gender in experiencing loneliness is contested: In a study conducted by Tesch-Römer et al. [6] men reported more loneliness than women (from middle to late adulthood). In the KORA Age study which is based on a random sub-sample of a German community sample of over 4000 adults in the age range of 64-94 years from southern Germany, Zebhauser et al. [9] found that the mean level of loneliness did not differ between men and women; only in the oldest participants (>85 years) loneliness was higher in women. As a result, findings are somewhat difficult to integrate due to the heterogeneity of measures ranging from single items inquiring «if a person feels lonely...» to broadly used scales such as the original UCLA loneliness scale with 20 items or the Loneliness scale by de Jong Gierveld and Van Tilburg with 11 items [4].

Germany is considered to be a popular destination for career-hungry expats, but living and working in its big cities can result in loneliness and a lack of human contact.

It's no surprise that Germany's industrial heartlands crop up in many annual surveys as good places for expat professionals to gain experience, but even career junkies need friends from time to time. The country ranks high for job satisfaction, career advancement and also for university education but tanks when it comes to out-of-work recreation and overall friendliness, leaving expats struggling to find any quality in their lives. In the latest Expat Insider study, Germany hit rock bottom along with four other unfriendly expat locations, with the general opinion stating Germans don't encourage expats to socialise or be part of life outside the office.

One reason would seem to be the language, with half of respondents saying they found it very difficult to learn and even more difficult to live without being able to communicate in English. It has to be said that Germany ranked highly in the affordability and quality of its university education, and was also popular for its job opportunities, although workplace discrimination was mentioned more than once. Salaries were considered acceptable, with 60 per cent earning more than in their home countries, and public transport won praise. However, digital life was considered unsatisfactory, with slow internet speeds and poor phone reception.

In the end, it all traced back to friendliness, which seemed to be unavailable to the majority of respondents, leaving many to regret their choice of destination [2].

In the German capital, home to over 3,5 million people, half of all households are made up of only one person — and at least 300 people die in their apartments every year without anyone noticing.

One in ten people living in Berlin is reportedly affected by loneliness, with the epidemic of particular concern for the elderly: a study by Ruhr University Bochum showed that one in five Germans over 85 felt lonely.

This issue has the potential to become a full-blown public health crisis — after all, studies show that, in the long term, being lonely increases mortality just as much as smoking 15 cigarettes a day. The Red Cross has even gotten to the point of calling it «a hidden epidemic».

German lawmakers have already set up some creative solutions. Back in 2017, it set up a hotline for lonely seniors who were spending the winter holidays on their own, and the idea of following in the United Kingdom's footsteps by setting up a national Ministry for Loneliness had been tossed around.

Now, the Berlin branch of Angela Merkel's CDU party is taking the proposal one step further by suggesting the German capital arms itself with an Official Commissioner for Loneliness [5].

According to a 2018 report from Berlin daily *Tagesspiegel*, last year saw 1,300 engaged in volunteer work combating loneliness. This may sound like a lot, but the city has 3.6 million inhabitants and that number is growing every year.

That same report found that at least 300 people a year pass away in their apartments unnoticed, sometimes for weeks. It's no wonder Berlin has earned the nickname «the capital of loneliness» in the press and on social media.

A survey carried out by the federal government in May found that from 2011 to 2017, the number of Germans between the ages of 45 and 84 who reported that they sometimes felt very lonely jumped by 15%. In some age groups, that number jumped by 59%, and one in four teenagers reported at least occasional feelings of lonesomeness.

Berlin's CDU is planning to spend €100,000 (\$111,200) a year to fund projects to combat social isolation, according to rbb. Until a further plan is developed and approved by the Berlin state Senate, psychologists recommend those who suffer from feelings of loneliness to engage, in however small a way, with people in their immediate vicinity such as neighbors, coworkers, supermarket cashiers, etc., to spend time outdoors, and to find group activities in their area, or to speak with a doctor if the feelings are extreme [1].

Thus, loneliness has been associated with many negative mental health outcomes such as depression, poor sleep quality and general health, reduced positive emotions, suicidality, as well as physiological and that is why governments in many countries, including Germany, are developing special nationwide programs to overcome loneliness.

Список використаних джерел:

1. Berlin, capital of loneliness. URL: <https://www.dw.com/en/berlin-capital-of-loneliness/a-50867492>.
2. Dealing with loneliness in Germany as a newly-arrived expat. URL: https://www.emigrate.co.uk/news/20190920-27278_combating-loneliness-as-a-newlyarrived-expat-in-germany.
3. De Jong-Gierveld J. Developing and testing a model of loneliness. *J. Personal. Soc. Psychol.* 1987; 53:119–128. doi: 10.1037/0022-3514.53.1.119.
4. Loneliness in the general population: prevalence, determinants and relations to mental health. URL: <https://bmcpopsychiatry.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12888-017-1262-x>.
5. Lonely in Berlin: German capital mulls Commissioner for Loneliness. URL: <https://www.euronews.com/2019/10/18/lonely-in-berlin-german-capital-mulls-minister-for-loneliness>.
6. Tesch-Römer C., Wiest M., Wurm S., Huxhold O. Einsamkeitstrends in der zweiten Lebenshälfte. *Z Gerontol Geriatr.* 2013;46(3):237–41.
7. Two thirds of Germans think the country has a major loneliness problem. URL: <https://www.thelocal.de/20180323/two-thirds-of-germans-think-the-country-has-a-major-loneliness-problem>.
8. Weiss R.S. Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation. The MIT Press; Cambridge, MA, USA: 1973.
9. Zebhauser A., Hofmann-Xu L., Baumert J., Häfner S., Lacruz M., Emeny R., et al. How much does it hurt to be lonely? Mental and physical differences between older men and women in the KORA-Age Study. *International journal of geriatric psychiatry.* 2014;29(3):245–52.

CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LEGAL PROVISIONS ON CYBER SECURITY

Mgr Mateusz Krzysztof Maciejczuk
Mgr Mateusz Olchanowski
Uniwersytet w Białymstoku

1. Constitution of the Republic of Poland

The basic legal act in the Republic of Poland is the Constitution of 2 April 1997¹. All legal acts in force in the Republic of Poland shall be consistent with the Constitution's provisions. In the provisions of the Constitution, one cannot find provisions concerning cyber security. However, the provisions of the Constitution refer to the broad notion of security of citizens.

In Article 5 of the Constitution we read: "*The Republic of Poland shall protect the independence and inviolability of its territory, shall ensure the freedoms and rights of man and citizen and the safety of citizens, shall safeguard the national heritage and shall ensure the protection of the environment, guided by the principle of sustainable development.*". This provision precisely and clearly indicates the priorities of the state. In addition to such fundamental issues as independence and human rights, security is also a priority for the state. This concept also includes guaranteeing the cyber security of the citizens of the state. This obligation is incumbent on all state authorities.

Another provision guaranteeing the security of citizens is Article 26, which states that "*the Armed Forces of the Republic of Poland shall serve to protect the independence of the State and the indivisibility of its territory, as well as to ensure the security and integrity of its borders*". The Armed Forces are to guarantee state security, including cyber security. This is done by introducing cybernetic troops into the armed forces.

In terms of chronology, Article 31(3) of the Constitution is the next consecutive provision referring indirectly to security guarantees, including cyber security, which states that "*Limitations on the use of constitutional freedoms and rights may be established only in the Act and only when they are necessary in a democratic state for its security or public order, or for the protection of the environment, public health and morals, or the freedoms and rights of other persons. These limitations shall not affect the essence of freedoms and rights.*" The essence of this provision is to restrict the rights and freedoms of citizens if this is necessary for security. Such restrictions may be imposed only in a legal act of statutory rank. It is precisely these laws that, by restricting the freedom of some, ensure the security of others. This can be seen in the laws prohibiting citizens from behaving in a certain way under threat of punishment. These regulations can be created and applied in the territory of Poland thanks to the provisions of the Basic Law.

It should be remembered that the Constitution of the Republic of Poland was passed in the times when information technologies were not yet so developed and disseminated in use. Today, virtually every manifestation of the social and economic life of adults, children and young people is connected with the use of computers, 'smartphones' and, consequently, the Internet. Consideration should be given to introducing provisions in the Constitution that place greater emphasis on cyber-security when changes are made to its provisions.

2. International law

There is a great deal of regulation of cyber security in the international arena. This article is too short to cite and describe most of these acts. With this in mind, only the most important international cyber-security instruments will be cited and analysed.

The most important piece of international legislation aimed at ensuring security in cyberspace is the Convention on Cybercrime adopted in Budapest (Hungary) on 23 November 2001². The Republic of Poland was one of the first Member States to sign the Convention. At the same time, it

¹ Journal of Laws of 1997 number 78, item 483; changed: Journal of Laws of 2001 number 28, item 319, from 2006 number 200, item 1471 and 2009 item 114, item 946.

² The Council of Europe Convention on Cybercrime, drawn up in Budapest on November 23, 2001 (Journal of Laws of 2015, item 728).

was one of the countries that needed the most time to adapt its national law to the provisions of this international instrument.

Already in the preamble of the Convention, signatories indicate as a priority the need for a common criminal policy for the protection of society against cybercrime. They want to achieve this objective by introducing uniform legal provisions and promoting international cooperation between the States acceding to the Convention. This requires increased, rapid and well-functioning cooperation in criminal matters. The reason for the actions taken was the constant globalization of IT networks, and the associated risk of using it for illegal purposes and the fact that evidence of committing criminal acts can be stored and transmitted over IT networks.

It is important for this work that the Convention recognises the need to intensify cooperation in the fight against cybercrime and the protection of legitimate interests between states and the private sector.

By ratifying the Convention, the parties have undertaken to take all the measures necessary to establish the criminal offences described in the second chapter of the Convention. The examination of the provisions of the bill shows that the authors of the Convention understand cybercrime as offences against confidentiality, integrity and availability of information technology data and systems (Title 1, Chapter 2), computer-related offences (Title 2, Chapter 2), offences by the nature of the information contained (Title 3, Chapter 2), offences related to infringements of copyright and related rights (Title 4, Chapter 2). The examination of the content of the contract leads to the conclusion that cybercrime has a broad meaning. The Convention criminalises not only acts that can only be committed in cyberspace (e.g. the conduct described in Title 1, Chapter 2 of the Convention), but also those that can be committed by means of information technology (e.g. the conduct described in Title 3, Chapter 2 of the Convention).

The provisions of the Convention have been supplemented by the Additional Protocol of 28 January 2003 signed in Strasbourg³. It concerned the prohibition of racial hatred and xenophobic content in cyberspace using computer systems. Article 3 of the Additional Protocol defines the prohibited act of intentional and unlawful distribution or otherwise making available racist and xenophobic materials to the public in a computer system. A party may reserve the right not to establish criminal liability for an act described above in relation to incitement to, support for or incitement to discrimination not related to violence or hatred, provided that there are other effective measures to prevent and combat such conduct or reserve the right not to apply the provision at all if, because of its internal legal system guaranteeing freedom of expression, it is unable to provide effective means of combating the conduct described.

The provisions of the Additional Protocol oblige the Parties to make it a criminal offence to deliberately and illegally threaten another person using an information and communication system to commit a serious crime for racist or xenophobic reasons. (Article 4 of the Additional Protocol). A public insult using a computerised system is also to be regarded as a criminal offence by the parties if it is caused by racism or xenophobia. (Article 5 of the Additional Protocol).

The provisions of this legislation also prescribe the criminalisation of intentional and unlawful conduct consisting in the dissemination and otherwise making available to the public, through a computer system, of material which denies, seriously diminishes in significance, approves or justifies acts of genocide or crimes against humanity as defined by international law and recognised as such by the international courts whose jurisdiction is recognised by that Party. (Article 6 of the Additional Protocol). The Additional Protocol allows a Party to object to the non-application of two Articles 5 and 6 in whole or in part, or to apply it only in specific situations. It should be noted that the Additional Protocol also requires that signatories to criminalise aiding and abetting and abetting the prohibited activities described above.

The Council of Europe Convention of 25 October 2007 on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse⁴ cannot be ignored when analysing the Council of Europe

³ Additional protocol to the Council of Europe Convention on Cybercrime regarding criminalization of racist or xenophobic acts committed using computer systems, done in Strasbourg on January 28, 2003 (Journal of Laws of 2015, item 730).

⁴ The Council of Europe Convention for the Protection of Children against Sexual Abuse and Sexual Abuse, drawn up in Lanzarote on October 25, 2007 (Journal of Laws of 2015, item 608).

achievements in the context of individual security in cyberspace. This Convention broadly describes the issue of the safety of the youngest users of cyberspace. The main objectives of Chapter I of the Convention are to prevent and combat the sexual exploitation of children in contact with children, to protect the rights of children who are victims of the sexual exploitation of children and in contact with children, and to promote national and international cooperation against the sexual exploitation of children and in contact with children.

The Convention also regulates in its substance a number of behaviours which the Parties undertook to regard as criminal offences. These provisions concern acts of sexual exploitation of a child (Article 18 of the Convention), child prostitution (Article 19 of the Convention), child pornography (Article 20 of the Convention), the presence of a child in pornographic presentations (Article 21 of the Convention), the presentation of sexual intercourse or other sexual activities to a minor (Article 22 of the Convention) and solicitation of the youngest for sexual purposes (Article 23 of the Convention). All acts, apart from the strictly sexual exploitation of a minor, may be carried out through or in cyberspace. The punishability of the above behaviours is also to include attempts to commit them, as well as such forms of phenomena as aiding and abetting or inciting. It is worth noting the introduction of liability of legal persons if the unlawful conduct listed in the Convention is committed for the benefit of the Convention (Article 26 of the Convention). In addition to the substantive law provisions, the Convention proposed a number of procedural solutions (Articles 30-36 of the Convention).

The significance of the Council of Europe's legal acts to ensure cyber security on the international stage cannot be underestimated. Despite the fact that the Conventions are optional documents, their normative importance constitutes a serious initiative addressed to the authorities of states. The solutions adopted by the Additional Conventions and Protocols have contributed to the unification of the law on ensuring the safety of individuals in cyberspace in many countries, not only those belonging to the Council of Europe.

„HISTORICAL AND LEGAL CONDITIONS OF THE ENTREPRENEUR'S RELATIONSHIP WITH THE JUDICIAL CULTURE. AN APPROACH IN PUBLIC ECONOMIC AND CIVIL LAW”

*Mgr Mateusz Krzysztof Maciejczuk
Mgr Mateusz Olchanowski
Uniwersytet w Białymstoku*

In Poland, since 1989, we have observed the phenomenon of the booming market economy, which resulted in the fact that subjects involved in trade have changed their expectations towards the state in terms of recognition of litigation that involve them. Due to the weakness of our justice in this aspect, the entrepreneurs began to call for the speed and efficiency of proceedings in disputes being conducted before the commercial courts, where „judicial culture” reveals most fully, which will be discussed later in this paper [19, c.11]. Undoubtedly, the relationship between a trader and the judicial culture exists. It is a relationship based on constructivist coherence [10, c.7]. In other words, the entrepreneur participates in trade, where it is in contact with that court culture. To fully understand the issues of this relationship, appropriate interpretation of the legal side should be made. Judicial culture has no statutory regulation, which allows to carry out the interpretation of the strict sense. This culture includes legal attitude to the entrepreneur, this is the attitude of the legislator, and consequently the attitude of the courts. The most important elements are the criterion of freedom of economic activity and the criterion of variability of law. Judicial culture, and more specifically its quality forces us to ask the question whether our legal system is perfect, or significant changes should be made. The changes taking place in our law is a kind of a transition [7, c. 9, c. 7]. It formulates a new axiological basis by opposing to the prior values. From the judicial practice it is known that

even the slightest movement of the hierarchy of values protected by law causes a serious disruption of the entire order of preference. Paradoxically, it is easier to carry out accurate reversal of the entire order by entering the *a rebobus* order, than making individual changes in the order itself [9, c. 45-66]. Judicial culture is strongly linked with entrepreneurs, where the linking bond are „hidden” elements of each normative system, i.e. certain sets of values in connection with legal norms. It should be remembered that the axiological preferences of legislators, even if they are explicitly expressed need not to be read exactly the same way by law enforcement, when their axiological base is different. Common courts are reluctant to appeal to values as opposed to even the Supreme Administrative Court or the Constitution Court. As a rule, the invoked values are „closed” in the concept of the principles of social coexistence. One can suppose that the economic cases are largely straightforward in legal terms, and the only involvement is sometimes of purely factual nature resulting from confusing and not documented course of commercial activities. However, such a statement would be an oversimplification. In many cases amongst the economic cases some are difficult, requiring the highest legal craftsmanship and proper argumentation, where relation between entrepreneurs and the „judicial culture” are most clearly seen [5, c. 44]. It is worth mentioning that the entrepreneurs and lawyers who represent them are not used to refer to values. They do not do this, either because they can not or see, based on experience, that the arguments of this type are not perceived and recognized by the courts. There are many legal definitions of an entrepreneur in the Polish legal system. Besides the law on freedom of economic activity this term also appears in several other acts. Entrepreneur is also recognized as a partner in a partnership, rather than the company itself, which was not always so obvious. The dispute essentially arises from the theory, because in practice entrepreneurs are treated as partners, not the partnership itself as a rule in the economic as well as legal proceedings. *Punctum saliens* of the business of an entrepreneur is the principle of economic freedom. In these terms, it includes a set of freedoms concerning the taking, organization and running business. The most important of these include: freedom of establishment, freedom to compete with other entrepreneurs and the freedom to choose the legal form in which economic activity can be conducted. Subjectively, economic freedom includes the private business of entrepreneurs. The beneficiaries of this freedom have a claim to the authorities to refrain from interference in the sphere of freedom.

Analyzing the discussed issue under Community law, it is worth noting that the EU law does not use the term „entrepreneur” [1, c. 21-28]. The term is indirectly derived from the concept of „enterprise”, as indicated by the decisions ECJ. According to jurisdiction, it can be assumed that the term includes an entity that runs business in a stable and continuous way for hire or reward in a Member State. Element of stability is used as a criterion for distinguishing between freedom of enterprise and freedom to provide services [6, c. 32-55]. The EU law for long time has avoided the term „value”, or more broadly „axiological standard.” For the first time in a legal act the values were included in the text of the Treaty of Maastricht in 1992. One of the fundamental principles of Community law, which bind the courts with the entrepreneur is „proper administration”. This concept is ambiguous and usually involves designations of efficiency, availability, friendliness (in our case) to the entrepreneurs and the reliability and efficiency. Curtis D. and R. Wessel consider the principle of *proper administration* as an umbrella covering a set of rules concerning the management of public-private affairs, with particular emphasis on relations between authorities – individual [4, c. 201]. It is a set of rules to protect the entrepreneur against wrongful act or omission of the judiciary, which is particularly evident in the complaint for the excessive length of proceedings, which will be mentioned later in the paper. The first act highlighting the right to proper administration was the Charter of Fundamental Rights. The law is found in the normalization of Article 41 of the CPP, which requires institutions, bodies and agencies of the Union to be unbiased, prompt and fair settlement of every case. It is worth noting that after the entry into force of the Lisbon Treaty „the right to proper administration” has gained much wider recognition, given the duty to interpret and apply the provisions of European Union law in the context of the entire *acquis* [10, c. 77]. Despite high unanimity of opinion on the need for proper administration functioning and the rules that govern it, there is no uniform approach to more specific requirements and priorities for proper administration. However, the requirements of proper administration are different in the laws and courts of the Member States [2, c. 30]. The Court of Justice of the European Union the principle of proper administration was considered to be a general principle of law, which can produce normative

effects, even if there are no detailed regulations in the given sphere. Violation of this rule gives rise to an action for damages, an action for annulment of act or decision, an action for restoration of the term or the previous state, and other claims arising from the specific provisions.

Mediation is an important method of resolving commercial disputes resulting from judicial culture. Mediation is the first and most important alternative form of dispute resolution, collectively called ADR- (Alternative / Amicable Dispute Resolution). Daniel Peterson stated that mediation is supported negotiations, the negotiations themselves are the most common procedure used in building relationships in legal dispute resolution. Conflicts and disputes, which are specific economic facts are economic phenomena, whose potential source is economic activities by the entrepreneur [12, c. 114]. The course of the conflict depends on the factors causing conflict, social environment where conflict occurs, strategies and tactics used by the parties to the conflict, or the characteristics of the communication process that occurs between them [8, c. 41]. There are two types of mediation in commercial cases: conventional mediation, i.e. mediation initiated by the parties on the basis of previously concluded agreements and mediation during the court proceedings, i.e. mediation initiated by the court. The primary justification for the desirability of wider use of the institution of mediation by Polish entrepreneurs was a bad evaluation of the work of the courts, branding huge time-consuming and high cost of the multi-instance procedure, which according to the Ministry of Economy is one of the reasons for the low competitiveness of our businesses on the European and world markets [13, c. 55-77]. Litigation is a derivative of the lack of mediation, which translates in turn on the international rankings, in which Poland does not belong to the forefront. For example, in the Report of the World Bank „Doing Business” in 2011 on the ease of doing business, Poland is at 70th place out of 183 countries covered. The assessment included in the rankings are taken into account when making investment decisions. Mediation has a real opportunity to play a significant role in the authorization of solving economic disputes in Poland. The positive experience of western countries reinforces this assessment. The most important prerequisite for the success of mediation seems to be readiness to widespread use it (as an alternative) by the judges and the environment. De lege ferenda was to establish a group of qualified mediators divided into specializations, who would be registered with the district courts on the list of permanent mediators [3, c. 62].

In summary, the relationship between the entrepreneur and the „judicial culture” certainly exist, as I have shown in the content of this work. It is a relationship that is present not only on a legal but also - what it's worth noting - on axiological plane. I would also like to draw attention to the problems which have arisen in relation between entrepreneurs and the courts and, consequently between the culture of the court (chronicity, absence of good administration, the discrepancy in the doctrine), etc. Entrepreneurs, who by their very nature should be free and independent, operate in regulations that limit their development. Unfortunately, this translates into low competitiveness of our businesses in global markets and Europe. It is necessary to create integrated, at least within the EU pro-scientific and pro-development system.

One should also consider the regulation of freedom of economic activity as a personal interest in art. 23 of the Civil Code, and its protection in the art. 24 of the Civil Code. Will „rational” legislator perceive, in my opinion, the „gap” in the law. Time will answer these and many other questions.

Bibliography:

1. J. Barcz, A. Pudło, *Wybór orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości WE i polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, KSAP Warszawa -2009, - C. 21 -28.
2. G. Davis, G. Monti, *European Union Law, 2nd ed.* CUP, Cambridge -2010, - C. 30.
3. A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys Wykładu*, Warszawa -2009- C. 62.
4. I. Kawka, *Zasady dobrej administracji w prawie wspólnotowym*, (w:) C. Mik (red), *Zasady ogólne prawa wspólnotowego*, TNOiK, Toruń -2007, -C. 201.
5. C. Kosikowski, *Przedsiębiorca w prawie polskim na tle prawa europejskiego*, Wyd. Prawnicze LexisNexis, 2003 r- C. 44.
6. C. Kosikowski., *Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej. Komentarz*, Wyd.6 Warszawa 2011- C. 32-55.
7. K. Patecki, *Zmiany w aksjologicznych podstawach prawa jako wskaźnik jego tranzycji*, Wyd. Naukowe, Księgarnia Akademicka, Kraków, -1997, - C. 7., C. 9.
8. A. Słaboń, *Konflikt społeczny a negocjacje*, Kraków -1995- C. 41.
9. T. Szancilo, *Przedsiębiorca w prawie polskim*, PPH 2005- C. 45-66.
10. M. Szydło, *Prawo do dobrej administracji*, „*Studia Europejskie*”, 1/2004- C. 77.
11. A. Zienkiewicz, *Studium mediacji. Od teorii ku praktyce*, Warszawa- 2007, -C. 114.

12. Artur Żuk, *Postępowanie w sprawach gospodarczych*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa- 2009, -C. 11.
13. Raport Ministerstwa Gospodarki, *Przedsiębiorczość w Polsce*, Warszawa -2011- C. 55-77.

STADIUM CRIME IN TERMS OF CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY

Mgr Mateusz Krzysztof Maciejczuk
Mgr Mateusz Olchanowski
Uniwersytet w Białymstoku

A complete analysis of criminal-legal offences committed in football stadiums requires a reference to the provisions of the Criminal Code in force¹. Although stadium “banditry” is to be counteracted primarily by the law on the safety of mass events, the provisions of the code of offences and the penal code become helpful. The latter will be addressed in this study.

With regard to stadium crime, the provision of Article 254 of the Penal Code, which sanctions taking an active part in a meeting place where the participants, acting together, commit a violent attack on a person or property, applies. Paragraph 1 provides for the basic type of crime, while paragraph 2 provides for the qualified type of crime due to its consequences - if the death of a human being or serious injury to health results from a violent assassination. The protected good is primarily public order and human life and health. This is a universal crime, which means that it can be committed by any person who is capable of being held criminally responsible. Taking an active part in a gathering where the participants commit a violent attack on a person or property is the subject of the offence. The perpetrator must actively participate in the community and be physically and mentally involved in the community. This crime can only be committed intentionally. Direct intent is required for participation in the gathering, while a violent attack on a person or property may be covered by a possible intent.² An act under Article 254 of the Penal Code is punishable by the penalty of deprivation of liberty for up to 3 years in the basic type and the penalty from 3 months to 5 years in the qualified type. It is under public prosecution.

Article 255 of the Penal Code is the next provision which is important from the point of view of the subject matter of work. This provision assumes criminal liability for public calling to commit a misdemeanour or fiscal offence (§ 1), public provocation to commit a crime (§ 2) and public praise for committing a crime (§ 3).

By introducing the above-mentioned criminal law standards, the legislator wants to protect public order. The act described in § 1 shall be punishable by a fine, restriction of liberty or deprivation of liberty for up to 2 years. The act described in § 2 shall be punishable by a penalty of deprivation of liberty for up to 3 years, while the act specified in § 3 shall be punishable by a fine for up to 180 daily rates, a penalty of restriction of liberty or a penalty of deprivation of liberty for up to 1 year. A crime is a universal, formal crime, an effect is not necessary for its occurrence. However, only incitement or praise made in a public manner is punishable, i.e. such an act which can be received by an indefinite number of people. The area covered by the incitement to crime and the number of persons to whom it was addressed should be taken into account when assessing the extent of the act³. Scope of norms contained in Article 255 of the Penal Code should be determined in connection with the content of Article 52a of the Code of Criminal Offences, in which public provocation to commit an offence or a fiscal offence, public provocation to counteract with violence an act constituting the source of universally binding law of the Republic of Poland or public praise for committing an offence was considered an offence by legislator, however, only in a situation where the scope of the

1 Act of 6 June 1997 Penal Code (Journal of Laws of 1997 No. 88, item 553).

2 A. Wach, *Responsibility of Persons.....* op.cit. s. 307.

3 R. A. Stefański, *Crime of public provocation to commit a crime (art. 255k.k.)*, Public Prosecutor's Office and Law 2006 No. 1, p.24.

act or its consequences were not significant⁴. The acts specified in Article 255 of the Penal Code may be committed only through wilful misconduct in the form of a direct intention.

Often found in stadiums, a forbidden act is the public propagation of fascist or other totalitarian systems of the state and incitement to hatred. This act is defined in Article 256 of the Criminal Code. This provision provides for criminal liability in the form of a fine, penalty of restriction of liberty or imprisonment for up to 2 years for public propagation of a fascist or other totalitarian state system or incitement to hatred on the grounds of nationality, ethnicity, race, religion or because of irreligiosity. The same punishment shall be imposed on anyone who, for the purpose of distribution, produces, preserves, or transmits, imports, acquires, acquires, presents, transports prints, records or any other object containing the above content or being a carrier of fascist, communist or other totalitarian symbolism.

The regulation contained in this article results from Poland's international obligations, namely from Article 20(2) of the International Civil and Political Rights Act opened for signature in New York on 19.12.1966,⁵ which states that the promotion of national, racial or religious hatred in any way, constituting incitement to discrimination, hostility or rape, shall be prohibited by law.

The protected good of Article 256 of the Penal Code is the system of state and the right to equal enjoyment of rights and freedoms⁶. Acts described in this provision are common crimes, and their subjective part consists in intention in the form of direct intent.

The promotion of totalitarian regimes is not a priority field of activity for pseudo-football fans, but matches are often accompanied by banners or shouts of such content.

The next prohibited act, which is committed in or near stadiums, in connection with football matches taking place there, is the crime specified in Article 257 of the Criminal Code, consisting in public insulting a group of people or individuals because of their race, ethnicity, nationality, religion, and violation of the physical integrity of another person for the above mentioned reasons.

The object of protection of this provision is public order, which is threatened by discriminatory behaviour that may lead to conflicts. This is a common crime. The conduct of the perpetrator must be public. Unfortunately, it is a nightmare of Polish stadiums. Individual players are usually offended, e.g. black players, by throwing banana skins or imitating the sound of monkeys. In Białystok, at a match between Jagiellonia Białystok and Legia Warszawa in May 2007, the hosts' fans displayed a banner saying "Roger will never be a Pole". This is not an isolated case and many examples can be given.

There is a penalty of deprivation of liberty for up to 3 years for committing the act described in Article 257 of the Penal Code. This offence may be committed only through wilful misconduct in the form of a direct or possible intention.

Article 158 of the Criminal Code is another provision which is important from the point of view of work. It penalizes the act of participating in a fight or beatings. Human life and health is the good protected by this provision. This is a common crime. A fight is a clash of at least 3 people, in which each person plays the role of attacker and defender. Beating is the active assault of two or more assailants on one or more persons where physical integrity is violated⁷. An act is to "participate", which is to be understood not only as active participation by punching, but also any activity that may increase the danger, e.g. shouting. The offence is threatened with the penalty of deprivation of liberty for up to 3 years, while in the qualified type, when the consequence of a fight or beatings is a serious injury to health, the act is threatened with the penalty of deprivation of liberty for between 6 months and 8 years, or between 1 and 10 years when the result is the death of a person. In the basic type of crime under Article 158 of the Code of Criminal Procedure, the subjective part consists of intention in the form of a direct intention or a possible intention. On the other hand, the subjective side of the qualified types relies on combined guilt. Participation in a fight or beatings is intentional, and the condition of liability for the consequences is to determine whether the perpetrator should have been and could have foreseen the consequences in the form of serious injury or death of a human being. It

4 A. Grzeszkowiak, K. Wiak, *Penal Code. Commentary*, C.H. Beck Publishing House, Warsaw 2018, p. 1266.

5 International Covenant on Civil and Political Rights (Journal of Laws of 1977, No. 38, item 167).

6 A. Grzeszkowiak, K. Wiak, *Penal Code. Commentary*, C.H. Beck Publishing House, Warsaw 2018, p. 1266.

7 A. Grzeszkowiak, K. Wiak, *Penal Code. Commentary*, C.H. Beck Publishing House, Warsaw 2018, p. 882.

is irrelevant whether the effects were caused by one person or by a set of hits by all the participants⁸.

Although in recent years fights or beatings have been rare in Polish stadiums, to which both legislation and infrastructure improvements have contributed, it cannot be said that the problem has been completely eliminated. Examples of events that took place in the past are the death of the leader of the Cracovia "Jude Gang" club militia on 17 January 2011, which took place as a result of settlements between Krakow's pseudo fans, or the death of a Widzew club fan as a result of injuries suffered after the "riot" with fans of the ŁKS Lodz football club in Poddebice also in January 2011.

Another offence that is committed in connection with events in football stadiums is the act of Article 217 of the Penal Code. This provision penalises violations of physical integrity.

The subject of protection is the preservation of personal integrity, i.e. the free disposal of one's body. This provision is intended to counteract physical assaults. Violation of bodily integrity is therefore always behaviour that is a form of physical influence on the human body that is not accepted by the human body⁹. This is a universal offence, which can only be committed intentionally with direct or possible intent. It is punishable by the penalty of restriction of liberty or deprivation of liberty for up to one year. The prosecution of this act is a private prosecution.

A qualified type of offence under Article 217 of the Penal Code is an offence defined in Article 217a of the Penal Code, which consists in hitting a human being or violating his physical integrity in any other way in connection with an intervention undertaken by him for the protection of human security or the protection of security or public order. The protected good is the physical integrity of the person carrying out an intervention for the protection of human safety or the protection of security or public order. It is also a common crime, i.e. responsibility lies with every person who is capable of being held criminally responsible. It may only be committed intentionally, with direct and possible intent. Unlike the offence under Article 217, the offence is prosecuted ex officio. It is punishable by imprisonment for up to 2 years, restriction of liberty or a fine¹⁰.

ДЕСАКРАЛІЗАЦІЯ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ КУЛЬТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ РАДЯНСЬКОЇ ПЛАКАТНОЇ АГІТАЦІЇ)

Михайлова Аліса Олександрівна,

*студентка ОНУ імені І. І. Мечникова, м. Одеса
spakos@ukr.net*

Науковий керівник –

к. філос. наук, доц. Ушакова К. В.

Пролетарська революція стала поворотним моментом у житті майбутніх радянських громадян. По-новому була розподілена не тільки карта світу, але й активно вироблялися соціальні технології, які впливали на свідомість людей. Соціалізм впроваджувався в усі сфери діяльності громадян, планомірно руйнуючи релігійну платформу, на якій була побудована колишня держава. Суспільство умовно було розділено на три класи: робітники, селяни і молодь, а вони, у свою чергу, – на віруючих і невіруючих. Підвалини віруючих невпинно підірвалися пропагандою з метою розхитування основ їхньої віри, а невіруючі заохочувалися у своїй невірі. Однаково безжально нова влада боролася «проти Бога», ким би він не був, Єговио, Ісусом, Буддою або Аллахом.

Радянський комунізм був несумісний з усіма релігіями, оскільки він є формою марксизму, а його вчення – це матеріалізм. Заперечуючи всі форми духовного світу, він не допускав існування Бога або душі, лише залишаючи місце прагматично-матеріальному

8 A. Nowosad, *Causal union in a qualified fight or beatings*, Public Prosecutor's Office and Law 2011 No. 11, p.81.

9 A. Grześkowiak, K. Wiak, *Penal Code. Commentary*, C.H. Beck Publishing House, Warsaw 2018, p. 1169.

10 A. Grześkowiak, K. Wiak, *Penal Code. Commentary*, C.H. Beck Publishing House, Warsaw 2018, p. 1169.

світогляду.

Поширення ілюзорних перспектив охопило все населення Радянського Союзу з самого початку його існування. Усвідомлення небезпек, які підстерігали нових лідерів, змушувало їх діяти рішуче, швидко і жорстко. Ленін та його послідовники почали запеклу боротьбу проти церкви і релігії, які вони розглядали як невід'ємну частину капіталістичного суспільства. Ярославський-Губельман, позначивши завдання на найближчі роки, в серпні 1935 року сказав: «Давайте використовувати не тільки критику соціальних наслідків релігії, а й наукову критику самої релігії» (переклад автора) [7, с. 11]. Хоча ідейна боротьба не була організованою, але на антирелігійному фронті не могло бути спокою або перемир'я. Агітаційна діяльність повинна була бути відновлена, пропаганда реорганізована, ряди безбожників зміцнені. Необхідність боротьби з релігією була безумовною, але необхідні були інструменти для війни і пропаганди. Одним із надійних союзників антирелігійної пропаганди виступив ізофронт (фронт образотворчого мистецтва). У руках художників-плакатистів виявилось все, що було здатне змінити свідомість людини, спотворивши багатовікові традиції.

Кожна велика подія в житті радянського народу знаходила своє відображення в соціалістичному агітаційному плакаті. Радянське плакатне мистецтво несло ідеї Комуністичної партії в маси, закликаючи робітників і селян боротися за свободу, рівність і справедливість. На цьому тлі сильний підйом відчувала антиклерикальна сатира. Перші постери відрізнялися лаконізмом малюнка і колірною рішення, точністю відбору деталей, особливою виразністю, яка досягалася за допомогою образотворчої метафори та гіперболи. Формувалися нові принципи образного вирішення. Агітаційно-масова форма образотворчого мистецтва дозволяла донести до широких мас всю необхідну інформацію, створювала естетично повноцінні твори мистецтва завдяки ідейно-художній зрілості й майстерності плакатистів. Для створення емоційно-дієвих плакатів до літературної діяльності залучалися кращі радянські поети, серед яких найвідомішим був В. Маяковський. Оформленням агітплакатів займалися видатні радянські художники: О. Родченко, В. Дені, Д. Моор, Б. Кустодієв, М. Черемних, І. Малютін та ін [3, 4, 5].

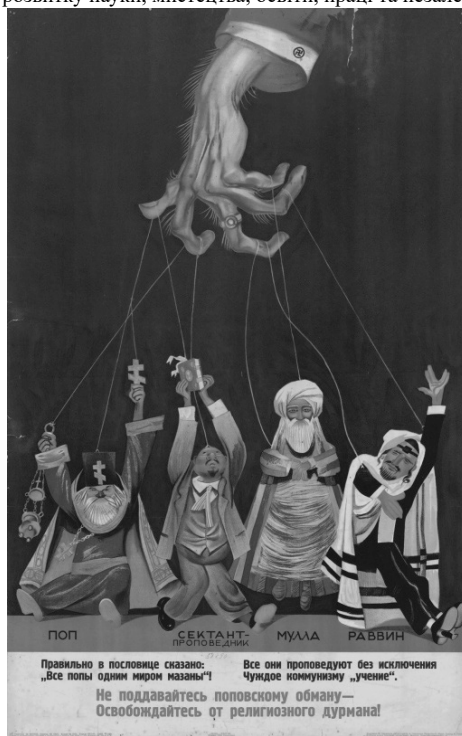

*Все люди братья, - люблю с них братья я.
В. Дені. Плакат, 1919*

Антирелігійна і антицерковна агітація перебувала в пошуку нових форм, образності мови в агітаційному образотворчому мистецтві. Різноманітність стилістичних прийомів, індивідуальних мистецьких рис агітплаката тісно переплетені з багатством його форм.

Динамізм композиції, смисловий перегук героя і фону, різночасне і різномасштабне зіставлення подій і фактів неподільно пов'язані з публіцистичною гостротою агітплаката [6]. Сюжетно-оповідно вирішені плакати – небагатослівні, концентровані, умовно-символічні – успішно виконували свою політичну і естетичну функцію.

Плакатисти зосереджувалися на образі класового ворога, нападаючи на церкву і завдаючи нищівних ударів по всіх релігіях, однаково зневажаючи всі конфесії. У своїх роботах художники пародіюють богослужіння, знущаються з проповідників, зображують у самому огидному вигляді чернецтво, єпископів і всіх тих, хто має відношення до церкви і релігії. Антирелігійна агітація засобами образотворчого мистецтва зосереджує свою увагу на численних вадах духовенства - на його дармоїдстві, жадібності, створюючи цілий жартівливий синкліт богів. Індивідуальні пороки представників кліру набувають в агітплакаті масовий характер, який обумовлений класовою функцією духовенства [7]. Релігія зображується як перешкода на шляху розвитку науки, мистецтва, освіти, праці та незалежності.

Не поддавайтесь поповскому обману...

М. Черемних. Плакат, 1938

Стрімка десакралізація радянського суспільства проводилася здебільшого засобами візуальної комунікації. Майже кожен плакат був своєрідним етапом в загальному розвитку антирелігійного соціально-орієнтованого мистецтва. Точно знайдений рух, посилений змістом тексту, робив його символічним і в той же час абсолютно конкретним. У пошуках різноманітності, позбавляючись штампів, художники розробляли різні форми агітаційного живопису. Цікавість викликають алегоричні зображення на плакатах, в яких головна увага була зосереджена на образотворчій метафорі, символі, що давало глибоке, гостре і повне уявлення про пізнаване явище. Антирелігійний плакат був яскравим прикладом «...символіко-

алегоричного рішення теми, в якому несподівано поєднуються вкрай натуралістичні прийоми з символікою і умовністю» [2, с. 23].

Художники створювали плакати як повноцінне явище мистецтва, здатне служити меті жорстокої партійної пропаганди. Розвиваючи жанр агітаційного живопису, удосконалюючи його, збагачуючи новими відкриттями і знахідками, різноманітністю творчих прийомів і почерків, художники візуалізували стилі, жанри і методи, які найбільш точно висвітлювали боротьбу з релігією, розкривали «справжній сенс» антиімпералістичної пропаганди. Плакатний живопис відображав не тільки яскраве відтворення усього нового, але й був майданчиком для реалізації новаторських рішень і прийомів [4]. Сатира, як галузь антирелігійної агітації, була представлена карикатурами, які поєднували в собі конструктивізм, лубок, авангард, соцреалізм, фотомонтаж і модерн (символіко-алегоричний плакат).

Виходячи з вищесказаного, можна стверджувати, що агітаційний плакат повертає до себе увагу не тільки художників або любителів образотворчого мистецтва, а й недосвідчених глядачів. За рахунок чіткої політичної спрямованості, ідейної ясності, виразності пластичної мови і графічної культури засоби візуальної комунікації набули величезної ролі в революційній боротьбі.

Можна відзначити, що плакат не виник на рівному місці, він увібрав в себе кращі світові традиції образотворчого мистецтва. Художники опанували природу плакатної мови, її специфіки, перетворивши плакатне мистецтво на потужну зброю пропаганди. Плакатисти, використовуючи наочну агітацію, зосереджувалися на образі класового ворога, акцентуючи увагу глядача на негативних рисах духовенства і релігії. Незграбні карикатури з уїдливими коментарями «вкривали» релігію і церкву, як гальмо соціалістичного будівництва. Розвиток агітаційно-масових форм мистецтва в цілому, і плаката зокрема, в Радянському Союзі створило прецедент масового впливу на соціум з метою знищення його багатотисячох моральних підвалин, які були закладені в народній самоідентичності кожної особистості.

1. Борьба с религией [Электронный ресурс] // Советский политический плакат – Режим доступа: <http://redavantgarde.com/collection/show-collection/search?word=Борьба+с+религией> (дата звернення: 07.10.2019)
2. Корецкий В. Б. Заметки плакатиста. – Москва: Советский художник, 1958. – 164 с.
3. Нурок А. Ю. Советский плакат в борьбе за коммунизм. – Москва: Акад. художеств СССР, 1962. – 62 с.
4. Панкратова В. Н. Агитплакат. Искусство, проверенное временем. – Москва: Советский художник, 1974. – 204 с.
5. Рогинская Ф. Антирелигиозная агитация средствами изобразительного искусства // За пролетарское искусство. – 1931. – №11. – С. 36–39.
6. Свиридова И. А. Советский политический плакат. – Москва: Изобразительное искусство, 1975. – 174 с.
7. Communism and anti-religion / J. de Bivort de La Saudée. – London: Burns Oates & Washbourne Ltd, 1937. – 140 p.

ЧИ БУВ ПТАХХОТЕП АФРИКАНСЬКИМ ФІЛОСОФОМ?

Пальчик Андрій Олександрович

канд. філос. наук,

настоятель Сумської римо-католицької громади

Благовіщення Пресвятої Діви Марії

oapalchyk@gmail.com

Наведена вище назва публікації містить власне два питання: 1) чи був Птаххотеп, візир (чаті) фараона V династії Джедкараїсесі, якому приписується авторство відомого єгипетського повчання, філософом у властивому сенсі цього слова? і 2) чи можна “Повчання Птаххотепа”, а також низку інших творів давньоєгипетської літератури мудрості, назвати духовною спадщиною усіх африканських народів?

Поставлені питання стають по-справжньому зрозумілими у контексті панафриканізму, а точніше його ідеології, представники якої намагаються довести право усіх без винятку африканських народів вважати себе спадкоємцями і правонаступниками стародавньої

єгипетської цивілізації з її високорозвиненою культурою і “філософією” зокрема, про що вже писав Е. Блайден (1832-1912), головний ідеолог руху II пол. XIX ст.

У певному сенсі актуальні тези є відповіддю на статтю Ебо Сократа і пізнішу її скорочену версію у двох українських виданнях [10; 11]. Нігерійський автор є продовжувачем руху “духовного визволення” Африки від постколоніального минулого – дійсно шляхетної мети, але реалізованої досить сумнівним способом: минуле людства переписується відповідно до ідеологічних інтересів представників афроцентризму, заради чого “відкидається більшість методів наукового аналізу, ігноруються численні факти, що були доведені попередниками”[3, с.20], вибірково експлуатуються сумнівні згадки про минуле тощо.

Ця сумнівна – з точки зору поважної академічної науки –лінія раніше представлена Ш.А. Діопом[6], М.К. Асанте[4; 5], С. Сесанті [9] та ін. Сенегальський історик і антрополог Діоп намагався обґрунтувати теорію африканського походження греко-римської цивілізації. “Гіпотезу Ш.А. Діопа про те, що Стародавній Єгипет був заселений представниками негроїдної раси, М.К. Асанте сприйняв як аксіому”[3, с.20]. Асанте (за фахом – спеціаліст у галузі масових комунікацій) відмовляється від грецької назви країни “Єгипет” і використовує давньоєгипетську “Кемет” (“чорна земля”), що в його уявленні вказувала би на расову приналежність єгиптян. Такі символічні постаті єгипетської мудрості, як Імхотеп, Птаххотеп і Аменемопе, він називає одними з перших африканських філософів [4].

Ебо Сократ вимальовує ще більш цікаву картину: філософія як така зародилася не у Греції, а в Африці, тобто в Єгипті бл. 3000 р. до н.е. Першим видатним філософом був Тот, історичність якого західна цивілізація навмисно заперечує, а його продовжувачами стали Імхотеп, Аменхотеп, Птаххотеп, Аменемопе, Мерікаре (насправді, не автор, а адресат повчання) та ін. Згодом в Уасеті(Фівах) Аменхотеп III (якого Ебо Сократ чомусь долучає до філософів),ще за декілька століть перед платонівською академією, збудував університет, де також навчалось багато поколінь греків. Наступні твердження ще більш фантастичні: Александр Великий разом зі своїм вчителем Арістотелем грабували бібліотеки підкорених народів, а другий з них зібрав величезну колекцію єгипетської мудрості, на основі якої збудував власну філософію. Отже, підсумовує нігерійський дослідник, західна філософія є суцільним плагіатом африканської мудрості, що нібито підтверджується відсутністю більш значущих концепцій після Арістотеля. Нарешті, саме слово *sophia* (складова “філософії”) є грецькою транслітерацією давньоєгипетського *seba*...[11, с.10-13]

Стародавня єгипетська цивілізація, а разом з нею і африканська філософія (за логікою вищезазначених авторів) остаточно занепадає в епоху арабського завоювання. Також зазначається, щоєвропейські колоніальні режими свідомо принижували африканські народи, відділяючи країну походження африканської філософії (тобто Єгипет) від решти африканського континенту. Таким чином, представникиафроцентричного напрямку ставлять за мету відстояти історичну справедливість і відновити гордість своїх земляків за велике минуле.

На прикладі лише одного Повчання Птаххотепа можна проілюструвати некоректність багатьох тверджень. Отже, чи дійсно можна назвати його автора філософом? Представники позитивної відповіді (Асанте, Сесанті та ін.) не бачать суттєвої різниці між філософією, міфологією та практичною мораллю. Дійсно, як і інші твори давньоєгипетської літератури мудрості, Повчання Птаххотепа належить до скарбів світової культури, що стало зрозумілим одразу після публікації і перекладу“Папірусу Прісса” (датується часом XI або XII династії) у сер. XIX ст. європейськими єгиптологами. Однак слід врахувати той факт, що “основна відмінність єгипетської етичної системи від західної традиції полягає у тому, що перша не включала в себе саморефлексію, теоретичне обговорення суті та мети її моральних цінностей”[8, с.1]. Натомість “Нікомахова етика”Арістотеля, якого Ебо Сократ звинувачує у нечуваному плагіаті, виходить на якісно новий, вже філософський рівень.Схоже непорозуміння виникає, коли заперечується оригінальність ідей представників Мілетської школи: афроцентристи не бажають (свідомо чи ні) побачити різницю між міфологічною космогонією єгиптян та грецькою натурфілософією.

Ключова категорія давньоєгипетських повчань –*maat* (істина, справедливість; принцип, від якого, за переконаннями єгиптян, залежала гармонія у суспільстві та космосі) – у Сесанті набуває статусу філософського поняття.Але, на думку авторитетного єгиптолога Я. Ассмана,

maat, як система моральних цінностей і норм, займає проміжне місце між природними моральними цінностями первісних землеробів, скотарів та воїнів, і раціональними етичними системами релігійних і філософських рухів та шкіл [1, с.5]. Тому “Повчання Птаххотепа”, де усі настанови мудреця своєму синові можна звести до слідування *maat*, є пам’яткою *передфілософської* думки.

Афроцентристські претензії на те, щоб визнати давньоєгипетську культуру загальноафриканською спадщиною, мають слабкі, а часом некоректні аргументи. По-перше, єгиптяни чітко виділяли себе серед інших народів африканського континенту (напр., лівійців чи нубійців) у расовому відношенні, у чому можна переконатися, навіть побіжно глянувши на фрески. Також звіти про експедиції до екзотичних для єгиптян регіонів Африки (напр., таємничої країни Пунт) свідчать про суттєву культурну різницю між народами континенту.

По-друге, на відміну від давньої єгипетської цивілізації, у народів Тропічної Африки була відсутня традиція писемності, роль якої століттями виконувало усне передання [2, с.540-541]. Щоправда Сесанті намагається довести спільну *духовну* єдність Африки за допомогою декількох прикладів, які у певних моментах перегукуються з повчаннями Птаххотепа і Мерикаре, але й вони є досить сумнівним аргументом. За аналогією, такі твори, як “Дао Де Дзін” або “Повчання Мономаха” також можна віднести до пам’яток африканської мудрості. Натомість цікавим фактом є те, що у греко-римський період історії Єгипту, правителі якого на свій спосіб наслідували традиції династичних часів, збереглися пам’ятки із зображеннями Птолемея III і Тиберія, супроводжані написами, у яких, ймовірно, можна віднайти *письмове* “відлуння” Повчання Птаххотепа [7].

У своїй аргументації афроцентристи часто посилаються на неафриканських авторів: Дж. Брестеда, М. Ліхтхейм, К. Жака та ін., використовуючи їхню багаторічну працю на користь ідеології панафриканізму, а одночасно звинувачуючи західний світ у спробах духовного поневолення африканських народів. Такий парадокс виникає не з причини відсутності тривалих єгиптологічних досліджень на південь від Сахари, але з намагання будь-якою ціною позбавитися комплексу духовної меншовартості [3, с.19-20]. Цій же меті сприяє винайдення таких реалій, як “філософія Кемет”, “Університет в Уасеті”, “плагиат Арістотеля”, що можна окреслити не інакше, як симптом інтелектуальної мегаломанії.

Таким чином, даючи негативну відповідь на поставлені питання, Автор не заперечує великої ролі духовної скарбниці африканських народів поза долиною Нілу. Їхній культурний розвиток упродовж історії – процес складний, і тим більше вимагає від дослідників глибокої наукової компетентності і неупередженості; у доведенні власної цивілізованості також слід ґрунтуватися на цивілізованій методології. Давньоєгипетська ж цивілізація з її унікальною культурою була і залишається великою спокусою не тільки для африканських, але і європейських інтелектуалів. Тим не менш, такий стан речей не виправдовує перетворення академічної науки на ідеологічну маніпуляцію минулим.

Список використаних джерел:

1. Баскакова Т.А. Модели религиозного развития ближневосточных обществ (Ассмановская концепция «теологического дискурса» в Египте и вопрос о ее применимости к религиозной истории других ближневосточных обществ II – начала I тысячелетия до н.э.) // Вестник древней истории – 1999. – № 2 (229) – С. 3-31.
2. История философии : Учебник для высшей школы/ Общ. ред. Н.И. Горлача, В.Г. Кремения, В.К. Рыбалко. – Харьков: Консум, 2002. – 752 с.
3. Хохолькова Н.Е. Молефи Кете Асанте : как Африка «цивилизвала» весь мир // Вестник ЯРГУ. Серия “Гуманитарные науки”. – 2014. – № 4 (30) – С. 19-22.
4. Asante M.K. From Imhotep to Akhenaten: An Introduction to Egyptian Philosophers. – Paris :Menaibuc, 2004. – 227 p.
5. Asante M.K. Kemet, Afrocentric city and Knowledge. –Trenton: AfricaWorldPress, 1990. – 219 p.
6. Diop Ch.A. The African Origin of Civilization : Mythor Reality. –Chicago : LawrenceHillandCo., 1974 – 336 p.
7. Hagen F. Echoes of “Ptahhotep” in the Greco-Roman Period? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.academia.edu/1554524/Echoes_of_Ptahhotep_in_the_Greco-Roman_Period
8. Lazaridis N. Ethics // UCLA Encyclopedia of Egyptology. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.academia.edu/4975119/Ethics_in_UCLA_Egyptology_Encyclopedia
9. Sesanti S. Teaching ancient Egyptian philosophy (ethics) and history :Fulfilling a questfor a decolonised and Afrocentric education. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://dx.doi.org/10.17159/2221-4070/2018/v7i0a1>
10. Socrates E. Egyptian Sources of Ancient Philosophy // Київські філософські студії-2019. Матеріали наукової конференції (м. Київ, 16-17 травня 2019 р.): тези доповідей / заг. ред. Р.О. Додінова. – Київ: Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2019. – 422 с. – С. 54-57. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://if.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/kaf_fKFS2019/2019_zbirka.pdf

РОЗВАЖАЛЬНІ ТЕЛЕПРОГРАМИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Петенок Євген Петрович,

магістрант факультету культурології,

*Київського національного університету культури і мистецтв
hemingmil@gmail.com*

Науковий керівник: Бриль Марина Миколаївна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Київського національного університету культури і мистецтв

Телебачення як засіб масової комунікації є найбільш ефективною формою передачі та зберігання інформації про культуру. Воно створює зразки культурних цінностей, здійснює міжособистісну та міжсоціальну взаємодію, реалізує завдання соціального спілкування – соціалізацію та самореалізацію людини. Телевізійна комунікація забезпечує інтеграцію індивідів та сприяє соціально-історичному розвитку суспільства. Засоби масової інформації виховують, розважають, тренують, впливають на стиль поведінки та світогляд особистості. Специфіка телебачення полягає в тому, що воно є засобом створення, передачі та сприйняття інформації. Однією з головних особливостей телебачення вважається його екранність: за допомогою візуалізації звукової інформації, більш точно передаються образи і суть матеріалу, який доноситься до глядача. Варто відзначити, що симультанність (одночасність події і його відображення на телевізійному екрані) є однією з найбільш унікальних його властивостей.

Сучасне телебачення рясніє різноманітними жанровими формами. В ефірі можна побачити розважальні, пізнавальні та інші передачі. Розвага – діяльність заради задоволення, проведення дозвілля. Сучасні увявлення телеглядача про розваги останнім часом зазнали значних змін: більшу частину ефіру телеканалів заповнюють саме розважальні програми. Розважальне телебачення, як і інформаційно-аналітичне телебачення, є найважливішим чинником соціальної орієнтації, яке формує модель поведінки людини в суспільстві та його етичні принципи. Розвиток розважального телебачення розпочався з 1957 – 1970 рр. З формуванням партійного контролю за телебаченням з 70-х рр. XX ст. розвиток розважального мовлення був загальмований, що сприяло зниженню його якості.

Сучасне телебачення рясніє розважальними програмами. Пошук нових форм задоволення рекреативних потреб людини у вітчизняному телеспросторі показує, що найбільш високий рейтинг отримують розважальні програми, які із великим задоволенням переглядає вітчизняний глядач. Сьогодні 80% свого часу індивіди проводять перед екраном за переглядом серіалів та інших розважальних програм. «Тенденції розвитку телебачення, перш за все розважального, чітко демонструють його першорядні громадські доміканти: ілюзію причетності до справ і турбот людства, відхід від суспільного життя в домашній простір, нав'язування голосів та образів, постійне нагадування про широту розмаїття видовищ. Телебачення не тільки стандартизує смаки й потреби, а й виступає пропагандистом культури, розширює знання про людину, суспільство та мистецтво» [3, с. 19]. За визначенням А. Горчикова: «... Розважальні телевізійні програми – це форма (спосіб) проведення дозвілля, розрахована на емоційну реакцію аудиторії, пов'язану з отриманням задоволення, насолоди, емоційного комфорту та релаксації» [2, с. 14]. На комунікаційну складову розважального телебачення звертає увагу І. Шубіна: «Для активізації зворотних зв'язків з глядачами використовується живе спілкування. Вміння послідовно міркувати виробляється завдяки діалогу» [4, с. 11]. Розважальне телебачення має ознаки видовища: метафоричність візуалізації

сучасної масової культури, різновекторний і неповний характер, втрату сталих ідеологічних принципів, що закладають духовне життя і культуру населення [4, с. 63]. Філософія культури звертається до їх ґрунтовного аналізу.

Одним з перших медіатеоретиків, що вивчали історію формування популярної культури та її впливу на соціум, був канадський вчений і публіцист М. Маклюен. У своїй роботі «Механічна наречена: фольклор індустріальної людини» він пише: «Сучасні образи медійного життя досить метафоричні ... Всі засоби комунікації – це діючі метафори» ... Мова медіа, як і будь-яка інша, – це технологія. Бути художником – значить управляти метафорами» [6, с. 10]. Розважальні програми – програми, які є формою і способом проведення дозвілля, що поєднують в собі ознаки азарту, гумору, гри і ескапізму. Вони розраховані на емоційну реакцію аудиторії, пов'язану з отриманням задоволення, насолоди, емоційного комфорту і релаксації. Ці характеристики властиві багатьом розважальним формам, але, як, правило, реалізуються засобами ігрової діяльності.

Розглядати розважальні програми сучасного телебачення необхідно з урахуванням специфіки процесу образного сприйняття і мислення: усвідомлення особливої форми мовної поведінки транслятора (провідника), його образу, поведінки, мови, ексцентричності, манери і т.ін. Інтерес до образу ведучого закликає до вивчення основних форм мовної поведінки ключових осіб програм, які також мають вплив на глядачів. Аналіз телевізійних розважальних програм дає можливість розглядати й різноманітну практику мовної культури ведучого, стилістику, зрозуміти символічну і семантичну основу популярної культури, діалектику трансльованих змістів та стійких тенденцій в аспекті візуальної складової сучасних образів медійного життя [1]. Розважальне телебачення сьогодні вимагає нового теоретичного осмислення у вивченні різних сторін сучасних розважальних мовних програм, де ведучий є транслятором, комунікативним трансформатором ідей в масі. У цьому, зокрема, й проявляються основні аспекти формування культури дозвілля: за допомогою засобів мовної культури телевізійний ведучий розважальної програми здатний закликати, спонукати, надихнути, стати декламатором мовного емоційного аспекту масової свідомості [5]. Слід зазначити, що будь-яке телевізійне сприйняття, а зокрема взаємна комунікація між глядачем і ведучим телепрограми, є формою емоційно-естетичного, ідейно-емоційного спілкування.

Проблеми формування культури дозвілля за допомогою розважальних програм пов'язані з численними «негативними» аспектами, а саме з вибором певного зразка мови, копіюванням моделей асоціальної поведінки з екрану, простотою соціокультурного запиту аудіо-візуальних продуктів, низькопробним смаком глядачів у сприйнятті образу ведучого як знакової постаті, буденністю розважального дійства на сучасному телебаченні [1].

Розважальні програми базуються на принципі інтересу, який створює сприятливу психологічну установку в особистості та робить процес соціалізації ефективним. Потенційно в розважальних програмах лежить можливість для людини розвивати свої творчі здібності, самовиражатися і реалізувати свої потреби. Розважальні програми в системі дозвілля служать цілями виховання, освіти і самовиховання і, зрештою, формують ціннісні орієнтири молодого покоління, які вони вирішують в більшості випадків за допомогою засобів гри. Отже, можна підсумувати, що в процесі перегляду телевізійних розважальних програм набагато простіше формувати поважне ставлення до себе, навіть, особисті недоліки краще долаються завдяки дозвіллевій активності. Для того, щоб в суспільстві сформувалися справжні цінності, необхідно залучити всі наявні для цього ресурси, і, безумовно, телебачення, а саме розважальні телепрограми, які у цьому контексті стають одним із головних інструментів. Сьогодні розважальні програми можуть стати важливим елементом соціального регулювання та, тим більше, соціально-політичної соціалізації особистості. Несерйозні або «легковажні» медіа-розраги частіше за все приховують ідеї, які через сміх, інтерес чи азарт певним чином спрямовують поведінку глядача, а значить формують його культурні цінності.

Література:

1. Веруцька І. Розважальна телепрограма: поняття та класифікація. *Науковий блог. Національний університет «Острозька академія»* : веб-сайт. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2015/розважальна-телепрограма-поняття-та/> (дата звернення: 5.11.2019).

2. Горникова А. О. Розважальні телепрограми як виразник медіакультури глобального інформаційного простору (на

прикладі всеукраїнських телеканалів). *Наукові записки Інституту журналістики*. 2016. Т. 63. С. 14 – 18.

3. Саптак В. С. Телевидение и мы: Четырехбеседы. Москва: Искусство, 1988. 167 с.

4. Шубина И. Б. Зрелище в культуре: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.13. / Федер. гос. науч. учрежден. «Северо-Кавказский науч. центр высш. школы», Ростов на Дону, 2005. 146 с.

5. Юсипович А. Типи програм розважального телебачення України. *Електронна бібліотека Інституту журналістики*: веб-сайт. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2122> (дата звернення: 5.11.2019).

6. McLuhan M. *The Mechanical Bride: Folklore of Industrial Man*. N.Y. : The Vanguard Press, 1951. 157 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=oMbn4mwLP_MC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 5.11.2019).

ПСИХОСИНТЕЗ І СИМВОЛДРАМА В СТАНОВЛЕННІ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІНА ТЛІ ПРОСТОРУ СИМВОЛІВ

Романюк Людмила,

доктор психологічних наук, професор, м. Київ

Вікторія Слотіна,

аспірант ТНУ імені В.І.Вернадського, м. Київ

Вікторія Тараненко,

аспірант ТНУ імені В.І.Вернадського, м. Київ

Характерною особливістю сучасного етапу психологічних досліджень є прагнення виробити спільне, єдине визначення поняття «цінність особистості», в якому б знайшли своє місце різноманітні його тлумачення.

Для реалізації цієї задумки протягом декількох десятиліть серед інших методів використовуються й автобіографічні матеріали, зокрема «психосинтетична автобіографія» в практиці психосинтезу є однією з дванадцяти класичних вправ. Мета цієї вправи – самоусвідомити, яким чином минуле особи визначило її теперішнє і продовжує впливати на неї. Завдяки цьому в особи з'являється можливість звільнитися від тих форм обумовленої поведінки, які її більше не влаштовують (Р.Ассаджолі). Психосинтетична автобіографія передбачає опис переважно внутрішнього життя, а не просто фіксацію зовнішніх подій. Вона також включає вивчення умов, подій і осіб, які визначили теперішнє життя особи, та аналіз взаємин між ними: визначення особистої ролі в цих взаєминах.

Психосинтетична автобіографія включає в себе питання загального розвитку автобіографа: «Яким Ви були на різних стадіях свого життя?», «Як Ви змінилися?», «Чи бачили Вас оточуючі таким, яким Ви бачили самі себе?», «Які маски Ви являли світові?», «Як Ви змінювали себе, щоб досягти визнання оточуючих, чи щоб захиститися від них?», а також спеціальні питання, наприклад, «Який Ваш самий ранній спогад? Немає значення уявний чи дійсний» тощо. На завершення пропонується визначитися, чи приймає автобіограф свій життєвий досвід і визначити, в чому він вбачає шлях і сенс свого життя.

Емоційно-мотиваційне підґрунтя цінностей найяскравіше презентує символи в консервативному просторі ціннісних типів традицій і конформності (за моделлю Ш.Шварца). Традиція визначена як повага, відданість, і прийняття звичаїв та ідей, які пропонує власна культура чи релігія. Групи всюди розвивають практику, символи, ідеї та переконання, які представляють їх загальний досвід і долю. Вони встановлюють санкції як цінні групові звичаї і традиції, а також символізують солідарність групи, висловлюючи свою унікальну цінність, і сприяючи її виживанню. Вони часто приймають форму релігійних обрядів, вірувань і норм поведінки. Цінності традицій та конформності особливо близькі мотиваційно, оскільки поділяють цілі підпорядкування себе на користь соціально накладених очікувань. Вони відрізняють насамперед об'єкти, до яких кожен підпорядковує себе. Конформність тягне за собою підпорядкування осіб, з якими кожен знаходиться в постійній взаємодії – батьків, вчителів, керівників. Традиція передбачає підпорядкування більш абстрактних об'єктів – релігійних і культурних звичаїв та ідей. Цінності конформності перестерігають реакцію

на ситуацію, можливо, зміну очікувань. Цінність традиції вимагає реагування на незмінні очікування від минулого.

Оскільки цінності є змістом культури, у якій живе і діє людина, то цей культурний зміст впливається у внутрішні структури її психіки завдяки різним інтеракціям (соціальним та символічним). У таких взаємодіях із оточенням і відбувається становлення особистісних цінностей.

У результаті аналізу досліджень простору символів вважаємо правомірним виділення університетського простору, де відбувається становлення цінностей завдяки ідентифікації, самореалізації, самовизначенню суб'єкта освіти як особистості, як соціального суб'єкта і як професіонала. Його простір набуває особливого значення, так як саме система установок, норм, цінностей, символів є складовою загальноприйнятої культури.

Існування університетського простору становлення цінностей можливе завдяки такій діяльності людини. Цінності ж є результатом людської діяльності, який зберігає їх ієрархію з певним духовним досвідом, символами, ідеалами. Розглядаючи цінності як засіб людської самореалізації, можна виявити їх потенційні можливості, що здатні впливати на соціокультурний процес, на саму людину. Університетський простір становлення цінностей – це не просто зовнішнє середовище. Становлення цінностей в університетському просторі – внутрішній процес освоєння символів, оскільки простір існує і всередині людини як ціннісний простір символів. Це особливе життя суб'єкта освіти, що існує одночасно в житті інших суб'єктів і частково в житті інших культур, залишаючись при цьому, індивідуальною людською сутністю. Тому в цінностях поєднуються внутрішній світ людини, погляд вглиб себе і спрямованість назовні. Вони проявляються у трьох вимірах простору: як внутрішня спонтанна субкультура, яка сконцентрована в індивідуальному духовному світі людини; у вигляді інформаційної системи, яка зберігає, створює і передає знання; а також субкультурою функціональною, тобто поведінкою в суспільстві, способом і стилем життя, безпосереднім людським спілкуванням, що постійно розвивається в просторі та часі. Становлення цінностей у цій системі університетського простору соціалізації відбувається в межах зв'язків смислів субкультур. Для нашого дослідження становить інтерес те, якою мірою вони знаходять своє вираження в цінностях, як цінності пов'язані зі смисловими, символічними, емоційними сторонами субкультури.

Університетський простір, характерна особливість якого полягає в здатності «конструювати світ» (М.Хайдеггер), являє собою сукупність певних значень провідних понять, системи символів, системи цінностей і норм. У даному просторі відбувається соціальна ідентифікація, самореалізація, самовизначення студента як особистості, як соціального суб'єкта, як професіонала. Всі ситуації, що відбуваються в даному просторі, інтерпретуються особистістю як події, з чого випливає той факт, що вони мали і мають особливе значення для становлення цінностей особистості у її розвитку. Цей простір характеризується певною закритістю, яка виражається відособленістю від інших членів суспільства, виробленням відмінних рис, атрибутів. Окремі деталі даного простору символів фіксуються в пам'яті, і на їх основі формується уявлення – образ, що відображає цінності.

Існування університетського простору символів уможливило становлення цінностей особистості завдяки встановленню соціального діалогу. Специфічною формою такого діалогу виступають цінності традиції, що не просто передають життєвий досвід одного покоління іншому, зберігаючи соціальну інформацію, а також транслують і цілий життєвий світ із його соціокультурними фрагментами іншим поколінням.

PRZESTRZEŃ POLSKIEJ KULTURY W IMPERIUM ROSYJSKIM POCZĄTKU XX WIEKU

mgr. Syzonenko Iryna

*Doktorantka na Wydziale Nauk Humanistycznych
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie
9sirena@gmail.com*

*Promotor – Profesor, doktor habilitowany
Lechosław Jan Lameński*

Stanisław Żukowski (1873-1944), syn Juliana, polski malarz, uznany mistrz malarstwa pejzażowego końca XIX i początku XX wieku. Rosyjscy krytycy i historycy sztuki uważają S. Żukowskiego za wielkiego malarza rosyjskiego, kontynuatora najlepszych tradycji rosyjskiego pejzażu (te określenia występują we wszystkich publikacjach jemu poświęconych). Podstawą takiego stwierdzenia jest fakt, że w latach 1892-1923 artysta mieszkał na terytorium Rosji. W tym bezprecedensowym dzieleniu Żukowskiego Białorusini uznają go za swojego narodowego geniusza, o czym świadczy następująca wypowiedź: „[...] dla nas artysta Stanisław Żukowski pozostaje na zawsze białoruskim narodowym geniuszem, prawdziwym patriotą i mieszkańcem rodzinnej Ojczyzny, którą słał swoimi nieśmiertelnymi obrazami” [1, s.70].

Należy podkreślić, że malarz urodził się w polskiej rodzinie szlacheckiej. Biegłe posługiwał się językami polskim i rosyjskim, lecz białoruskiego nie znał i nigdy nie mieszkał na terytorium dzisiejszej Białorusi. Mimo to, strona białoruska uważa, że uprawnione jest twierdzenie o przynależności Żukowskiego i jego twórczej spuścizny bezpośrednio do Białorusi. Podstawą tego twierdzenia jest fakt „wyzwolenia ziem Zachodniej Białorusi przez Armię Czerwoną” w 1939 roku i włączenia wschodnich ziem II Rzeczypospolitej do terytorium ZSRR. W tym podejściu obu państw jest coś wspólnego, co łączy je ideowo – polityczne dążenie do znacjonalizowania artysty i jego spuścizny. Całe pokolenie radzieckich krytyków i badaczy sztuki w Rosji i na Białorusi automatycznie łączy osobę S. Żukowskiego, jego życie i twórczość z artystycznymi i kulturalnym środowiskiem swoich państw, uznając go za swojego obywatela.

Niewątpliwie w twórczości S. Żukowskiego w zależności od okoliczności historycznych i życiowych odzwierciedlają się wpływy wielu kultur, wśród nich również i rosyjskiej. Jednakże zarówno radzieccy badacze sztuki i krytycy, jak i współcześni rosyjscy i białoruscy, nie ujawniają przynależności S. Żukowskiego do kultury polskiej. Demonstrują, manifestują i propagują tylko łączność artysty z kulturą rosyjską (albo białoruską). Ich celem jest przedstawienie artysty jako typowego twórcy rosyjskiego, apologety *peredwiznikow*, który prowadził życie typowego Rosjanina.

Stanisław Żukowski, jak wzmiankowano wyżej, urodził się w polskiej rodzinie szlacheckiej. Był polskim artystą, który mieszkając w Rosji właśnie za takiego siebie uważał. Od 1892 do 1923 roku uczył się i mieszkał w Moskwie. Swoim talentem znacząco wpływał na kulturę obu państw. Nigdy jednakże nie wyzbył się swojej polskości w rozumowaniu i sposobie życia.

Nigdy nie ukrywał swojej polskiej narodowości. Z krewnymi, rodakami i z drugą żoną Z. P. Kwaśniecką rozmawiał po polsku.

S. Żukowski przybył do Moskwy na studia jako młoda osoba. Z czasem zaczął stale odwiedzać kościół pw. św. Ludwika na Łubiance uczestnicząc w nabożeństwach. S. Żukowski niejednokrotnie wyjeżdżał do Polski i na Litwę, przebywał w Warszawie, Grodnie i Wilnie. Znał współczesną sztukę polską, miał osobiste kontakty ze znanymi polskimi malarzami A. Augustynowiczem (1865-1944), J. Rapackim (1871-1929), H. Weyssenhoffem (1859-1922), litewskim malarzem M. Rouba (1893-1941).

Stanisław Żukowski zawsze wyglądał elegancko, nosił czarne, ciemnobrązowe, ciemnoszare garnitury z kamizelkami, białe koszule, obowiązkowo ze spinkami i czarną muchą, kieszonkowy zegarek z posrebrzonym łańcuszkiem, w kiseni marynarki zawsze nosił białą albo kolorową poszetkę. Tak wyglądał artysta na zachowanych zdjęciach z lat 1900-1930. Podobnie został przedstawiony na jednym z najlepszych portretów znanego rosyjskiego malarza Sergeja Malutina „Portret artysty

Stanisława Żukowskiego” (1915, pastel na papierze, 100,5x65cm, PMR, Sankt-Petersburg, Rosja.)

Jego koledzy malarze i najbliżsi przyjaciele, ze względu na zachowanie szlacheckich manier i wyglądu zewnętrznego, nazywali artystę „polskim Panem”.

„Artysta zawsze miał eleganckie ubranie [...] Wśród przyjaciół był żartobliwie nazywany „Polski Pan Żukowski”[...] Ten malarz rzeczywiście zajmuje jedno z pierwszych miejsc w rosyjskiej sztuce pejzażowej początku wieku ”(XX w.-od autora)[2, s.246-248]. Taki obraz S. Żukowskiego pozostawał w środowisku artystycznym o czym i pisał rosyjski pisarz i publicysta W. M. Lobanow.

W Moskwie S. Żukowski był w centrum ważnych wydarzeń związanych z polską kulturą i sztuką. Często był uczestnikiem tych wydarzeń i zjawisk. Z początkiem XX wieku obecność polskiej kultury artystycznej w Moskwie i Petersburgu zyskała charakter stały, konkretny i bardzo różnorodny: wystawy artystyczne, prezentacje polskiej literatury, sztuki teatralne, nowa sztuka fotografii i kinematografii.

W 1902 roku odbyła się „Wystawa obrazów i ksiąg Henryka Sienkiewicza”[3]. Zaprezentowano na niej m.in. obrazy J. Malczewskiego, W. Tetmajera, S. Batowskiego, J. Kossaka S. Rozwadowskiego, J. Ceglińskiego i innych. Wystawa zawierała razem 112 prac inspirowanych fabułą powieści „Quo vadis?”, „Krzyżacy”, „Ogniem i mieczem”, „Pan Wołodyjowski”, „Potop”.

W tym roku w czasopiśmie „Świat Sztuki” ukazał się artykuł Stanisława Przybyszewskiego „Na drogach duszy”. Twórczość dramatyczna, krytyka artystyczna, artykuły o sztuce i poglądy estetyczne S. Przybyszewskiego były znane nie tylko w Polsce. Jego spektakle odnosiły sukcesy w teatrach Rosji (Moskwa, Petersburg, Tyflis, Chersoń). Od 1905 roku jego twórczość i działalność teoretyczna stała się bardzo popularna w Rosji. W latach 1905-1910 w Moskwie był opublikowany pełen dziesięcio tomowy zbiór utworów S. Przybyszewskiego.

Twórczy impuls jaki dostarczył ten utalentowany erudyta w tekstach o sztuce europejskiej, współczesnej estetyce i dramaturgii teatralnej, nie mógł nie wywrzeć mocnego wpływu na artystyczną postawę S. Żukowskiego. W tym procesie wielką rolę odegrało czasopismo „Życie”, które stało się źródłem propagandy idei „czystej sztuki”, gdzie ukazał się znakomity „Confiteor” S. Przybyszewskiego.

Potwierdzeniem tego wpływu może być fakt, że mieszkając w Wiatce S. Żukowski wracał do dramaturgii Stanisława Przybyszewskiego. Na scenie teatru miejskiego wystawił dwie sztuk S. Przybyszewskiego „Matka” i „Noc”, gdzie wystąpił jako scenograf, reżyser, autor i wykonawca dekoracji.

Charyzmatyczną osobowością w artystycznym i literackim życiu ówczesnej Rosji i Ukrainy był artysta i dramaturg Stanisław Wyspiański. W lipcu 1906 roku w czasopiśmie „Wągi”[4] ukazały się reprodukcje jego obrazów. W 1908 roku w związku ze śmiercią S. Wyspiańskiego czasopismo „Złote Runo” zamieściło artykuł E. Zagorskiego „Prometeusz Młodej Polski”[5], który miała szerokie oddziaływanie na demokratyczne i artystyczne kręgi inteligencji rosyjskiej. W 1909 roku Wydawnictwo W. M. Sablina w Moskwie drukuje dramat S. Wyspiańskiego „Sędziowie”, gdzie słowo wstępne o S. Wyspiańskim jako artyście i dramaturgu napisał literat W. Wysoki. W 1911 roku Teatr Polski w Petersburgu pod kierownictwem Orłowskiego wystawił sztukę S. Wyspiańskiego „Bolesław Śmiały”. Kostiumy do przedstawienia były wykonane według rysunków i wskazówek S. Wyspiańskiego.

Ważnym wydarzeniem artystycznym było otwarcie o 10 lutego 1913 roku w lokalu Salonu Artystycznego „Pierwszej wystawy polskich artystów w Moskwie” na której eksponowano 240 prac 84 polskich malarzy, wśród nich obrazy znane i wybitne: S. Wyspiański (Portret Stanisława Przybyszewskiego), J. Malczewski (Pracownicy i Muza), K. Stabrowski („Złoci pałace”, „Noc w Hiszpanii”), W. Nałęcz („Wisła”, „Szczyty Penin i Dunajec”) i inni. Pisano, że „Ta wystawa pokazywała wzory nowej polskiej sztuki (malarstwa i grafiki), które były stworzone przez artystów z Warszawy, Lwowa. Wśród nich obraz jednego z największych artystów polskich XX wieku S. Wyspiańskiego „Portret Stanisława Przybyszewskiego”. [6]

Z wielką sympatią i pozytywnym nastawieniem do „Pierwszej wystawy polskich malarzy” odniósł się wybitny rosyjski artysta M. Nesterow: „We wzruszającej dumie ze swojej Ojczyzny był wielki zamysł i gwarancja jej przyszłości”. [7, s. 147-148]

W 1915 roku w Domu Lianozowa w Moskwie została otwarta czwartą Wystawę polskich i rosyjskich artystów związku „Wolna twórczość”. Celem jej była popularyzacja polskiej sztuki i

sprzedaż prac na rzecz cierpiących Polaków podczas I Wojny światowej. Ekspozowane były obrazy J. Brandta (rysunki), S. Wyspiańskiego (szkice), I. Kossaka (malarstwo), W. Nałęcz (malarstwo, pejzaż „Wisła na Kazimierzu”), F. Ruszczyca (malarstwo, pejzaż „Ruczaj w lasie”) i inni.[8] Następna piąta Wystawa tego związku odbyła się w 1916 roku w Moskwie, w Bibliotece Moskiewskiego Uniwersytetu z udziałem polskich i rosyjskich artystów, prezentowane były dzieła malarstwa i rzeźba.[9, s. 80-81]

W lokalu Salonu Artystycznego 7 lutego 1916 roku miał miejsce wernisaż wystawy obrazów Kazimierza Stabrowskiego, która stała się znaczącym zjawiskiem w życiu kulturalnym Moskwy. Przedstawiono cykl „Orszak burzy” (9 obrazów), również pejzaże, które artysta namalował w czasie podróży na wyspy Kanaryjskie, do Włoch i Hiszpanii - razem około 200 obrazów.[10]

Bardzo bliskie i długotrwałe stosunki pomiędzy polską i rosyjską inteligencją artystyczną kontynuowane były podczas I Wojny Światowej, kiedy to wielu artystów i działaczy kultury polskiej było zmuszonych do ewakuacji w głąb Imperium Rosyjskiego. W Moskwie pojawili się aktorzy i reżyserzy teatrów Warszawy: W. Brydziński, S. Jaracz, M. Mirska, J. Osterwa, W. Szczawiński, J. Szymański i inni. Reżyser Arnold Szyfman z kolegami-emigrantami założyli w 1916 roku w gmachu Kameralnego Teatru - „Teatr Polski”.

Wielkim sukcesem cieszyły się spektakle „Lilla Weneda” (J. Słowacki), „Dziady”, „Pan Tadeusz”(A. Mickiewicz), „Wesele”, „Bolesław Śmiały”(S. Wyspiański), komedie A. Fredry.

Krytyk J. Tugenchold w 1916 roku po obejrzeniu spektaklu „Lilla Weneda” w Teatrze Polskim w Moskwie J. Słowackiego z dekoracjami K. Stabrowskiego zachwycał się tą sztuką: „[...] dusza Polski-wszystkiej Polski - chłopskiej i rycerskiej, chrześcijańskiej i pogańskiej, nie szczęśliwej i dumnej!”[11, s.80-81]

Wszystkie spektakle odbywały się w języku polskim, mimo to w przedstawieniach teatralnych z wielką ochotą uczestniczyli rosyjscy reżyserzy teatralni K. Stanisławski (1863-1938) i W. Nemirowicz-Danczenko (1858-1943), znani rosyjscy aktorzy i krytycy teatralni. Stałymi widzami Teatru Polskiego w Moskwie byli członkowie kolonii polskiej w Moskwie a wśród nich Stanisław Żukowski.

Artysta znał bezpośrednio wielu polskich aktorów i reżyserów i nie ma wątpliwości, że uczestniczył w spotkaniach towarzyskich i rozmowach, wymianach opinii, wzajemnym odkrywaniu nowego spojrzenia na współczesną kulturę i sztukę polską.

Od 1910 roku Moskwa odkryła świat polskiego filmu. Pierwszy polski film nakręcony w Krakowie wszedł na ekrany w 1896 roku. Kiedy S. Żukowski był w Polsce w Warszawie, nie mógł nie zauważyć, że polskie kino stało najważniejszym elementem kulturalnego życia stolicy. Komedie, filmy patriotyczne, ekranizacje utworów literackich cieszyły się wielką popularnością wśród publiczności a szczególnie wśród młodzieży. Przełom wieków XIX i XX był rewolucyjny w sferze rozwoju fotografii, kinematografii.

Fotografia i kino niewątpliwie wzbogaciły nie tylko środki informacyjne, ale dawały mocne impulsy do rozwoju kultury masowej i popularyzacji oświaty państwowej. Intensywny ruch i rozwój nowych mediów burzyło izolację wszystkich warstw społecznych Państwa.

S. Żukowski był otwarty na zmiany i odkrycia postępu technicznego, starał się wykorzystywać nowie możliwości do rozwoju swojej twórczości. W tym czasie sztuka S. Żukowskiego przeżywała intensywny rozwój. Było to możliwe dlatego, że jego twórcze poszukiwania żywiły się nie tylko jego osobistymi walorami i talentem, ale też korzystały z rozwoju cywilizacyjnego i ruchu nowych kierunków kultury, dzięki którym rozpoczęły się szybkie zmiany w samej strukturze obrazowej jego sztuki (rodzaj pejzażu, szczególnie w zakresie transformacji kompozycyjnego myślenia).

W 1910 roku wytwórnia filmowa „Siła”(Warszawa, Polska) i „Sfinks”(Warszawa, Polska) nawiązały ścisłe związki handlowe, finansowe i organizacyjne z moskiewską firmą filmową Aleksandra Chanżonkowa. Pierwsze polskie filmy wyprodukowane w Warszawie ukazały się na rosyjskich ekranach.

W Moskwie na początku XX wieku najpopularniejsze były kina : Dom Chanżonkowa, który od 21 listopada 1913 roku znany jako „ElektroteatrPegas” na placu Triumfalnym, kino „Ojczyzna”, „Kino Artystyczny Teatr” na Arbacie.

Dla rodziny Żukowskich, polskiej wspólnoty i mieszkańców Moskwy w tym czasie ulubioną rozrywką było odwiedzanie moskiewskich sal kinowych.

Wśród filmów rozrywkowych, sukcesy odnosiły te nakręcone na podstawie wybitnych utworów literackich i muzycznych (opera, operetka) polskich autorów, historyczne i dokumentalne. Filmy z udziałem popularnych polskich aktorów. Z repertuaru kin tego czasu warte zauważenia są: „Historia grzechu” Dramat. (ekranizacja powieści S. Żeromskiego, wytwórnia filmów „Mantus”, Ryga 1911); „Mejer Józefowicz” Dramat. (ekranizacja powieści E. Ożeszkowej, wytwórnia „Sfinks”, reżyseria Józefa Ostoja-Sułnickiego, Warszawa); „Halka” dramat. (ekranizacja opery S. Moniuszki, Towarzystwo „Kosmofilm” M. Towbina, reżyseria Kazimierza Kamińskiego, Warszawa 1913); „Topiel” dramat. (ekranizacja powieści H. Sienkiewicza, Towarzystwo „Polonia” Ch. Gochmana, scenariusz, reżyseria W. Lenczewskiego, Moskwa-Lwów 1915); „Hanusia” dramat. (Towarzystwo „Literfilm”, reżyseria J. Roselskiego, Warszawa 1917).

Wśród filmów dokumentalnych z wielką uwagą polska wspólnota w Moskwie oglądała: „Widoki Warszawy. Głównie ulice” (Produkcja A. Drankow, Warszawa 1908); „Widoki Łodzi” (Kinoteatr „The Bio Express”, Łódź, 1908), „Grunwaldzkie uroczystości w Krakowie” (Kinoteatr „Fantazja”, Wilno 1910); „Pogrzeb wybitnej polskiej pisarki Elizy Ożeszkowej w Grodnie 10 maja 1910 roku” (Towarzystwo „Apollon”, reżyseria A. Bulla); „Fragmenty sprawy Hrabiego Ronikiera” (Kinoteatr „Odeon”, Warszawa 1911); „Warszawa. Awiator de Mulengotuje się do lotu w m. Sankt- Petersburgu” (Produkcja „Bracia Pare”, Moskwa 1912). [11]

W polskich i rosyjskich filmach tego czasu brali udział wybitni polscy aktorzy, operatorzy, reżyserzy, wśród nich: Helena Bożewska, Ryszard Bolesławski, Wojciech Brydziński, Leonard Zawistowski, Władysław Lenczewski, Edward Cyprian Puchalski.

Filmy dokumentalne i kroniki często na prośbę widzów pojawiały się powtórnie w repertuarze kin. Rozumiano, że dla wszystkich polskich kolonii na terenie Imperium Rosyjskiego kroniki były ważnym źródłem informacji o Polsce ówczesnej. Dla S. Żukowskiego filmy były również ważną częścią jego duchowego i kulturalnego życia w Moskwie.

Ówczesna polska kultura i sztuka miała wpływ na szerokość horyzontów kulturalnych S. Żukowskiego, wzbogaciły jego sztukę nowymi tchnieniami i inspiracjami.

Ladunek wrażeń, który artysta otrzymał na wystawach w Warszawie, Krakowie, Wilnie, na wystawach polskich malarzy w Moskwie i Petesburgu był ważnym źródłem rozwoju twórczego w latach 1910-1916, o czym wspomniano wyżej. Kolory jego obrazów stały się jaśniejsze, czystsze, kompozycja zyskała więcej swobodny i asymetryczny charakter. Artysta nie bał się wykorzystywać zaskakujących planów filmowych i fragmentarycznych ujęć. S. Żukowski oswaja europejski impresjonizm, odnajduje się w poszukiwaniu nowych torów swojej twórczości, interesuje się modernizmem.

Znalezienie tego niespodziewanego związku S. Żukowskiego z duchowym, kulturalnym, narodowym życiem Polski, pozwala stwierdzić zdolność do istnienia obiektywnej kulturalnej przestrzeni, nawet w warunkach surowej ideologii totalitarnego państwa, jakim było Rosyjskie Imperium.

Aktualne było i jest obecnie określenie znaczenia Moskwy : „Moskwa cała jest tylko więzieniem” [12, s.20]. Gałązka carskiej liberalności skłoniła się nad Polakami na początku XX wieku, ale tylko skłoniła się - rosyjska cenzura nawet w tym czasie nie miała prawa przepuścić słowa: Polska, Ojczyzna, tyrania, swoboda, poświęcenie, ofiara.

Bibliografia

1. W. Prokopcow, *Stanisław Żukowski* (seria: *Wybitni artyści Białorusi*), Mińsk 2012
2. W. M. Lobanow, *Kanuny*, Moskwa 1968
3. Katalog: *Wystawa do utworów Henryka Sienkiewicza*, Sankt-Petersburg 1902
4. P. D. Ettinger, *Wagi*, 1906, №6
5. E. Zagorski, *Prometeusz Młodej Polski, Złote Runo*, 1908, №8
6. Katalog: *I Wystawa Artystów Polskie w Moskwie*, oprac. i wpraw. B. G. Salon Artystyczny na W. Dimitrowkie 11, Moskwa 1913
7. M. W. Nesterow, *Dawne dni. Spotkanie i wspomnienie*, Moskwa 1959
8. Rosscej (A.M. Efros) *Wolna Twórczość, Rosyjskie Wiadomości*, marzec 1915, №71
9. J. T-d. (J. A. Tugenhold), *List z Moskwy, Apollon*, kwiecień 1916, №4-5,
10. Rosscej (A.M. Efros) *Wystawa Kazimierza Stabrowskiego, Rosyjskie Wiadomości*, 12 lutego 1916, №34
11. J. T-d (J.A. Tugenhold), *List z Moskwy, Apollon*, kwiecień 1916, №4-5
12. Apollo Korzeniowski, *Polska i Moskwa*, red. O. G. Astafiew, M. W. Bracka, Kijów 2015

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ УЧАСНИКІВ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Солошенко Наталія Віталіївна

Національний університет оборони

України імені Івана Черняховського

Гуманітарний інститут, кафедра суспільних наук

старший науковий співробітник

(науково-дослідної лабораторії) соціально-гуманітарних проблем

Сучасний стан Збройних Сил України характеризується переломним моментом свого розвитку. Вперше з моменту здобуття Незалежності, за умов збройної агресії з боку Російської Федерації питання обороноздатності України стало пріоритетним [1, с.105].

У зв'язку із загрозою територіальної цілісності України, наша держава проводить операцію об'єднаних сил на сході країни, у ході якої задіяні десятки тисяч осіб.

Події в зоні проведення ООС мають дуже швидкий, напружений та інтенсивний характер. За таких умов психіка військовослужбовців перенавантажується. Постійна втома призводить до виснаження, психічних травм та розладів, які мають тривалий, або довготривалий характер, таким чином знижується ефективність діяльності в екстремальних умовах.

Військовослужбовці, які виконують бойові завдання в зоні ООС, підлягають під вплив різних стресорів, що впливають на психіку і в подальшому це дуже часто призводить до виникнення травматичного стресу.

Стрес мобілізує організм і впливає позитивно поки не перевищить повного критичного рівня. Якщо критичний рівень перевищено в організмі починається процес гіпермобілізації, а саме погіршуються результати діяльності і все це може призвести до її зриву.

В умовах Операції об'єднаних сил (ООС) на її учасників іде постійний вплив довгостроково діючих стресогенних факторів. Це призводить до напруги адаптаційних систем організму і прояву бойової психічної травми (БПТ) багатьох військовослужбовців.

Бойова психічна травма – це виникаючий внаслідок впливу бойових стресс-факторів паталогічний стан центральної нервової системи (ЦНС). Що обумовлює регулювання поведінки постраждалого за допомогою патофізіологічних механізмів. В результаті психотравмування відбувається накопичення змін в структурах ЦНС, наростання специфічної особистісної дисгармонії і готовності до психопатологічного синдромуутворення.

У період повернення із зони бойових дій в мирне життя можна виділити три етапи:

- перший етап – ейфорія (два-три місяці) – почуття гордості і впевненості в собі, очікування соціальних реакцій;

- другий етап – період неадекватного реагування (до трьох-чотирьох років) – виникає внаслідок нереалізованості очікуваних реакцій від суспільства, негативного і байдужого ставлення;

- третій етап – період адаптації до життя в суспільстві [2, с.114].

Найнебезпечнішим для учасників бойових дій вважається період, який настає відразу після повернення додому. На цьому етапі є висока ймовірність суїцидних спроб і тому особливої важливості набуває постійна підтримка близьких людей. Через три роки після повернення до дому завершується перший етап. До цього часу повністю формується синдром посттравматичних стресових розладів [2, 120].

Як діють принципи роботи з бойовим та оперативним стресом.

Важливо переконатися у тому, що не було упущено будь-яку фізичну травму. Травми та деякі захворювання можуть спричинити зміни у поведінці та емоціональний стан буде нагадувати реакцію на бойовий стрес.

Важливо серйозно сприймати як емоційні розлади так і фізичні травми. Військовослужбовець, чия емоціональна стабільність була порушена, отримує таку ж реальну травму, як і той хто отримує фізичну.

Легкі стресові реакції.

Самодопомога та допомога товаришів.

- Продовжуйте виконання задач, зосередьтеся на виконанні негайних важливих завдань.
- Очікуйте, що військовослужбовець з ознаками легкого бойового стресу буде виконувати доручені обов'язки.

- Постійно зберігайте спокій, давайте вказівки і контролюйте їх виконання.

- Повідомте військовослужбовця про те, що його реакція є нормальною і нічого надзвичайного неправильного з ним не відбувається.

- Повідомляйте йому необхідну інформацію стосовно тактичної ситуації, цілей, очікувань, надавайте йому підтримку. Контролюйте розповсюдження чуток.

- Намагайтеся відновити впевненість постраждалого у собі, говоріть про успіхи.

- Залучайте його до продуктивних видів діяльності (коли він не відпочиває) через тренування, обслуговування зброї та військової техніки тощо.

- Можливе тимчасове переведення до не бойового опорного пункту з незначним обмеженням прямих обов'язків та наданням відпочинку.

- Переконайтеся, що військовослужбовець підтримує особисту гігієну.

- Як тільки це можливо забезпечте його їжею, питвом та дайте йому можливість поспати (якомога швидше!).

- Дозвольте йому виговоритися, не применшуйте його переживання, горя чи тривоги.

Дайте практичні рекомендації і послухайте його.

Важкі стресові реакції.

За його наявності, військовослужбовця слід, за можливості, відправити в місце, де він зможе реабілітуватися (хоча б строком до 3 днів)

Деякі важкі стресові реакції.

Фізичні прояви: постійно рухається, здригається на будь-який раптовий звук чи рух, тремтить, трясеться, не може рухати рукою, ногою без явних фізичних причин; втрата зору, слуху чи відчуттів, фізично виснажений, плаче, ціпеніє під час обстрілу або стає повністю нерухомим, похитується, коливається; паніка, біжить під обстрілом.

Переконання (переконайте постраждалого в нормальності реакції).

Відпочинок (відстрочка від бою або відпочинок від роботи).

Задоволення тілесних потреб (наприклад, зігріти, дати їжу та питво, забезпечити гігієну та сон).

Відновлення впевненості (дати військовому можливість виконувати цілеспрямовану діяльність та контактувати із своїм підрозділом).

Повернення до свого підрозділу та виконання своїх прямих обов'язків.

Щоб військовослужбовці з бойовим стресом не увійшли в роль пацієнта, необхідно дотримуватися наступних принципів:

- залишити військовим їх форму і вони повинні дотримуватися військової етики і дисципліни;

- забезпечити перебування військових із реакціями бойового стресу окремо від важкохворих чи поранених пацієнтів;

- максимально обмежити приймання ліків за винятком серйозного порушення сну;

- не евакуйовувати і не госпіталізувати військового за винятком абсолютної необхідності;

- не ставити передчасних діагнозів;

- транспортувати військових автотранспортними засобами загального призначення, а не машинами швидкої допомоги.

Бойова втома. Бойова втома є неминучою під час бою, але можна запобігти появі великої кількості постраждалих від неї. Дослідження показують, що в добре підготовлених і згуртованих підрозділах з хорошим командуванням, лише один із десяти страждає від бойового стресу навіть в умовах важких боїв. Це значно менше, ніж зазвичай, в середньому один із чотирьох або п'яти в боях помірної інтенсивності та один із двох-трьох військових під час інтенсивних бойових дій. Знаючи, які тактичні і загальні умови сприяють зростанню випадків бойової втоми, командири та солдати можуть вжити заходів щодо зменшення впливу цих факторів. Вони повинні розділити тягар, вирішити внутрішні конфлікти, збудувати згуртований підрозділ і зменшити стрес. Те саме, а також дотримання дисципліни і законів

ведення війни, запобігає неправомірній поведінці, спричиненій стресом. Ми можемо подолати бойовий стрес жорстким, реалістичним тренуванням, яке збільшує впевненість у собі, турбуючись один про одного.

Не варто недооцінювати самопомогу. Що може робити сам військовослужбовець для контролю бойового стресу. Військовослужбовець повинен пити достатню кількість рідини (навіть якщо не хочеться), їсти достатньо їжі і намагатися відпочивати спати так часто, як це можливо.

Доволі важливою є роль командира в профілактиці бойової втоми. Дослідження показали, які саме ситуації і стресові фактори спричиняють бойову втому. Деякі з них можуть контролюватися хорошим лідером. Інші ситуації чи події проконтролювати не можна, проте знання про те, які з них збільшують стрес і бойову втому, дозволяють командирю компенсувати їх вплив зменшенням інших факторів стресу і здійсненням корекційної роботи. Командир також має мати план забезпечення належної допомоги постраждалим від бойового стресу і враховувати його під час виконання основних завдань.

Допомога, яку необхідно надати:

- Бажано не залишати постраждалого одного.
- Необхідно встановити фізичний контакт із постраждалим (візьми за руку, поклади свою руку йому на плече або спину, погладь його по голові). Дай змогу йому відчутти, що ти поряд.

- Важливо застосовувати прийоми “активного слухання” (вони допоможуть постраждалому виплеснути своє горе): періодично вимовляй “ага”, “так”; кивай головою, тобто підтверджуй, що слухаєш і співчуваєш; повторюй за постраждалим уривки фраз, в яких він виражає свої відчуття; говори про свої відчуття і відчуття постраждалого.

- Не потрібно намагатися заспокоїти постраждалого. Дайте йому можливість виплакати і виговоритися, “виплеснути” з себе горе, страх, образи.

- Не задавай запитань, не давай порад. Ваша задача – вислухати постраждалого [2, с.153].

Постійна участь особового складу силових відомств у процесі та ліквідації наслідків екстремальних ситуацій викликає певні зміни в організмі психологічного та психофізіологічного характеру.

Варто зазначити, що Російська агресія проти України, яка призвела до війни на Донбасі, має великі відбитки в сучасному світі, а наслідки агресії набирають обертів і в майбутньому можуть мати масштаб глобального значення.

Список використаних джерел:

1. Солошенко Н.В. Участь військовослужбовців у Антитерористичній операції / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. К. : НУОУ, 2017. С. 154

2. Кокун О.М., Агаєв Н.А. та інші. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: Методичний посібник. К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. С. 170.

SUICIDAL BEHAVIOR DURING THE ADOLESCENCE – CASE STUDY ANALYSIS

Stradomska Marlena

*Katedra Psychologii Klinicznej i Neuropsychologii
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*

Introduction

Modernity and urbanization bring with them both positive and negative changes. The group particularly vulnerable to these processes are representatives of the younger age group, due to the fact that the identity and self-image is only being shaped. Problems and traumatic events in this

development period can lead to tragic events for human health and life, including such as suicide attempts. Children and young people usually look for role models in their immediate surroundings. It is not without reason that the death of a loved one, the divorce of parents or the appearance of a new family member are among the most serious and emotionally aggravating circumstances of the child.

Despite changes, multi-dimensional help, this problem is not solved in the long run - people with different life experiences, regardless of age, have difficulty coping with death. In connection with the above, brochures were created at one of Lublin's universities to support people with mental problems - *Support for peers experiencing mental health crises* - the UMCS Friendly University project. The project aims to provide guidance to the academic community and other people interested in how to deal with difficulties. It is worth noting that when a child begins to become familiar with the school environment, a group of significant people increases by another person: peers, teachers, psychologists, therapists, etc. In addition, role models are often parents, grandparents, siblings, people from the immediate environment, but also characters from cartoons, series or movies - it depends on the individual differences of the individual [7, p. 156]. It often happens that the parents and the immediate surroundings of the child cease to be able to influence the decision about who in their child's life will be important from that moment. However, there are a number of ways to influence your child throughout their lives so that they can make the right choices in the future. A valuable issue is to monitor his behavior and overall behavior, mainly in the aspect of security [5, p. 65-81]

Suicide and mental illness

Mental illnesses are perceived as one of the increasingly common diseases and in the future they will become the main problem of medicine. This topic is extremely important in the modern world due to the number of people reporting or forcibly staying in hospitals or psychiatric clinics. According to the World Health Organization (WHO), more than 25% of the world's population suffers from various mental disorders. The number of people with mental disorders is estimated at 490 thousand from studies conducted by SWPS and the Central Statistical Office. Young and middle-aged people (11.3%) suffer more often from mental disorders than older people (4.4%). Many deficits are observed in patients, which significantly disrupt their functioning in the sphere of motivational, emotional or task sphere [4, p. 190-195]. According to the dictionary of psychology, the treatment process is „a procedure aimed at removing or alleviating a disease or other abnormal condition” [10, p. 338].

Mental illness is a deviation from the norm, the point of reference is the concept of mental health. Among the most common difficulties associated with the daily functioning of the mentally ill, there are problems within family, social and professional life [8, p. 163-202]. These are enormous difficulties for people who, apart from adversity related to their environment, are forced to deal with the psyche. An individual without support in the environment, feeling misunderstood and worse, very often isolates himself from reality. [5, p. 65-81] Another important issue is suicide psychotherapy, which is defined as follows: „exerting influence on the patient's survival, mental and psychosocial interactions originating in a psychotherapist or crisis intervention team” [1, p. 25].

Psychological problems are so common and at the same time so personal that they arouse general interest and become the subject of novels, films, television screenplays, blogs or websites. Studies dealing with the subject of self-help, self-therapy and learning about one's own weaknesses become bestsellers. Psychologists and psychiatrists are frequent guests on the radio and television, many such programs are permanent. Sometimes the media have an adverse effect on the treatment process or suicidal thoughts. What if we learn from TV or the Internet that our idol committed suicide? It is likely that such a character may inspire others to solve their problems in the same destructive way. There are many reasons associated with the fact that a person tries to take on his life or leads to self-destructive activities. At this point, it is worth adding what actually trauma is - a mental state that causes changes in the internal functioning of the individual through the negative impact of external factors on man. Trauma-causing stressors are various, ranging from violations of bodily integrity, insecurity, physical and mental injuries, diseases, accidents, violence, disasters, wars, rape, and death [12, pp. 293-307]

In the UK, more than 20% of adults suffer from mental disorders, and 40% of general medical advice is related to mental health problems, about 10% of adults get depressed weekly, and 55% have or will suffer from suicide while it is 5,000 deaths and over 100,000 suicide attempts per year [2, pp. 4-5].

In addition, various ways to work with people who may need help can be found in the literature. One of the most important forms is occupational therapy, which includes both sociotherapeutic and art therapy methods. It is important that when working with clients it is important to work in many dimensions. You can use elements such as motion therapy, social skills training (TUS), recreation or fun therapy. Art-therapeutic methods include baikotherapy, choreotherapy, music therapy, drawing or ornamentation and decorating [3, p. 22]

Threat in adolescence - suicide attempts

In Western culture, death is often treated as a taboo subject. In addition, this is a neglected issue; the child's attention is often distracted from her or the truth is falsified. However, it should be remembered that death is an integral part of human life, it is also worth noting that it also affects children of different ages. In the long run, suicides are taboo in the surrounding reality, culturally, evolutionarily or biologically. It is difficult to take up the subject of death, often parents seemingly „save” their children suffering - then they speak falsely about death - they lie to the reality, eg „on the other side of grandma is better”, „grandpa is now happy and he is with you” etc. attitudes can cause a child to be lost and, as a consequence, lead to the transfer of negative emotions to parents or other people in the environment. If a child does not hear and understand the truth, each time it will lose a sense of security, and then it can definitely lose confidence in its loved ones - often significant, which can lead to tragic consequences. There are ways to make conversation about death, anxiety and other difficult emotions easier.

The quality and style of interaction between the individual and the environment, including significant people, has a direct impact on the importance of interpersonal relations. To complete the picture of the mentioned relations, it is purposeful to mark the role and function of authority. A very important element in relationships is interpretation and giving properties to people who are interpersonal. Bożena Marcińczyk suggests determining authority in the following way: giving the characteristics of the unit recognized as authority; providing properties of people who recognize someone as an authority, determining the relationship between authority and the subject [15, p. 79].

The role of authority, in the case of significant people, is dependence on the type of relationships that bind him to the subject. However, regardless of whether it is an educational intervention, a crisis intervention or a therapeutic process - significant people are a regulator and a stimulator of behavior. In the therapeutic relationship (similarly to the educational one), adopting a new perspective by the patient - often through the constitution of new social roles - is associated with recognition of one or another personal pattern as important. In the process of integrating and enriching personality, significant people play a significant role, i.e. creative models [3, p. 65]. The representative of the Polish school of educational sociology, Maria Ossowska proposes the following systematization of imitated people: older people imitated by younger people; units standing higher „on the social ladder”; smarter people imitated by less intelligent; technically competent by those less competent in a given field [16, p. 54].

By contrast, Albert Bandura offers a broad classification of significant people: possessing a high social position; competent; possessing a catalog of penalties and rewards [1, p. 26]. The psychologist also points out that people who have high interpersonal attractiveness and use modeling in natural situations are more effective.

A Polish expert in the field of psychological diagnosis, Anna Matczak, defines significant persons as those who stay with the subject systematically for a specified period of time due to their function or advantage. Thus, they have power over the subject and are a source of positive or negative emotions. This relationship structure enables: activation; using reinforcements (penalties / rewards); inclination to imitative behavior (through strengthening and identification) [6, p. 67].

It is legitimate to state that significant people influence the subject through the scheme of its entire longitudinal development. The taxonomy proposed by Matczak seems to be effective in cases

of crisis interventions - it allows the subject to quickly notice the changes. Identification, modeling, imitation, i.e. imitative behaviors are conditioned by how a person will observe the consequences of a given behavior. The specific behavior is transformed in relation to the observed behavior of the model, the so-called replacement reinforcement.

Helena Sęk argues that this reinforcement has two functions: information (knowledge about behavioral reward and punishment); motivational - information on penalties or rewards affects the level of activation [11, p. 86]. The theoretical approaches differing from each other clearly indicate the fact that significant people influence the behavior of the subject - therefore, purposeful, professional, conscious action should be effective in the therapeutic process. Of course, it is worth noting that modeling can exceed the limit of impact on an entity that will identify with the model to such an extent that it loses its causative power.

Summary

Undoubtedly, significant people play an important role in the treatment process, especially after such a traumatic event as the suicide attempt. There are many reasons related to self-destruction, it is a huge work space for specialists in many fields. Signs of a high degree of suicide risk include, but are not limited to, behaviors such as handing out your belongings, talking about suicide and suicide plans, talking about measures to commit suicide and supplying yourself with these measures, previous attempts or threats of suicide, hurting yourself and other self-destructive activities, obsession with the subject of death, expressing hopelessness, helplessness, anger at myself and the world, recent death of a loved one, depression and sudden beneficial change after a period of depression.

Analysis of the current situation in the field of suicide prevention among children and adolescents in Poland allows drawing several conclusions: an increase in the knowledge of the society may entail an increase in the demand for specialists, preventive measures must be combined with an increase in the resources of specialist staff, e.g. psychological, medical, teaching. In some cases, a person who becomes significant for a person becomes a doctor, a psychologist, and not just a parent. It happens that public awareness can cause an increase in suicide deaths in the population. There is a lack of activities in Poland for the prevention of the youngest suicides (involving school, peer and family environments). To date, the National Program for the Prevention of Suicide has not been implemented, while the basis of prevention is to combat myths strongly rooted in society.

Literature

1. Bandura A., 2007, *Teoria społecznego uczenia się*, PWN.
2. Bąbik, A., Olejniczak, D., 2014, *Uwarunkowania i profilaktyka samobójstw wśród dzieci i młodzieży w Polsce*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka”, nr 13(2), s. 100–121
3. Becelewski D., 2006, *Repetitorium z rozwoju człowieka*, Kolegium Karkonoskie PWSZ, Jelenia Góra.
4. Burns T., 2012, *Psychiatria*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot.
5. Holynt, B., 1996, *Bezpieczeństwo jednostki*, PWN, Warszawa
6. Matczak A., 1996, *Rozwój ontogenetyczny człowieka [w:] Wprowadzenie do psychologii*, red. Z. Włodarski, A. Matczak, WSiP, Warszawa, s. 67–70
7. Molińska M., 2002, *Bajkoterapia. O lękach dzieci i nowej metodzie terapii*, Wydaw. Media Rodzina, Poznań.
8. Obuchowska I., 2001, *Adolescencja*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, t. 2, PWN, Warszawa, s.163–202.
9. Przetacznik-Gierowska M., 2000, *Zasady i prawidłowości psychicznego rozwoju człowieka*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka*, red. M. Przetacznikowa-Gierowska, M. Tyszkowa, t. 1, PWN, Warszawa, s.124–149.
10. Reber A.S., 2000, *Słownik psychologii*, Wydaw. Scholar, Warszawa.
11. Sęk H., 1993, *Spoleczna psychologia kliniczna*, PWN, Warszawa.
12. Stradowska M., 2019, *Determinants of suicide attempts in a group of students – a preventive program at the university*, *Psychiatr Psychol Klin*, (3), p. 293–307.
13. Szewczuk, W., 1998, *Encyklopedia psychologii*, Fundacja Innowacja, Warszawa s. 668.
14. Tyszkowa M., 1988, *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia*, PWN, Warszawa.
15. Zimny J., 2005, *Współczesny model autorytetu nauczyciela*, Wydawnictwo Diecezjalne.
16. Ossowska M., 1973, *Ethos rycerski i jego odmiany*, PWN, Warszawa.

NEUROPSYCHOLOGY AND SELF-SICKNESS - CHRONIC DISEASE IN THE FAMILY. CHILD'S DISEASE AS A NON-STANDARD CRISIS ON THE EXAMPLE OF DISORDERS FROM THE AUTISM SPECTRUM (ASD)

mgr Stradomska Marlena

*Katedra Psychologii Klinicznej i Neuropsychologia UMCS
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*

Abstrakt

The article is the conclusion of consideration of research carried out in 2017-2019. The subjects were parents of children diagnosed with autism spectrum disorders, including Asperger's Syndrome. Chronic disease is characterized by the fact that it changes the family situation in a multifaceted way. Initially, the research group consisted of 110 people. However, material from 60 people, parents of children under 15 with clinical diagnosis, was used for final analysis. The parents were aged 35-45, they came from the Lublin, Świętokrzyskie and Mazowieckie voivodships. The work is theoretical and practical, case studies of parents of children who undertake psychological, pedagogical, speech therapy and SI therapy will be presented.

Key words: suicide, chronic disease, psychology, autism, Asperger's syndrome, family

Introduction

Often, a diagnosis associated with a chronic disease in the family can turn out to be very negative for the whole family system. A suicidal situation can take place in every smallest social cell that is a family. Often fear correlates with stereotypes, i.e. simplified representations of reality, based on low knowledge and negative emotions. Sometimes it is difficult to accept that a child is sick and will need the help of parents for the rest of his life. The diagnosis of autism is unambiguously associated with negative emotions and developmental difficulties, but what is this awfully sounding „autism”?

By entering google.pl query - autism, you can receive over 1,150,000 results in 0.45 seconds. The most common are those concerning aspects such as: autism in adults, autism symptoms, autism disease, childhood autism, cause autism, schizophrenic autism, definition autism and many others. Therefore, interest in this topic is large and multifaceted. Therefore, this is the reason why it is worth moving the proposed topic in the long run.

This disorder was first described or diagnosed by Leo Kanner in 1943. The author then described a case that is today classified as classic or early childhood autism. He drew attention to communication and language disorders as well as stereotypical, rigid behavior. In subsequent years, the number of diagnostic criteria and characteristic behaviors increased. Among others, cases of „high-functioning autism” have been described, which may resemble Asperger syndrome due to the functioning of the individual [2, p. 249–259]. Research is continuing to better detect autism spectrum disorders and the causes of observed behavior.

Neuropsychology in practice

According to current knowledge, there is a close connection between the appearance of stressors - mainly those progressing for a long period, lasting up to several dozen years. When appropriate treatment occurs, the patient usually reduces symptoms, which, in fact, does not eliminate the temporary deterioration that enforces a repeated change in therapy. The appearance of ailments is troublesome not only for the patient, but also for his entire environment, because it destroys the implementation of existing plans, tasks, and life goals.

Chronic disease obliges the patient and his family to change their definition and prolonged adaptation to the environment [1, pp. 158-163]. Strategies related to the crisis situation are valuable: seeking help from the social side.

The striving of the family to maintain a stable structure (family identity) and its change as a reaction to the emergence of new external circumstances are two complicated processes and at the same time two essential properties of the family. The source of this combination is the evolution of the family during which it undergoes many adaptation periods typical of its development, resulting

from the emergence of new situations (developmental crises) or unexpected, unusual, sudden and traumatic events [3, pp. 281–294].

The family functions properly when all its members cooperate in meeting individual and common needs. In such a family, strong bonds are born and their identity is formed. It is a place where an individual socializes, builds his or her self, satisfies emotional needs, grows and develops. In order to secure their own comprehensive functioning as a group and care for the existence and development of each family member, a properly functioning family undertakes a special internal and external mobility resulting from its tasks. An important role in maintaining high efficiency and good condition of the family is also played by strong bonds connecting it with the environment.

The crisis considered in the psychological aspect concerns the state of mind and situations of a breakthrough nature. It is a time of decisions in the sphere of human psychophysical condition, in his social relations with the environment, changes directing his further development [4, pp. 3–16]. One of the sources of the psychological crisis in which all family members are situated may be the emergence of health problems in one of them, often long-term, associated with the struggle with chronic illness or disability. It is a situation strongly disorganizing individual life and exposing the family system to relatively permanent disintegration. The presence of a temporary or permanent physical or mental disability of a family member disturbs the current order of life, enforces a new division of responsibilities, and often a change of family roles. As time passes, the other family members become increasingly overloaded with responsibilities. They are also strongly focused on maintaining the relative financial stability of the family, because people with disabilities or chronic illness are usually unable to work and require long-term or permanent care. In addition, the costs of maintaining families with a disabled or chronically ill person are relatively high due to the need to undergo therapeutic and rehabilitation treatments.

The problem of parents caring for people with autism is more and more often addressed, mainly in the aspects of functioning in the social dependence system as elements of adjusting specialist assistance and finding a place for parents in it. The reality associated with raising a child with severe developmental dysfunction hides many unpredictable moments. The availability of various forms of specialist assistance and the accompanying sense of parental safety allow for easier adaptation to new tasks, responsibilities and development needs of the child [6, p. 7].

Diagnosis and autism

In the case of physical disability, diagnosis and treatment and rehabilitation do not hide so much ambiguity. In general, a team of specialists performs hospital treatment or outpatient consultations, following a routine procedure. However, in relation to mentally disabled children, especially with additional developmental dysfunctions significantly limiting their adaptability to life, there are many diagnostic errors. Diagnosis is made too late, and parents with the child are forced to use many dispersed specialized centers, before determining the most appropriate solution and providing the right model of care. Not having experience in this area, parents often expect quick results of actions taken, when, unfortunately, they usually follow a time of painstaking and fruitless efforts at first.

Having a sick child can cause chaos not only in the immediate family environment, but also the relationships that the family maintains with the external environment may deteriorate. It is very important what beliefs prevail in the environment about disabled people and their position in life. In a situation where the acceptance of the patient by the society is noticed, one can notice his active involvement in everyday life [7, pp. 35–47]

Autism is currently noticed on the basis of a list of symptoms that are found in the two most comprehensive classification systems of diseases and functional disorders. The first was published and prepared by the American Psychiatric Association, while the second by the World Health Organization [8, p. 3]

Osterling and Dawson (1994) distinguished four symptoms according to which over 90% of autism patients at 12 months of age were significantly different not only from their age equivalents, but also from children with delayed development: lack of looking towards others (the most recognizable symptom); not showing reaction to your name; no pointing; no handing out of items

and showing them.

Family in case of multifaced crisis

Parents usually notice the first signs of illness in the first two years of a child's life. Symptoms usually appear gradually, but some autistic children first develop properly and then regress (Myers, Jonhson, 2007). The most recognized difficulty that can be seen in people with autism is the inability to make contact, maintain it, and even end it so that it is accepted by other people.

An important element here is to develop as many behaviors as possible for the patient so that he can develop similarly to his peers, be independent and actively participate in everyday life. When analyzing the literature on the behavioral approach, it can be stated that it was focused on eliminating negative behavior using techniques that would not be based on punishment.

Another form of therapy with many similarities to behavioral approaches is the developmental approach. In this form of help, behavioral techniques are used, however, working with a sick person involves taking over the initiative by the child, while the therapist observes him and follows him. The goal of this approach is to encourage your child to learn while using natural reinforcements

Despite many forms of help, there is no known medicine that can eliminate autism. Medications that are given to patients are aimed at reducing certain symptoms, such as: anxiety, fear, depression. A small proportion of children with autism live relatively long to reach adulthood, although some have succeeded [5, pp. 80-89].

Summary

In this place, it should be noted, according to the principles of the theory of Father Ivar Lovaas and Tristram Smith, that the behavior of people with autism does not differ from the behavior of other people, and in addition they are subject to the same basic laws governing behavior. Autists do not have one central dysfunction that can be eliminated and improved, but they have many deficits and behavioral excess.

Parents of autistic children face a huge challenge, which is a child's illness. Their responses to the diagnosis can vary. They often blame doctors for incorrect diagnosis, considering that their child is not affected by this problem. It is worth noting that parents and doctors perceive the child's development possibilities in a completely different way. Parents are rather positive, while specialists are focused on adversities and difficulties. It happens that the patient's parents after a conversation with a specialist are badly oriented to the situation [9, p. 655]

Studies show that if parents get help that will improve their skills and understanding what their child's illness is and what their reactions result from, not only will parents' stress levels decrease, but their child's hostility will also improve [11, p. 55-59].

Universal help within a child's family can be official or unofficial. Unofficial help can be obtained from family members, parents-in-law, friends and support groups (volunteers, representatives of associations, aid organizations). Parents who have similar experiences play an important role in informal support. They provide relevant and practical information to parents who find themselves in this difficult situation, which is a child's illness. Formal help is offered by various institutions and experts with whom the family cooperates and expects specialist advice from them [10, p. 221-233].

Bibliography

1. Baron-Cohen S., Psychological markers in the detection of autism in infancy in a large population, „The British Journal of Psychiatry”, t. 168:1996, z. 2, s. 158-163.
2. Chojnicka I., Płoski R., Polska wersja wywiadu do diagnozowania autyzmu ADI-R (Autism Diagnostic Interview – Revised) Polish version of the ADI-R (Autism Diagnostic Interview – Revised.), „Psychiatria Polska”, t. 46:2012, nr 2, s. 249-259.
3. Fombonne E., The Changing Epidemiology of Autism, „Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities”, t. 18:2005, z. 4, s. 281-294.
4. Goldberg M.J., Nowa definicja autyzmu, „Autyzm”, t. 6:2007, s. 3-16.
5. Lewis M.H., Bodfish J.W., Repetitive behavior disorders in autism, „Developmental Disabilities Research Reviews”, t. 4:1998, s. 80-89.
6. Molicka M., Bajkoterapia. O lękach dzieci i nowej metodzie terapii, Poznań 2002, s. 7

7. Obuchowska I., Wspomaganie rozwoju emocjonalnego: refleksje i propozycje, [w:] Wspomaganie rozwoju. Psychostymulacja. Psychokorekcja, t. 1, red. B. Kaja, Bydgoszcz 1997, s. 35–47.
8. Raport JiM. Dziecko z autyzmem. Dostęp do diagnozy, terapii i edukacji w Polsce, red. P. Szymańska, Łódź 2016, s. 3.
9. Rybakowski F., Zaburzenia ze spektrum autyzmu – epidemiologia, objawy, współzachorowalność i rozpoznawanie, „Psychiatria Polska”, t. 48:2014, nr 4, s. 655
10. Sigman M. Early detection of core deficits in autism. „Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews”, t. 10:2004, z. 4, s. 221–233.
11. Yates K., Le Couteur A., Diagnosing autism, „Paediatrics and Child Health”, t. 19:2009, z. 2; s. 55–59.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ЗМІН

Тарасевич Олександра Віталіївна
студентка 6 курсу Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка
Tarasevich-a@ukr.net

Науковий керівник –
канд. пед. наук, доцент Н.М. Голота

Анотація. В статті розглядається процес реалізації принципу дитиноцентризму в освітньому процесі початкової школи в умовах освітніх змін; наведено проблеми та особливості впровадження індивідуального підходу у навчально-виховний процес молодших школярів.

Ключові слова: дитиноцентризм, індивідуальний підхід, початкова школа.

Аннотация. В статье рассматривается процесс реализации принципа ребенкацентризма в образовательном процессе начальной школы в условиях образовательных изменений; приведены проблемы и особенности внедрения индивидуального подхода в учебно-воспитательный процесс младших школьников.

Ключевые слова: ребенкацентризм, индивидуальный подход, начальная школа.

Abstract. The article deals with the process of implementation of the principle of child-centrism in the educational process of primary school in the context of educational changes; the problems and peculiarities of introducing an individual approach to the educational process of younger students are presented.

Keywords: childhoodcentering, individualapproach, primaryschool.

Вступ. Актуальність дослідження обґрунтована необхідністю відповідати вимогам сучасної освіти, оволодіння новим рівнем знань, умінь, навичок, формування компетенцій та цінностей, які передбачені державним стандартом початкової загальної освіти та Новою українською школою. Однією з умов сучасного розвитку нової якісної освіти є забезпечення перебудови та оновлення змісту, форм, методів, засобів та принципів організації навчально-виховного процесу на засадах дитиноцентризму. Для реалізації на практиці поставлених вимог необхідно знаходити індивідуальний підхід до кожної дитини, враховувати її індивідуальні особливості, інтереси, потреби, зробити процес навчання легким, цікавим та пізнавальним, а також реалізовувати принцип дитиноцентризму та впроваджувати особистісно орієнтоване навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що вказаною проблемою займалось багато вітчизняних і зарубіжних вчених та педагогів, зокрема: І. Бех, П. Блонський, А. Бойко, А. Венцель, О. Вишневський, С. Гессен, А. Дістервег, Д. Дьюї, І. Язюн В. Кравець, Я. Коменський, Я. Корчак, В. Кремень, А. Макаренко, І. Песталоцці, К. Роджерс, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші. Науковці у своїх дослідженнях вивчали теоретичні та методологічні основи процесу реалізації дитиноцентризму в початковій школі, впровадження гуманістичної парадигми виховання та ставлення до дитини як до найвищої цінності.

Метою статті є розкриття особливостей впровадження та реалізації принципу

дитиноцентризму в освітньому процесі початкової школи в умовах освітніх змін. Відповідно до поставленої мети було висунуто **низку завдань**: розглянути сутність принципу дитиноцентризму у психолого-педагогічній літературі; розкрити ідеї та напрямки дитиноцентризму у гуманістичній концепції навчання та виховання; навести особливості впровадження індивідуального підходу у навчально-виховний процес молодших школярів; сформувати методичні рекомендації щодо використання принципу дитиноцентризму в умовах сучасних освітніх змін.

Виклад основного матеріалу.

На сьогоднішній день в системі сучасної початкової освіти відбулось багато нововведень та змін. Впровадження Концепції «Нової української школи» та прийняття Закону України «Про освіту» передбачає реформування Нового змісту освіти, формування ключових компетентностей школярів, реалізацію компетентнісного підходу, орієнтацію на потреби учня, його індивідуальні особливості, інтереси, здібності, особливі способи успішної самореалізації учнів в житті та професійній діяльності, формування таких якостей та умінь особистості як патріотизму, новаторства, тайм-менеджменту, вміння навчатися впродовж життя.

В освітньому процесі головним є орієнтація на потреби учня, впровадження дитиноцентризму. Особистісно-орієнтована модель навчання заснована на ідеях дитиноцентризму та передбачає максимальне наближення процесу навчання та виховання кожної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів, забезпечення морально-психологічного комфорту, відмови від орієнтації навчання на «середнього» школяра.

Дитиноцентризм увійшов в історію педагогіки як особливий підхід до виховання дитини. Першим із педагогів-дослідників ще в XVII ст. найбільш повно здійснив фундаментальне теоретичне осмислення дитиноцентризму мислитель і засновник нової прогресивної педагогічної системи Я.А. Коменський [5]: «Оскільки людина є частиною природи, то розвивається вона за спільними з природою законами, значить і освітній процес повинен будуватися у відповідності із цими законами; обґрунтування принципу природо-відповідності у вихованні дитини; найбільшого значення в навчанні потрібно надавати доцільним і раціональним методам навчання, які узгоджуються з природою дитини».

Переважає більшість сучасних дослідників й педагогів розглядають дитиноцентризм у контексті гуманізації освітнього процесу та тлумачать його як соціально-педагогічну модель освіти, системоутворювальною метою якої є створення умов для розвитку її природних задатків і здібностей.

Дитиноцентризм у сучасному освітньому процесі розглядається як один із чинників розвитку та якісного прориву в національній системі освіти.

Дитиноцентризм – це максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів. Актуальними для нової української школи є такі ідеї дитиноцентризму[3]:

- ✓ активність учнів у навчальному процесі, орієнтування на інтереси та досвід учнів, створення навчального середовища, яке б перетворило навчання на яскравий елемент життя дитини;
- ✓ відмова від спрямування навчально-виховного процесу на середнього школяра і обов'язкове врахування інтересів кожної дитини;
- ✓ забезпечення свободи і прав дитини в усіх проявах її діяльності, урахування її вікових та індивідуальних особливостей, забезпечення морально-психологічного комфорту дитини;
- ✓ практична спрямованість навчальної діяльності, взаємозв'язок особистого розвитку дитини з її практичним досвідом;
- ✓ виховання вільної незалежної особистості;
- ✓ відсутність адміністративного контролю, який обмежує свободу педагогічної творчості;
- ✓ впровадження шкільного самоврядування, яке під свободою і самостійністю дитини розуміє виховання гуманістичних і демократичних ідей і світогляду, необхідних сучасному суспільству.

Розвиток дитиноцентризму в умовах сучасного освітнього процесу відбувається за

наступними напрямками[4]:

- свобода педагогічної творчості;
- активність учнів у навчально-виховному процесі,
- інтереси учнів, створення навчального середовища, яке б перетворило навчання на яскравий елемент життя дитини;
- практична спрямованість навчальної діяльності,
- обов'язкове врахування інтересів кожної дитини;
- виховання “вільної незалежної особистості”, яка “запалюється любов'ю та керується розумом” (за Д. Дьюї);
- забезпечення свободи і права дитини в усіх проявах її діяльності,
- урахування її вікових та індивідуальних особливостей,
- забезпечення морально-психологічного комфорту дитини.

Дитиноцентричний принцип навчання і виховання яскраво виражений в дидактичній системі вітчизняного педагога О.Я.Захаренка. Однією з провідних ідей його концепції була ідея збереження дитячого здоров'я, побудова взаємин з дитиною через повагу до особистості, виховання самостійності, самолюбності, відсутність покарань, реалізація самопізнання, самовиховання, самовизначення тощо. Мета виховання за Олександром Захаренком була спрямована, перш за все, на розвиток дитячої особистості, а виховна система залежала від створених умов для особистісного розвитку школярів, коли діти не мають труднощів у реалізації себе в соціумі та зберігають при цьому власну унікальність[2].

Ідеї дитиноцентризму наскрізною ниткою проходять через спадщину українського педагога Тимофія Лубенця.

Ключовою ідеєю діяльності Т.Г.Лубенця була ідея підготовки дитини до життя., а провідним принципом організації навчального процесу був принцип індивідуалізації. Як результат, формується особистість школярів, яка спроможна жити у спільноті. Особливості його поглядів полягає в тому, що освіта народу мала б мати практикоорієнтоване спрямування. Педагог акцентував увагу на тому, що навчання – це підготовка дітей до праці в суспільстві і, водночас, слугує інструментом для формування суспільства. Школа постійно має розвиватися, впроваджувати новітні досягнення наук і запити життя. Для цього вчитель має бути творцем духу школи, створювати атмосферу радості та бажання розвитку. Без цього навчання стає неактуальним, нудним та нівелює в дітях розум і почуття [1].

З огляду на вище вказану інформацію ми можна визначити педагогічні умови реалізації принципу дитиноцентризму в умовах сучасних освітніх змін: ставлення до дитини як до найвищої цінності; врахування індивідуальних особливостей, потреб та інтересів всіх учнів; партнерська взаємодія всіх суб'єктів освітнього процесу; повага до прав людини; академічна свобода вчителя; розвивальне освітнє середовище; розвиток самостійності, допитливості й творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку; формування загальнолюдських цінностей та підтримка оптимізму.

Висновок. Отже, можна зробити висновок, що питання реалізації принципу дитиноцентризму в освітньому процесі початкової школи в умовах освітніх змін є досить актуальним й вимагає врахування багатьох чинників. Взаємини вчителя та учня будуються на партнерських засадах. В навчальному процесі враховуються індивідуальні особливості кожної дитини, її потреби, інтереси, вподобання. Заклади загальної середньої освіти покликані не лише передати дітям певний обсяг знань, а на успішну підготовку дитини до життя та використання набутих знань на практиці.

Список використаних джерел:

1. Антипін Є. Б. Ідеї дитиноцентризму в педагогічних поглядах Тимофія Лубенця / Є. Б. Антипін // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології / С. Б. Антипін. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – С. 79–85.
2. Захаренко С. Дитиноцентризм - провідна лінія в педагогічній спадщині О.А. Захаренка / С. Захаренко // Директор школи, ліцею, гімназії / С. Захаренко., 2013. – С. 63–66.
3. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]-Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/teforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Руснова О. Ю. Ідеї дитиноцентризму у сучасній початковій школі [Електронний ресурс] / О. Ю. Руснова. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://abetkaland.in.ua/stattya-ideyi-dytynotsentryzmu>
5. Сидоренко В.В. Концептуальні засади Нової української школи: ціннісносвітоглядний аспект / Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології: збірник матеріалів ІІІ Всеукраїнської Інтернет-конференції 18 квітня 2018 р. м. Київ. У 2-х частинах : Ч.1. / наукова редакція, упорядкування: В.В.Сидоренко, Я.Л. Швень. К.: Агроосвіта, 2018. 282 с. – С. 121-128.

ФІЛОСОФІЯ МЕРЕЖІ (INTERNET EPISTEMOLOGY)

Тимошенко Ольга Тарасівна
Аспірантка НУБіП України
Ol6ttgdgimmy@gmail.com

Сучасний світ змінюється, а отже, змінюються всі сфери життя людства. Людина почала по-іншому сприймати світ і отримувати знання. Як люди змінилися в зв'язку з технологіями? Вони почали використовувати технології щоб змінити себе та навколишній світ. Наскільки ж відрізняється доступ до інформації або поширення її? Так, відмінності явні, але тут скоріше акцент робиться на тому не як воно змінилося, а те, як змінився спосіб мислення, те як ми думаємо про себе, наші взаємини з іншими та світом [4,р.2].

Вивчення мережі дає нам не тільки нові питання, але й таксамої відповіді. Філософія розвивається і змінюються підходи до традиційних питань філософії, схожою проблематикою почала займатися ще соціальна епістемологія, якщо ми говоримо про соціальний чинник (комунікації). А філософія мережі або ж, як її ще називають інтернет-епістемологія (Internet epistemology), саме цим і займається. Інтернет-епістемологія – це спроба вивчити вплив інтернет-джерел і послуг на те, як окремі особистості та колективи ведуть себе як епістемологічні агенти, коли вони шукають інформацію і набувають знання. Такий аналіз ускладняється тим фактом, що епістемологічне використання Інтернету постійно розвивається таким чином, що залежить від того, як технології надають нові можливості від того, як люди і організації взаємодіють з Інтернетом для досягнення своїх цілей і інтересів [1, р.2].

Інтернет, як предмет вивчення філософії не може бути стиснутий у вузькі рамки (як це було з класичною філософією), адже він включає в себе віднафраструктури центрів обробки даних до контенту в соціальних мережах і взаємодії людей через інтернет. У мережі змінилася форма спілкування, всі ми розуміємо, чим сучасніше суспільство тим більш новітніми стають засоби і методи зв'язку.

З точки зору пошуку інформації, немає сумнівів в тому, що Інтернет пропонує швидкий і простий доступ до великого діапазону інформації, включаючи інформацію, яка має відношення до організаційної роботи і може підвищити її ефективність [1, р.3]. «Інтернет» розвивається і багато що в ньому змінилося. Останні розробки, які зацікавлюють будь-яку організацію, яка може мати з цього користь, це один з аспектів користування інтернетом (про який, часом, ми навіть не замислюємося). Простіше кажучи, останні розробки в області соціальних мереж і «великих даних» дають організаціям можливість не тільки бачити, а й визначати, як і які знання набувають їх виборці, тон інапрямок дискурсів, а також риторика, яка використовуються для обговорення проблем [1, р.4]. І тут кожен згадав, що під час пошуку конкретного товару, навіть будь-якої довідкової бази, нам потім дуже багато «впливає» інформації про щось схоже на інших ресурсах, можливо де навіть вигідніші пропозиції. Таку розробку з недавніх пір стало дуже популярно використовувати в передвиборчих кампаніях. А ось якщо задуматися, це дуже зручний інструмент передвиборчих перегонів, адже, як уже писали вище, визначається знання, напрямки дискурсів. Знаючи таку інформацію про своїх виборців, дуже легко їх направляти в потрібну сторону. Теж саме відбувається і з рекламою про ту чи іншу річ або відгуки. Завдяки таким алгоритмам, а також нашим діям, в інтернеті ми створюємо таку систему, завдяки якій можна відстежити всю сферу нашого життя (завдяки чому організації, здійснюючи моніторинг це все можуть корегувати усунувши певні недоліки та погрішності). Тобто ми власними несвідомими діями мобілізуємо корисну інформацію створивши певне інформаційне поле.

І варто не забувати – фільтрація контенту відбувається, а користувачі в свою чергу повинні «формувати звичку перевіряти або доповнювати інформацію, відфільтровану через Інтернет у відповідності до інформаціїотриманої з традиційних ЗМІ, таких як газети, телешоу, великі новинні сайти тощо» [1, р.7].

Міллер і Рекорд (Boaz Mille & Isaac Record), у випадку новинних стрічок Facebook (а зараз так само і Instagram), вони могли переглядати профілі друзів, щоб дізнатися цікаві

історії, які були пропущені автоматично. У випадку з Facebook, дія принцип фільтрації новин. Онлайн-сервіси, такі як пошук Google та Facebookу стрічки новин контенту персоналізують і надають користувачеві результат на основі даних, які вони зібрали про користувача: минулих запитів, закономірностей в використанні і місце розташування [2, р.3]. У цій ситуації виникає проблема у виконанні епістемологічної відповідальності, так як «непрозорість фільтрації алгоритмів використовується для досягнення персоналізації» і, відповідно, робить замах на епістемологічні відповідальні завдання по винесенні рішень пошуку результатів. Саме тут користувачів виникає невідомою проблема, оскільки мало хто замислюється над алгоритмом пошукових систем – користувачі просто не в змозі побачити різницю «між внесками від експертів, зацікавлених сторін або спонсорованих груп». Такий фільтр алгоритмів пошуку можна назвати маніпуляцією нашої свідомості. Як ми говорили вище, таке є в політиці, маркетингу часто використовують подібну схему. Тут викає досить тонка лінія, адже ми не знаємо, як будуватимуться порядок ранжирування результатів «і який вплив на ці обчислення надають пропозиції і минулі історії» [1. р.6].

Можливо, найбільша складність в оцінці епістемологічної ефективності пошукових систем полягає в тому, що компанії, які надають пошукові послуги, постійно модифікують і налаштовують свої алгоритми в безперервному перетягуванні каната між собою, користувачами і організаціями, які намагаються розіграти пошукову систему [1. р.8]. Таким чином, ціла індустрія виробляє контент оптимізований для пошукових систем, який іноді створюється великою кількістю незалежних авторів, а інший створюється у «фермах контенту».

В організаціях, де є доступ в Інтернет, пошукові системи є першим кроком виклику у пошуку інформації. Однак непрозорість їх методів фільтрації і ранжирування робить пошукові системи епістемально незбагненими. З огляду на невизначені епістемологічні переваги і недоліки використання пошукових систем в якості первинних джерел інформації, організаціям слід рекомендувати навчати своїх менеджерів і співробітників скептичний поведінці, критично усвідомлювати недоліки та обмеження пошукових систем, щоб мати можливість виявляти види індикаторів визначаючих сумнівні результати пошуку і підтверджують інформацію від результатів пошуку з інших надійніших джерел [1. р.8].

Оскільки суспільство стало настільки технізованим, напевно, люди повинні вивчати цю сферу, дізнаватися про неї більше, ніж простий користувач (звичайно, ми знаємо як виокремити словосполучення, знайти конкретне слово. Але чи достатньо лише цих знань?). Як бачимо, дуже багато питань, але якщо їх не задавати, ми не отримаємо дійсні знання і якісні навички у користуванні.

Зважаючи на те, що наш доступ до знань лежить через алгоритми, виникає зрозуміле запитання: Чи потрібно нам розуміти ці алгоритми? Більшість з нас, користуючись Google, мають достатньо поверхові знання про принципи пошукової системи. Тоді, навіть якщо б ми могли зрозуміти алгоритми, дійсно складні питання володіння даними алгоритмічного контролю і етики. Було б краще, щоб людське судження про Джуліана Ассанжа контролювало випуск знань про Wikileaks або автоматизованому алгоритмі, який ми стверджуємо, що ніби розуміємо? На основі цих веб-способів соціалізації алгоритмічної основи наших власних знань нам необхідно розробити нову етику навколо прозорості, алгоритмів і знань. В цьому відношенні етика навколо Wikileaks і АНБ може бути верхівкою айсберга [4, р.3].

Мережа породжує такі ж сильні теоретичні питання, як і традиційна філософія. Таким чином, мережа – це не окрема галузь дослідження, а основна революція в цілій системі понять та історичних подіях, яка трансформується своєю чергою саме у філософське розуміння. В цьому відношенні найкращим попередником Інтернету з точки зору філософії, ймовірно, є винахід письма [4, р.4]. Філософія мережі повинна бути колективним зусиллям заснованим на участі, яке залучає багато людей від багатьох різних дисциплін не обмежуючись академічними філософіями. Може не бути головних мислителів в епоху Інтернету, але у нас є колективний розум, який не виключає сама мережа.

Список літератури

1. Chun Wei Choo (2016). The Inquiring Organization: How Organizations Acquire Knowledge and Seek Information \ Internet Epistemology.
2. Halpin, Harry. (2008) «Philosophical Engineering: Towards a Philosophy of the Web» <https://b-ok.cc/>

КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ТА РІВНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

*Тищенко Катерина Вячеславівна,
магістрантка НПУ імені М.П. Драгоманова
KatyaTishenko@ukr.net*

*Науковий керівник –
доцент Лапченко І. О.*

Відповідальність особистості була в центрі уваги науковців ще з часів античної філософії. Вагомий внесок у розуміння цього поняття в різні періоди зробили А. Краснокутський, В. Мовчана, В. Франкл, Е. Левінаса, К. Апель, К. Ясперс, К. Муздибаєв, І. Тимошук, М. Бахтін, М. Бердяєв, М. Габермаса, М. Савчин, С. Рубінштейн, С. Баранов, Р. Мей. Зокрема, С. Рубінштейн наголошував, що відповідальність є втіленням істинного, найглибшого й принципового ставлення до життя. Це здібність людини детерминувати дії на момент їх скоєння, протягом їх здійснення майже до радикальної зміни всього життя [5, с. 255]. Вона виникає в зв'язку з тим, що кожна скоєна дія не має вороття.

М. Розенберг у своїй праці «Ненасильницьке спілкування» чітко виділив, коли людина заперече відповідальність за власні дії та приписує їх зовнішнім факторам, таким як:

- незрозумілим безособистісним силам (я прибрав у кімнаті, тому що я повинен був це зробити);
- стану, хворобі, особистій історії (я п'ю, тому що я хворий на алкоголізм);
- діям інших (я вдарив дитину, тому що вона вибігла на дорогу);
- піддаючись владі (я це зробив, тому що так сказало керівництво);
- під тиском групи (я почав палити, тому що мої друзі палять);
- відповідно до гендерних, соціальних або вікових ролей (я ненавиджу мити посуд, але роблю це, бо я жінка)
- невідконтрольним імпульсам (я не змогла втриматися від цієї пропозиції) [4, с.44-45].

Наш сучасник М. Савчин пов'язує відповідальність зі свободою прийняття рішень, вибором цілей та способів їх досягнення. При цьому відбувається вибір зовнішніх (у світі) і внутрішніх (у самій особистості) потенційних можливостей поведінки у конкретній ситуації [3, с. 75].

К. Абульханова-Славська розглядає відповідальність в суб'єктно-діяльній ситуації контексті, виокремлюючи її два критерії – розширення простору діяльності та впевненість у собі, яка зберігається за наявності оцінок – позитивних або критичних. Якщо ініціатива гармонійно поєднується з відповідальністю, то особистість може протиставити власну впевненість схваленню або несхваленню з боку оточення [1, с. 127].

У нашому дослідженні ми поставили завдання визначити рівень відповідальності у формуванні особистості юнацького віку власних цілей, тобто наскільки вона несе відповідальність за планування свого життя, цілеутворення та реалізацію бажаного. Тому у рамках дипломної роботи ми взяли за основу результати застосування методики О.

Ксенофонтової на визначення локусу контролюї тестусенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтьєва. Перша з них дозволяє виявляти локалізацію контролю особистості, який може визначатися як внутрішній – інтернальний («я причетний до подій, які відбуваються в моєму житті»), так і зовнішній – екстернальний локус («зовнішні чинники визначають події в моєму житті») [2]. Методика СЖО дає можливість визначити співвідношення бажання контролювати власне життя та його реального контролю.

Узагальнюючи отримані емпіричні дані, ми змогли описати рівні відповідальності особистості юнацького віку. Високий рівень характеризується внутрішнім локусом контролю в різноманітних життєвих ситуаціях та питаннях, які виникають. Така особистість усвідомлено ставиться до постановки цілей життя, намагається контролювати результати своєї діяльності – досягнення та помилки, тобто вважає, що лише її дії та вчинки впливають на власне життя. Вона бере на себе відповідальність за міжособистісне спілкування, не замислюючись над необхідністю врахування думки партнера. Переконана в тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх у життя. Разом з тим особистість з високим рівнем відповідальності не завжди здатна реально подивитися на ситуацію, адекватно її оцінити та не примиряється з обставинами, на які не може вплинути. Високий рівень відповідальності встановлено зафіксовано у 5% юнаків 10-го класу та у 20% першокурсників.

Середній рівень відповідальності особистості юнацького віку характеризується середнім рівнем її інтернальності, усвідомленим ставленням до своїх цілей та дій для їх досягнення. Разом з тим така особистість намагається адекватно сприймати умови, за яких здійснюється її діяльність. Ситуації, які не підлягають контролю з боку особистості, сприймає як задачу, яку варто розв'язати. Даний рівень виявлено у 95% десятикласників та 80% першокурсників.

Низький рівень відповідальності репрезентується тим, що особистість приписує результати своєї діяльності зовнішнім впливам – вчинкам оточуючих людей або випадку, долі. Такі люди не бачать цілей в майбутньому, бо вважають, що для їх реалізації має бути вплив ззовні і їм вони не підвладні. Низький показник у досліджуваних не виявлено.

Отже, відповідальність – це внутрішнє відчуття обов'язку та готовність відповідати як перед самим собою, так і перед оточуючими людьми. Критеріями визначення відповідальності особистості юнацького віку можуть бути її локус контролю та співвідношення її бажання контролювати власне життя з реальною здатністю такого контролю, для діагностики яких можна застосовувати методику О. Ксенофонтової на визначення локусу контролю і тестусенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтьєва. Виявлено, що серед старшокласників та першокурсників переважає середній рівень відповідальності у формуванні власних цілей, за планування свого життя, цілеутворення та реалізацію бажаного. Завданнями подальшої дослідницької роботи вважаємо визначення зв'язку між відповідальністю та ціннісними орієнтаціями особистості.

Список використаних джерел:

1. Баранов С. В. Відповідальність особистості як складова особистісної зрілості. // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2011. – №26. – С. 126–133
2. Ксенофонтова Е. Исследование локализации контроля личности - новая версия методики УСК // Психологический журнал. – 1999. – № 2.
3. Савчин М. Свобода і відповідальність особистості. // Психологія особистості. – 2007. – № 4 – С. 73–80.
4. Розенберг М. Ненасильственное общение: Язык жизни / Перев. С англ. – М.: ООО Книжное издательство «София», 2018. – 288 с.
5. Рубинштейн С.Л. Человек и мир / С.Л.Рубинштейн // Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика, 1973. – 424 с.

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ОСОБИСТОСТІ У РАКУРСІ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Хомич Галина Олексіївна (Halina Homych),

кандидат психологічних наук, професор,

ghpsua@gmail.com;

ВДНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Психологічна ресурсність особистості є досвідом усвідомлення нею суб'єктивних можливостей, що стають потенціалом для саморозкриття та творчого саморозвитку. Особистість може бути ресурсною за умови постійно зростаючих соціальних та духовних потреб, що може спричинити пошуки нових орієнтирів, динаміку та розширення соціальних контактів і одночасно провокувати зіткнення інтересів, виникнення конфліктних ситуацій та глибокої *екзистенційної тривоги*.

Формування стресостійкості сприяє формуванню установок на певний тип людей, професію чи всю систему загалом, а також цінності, ідеали, а то й загальну особистісну спрямованість. Е.Берн та його послідовники застерігають щодо включення індивіда у психологічну гру. Ця схильність опосередкована ранніми батьківськими установками, дитячими травмами, які часто стають на заваді продуктивному вирішенню напруженої ситуації [1].

На етапі психологічної реабілітації травмованої особистості провідного значення набирає робота зі знаходження основних смислів існування та налаштування на прийняття важливих життєвих рішень – пошуки сил для боротьби за життя, що включає постановку нових цілей, перспектив, відмову від існування, як такого, що не має сенсу.

Вивільнення необхідних життєвих ресурсів для боротьби зі стресогенними факторами можливе лише тоді, коли консультанту вдається вивести людину зі стану повної безпорадності та безнадійності. У роботі з клієнтом дії консультанта мають бути спрямовані на:

- максимальне розкриття клієнта: він має виговоритись і розкрити основні аспекти своєї тривожності; деякі клієнти зауважують, що коли переживають напругу, то стають саркастичними, складними та суперечливими;

- виявлення прихованих мотивів захисту, що допоможе прослідкувати істинні джерела тривоги та страхів, виокремити «первинну» ситуацію, що складає основу маніпулятивної поведінки;

- розкриття неефективних механізмів захисту, при цьому варто пояснити самому клієнту, як вони діють у його житті;

- уникати тиску, маніпулятивних технологій, проявляючи терпіння, безцінне ставлення, спостережливість;

- розібратись у причетності до ситуації самого клієнта, значущості для подальшого життя;

- знаходження нових способів вирішення ситуації (пошуки можуть здійснюватись шляхом моделювання різних реакцій, обговорення можливих наслідків).

Екзистенційна психологічна допомога - це консультативна модель, в якій основні внутрішні конфлікти зосереджуються навкруги усвідомлення екзистенційних розладів, що ведуть до виникнення почуття тривоги. Особистість – це, перш за все, індивідуальність, включена в соціум, наділена певним рівнем духовності і соціальної інтегрованості.

Головна мета консультування: досягнути того, щоб особистість переживала своє існування як реальне. При цьому враховується: протистояння клієнтів внутрішнім конфліктам і здатність миритись з ними; стратегії захисту і стратегія ухилення, звільнення у клієнтів здатності бажати, розвиток здатності проявляти співпереживання, вольові якості та прагнення приймати рішення. Екзистенційне консультування як певний погляд на людське існування, передбачає неприйняття механічних підходів. Клієнт тут представлений, як індивідум, який зіткнувся з такою реальністю, в якій є місце внутрішнім конфліктам. Використання підходу можливе також і в екстремальній ситуації. В екзистенційному підході значення має

лише гнучкість та різноплановість методів. Тактика консультанта залежить в основному від характеру поведінки та проблем клієнта. Вирішального значення надається розумінню клієнта, його щоденної ситуації.

Консультація у ракурсі екзистенційної парадигми прагне допомогти людині пережити своє існування як справжнє, усвідомлювати свій потенціал і те, як його можна повноцінно реалізувати. Цінність індивідуального життя людини, її відкритість і цілісність стають головними орієнтирами в професійній діяльності спеціаліста в галузі кризової екзистенційної психології. Обмеженість індивідуального досвіду часто стає на заваді саморозвитку та самоактуалізації особистості, а неусвідомленість провідних мотивів обмежує рівень домагань, емоційну регуляцію, знижуючи рівень мобілізації енергетичних ресурсів. У сучасній практичній психології чільне місце посідає проектування – діяльність, спрямована на передбачення результатів психологічних впливів, а також прогнозування можливих зрушень в психічному розвитку особистості. В даному випадку особливої цінності набуває психологічна інтуїція та соціальна перцепція спеціаліста, його оптимізм, орієнтація на творчість, яка реалізується через незалежність в судженнях, відкритість розуму, високу терпимість до складних і невизначених ситуацій і соціальну зрілість.

Завдання консультанта – допомогти клієнту з готовністю прийняти на себе соціальну відповідальність, мужність звільнитись від почуття неповноцінності і спрямувати його активність до задоволення важливих потреб та цілей. Власний досвід, професійність та гуманістична спрямованість психолога сприяє здійсненню успішного впливу на клієнта, але він має лише опосередковане значення.

Список використаних джерел

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы / Эрик Берн: Пер. с англ. – СПб.: Лениздат, 1992.– 400с.
2. Розвиток особистості в різних умовах соціалізації: колективна монографія /Заред. Л.О.Калмикової, Г.О.Хомич.– К.: Видавничий дім «Слово», 2016.–472с.
3. Франкл В.Человек в поисках смысла /В.Франкл.- М.: Прогресс, 1990.– 308с
4. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия /И.Ялом.- М.: Класс, 1999.– 312с.

ПСИХОСИНТЕЗ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ АУТОПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Чаркіна Олена Анатоліївна,

*к.п.н., доцент кафедри практичної психології КДПУ
charkinaa@ukr.net*

Оперативне реагування на виклики сучасного українського суспільства, що переживає важкий кризовий стан, вимагає значної перебудови структури професійної ідентичності фахівців соціономічного профілю не тільки з метою професійного розвитку і вдосконалення, але й через необхідність збереження власного психічного здоров'я та професійного довголіття.

Однак аналіз системи практичної підготовки студентів-психологів у низці українських ЗВО показує, що проблеми розвитку аутопсихологічної компетентності майбутніх фахівців приділяється недостатньо уваги.

У контексті досліджень психології особистості, суб'єктності, саморозвитку, самоактуалізації, самоврядування, професіогенезу і кар'єрного проектування аутопсихологічна компетентність розглядалася такими ученими, як К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, О.О. Бодальов, І.О. Зимня, Н.В. Кузьміна, Є.В. Кучеренко, І.С. Кон, В.М. М'ясищев, Р. Ассаджіолі, М. Бубер, У. Джеймс, Ч. Кулі, А. Маслоу, А. Менегетті, Д. Олпорт, К. Роджерс, В.

Франкл, Е. Фромм, К. Юнг та ін.

Водночас проблема розвитку аутопсихологічної компетентності студентів-психологів засобами психосинтезу залишається мало дослідженою.

За мету даної публікації ми визначили розгляд методологічного потенціалу психосинтезу як засобу розвитку аутопсихологічної компетентності студентів-психологів.

Концептуально ми поділяємо погляди на сутність аутопсихологічної компетентності школи Н.В. Кузьміної, у якій під нею розуміють поінформованість фахівця про себе, знання сильних і слабких сторін власної особистості та діяльності, а також готовність і спроможність до цілеспрямованої роботи над собою, здатність до розвитку особистісних рис і поведінкових характеристик на основі знань про шляхи і способи самовдосконалення [6].

Згідно з Л.А. Степногою, аутопсихологічна компетентність складається з навичок самодіагностики, самокорекції, саморозвитку, самомотивування, ефективної роботи з інформацією і психолінгвістичних умінь [5].

На думку Г.Ф. Біаметової, аутопсихологічна компетентність виступає однією з передумов психологічної стійкості, що виявляється у високій мобілізації, готовності та здатності до максимальних вольових напружень, умінні активно долати негативні емоції, зберігати самовладання і витримку в будь-якій ситуації [2, с. 117], що, на наш погляд, є необхідною складовою професійної ідентичності сучасного психолога, адже, як зазначає Т.С. Сторова, тільки високий рівень самосвідомості і саморегуляції дозволяє гармонійно будувати відносини зі світом, дотримуючись етики загальнолюдських цінностей [3, с. 10].

Отже, аутопсихологічна компетентність студента-психолога посідає особливе місце у системі його професійних умінь й інтегрує в самосвідомості майбутнього фахівця інші види компетентності: соціальну, комунікативну, прогностичну, акмеологічну, терапевтичну та ін.

Ми визначаємо АК як органічне поєднання фахових знань, рефлексивних умінь і навичок самоспостереження і самопізнання з професійно важливими якостями психолога, що надає можливість виконувати різні види практичної діяльності на високому професійному рівні [6].

Процес самоактуалізації характеризується певною стадійністю і тривалістю у часі. Ця обставина дозволяє констатувати, що на кожному етапі професіогенезу особистості рівень її самоактуалізації змінюватиметься під впливом тих або інших зовнішніх і внутрішніх чинників: вузівського навчання, професійного спілкування, самоосвіти і самоменеджменту.

Розвиток АК студента-психолога опосередковується інтерпретацією власного досвіду і навчального впливу. Адекватна самооцінка дозволяє критично підходити до наявних внутрішніх ресурсів і розробляти ефективні стратегії професійного саморозвитку і самовдосконалення, що є однією з передумов успішної і продуктивної діяльності. Самооцінка регламентує встановлення конгруентності між рівнем домагань студента й оцінюванням його здібностей і досягнень референтними особами – викладачами.

Емпіричний досвід показує, що знання про самого себе, структуру власної особистості (свої внутрішні об'єкти, персонажі, комплекси, фобії, цінності і переконання, потреби і мотиви), характер міжособистісної взаємодії, когнітивний потенціал, копінг-механізми тощо дозволяє студенту сформуванню компетентну стратегію навчально-професійної діяльності, залишаючись конгруентним по відношенню до самого себе, і визначити сприятливі аутентичні перспективи у професії і кар'єрному просуванні.

Психосинтез як метод містить велику кількість практичних прийомів самотрансформації, відрізняється м'яким екологічним підходом до вирішення проблем і раціональним, доречним використанням прихованих ресурсів психіки і потенціалів, ув'язнених у сфері нашого несвідомого.

Процедурно психосинтез включає: 1) глибоке пізнання власної особистості (психоаналіз); 2) розотожнення; 3) контроль над різними елементами особистості; 4) формування або реконструкцію навколо створеного нового центру нової особистості, якій притаманні узгодженість, організованість і єдність (власне психосинтез).

Студенту-психологу, як майбутньому фахівцю, важливо усвідомлювати цілісність власної особистості, тобто єдність афективних, когнітивних і поведінкових компонентів, які відбиваються у самосвідомості у вигляді певної структури, щоб згодом, у власній практичній

діяльності, бути спроможним до аналогічної концептуалізації структури особистості клієнта.

Як зазначає Е.В. Кучеренко, застосування психосинтезу в процесі цілеспрямованого розвитку професійного самовизначення студентів дозволяє майбутнім психологам відрізнити істинні професійні цілі від тих, які вони ставлять перед собою у зв'язку із зовнішньою (соціальною) детермінацією, тобто під впливом субособистостей – усталених, мало усвідомлюваних стереотипів [4].

У процесі викладання клініко-психологічних дисциплін («Нейропсихологія в освіті», «Патопсихологія», «Клінічна психологія з основами психотерапії») ми систематично і достатньо успішно використовуємо на практичних заняттях такі найбільш розповсюджені техніки психосинтезу, як «Психосинтетична автобіографія», «Храм тиші», «Коло субособистостей», «Диалог субособистостей», «Ідеальний фахівець», що дозволяють студентам створити у внутрішньому світі своїх переживань своєрідний світ навчального предмету, а спроектована у навчально-професійних ситуаціях реальність служить моделлю системно-сміслових зв'язків досліджуваного матеріалу. Техніки психосинтезу ефективні навіть у випадках дідактогенії, при нейтралізації наслідків афекту, зафіксованого на викладачах унаслідок негативного досвіду спілкування. У всіх випадках, коли потрібна корекція емоційного ставлення до навчального предмету, перетворення в мотиваційно-смісловій сфері або у самосвідомості суб'єкта ми використовуємо прийоми контрольованої трансформації Я-образу.

Апробація технік психосинтезу на групах майбутніх психологів показала, що послідовно здійснювана саморефлексія і самотрансформація – як засоби розвитку аутопсихологічної компетентності – забезпечують максимальну включеність студентів у навчально-професійну діяльність і процес кар'єрного самоменеджменту.

Список використаної літератури:

1. Ассаджюли Р. Психосинтез. Принципы и техники / Пер. с англ. Е. Перовой. — М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. - 416 с.
2. Биаметова Г.Ф. Аутопсихологическая компетентность специалистов морских профессий // Психологические технологии в экстремальных видах деятельности. – Донецк, 2008.
3. Егорова Т.Е. Аутопсихологическая компетентность личности. – Нижний Новгород, 1997. – 35 с.
4. Кучеренко Е. В. Развитие професійного самовизначення майбутніх психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С. В. Кучеренко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 21 с
5. Степнова Л.А. Развитие аутопсихологической компетентности специалиста. – М. : РАГС, 2009. – 140 с.
6. Чаркіна О.А. Соціально-психологічний тренінг як засіб розвитку аутопсихологічної компетентності студента-психолога // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2016. – № 3 (30). – С. 440-444.

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В ПАКИСТАНІ

Чуткий Павло Сергійович,

аспірант Державної установи

«Інститут всесвітньої історії НАН України»

existent@ukr.net

Науковий керівник –к.і.н., доцент Солошенко В.В.

Трагування історичної пам'яті в Пакистані з часу його утворення у 1947 р. тривалий час залишалося важелем впливу політичних кіл (переважно військових) на масову свідомість населення з метою формування певних моделей мислення та поведінки, зручної для режиму. Характеризувалося воно в основному суто релігійною інтерпретацією історичних подій та нарощуванні соціальної напруги через особливе акцентування на образі ворога (на думку пакистанських істориків, Індії).

Вивчення історичної пам'яті Пакистану в академічній площині було можливим для пакистанських науковців лише в еміграції. Переважно в таких країнах як США та Великобританія. Проте, з початку 90-х років спостерігаються певна демократизація історичної

науки в Пакистані, яка починає займатися не тільки теоретичними напрацюваннями, але також розробляти механізми збереження історико-культурної спадщини в країні. Не останню роль у підтримці цих ініціатив займають впливові міжнародні організації, серед яких варто виділити, в першу чергу, ЮНЕСКО.

Актуальним залишається проведення загального аналізу досягнень державних установ, наукових інституцій і міжнародної дипломатичної спільноти та їх взаємодії між собою, що дозволить краще розуміти характер функціонування політики збереження культурних надбань та інтерпретації історичних подій на прикладі такої внутрішньо нестабільної держави як Пакистан.

Для кращого розуміння стану збереження історичної пам'яті в Пакистані на сучасному етапі варто розпочати зі стислого опису офіційної політики уряду. Загалом, питанням збереження та пропаганди культурної національної спадщини Пакистану займається Відділ національної історії та літературної спадщини при Міністерстві інформації, радіомовлення, національної історії та літературної спадщини уряду Пакистану, який бере активну участь у підтримці контактів з ЮНЕСКО. Зокрема, урядом Пакистану 7 жовтня 2005 р. було ратифіковано конвенцію ЮНЕСКО 2003 р. «Про охорону нематеріальної культурної спадщини». Серед так званого представницького списку нематеріальної культурної спадщини Пакистану в ЮНЕСКО, варто виділити такі традиції: національні особливості святкування Навруза (день весняного рівнодення, 21 березня), Соколіне полювання та включений у 2018 р. звичай народу Калаші Сурі Жагек («споглядання за сонцем») [1]. Що стосується матеріальних пам'яток культури, які знаходяться в Пакистані, то до списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО входять: руїни Мохенджо-Даро; руїни буддійського монастиря Тахтім-Бахі і міста Шахрі-Бахлуд; стародавнє місто Таксила; форт і сади Шалімар в місті Лахор; історичні пам'ятки в місті Татта; форт Рохтас.

Наступним елементом збереження історичної пам'яті в Пакистані є активне залучення комеморативної практики. Серед однієї з найбільш авторитетних неприбуткових громадських організацій з усної історії, яка займається цим напрямом історичних досліджень, вважається так званий «Архів Розділу 1947 р.» (розташований в Берклі, США), який за допомогою інтерв'ю збирає у свідків тих подій інформацію про розділ колоніальної Британської Індії на Пакистан та Індію. «Архів Розділу 1947 р.» є неприбутковою громадською організацією, яка займається інституалізацією історії розділу 1947 р. завдяки таким заходам: 1) документація, збереження та спільне використання свідчень від усіх етнічних, релігійних та економічних спільнот, які зазнали розподілу Британської Індії в 1947 р. З цієї метою було створено цифрову платформу для збирання, архівації та відтворення усної історії не тільки під час розділу 1947 р., але і з метою зображення документальної спадщини життя та культури до цієї переломної події з урахуванням міграції та зміни життя після розвалу колоніальної імперії; 2) збирання, збереження та передача особистих речей та об'єктів, пов'язаних з пам'яттю людей про розділ 1947 р.; 3) розповсюдження знань про розділ та широке суспільне самоусвідомлення завдяки творчому та науковому самовираженню, включаючи також літературу, кіно, театр, образотворче мистецтво, інші творчі заходи та академічні дослідження;

4) рухомі експонати, а також так звані "Центри навчання", створені з метою увіковічнення пам'яті людей щодо розділу та обслуговування суспільства для дослідницьких та навчальних цілей; 5) просування ініціативних навчальних планів початкових класів у всьому світі, пов'язаних з цією подією. З 2017 р. зібрана за весь час інформація доступна також у цифровому вигляді для дослідників, студентів та громадськості [2]. Особливістю цієї організації є активне залучення міжкультурної та міжконфесійної комунікації не лише в межах Пакистану та Індії, також і в США, Великобританії, Бангладеші, тощо. Тобто в більшості країн в яких є пакистанська та індійська діаспора. Яскраву характеристику ініціатив, влаштованих «Архівом Розділу 1947 р.» в 2017 р., дала відома пакистанська журналістка Зубейда Мустафа (Zubeida Mustafa): «...у спогадах (свідків масової міграції населення в Індії та Пакистані після 1947 року) був цікавим та важливим той факт, що потерпілі згадували про неодноразову допомогу мусульман індієтським жінкам та чоловікам, а також супровід їх до безпечних місць. Коли їм запропонували грошову винагороду за свої послуги, вони відмовилися. Більшість мусульман розповідають подібні історії про допомогу з боку індусів» [3].

На особливу увагу заслуговують заслугують приватні фонди та культурно-дослідницькі установи. Найбільшими серед них вважаються Фонд Спадщини Пакистану (Heritage Foundation of Pakistan) та Центр Спадку Хайпура (Khairpur Heritage Centre). Фонд Спадщини Пакистану є некомерційною, соціальною та культурною організацією, орієнтованою на дослідження, публікації та збереження пакистанської культурної спадщини. Як зазначено на офіційному сайті Фонду, місія організації полягає в «документації та збереженні традиційного та історично встановленого навколишнього середовища в Пакистані, створювати обізнаність щодо багатой та різноманітної історичної архітектури та мистецтва Пакистану з метою сприяння культурній спадщині впливати на соціум, на його мир та розвиток»[4].

Центр Спадку Хайпура розташований біля історичного форту Кот Діджі (historic Kot Diji Fort), який є унікальним для такої країни як Пакистан, оскільки містить величезну кількість історичних об'єктів, вони знаходяться в жахливому стані та потребують особливої уваги громадськості, науковців та влади. Цей центр активно співпрацює з Фондом Спадщини Пакистану [5].

Серед найвідоміших центрів історичних досліджень академічного характеру, варто виділити Халдунійський центр історичних досліджень, який розташований у м. Лахор. Це передовий пакистанський ліберальний науковий осередок, який характеризується активним використанням західних досягнень у вивченні минулого, насамперед, історичної наукової методології. В центрі публікується Пакистанський журнал історичних досліджень, який друкується двічі на рік у Видавництві університету Індіани (Блумінгтон, США). Перший номер було опубліковано влітку 2016 р. Як повідомляється в анотації до журналу: «Мета Пакистанського журналу історичних досліджень — розвиток критичних ідей по відношенню до найменш досліджених та новаторських тем в соціальній, культурній, художній, архітектурній, політичній та економічній історії. Науковці, залучені до поточних історичних дебатів щодо будь-якого регіону і періоду, можуть представити статті за певною тематикою, таким чином, ініціюючи діалог з теоретичних і методологічних питань. Журнал публікує огляди актуальних нових публікацій щодо теми випуску. Виходячи за рамки дуалістичного дискурсу таких категорій як секуляризм проти теократії, капіталізм проти комунізму, традиціоналізм проти модернізму, колоніалізм проти постколоніалізму, мета-наратив проти мікроісторії і т. д., журнал прагне сприяти строгій науці, корисній для розуміння нашого минулого і його протиріч» [6, с.27].

Отже, можна констатувати, що стан вивчення політики пам'яті в Пакистані заслуговує особливої уваги науковців, політиків та міжнародної спільноти, оскільки актуальною залишається проблематика збереження історико-культурної спадщини цієї країни, яка у протилежному випадку через недостатнє фінансування з боку уряду та терористичні дії певних релігійно-етнічних кіл може повністю зникнути для світової культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Intangible Cultural Heritage (ICH)// Ministry of Information, Broadcasting, National History and Literary Heritage Government of Pakistan [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: <http://heritage.pakistan.gov.pk/index.php?section=functions&page=ichinventory>
2. About us//Mission//The 1947 Partition Archive. [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: <https://www.1947partitionarchive.org/mission>
3. Time to heal // Dawn [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: <https://www.dawn.com/news/1352188/time-to-heal>
4. Heritage Foundation of Pakistan//About us [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: <http://www.heritagefoundationpak.org/Page/1307/about-us-registration-mission-vision-board-of-directors-hf-offices-registration-heritage-foundation-i>
5. Khairpur Heritage Centre//Heritage Foundation of Pakistan [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: <http://www.heritagefoundationpak.org/mi/2/khairpur-heritage-centre#Description>
6. Indiana University Press Journals. 2019. - 45 p.

Wprowadzenie

Termin „kultury” jest bardzo szeroko interpretowany w literaturze przedmiotu. Powszechnie uważa się, że słowo „kultura” pochodzi od łacińskiego *colere*, co można przetłumaczyć jako: uprawiać, dbać, pielęgnować, kształcić. Istnieją również tacy twórcy, którzy upatrują genezy tego słowa, przyjmując łacińskie *cultusagri*, które tłumaczą jako uprawę roli. Rozpatrując pojęcie kultury z ekonomicznego punktu widzenia, istnieje konieczność postrzegania jej jako czynnika determinującego rozwój gospodarczy, ponieważ wchodzi ona w skład kapitałów: ludzkiego, intelektualnego, społecznego, a także relacyjnego. Kultura w dużym stopniu przyczynia się do zwiększenia dobrobytu całych jednostek, ale i społeczeństwa, który mierzony jest za pomocą takich wskaźników, jak np. PKB, Indeks Rozwoju Społecznego (HDI), Wskaźnik Szczęśliwej Planety (Happy Planet Index – HPI) [1, s.163].

Rozwój dzisiejszej gospodarki jest ogromnie skomplikowanym procesem, w którym kultura pełni ważną rolę. Ma również wpływ na funkcjonowanie przemysłów kreatywnych, dlatego w pracy postawiono problem badawczy, który zawarto w pytaniu: czy kultura wpływa na rozwój przemysłu kreatywnego?

Za cel opracowania przyjęto ukazanie wpływu kultury na możliwości rozwoju przemysłu kreatywnego. Ze względu na szeroki zakres podjętego tematu zaprezentowano tylko wybrane charakterystyki. Opracowanie ma charakter teoretyczny, w którym zastosowano podstawowe metody: indukcji, dedukcji, analizy, syntezy.

Komponenty tworzące przemysł kreatywny

Termin „sektor kreatywny” (*creative industries*) nie ma w języku polskim jednoznacznego tłumaczenia. Najczęściej tłumaczony jest jako „sektory kreatywne” lub „przemysły kreatywne”. *Creative industries* utożsamiane są jednocześnie z terminami *cultural industries* (przemysły kultury), a także *experience economy* (ekonomia doświadczeń/doznań) w zależności od przyjętych kryteriów badania [2, s. 4]. Termin ten odnosi się do szeroko rozumianych kreatywnych przedsiębiorstw, które są w szczególności zorientowane na rynek, a zajmują się kreacją, produkcją, dystrybucją i/lub rozprzestrzenianiem kreatywnych dóbr i usług poprzez media [3 s. 5].

Sektor kreatywny tworzy bardzo duży wachlarz aktywności w różnych formach organizacyjnych oraz ukierunkowany na różne cele. Popyt na produkty przemysłu kreatywnego w dużej mierze zależy od potrzeb zgłaszanych przez konsumentów, które są bardzo trudne w oszacowaniu i przewidywaniu. Przekłada się to na duże zróżnicowanie w rozkładzie przychodów i kosztów podmiotów w niej funkcjonujących oraz na duże ryzyko prowadzenia działalności w sektorze kreatywnym. Struktura podmiotów jest również bardzo zróżnicowana, gdyż w tym sektorze jednocześnie funkcjonują obok siebie duże podmioty o ukształtowanej pozycji rynkowej, które nastawione są na maksymalizację zysku, oraz podmioty zorientowane na działalność społeczną. Wyróżnia się też twórców, organizacje mające na celu udostępnienie kultury i ochronę dziedzictwa kulturowego oraz wiele mikroprzedsiębiorstw [4, s. 147–148]. Sektor kreatywny stał się odmiennym przedmiotem badań różnych dyscyplin nauk społecznych, jednak badania te przeprowadzone są na różnych poziomach analizy, a przez to odnoszą się do innych aspektów sektora kreatywnego. W efekcie odmienne są przedmioty badań i sposoby ich konceptualizacji.

Chronologicznie można wyróżnić następujące główne koncepcje teoretyczne związane z sektorem kreatywnym: 1) koncepcja branż kreatywnych (nazywanych też od lat 60. XX w. „przemysłami kultury”, a od lat 90. „branżami kreatywnymi” albo „przemysłami kreatywnymi”); 2) koncepcja miasta kreatywnego; 3) koncepcja klasy kreatywnej [5, s. 39, cyt. za 6, s. 35].

Podstawą wydzielenia przedsiębiorstw zaliczonych do sektora kreatywnego jest klasyfikacja, która powoduje trudności wynikające z przyjętych kryteriów. Problem leży po stronie klasyfikujących, którymi najczęściej są władze publiczne zainteresowane rozwojem sektora, czy

specyfiki analizowanego regionu. Najogólniejsze typizacje dotyczą działalności uwzględniającej branże związane z ludzką twórczością [7, s. 21].

Komisja Europejska [8] opracowała definicję sektora kreatywnego opartą o trzy podstawowe sektory: rdzeniowe dziedziny sztuki, przemysły kultury, przemysły działalności kreatywnej [9, s. 73-74]. W zakresie tej definicji można wyróżnić biblioteki, teatry i muzea jako główne instytucje kultury, które znajdują się w samym sercu tego modelu, będąc częścią składową rdzeniowych dziedzin sztuki.

Według Polskiej Klasyfikacji Działalności Gospodarczej PKD 2007 do przemysłów kreatywnych zaliczone są: reklama, architektura, wzornictwo i projektowanie mody, działalność wydawnicza, radio i telewizja, oprogramowanie komputerowe, literatura i sztuki wizualne, rzemiosło artystyczne, film i wideo, działalność muzyczna, sztuki sceniczne, fotografia [10].

Przemysły czy sektory kreatywne, bez względu jak są określane, nierozzerwalnie są związane z kulturą, a ich rozwój stale łączy się ze społeczeństwem alternatywnym, otwartym, odkrywczym, innowacyjnym, zorganizowanym oraz takim, który umożliwia uwolnienie kreatywności [11, s. 73 - 84]. W literaturze spotyka się ujmowanie przemysłów kultury jako elementów przemysłów kreatywnych, ale spotyka się również inne ujęcia - tabela 1.

Tabela 1. Operacjonalizacja definicji przemysłów kultury/kreatywnych (według Instytutu Badań Strukturalnych)

Rodzaj działalności	Przemysł kultury	Przemysły kreatywne
Działalność wydawnicza	+	+
Reprodukcja zapisanych nośników informacji	+	+
Produkcja zabawek		+
Handel detalicznymi antykami	+	+
Sprzedaż książek, gazet, muzyki, nagrań wideo	+	+
Usługi telewizji kablowych	+	+
Wydawanie oprogramowania		+
Projektowanie/usługi design		+
Profesjonalne usługi fotograficzne		+
Usługi architektoniczne		+
Reklama		+
Tworzenie, dystrybucja, wyświetlanie filmów, nagrań wideo, programów telewizyjnych	+	+
Nagrania dźwiękowe i muzyczne	+	+
Nadawanie programów	+	+
Twórczość literacka, artystyczna, działalność instytucji sztuki	+	+
Agencje informacyjne		+
Biblioteki, muzea, obiekty zabytkowe	+	+

Źródło: [12, s. 29]

Instytut Badań Strukturalnych [Znaczenie, 2010] proponuje rozróżnienie obu przemysłów w oparciu o produkt końcowy. Przemysły kultury tworzą dobra konsumpcyjne kultury, które służą głównie poprawie jakości czasu wolnego konsumentów. Konsumpcja tych dóbr jest celem samym w sobie. Natomiast przemysły kreatywne wytwarzają dobra pośrednie wykorzystywane w dalszych procesach produkcyjnych jako istotny czynnik produkcji [13, s. 58].

Kultura jako stymulanta rozwoju społeczno - gospodarczego sektora kreatywnego

Podjmując próbę definiowania kultury należy podkreślić, że termin ten jest pojęciem szeroko rozumianym i wieloznacznie definiowanym. Jedną z najbardziej znanych definicji, jest ta mówiąca, że: „nie ma nic bardziej nieokreślonego niż słowo kultura” [14, s. 11]. Kultura definiowana jest również jako pewna złożona całość, która obejmuje takie elementy jak wiedza i umiejętności

człowieka, moralność, obyczaje, wierzenia [15, s. 20-21]. Jest cechą społeczeństwa kształtującą życie społeczne i nadającą mu odpowiednie struktury. Stanowi więc „świadome, społecznie przekazywane dziedzictwo wytworów, wiedzy, wartości i oczekiwań normatywnych, które to dziedzictwo pomaga członkom danego społeczeństwa radzić sobie z pojawiającymi się problemami” [16, s. 37].

Kultura składa się z dwóch głównych, wzajemnie przenikających się komponentów: kultury materialnej i kultury niematerialnej.

Kultura materialna, zwana także kulturą bytu lub cywilizacji, są to wszystkie dotykalne, konkretne wytwory społeczeństwa służące zaspokojeniu jego naturalnych bytowych potrzeb. Obejmuje narzędzia pracy, przedmioty codziennego użytku, mieszkanie, środki komunikacji i transportu, odkrycia archeologiczne, obiekty użyteczności publicznej i indywidualnej itp.

Kultura niematerialna, zwana również kulturą duchową lub symboliczną, to wiedza i nauka, sztuka ze wszystkimi jej gałęziami, religia, mity, idee i ideologie, wartości i normy (obyczajowe, moralne i prawne). Ważniejszym elementem kultury jest język, który stanowi główny środek porozumiewania się, przekazywania bogactwa i różnorodności życia społecznego. Wytworami kultury niematerialnej są wartości, normy, symbole. Sądzi się, że to one właśnie w głównej mierze decydują o istocie życia społecznego i jednostkowego [17, s. 46]. Ten ostatni komponent kultury o charakterze niematerialnym cechuje działania przedsiębiorstw sektora kreatywnego.

Rozpatrując rozwój społeczny, kultura: kreuje kapitał ludzki poprzez tworzenie innowacyjnej bazy regionów, tworzy społeczeństwo świadome, które uwzględni i wciela w życie wszelkie normy etyczne, występuje przeciw wszelkim patologiom społecznym i stara się je niwelować, integruje społeczeństwo, jest fundamentem tożsamości narodowej, dba o więzi lokalne, troszczy się o współpracę i komunikację społeczeństwa, czuwa nad równouprawnieniem płci i rasy, włącza niepełnosprawnych do życia obywatelskiego, niweluje różnice w rozwoju osobowym społeczeństwa, stanowi formę awansu społecznego [18, s. 7].

Jako czynnik rozwoju gospodarczego, kultura: ma istotne znaczenie w osiedlaniu się mieszkańców i lokalizowaniu inwestorów, wpływa na rozwój turystyki, kreuje rynek pracy, rozwija infrastrukturę społeczną, tworzy produkcję kulturową, wpływa na międzynarodową pozycję miast, opowiada się za alokacją kapitału ludzkiego w poszczególnych gałęziach rozwojowych [18, s. 13].

Kultura jest jednym z głównych czynników rozwoju i zmian zachodzących w społeczeństwie. Warunkuje ona rozwój społeczno-gospodarczy i wpływa na niego decydująco.

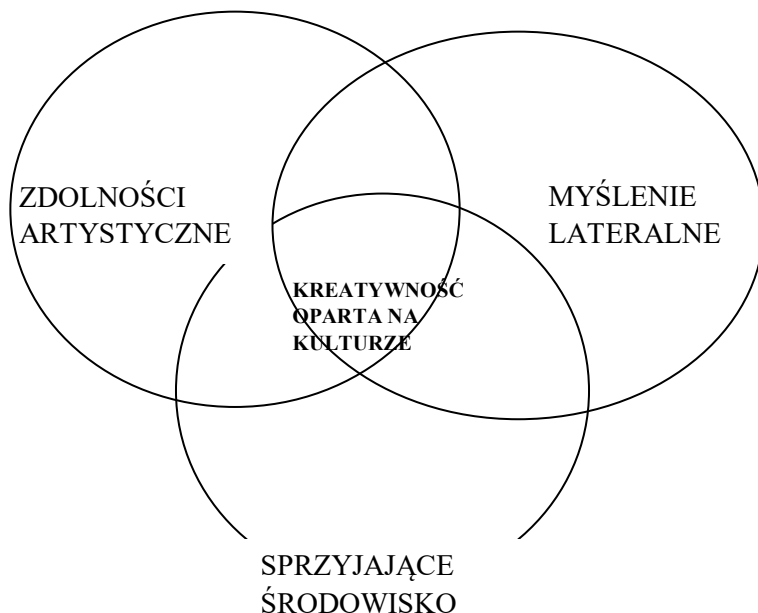
Kultura jest powszechnym nośnikiem zarówno kreatywności, jak i innowacyjności. Można ją wykorzystywać np. w zarządzaniu rozwojem jako instrument do osiągnięcia spójności społecznej, nauczania, dzielenia się wartościami czy osiągania pełnej równowagi pomiędzy tradycją i innowacją. Kultura jest też narzędziem, dzięki któremu możliwe jest prowadzenie swego rodzaju dialogu, zarówno międzykulturowego, jak i międzypokoleniowego. W znacznej mierze przyczynia się do rozwoju lokalnych rynków pracy, a przede wszystkim sprzyja rozwojowi przedsiębiorczości w różnych obszarach gospodarki [19, s. 17]. W obecnych czasach postrzeganie kultury, kreatywności czy sztuki przekazuje wiele informacji o ich tradycyjnym, powszechnym znaczeniu oraz możliwym zastosowaniu, ale dzięki ciągłym zmianom i rozwojowi, wartości te łączą się z powiększaniem ilości nowych miejsc pracy, coraz częściej zauważalna jest wciąż rosnąca wartość przemysłów kreatywnych, która ma ogromny wpływ na tworzenie potencjału gospodarczego krajów, regionów a przede wszystkim miast, czego fundamentem jest dosyć wysoki stopień kapitału ludzkiego, a także otwartość na innowacje, wielokulturowość i wzrastający popyt na usługi oraz dobra kulturowe [20, s. 64].

W krajach zaawansowanych gospodarczo sektor kreatywny uznawany jest za wiodący dla generowania wzrostu gospodarczego, zatrudnienia i handlu. Został on uznany za sektor priorytetowy i strategiczny w Agendzie Europejskiej 2020 [21, s. 111].

Dotychczasowe studia nad sektorem kreatywnym pokazują, że zjawiska zachodzące w ich obrębie mają charakter dualny. Artysta z punktu widzenia kulturowego jest twórcą dzieł sztuki, a więc przedmiotów o szczególnych walorach estetycznych i artystycznych. Z punktu widzenia gospodarczego jest on przedsiębiorcą lub pracownikiem, który wytwarza określone dobra trafiające następnie na rynek i nabywane przez konsumentów. Jest on zatem jednocześnie elementem kultury danego społeczeństwa oraz częścią jego systemu gospodarczego.

Dualizm ekonomiczno-kulturowy to cecha gospodarki kreatywnej polegająca na przejawianiu

w zależności od sytuacji własności ekonomicznych lub kulturowych. Zasadniczo cała gospodarka kreatywna charakteryzuje się takim dualizmem, chociaż najczęściej uwidacznia się on bezpośrednio na poziomie elementarnym [22, s. 17]. Wiąże się to również z kreatywnością opartą na kulturze (rysunek 1).

Rysunek 1. Komponenty kreatywności opartej na kulturze
Źródło: [23, s. 437].

Związki przemysłów kreatywnych z kulturą widoczne są w opracowaniach wielu autorów wskazujących na zagospodarowanie czasu wolnego. Przemysły kreatywne świadczą usługi, które mają na celu zaspokoić wszelakie potrzeby związane z rozwojem ludności, jak również z ich czasem wolnym. Usługi te w jakimś stopniu pełnią funkcję społeczną, ponieważ część z nich kierowana jest do odrębnego odbiorcy, ale jest także finansowana przede wszystkim ze środków publicznych. Niektóre z działań prowadzonych w sektorze kreatywnym można zakwalifikować właśnie jako usługi o charakterze społecznym.

Jednym z wielu powodów takiego postępowania może być np. to, że jednostka ludzka jest szczególnym podmiotem, na który bezpośrednio oddziałuje, a którego celem jest generowanie jej fizycznego, a zwłaszcza intelektualnego potencjału. Może to czynić m.in. przez wiedzę i kwalifikacje bądź też poprawę samopoczucia. Kolejnym z powodów może być wpływ, jaki wywiera na jakość oraz poziom życia społeczeństwa, który spełnia poprzez zaspokajanie potrzeb z zakresu kultury czy też wypoczynku [24, s. 44].

Przesłanki, które mają świadczyć o znaczeniu kultury dla rozwoju sektora kreatywnego, można streścić jako:

- udział w kulturze równa się wszechstronnej edukacji,
- kultura to czynnik sprzyjający spójności społecznej i tworzeniu kapitału społecznego,
- kultura wzmacnia tożsamość,

- kultura sprzyja rozwojowi demokracji,
- kultura sprzyja dialogowi społecznemu,
- kultura bezpośrednio wpływa na gospodarkę,
- działania podejmowane w obszarze kultury dają pozytywne efekty zewnętrzne także w postaci rozwoju sektorów, które można nazwać komplementarnymi. [25, s. 15].

Uznać można, iż przedstawione powyżej przesłanki są w pełni zasadne, a połączenie w jedno kultury oraz sektora kreatywnego jest rozwiązaniem bardzo korzystnym. Może się to przyczynić do rozwoju wspomnianego już sektora kreatywnego, ale też samych miast, metropolii bądź regionu, na obszarze którego obserwujemy zachodzące reakcje [26, s. 14]. Ważne wydaje się ujęcie kultury w sferze społeczeństwa informacyjnego i wykorzystania nowych rozwiązań technologicznych. Kultura uznawana jest bowiem za generator wartości, atrybutów oraz wszelkich czynności pobudzających ewolucję społeczną, do której zaliczamy działania rozwijające kreatywność [27, s.15 – 16].

Podsumowanie

Spoleczne funkcje uczestnictwa w kulturze utożsamiają się z rolą jaką pełnią one w życiu poszczególnych osób, a także społeczeństwa jako całości. Kultura w znaczący sposób oddziałuje na rozwój społeczny poprzez: wpływ na zmniejszanie się patologii, stanowi ważny „element tożsamości narodowej”, wpływa na poprawę więzi lokalnych, przyczynia się do realizacji założeń polityki równouprawnienia, ingeruje w integrację społeczną [28, s. 14-16]. Kształtowanie się kultury, rozszerza się w miarę rozwoju interakcji pomiędzy poszczególnymi wspólnotami. W nowoczesnych społeczeństwach różnicze kulturowe pomiędzy ludźmi są łagodzone przez procesy współpracy.

Sektory kreatywne tworzą przedsiębiorstwa kreujące, produkujące i dystrybuujące dobra i usługi, które używają kreatywności jako podstawowego nakładu. Obejmują produkty materialne i niematerialne i podobnie jak pojęcie kultury są niejednoznacznie definiowane.

Jednoznaczne określenie miejsca kultury w ramach przemysłu kreatywnego jest zadaniem trudnym z względu na różnorodność podejść metodycznych i praktyk stosowanych do wyróżniania przemysłów kreatywnych w różnych krajach.

Znaczenie i użyteczność kultury w rozwoju społeczno-gospodarczym zwiększa się. Kultura jest także źródłem wartości i działań stymulujących rozwój sektora kreatywnego. W przypadku przedsiębiorstw zaliczanych do sektora kreatywnego kontakt z kulturą wpływa na sposób myślenia, kreowania nowych wartości, a także dostosowanie się do warunków otoczenia, co wiąże się z tolerancją różnorodności.

Przejawia się to w integracji różnych grup społecznych, budowaniu tożsamości i poczucia własnych wartości. To zaś kształtuje świadomość pracowników przedsiębiorstw sektora kreatywnego i determinuje ich uczestnictwo również w życiu publicznym. Nadmienić należy, że podobnie jak w innych przedsiębiorstwach całej gospodarki, również w przedsiębiorstwach sektora kreatywnego tworzone są nowe miejsc pracy, co wpływa na rozwój miast, regionów czy sektorów komplementarnych do sektora kreatywnego.

Literatura

1. Noga M., *Kultura a ekonomia*, CeDeWu, Warszawa 2014.
2. *Analiza potrzeb i rozwoju przemysłów kreatywnych*, Raport z badań, Ekorys Polska, Warszawa 2009.
3. *Creative industries in Berlin. Development and Potential*. DCMC, Berlin 2008.
4. Dudek – Mańskowska S., Fuhreman M., Grochowski M., Zegar, *Sektor kreatywny a przestrzenie publiczne w Warszawie*, Studia Regionalne, 11/2012.
5. Szara K., *Kapitał kreatywny w przedsiębiorstwie*, CeDeWu, Warszawa 2019.
6. Stachowiak K., *Gospodarka kreatywna i mechanizmy jej funkcjonowania*, UAM w Poznaniu, Poznań 2017.
7. Grochowski M., Dudek-Mańskowska S., Fuhrmann M., Zegar T., *Sektor kreatywny w województwach pomorskim i kujawsko-pomorskim*, Agencja Rozwoju Pomorza S.A., Gdańsk 2012.
8. KEA European Affairs, *The economy of culture in Europe*. Study prepared for the European Commission, 2006.
9. Sokolowicz M., Kina E.(red.), *Acta UniversitatisLodziansis. Folia Oeconomica nr 290/2013*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
10. <http://www.klasyfikacje.gofin.pl/pkd/4.0.htm> [dostęp 28.02.2015]
11. Caves R.E., *Creative Industries: Contracts between Art and Commerce*, [w:] *The Journal of Economic Perspectives*, vol 17, no.2, Pittsburgh 2003, [źródło:http://www.aypsps.gsu.edu/isp/files/ISP_SUMMER_SCHOOL_2008_SEAMAN_Contracts_between_Art_and_Commerce.pdf] [dostęp.8.12.2015r]
12. *Innowacje i nowe technologie przemysłów kreatywnych. Perspektywy rozwoju rynku audiowizualnego w Malopolsce*, Ułtanowska R. (red.), Fundacja Rozwoju Kina, Kraków 2013.
13. Szara K., *Kapitał kreatywny w przedsiębiorstwie*, CeDeWu, Warszawa 2019.

14. Jawor A., *Kultura w mieście idealnym. Kultura - Zamość - uczestnictwo w kulturze*, Korporacja Polonia, Warszawa 2009.
15. Kłoskowska A., *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 1981.
16. Goodman N., Marx G.T., *Society Today*. New York: RandomHaus, 1982, p.85 cyt.za: Goodman N., *Wstęp do socjologii*
- Tł. J. Polak, J. Ruszkowski, U. Zielińska. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 1997.
17. Szczepeński J. (1963), *Elementarne pojęcia socjologii*. PWN Warszawa.
18. *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013*, Ministerstwo Kultury.
19. Grochowski M., *Sektor kreatywny w Warszawie – potencjał i warunki rozwoju*, Creative Metropolises, Warszawa 2010.
20. Knop, L., M. Macekło, I. Mendel, *Klasy kreatywne we współczesnych polskich realiach* [w:] *Organizacja i Zarządzanie 2011, nr 4 (16)*.
21. Ilczuk D., *Ekonomika kultury*, PWN, Warszawa 2012.
22. Stachowiak K., *Gospodarka kreatywna i mechanizmy jej funkcjonowania*, UAM w Poznaniu, Poznań 2017.
23. Głowacki J., *Przemysły kreatywne i ich wpływ na gospodarkę* [w:] Hausner J, Karwińska A., Purchla J., *Kultura a rozwój*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2013.
24. Kasprzak R., *Przemysły kreatywne w Polsce. Uwarunkowania i perspektywy*, Kamon Consulting, Warszawa 2013.
25. *Analiza potrzeb i rozwoju przemysłów kreatywnych*, Raport z badań, Ekorys Polska, Warszawa 2009.
26. Hołda J., *Wsparcie przemysłów kreatywnych w Lublinie. Analiza potencjału i kierunku rozwoju*, Lubelskie Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych, Lublin 2012.
27. *Analiza potrzeb i rozwoju przemysłów kreatywnych*, Raport z badań, Ekorys Polska, Warszawa 2009.
28. Borowiecki B., *Perspektywy rozwoju sektora kultury w Polsce*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004.

ПРОБЛЕМА ПОДОЛАННІ ПРОКРАСТИНАЦІЇ ЗАСОБАМИ ПСИХОСИНТЕЗУ

Язовіцька Яніна Олексіївна,
магістрант НПУ імені М.П.Драгоманова
Науковий керівник
канд. психол. наук, доцент Кучеренко С.В.

В науковий обіг термін «прокрастинація» увів в 1977 році П. Рінгенбах в книзі «Прокрастинація в житті людини» [8], де стверджувалось, що це звичка відкладати усвідомлені важливі справи, яка поступово стає невротичним шаблоном поведінки і викликає у прокрастинатора стійкий розлад або почуття провини.

Відповідно до концепції уникнення виконання завдань, люди не виконують заплановане і уникають активності, тому що здійснення дій становить загрозу для їх самосвідомості[6].

Грунтуючись на положенні про зв'язок розвитку особистості з її дитячими переживаннями, прокрастинація розуміється як наслідок дитячих травм і труднощів у стосунках з батьками [2]. В. Міссілдайн в 1963 році використовував термін «синдром хронічної прокрастинації» для опису уповільнення активності суб'єкта [7]. Така індивідуальна повільність пояснюється нереалістичними вимогами батьків, а також недоліками уваги і емоційного контакту з дитиною. В. Міссілдайн вважав, що в дорослому житті при виникненні ситуацій, які перегукується з дитячими переживаннями, індивід повертається до свого минулого досвіду, відтворюючи попередні реакції, зокрема прокрастинацію [7].

Ф. Семенова детально дослідила це припущення і зазначає, що авторитарність батьків, яка пригнічувала будь-яку ініціативність дитини, породжує ситуацію, за якої єдине можливе волевиявлення дитини може виражатися черезприховану відмову від виконання завдань: не відмовляючись безпосередньо, дитина відтерміновує реалізацію на інший час через ті чи інші причини. Така стратегія поведінки дозволяє дитині отримати відчуття власної сили. [4]. Про авторитарність батьків говорить професор Джозеф Феррарі з університету Чикаго. Діти з родин, де батьки мають незаперечний авторитет, невпевнені у собі, довго не можуть визначити власні наміри, постійно відкладають їхню реалізацію, не можуть долати перешкоди та не мають відчуття безпеки у житті[6].

Ще одна психодинамічна інтерпретація явища прокрастинації була представлена доктором Б. Споком [5]. Вчений стверджує, що несвідоме почуття батьківського гніву виявляє себе, коли дитина відчуває труднощі, зазнає невдачі при виконанні будь-яких батьківських

доручень. Дитина несвідомо відповідає на цей гнів, демонструючи уповільнене, відстрочене виконання тих завдань, які доручені різними. В дорослому віці під час виконання діяльності, яка схожа з тією, що викликала труднощі в дитинстві, люди знову несвідомо відтворюють свої конфлікти з батьками. Вони виявляються не здатними завершити ті справи, які несвідомо нагадують їм їх ранні дитячі конфлікти і саме тому відкладають їх на потім.

Психосинтез, на думку його автора Роберто Ассаджіолі, – це динамічна, навіть драматична концепція нашого психічного життя, яке постає як безперервна взаємодія і боротьба безлічі різних, зокрема протидіючих, сил з об'єднуючим центром, який постійно намагається керувати ними, погоджувати їх між собою і використовувати [1]. Тобто цей метод спрямований на гармонізацію особистості через роботу з її субособистостями.

Психосинтез ефективно застосовують у вирішенні внутрішніх конфліктів саме завдяки роботі з субособистостями, що допомагає дорослій людині вирішити дитячий бунт проти батьківського диктаторства у п'ять етапів:

1. Усвідомлення і розпізнавання.
2. Ухвалення (прийняття).
3. Координація і трансформація.
4. Інтеграція.
5. Синтез[3, с.41].

На нашу думку, аналогом до прокрастинатора-перфекціоніста чи прокрастинатора-бунтівника є субособистість Саботажника. Саботажник може також називатися: Уперта Дитина, «навіщо намагатись - все марно», «якщо ти не можеш бути найкращим – покинь цю справу», Придира, Руйнівник, Невдаха [3, с.48]. Регулярне виконання вправи «Зустріч з саботажниками» та успіх у прийнятті раціональних аргументів Критика [3, с.48] (батьківської фігури) може допомогти швидко і ефективно вирішити протестний чи перфекціоністський внутрішній конфлікт, звівши нанівець необхідність відкладати справи.

Пропонуємо до уваги вправу «Зустріч з Саботажниками», яку застосовують в психосинтезі. Подумайте про справу, яку ви хотіли б успішно виконати. Це може бути вступ до навчального закладу, створення сім'ї, організація якогось заходу або прийом гостей. Тепер спробуйте придумати що-небудь таке, що завадить вашій меті, унеможливить її досягнення. Уявіть це в конкретних образах. Намалуйте Саботажника або ту силу, яка штовхає на саботаж, протидіє виконанню задуманого. Тепер побудьте в ролі Саботажника і обмірковано заважайте здійсненню свого проекту. Розкажіть, які переваги ви можете отримати, завдяки цій вправі. Уявіть як спостерігач зустріч з різними Саботажниками і проведіть з ним переговори.

Хоча сьогодні немає достатньо розроблених емпіричних досліджень, які дали б засвідчили ефективність психосинтезу у подоланні прокрастинації, припускаємо, що в роботі з клієнтом трансформація переживань дитячого гніву нівелює захисний механізм уникнення виконання завдань, тобто він втрачить свою актуальність. Натомість з'явиться можливість завершати ті справи, які несвідомо нагадували ранні дитячі травми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ассаджіолі Р., Ферруччі П., Йоуменс Т., Крэмpton М. Психосинтез: теория и практика. – М.: REFL-book, 1994.
2. Ковылин В.С. Теоретические основы изучения феномена прокрастинации / В.С. Ковылин // Личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие, 2013, № 2.
3. Малкина-Пых И.Г. - Техники транзактного анализа и психосинтеза. [Електронний ресурс] Книга онлайн. Глава 3. Unotices. URL: www.unotices.com/book.php?id=79276&page=41, с.41-60 (дата звернення 05.11.2019).
4. Семенова Ф.О. Влияние прокрастинации на развитие исполнительской деятельности в подростковом возрасте // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета, 2012, № 83.
5. Спок Б. «Проблемы родителей». 1999, Издательство: Попурри
6. Ferrari J.R., Johnson J.L., McCown W.G. Procrastination and task avoidance: Theory, research, and treatment. New York: Plenum, 1995.
7. Missildine W. H. «Your Inner Child of the Past». Pocket Books, 1982-04.
8. Wringenbakh P. Procrastination in human life, 1977.

ЧАСТИНА 2

МЛОДЗИ О СОБИЕ В ИНТЕРНЕЦИЕ – КРÓТКИ КОМУНИКАТ З БАДАЊ

Wojtkowiak Monika

*Uniwersytet Jana Kochanowskiego Kielce
jamonique@interia.pl*

Wprowadzenie

Funkcjonowanie w Internecie stało się integralną częścią funkcjonowania młodych pokoleń. Wydaje się, że można zaryzykować tezę, że rzeczywistość wirtualna przestaje być rzeczywistością alternatywną wobec realnej, a staje się po prostu kolejnym środowiskiem funkcjonowania. Środowiskiem, w którym ludzie pracują, kontaktują się, szukają rozrywki i spędzają czas. Truizmem jest stwierdzenie, że jest to środowisko ze wszech miar inne niż realne. Jest przecież cyfrowe, stworzone za pomocą siatki elektronicznych połączeń, ale także powiązań między ludźmi. Ma ono swój specyficzny wymiar, technologia staje się swoistym przedłużeniem funkcjonowania człowieka. Zbliżamy się w tych rozważaniach do teorii Marshalla McLuhana, który tworząc pojęcie globalnej wioski idzie dalej i stwierdza: „Zmiany społeczne wywołane pojawieniem się nowych technologii polegają na podważeniu starych pojęć i koncepcji oraz wprowadzeniu nowych metafor opisujących człowieka i rzeczywistość.” [3, s.74.]

To ludzka działalność tworzy je i zmienia jego charakter, to potrzeby użytkowników definiują jego ostateczny kształt. W tym miejscu warto przytoczyć stanowisko Dider Lombarda, który działalność człowieka określa jako bycie swoistym „spłotem sieci” [2 s. 14], aktywnym elementem tejże, który definiuje jej charakter i naturę. W takiej optyce rzeczywistość wirtualna traci swoje granice. Zaczyna być dostrzegalne zjawisko płynności, w której zaciera się rozgraniczenie między światem realnym i zdefiniowaną rzeczywistością cyfrową. Owa płynność jest niejako następstwem funkcjonowania społeczeństwa informacyjnego. Już Manuell Castells mówił o informacji jako budulcu i bogactwie społeczeństw współczesnych a także o następstwach tego faktu dla rzeczywistości i stylu życia. Późniejsze analizy, a także badania funkcjonowania w świecie wirtualnym (lub:cyfrowym) zdają się potwierdzać przyjętą perspektywę współczesnej rzeczywistości jako zdefiniowanej informacją, szybkością i przymusem definiowania i przekazywania treści.

Młodzież a Internet

Problematyka funkcjonowania w Internecie staje się obecnie tematem rozlicznych analiz i rozważań, również tych o charakterze pedagogicznym. Dość często spotkać można się z ujęciem problemu w perspektywie zagrożeń z którymi młodzi mogą spotkać się w cyberzeczywistości. Przytoczyć tu można rozliczne badania. Między innymi: „Nastolatki 3.0.”, stanowiące jak piszą Autorzy poszerzoną kontynuację projektu badawczego „Nastolatki wobec Internetu” z 2014 roku, badania CBOS „Młodzież a Internet”, „Pozytywny Internet i jego młodzi twórcy”(badania Jacka Pyżalskiego), a także badania prowadzone na świecie (jak chociażby Teens, Social Media & Technology” z 2018 roku). Jak wspomniano badacze często koncentrują się na zagrożeniach płynących z funkcjonowania młodych w e-sieci. Wymieniając wśród nich między innymi: cyberprzemoc, pedofilię, mowę nienawiści, sexting i stalking. Coraz więcej mówi się także o uzależnieniu od Internetu jako zjawisku niemal powszechnym, dotykającym coraz młodszych użytkowników. To ostatnie działanie wydaje się uzasadnione biorąc pod uwagę stale obniżający się próg wiekowy użytkowników oraz galopujący rozwój technologiczny, sprzyjający zjawisku „bycia stale online” nawet wśród bardzo małych dzieci. Nie sposób w tym miejscu nie wspomnieć o fackie, że jeszcze dekadę temu dostępność e-sieci była znacznie mniejsza, tak jak mniejszy był arsenał urządzeń umożliwiających surfowanie weń. O ile jeszcze dziesięć, piętnaście lat temu użytkownik najczęściej korzystał z komputera stacjonarnego i tzw. „stałego łącza”, wszechobecne dziś smartfony i wszechobecność sieć wifii spowodowały, że może przebywać w e-sieci niemal stale, znajdując się w jakimkolwiek miejscu. Obserwując codzienne życie nastolatków można odnieść wrażenie, że tak rzeczywistość się dzieje. Są stale zawieszani w wirtualnej rzeczywistości, prowadząc życie w świecie realnym, uczestnicząc w zajęciach szkolonych, spędzając czas w domu a nawet ze znajomymi przebywają stale w świecie wirtualnej rzeczywistości, śledząc wiadomości w socialmediach,

komunikując się poprzez różnego rodzaju aplikacje, będąc stale „na bieżąco”.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie fragmentu z badań przeprowadzonych wśród młodzieży dotyczących postrzegania przez nich Internetu jako środowiska funkcjonowania w latach 2018 - 2019. Badania prowadzone były metodą sondażu diagnostycznego za pomocą autorskiej ankiety, a także uzupełnione za pomocą wywiadów standardyzowanych. W badaniu wzięły udział osoby w wieku 16-22 lat. Ponieważ opracowanie ma swoje ramy objętościowe zdecydowano się na prezentację dwóch zagadnień: to jest deklarowanej celowości przebywania w Internecie, poczucia uzależnienia od Internetu. Prezentowany materiał stanowi jedynie niewielki wycinek szerszego opracowania, ma jednak na celu zasygnalizowanie optyki postrzegania zjawiska przez młodych.

Wyniki

Badani deklaruwali, że przebywają on-line różną liczbę godzin dziennie. Warto podkreślić, że wśród 120 badanych osób nie było ani jednej, która przyznałaby, że przebywa w e-sieci mniej niż godzinę na dobę. Największa grupa osób deklaruje, że przebywa w rzeczywistości wirtualnej więcej niż trzy a mniej niż pięć godzin dziennie, kolejne, najczęstsze wskazanie to przedział dwie do trzech godzin i pięć do siedmiu. Czternaście osób wskazało, że korzysta z Internetu więcej niż siedem godzin. W tej grupie pojawiły się również te osoby, które „przebywają online stale” (trzy osoby). Otrzymane wyniki potwierdzają, że młodzi ludzie spędzają w e-sieci ogromną ilość czasu. Biorąc pod uwagę ciążące na nich obowiązki szkolne można zaryzykować tezę, że pozostają online również podczas zajęć w szkole, gdy ich uwaga winna koncentrować się na nauce. W badanej grupie przedział wiekowy nie różnicuje wyników. Jednak jeśli chodzi o formy aktywności w Internecie to osoby w wieku 16, 17, 18 lat częściej łączą uczestnictwo w e-sieci (chłopcy) i przeglądaniem stron www (dziewczeta), powyżej 19 lat zaznacza się aktywność w social media oraz uzasadnienie korzystanie z komunikatorów, poczty e-mail korzystanie z Internetu w celu nauki, przygotowania do zajęć etc.

Jak mówi jedna z respondentek „Bardzo dużo czasu pochłania facebook, to jest pożeracz czasu. Zaglądasz, żeby zobaczyć co u ludzi, a potem spędzasz tam godzinę, dwie albo cztery” (K43, 20). Przeprowadzone wywiady pozwoliły na określenie co według badanych ma kluczowe znaczenie dla ich działalności w e-sieci. Piętnastolatek mówi „Najwięcej gram, w różne gry bo to się zmienia, teraz to jest ale zaraz pewnie będzie coś innego”(M2,15), jego szesnastoletni kolega dodaje „W grach w sieci można połączyć przyjemne z pożytecznym, bo niby nie spotykasz się z innymi w realu ale przecież i tak z nimi gadasz, jesteście ze sobą, i jeszcze lepiej, że macie jakieś wspólne cele, jesteście np. razem w jednej drużynie.”(M8,16) Inny, siedemnastoletni respondent zwraca uwagę na jeszcze jeden aspekt aktywności tego typu. „Młodym (ludziom-przypominamie własne) wydaje się, że mogą grając być super-dobrzy i zarobią na tym pieniądze. Prawda jest taka, że zarabia mało kto, a grają wszyscy, a to chyba jakieś usprawiedliwienie dla rodziców, że tak długo czasu przed komputerem”.(M12, 17) Nijako w opozycji do tej wypowiedzi stoi wypowiedź innego siedemnastoletniego badanego „gry mogą rozwijać, mogą dawać rozrywkę ale też odpoczynek, albo poczucie, że jest się w czymś dobrym”. (M54, 17)

Nieco inne zdanie o grach mają dziewczeta. Szesnastoletnia respondentka mówi „gry to jest coś dla chłopaków, chociaż dziewczyny też czasem grają, ale to jest dość...dziecinne chyba (śmiech)”.(K40,16) Jak wspomniano powyżej dziewczeta na ogół opisując swoją aktywność w e-sieci przyznają, że najwięcej czasu poświęcają na przeglądanie stron www. Jeśli chodzi o preferencje to można powiedzieć że są one bardzo zróżnicowane. „Dużo tego jest”-mówi jedna z badanych – „ja mam swoje stałe strony, portale plotkarskie, jakieś modowe, czasem trafi się blog, albo jakiś kanał na YouTube”.(K 43, 20). „Przeglądam swoje ulubione blogi i kanały, raczej beźmyślnie.”(K 43, 20). Tego rodzaju aktywność deklarują również inne badane, co ciekawe dość samokrytycznie zauważają, że takie spędzanie czasu jest czynnością raczej pozbawioną celowości i mało rozwijającą, najczęściej określają ją jako podejmowaną dla zabicia czasu. „Wstyd się przyznać, ale godzinami mogę czytać o głupotach, kto ma jaką nową fryzurę, albo kto się z kim rozszedł”.(K31,18) „Strasznie dużo czasu pochłaniają plotki, newsy, doniesienia. Wiem, że to nie jest za mądre ale to taka czynność, którą się podejmuje bez udziału myślenia”(K18,20). Dwudziestoletnia respondentka pisze wprost „Czytając te wszystkie plotkarskie portale czy nawet poważniejsze strony ma się wrażenie, że

to nic ważnego, fakenewsy¹, plotki ale...robi się to i tak. Mi to już chyba weszło w nawyk. Ktoś zaczyna dzień od papierosa, a ja od kawy i Internetu.”(K18,20). Ta ostatnia odpowiedź wydaje się być znamiennej i zwracać uwagę na niezwykle istotny fakt wpisania korzystania z e-sieci w porządek codziennego życia. Jak powiedziała respondentka, ta, nawykowa, (a może przymusowa) czynność staje się częścią każdego poranka. Badana zachowała przy tym przekonanie, że przeglądane wiadomości nie wnoszą wiele, ba, czasem również są kłamstwami stworzonymi na potrzeby rozgłosu czy popularności danego portalu. Jednak mimo to, korzysta z takich źródeł informacji jako formy „zabicia czasu”.

Wśród osób deklarujących poświęcanie największej ilości czasu aktywności w socialmedia najwięcej jest reprezentantów grup wiekowych 19 - 22 lat, choć nadmienić należy, że tego rodzaju wskazania pojawiały się także wśród 17 i 18 latków. Social media traktować można jako specyficzna kategorię aktywności w Internecie. „Polska zajmuje w rankingu użytkowników, którzy codziennie korzystają z social media w stosunku do całkowitej sumy internautów z danego kraju, trzecie miejsce na świecie. Aż 70 procent Polaków jest aktywnych codziennie na platformie”[5]. Oznacza to, że „15 milionów Polaków (39%) korzysta aktywnie z mediów społecznościowych”[4] Wspomnieć należy, że aktywność w social media jest aktywnością szczególną. Biorąc pod uwagę przeprowadzone wcześniej badania można wyodrębnić kilka ról, które pełnią socialmedia. Są one nie tylko platformą podtrzymywania kontaktów z życia realnego, ale także miejscem stwarzającym możliwość poznawania nowych ludzi, rozwijania własnego profilu poprzez zdobywanie znajomości, które w swojej naturze dość powierzchowne, są jednak źródłem budowania swoistego internetowego PR. Social media stanowią ogromną siłę w zakresie promocji i marketingu produktów, wiążą się bowiem z poczuciem udziału, współpracy i współtworzenia, mogą być dzięki temu źródłem dochodu. Jednak z socialmedia definiują także charakterystyczne zagrożenia. Badani najczęściej wspominają o odczuwalnym przymusie stałego kontrolowania listy wiadomości i aktywności na komunikatorach. „To nie jest kontrolowanie „fejsa” (facebook-przypomnienie własne) to jest ciągle bycie na „fejsie”, nie ma Cię tam, nie ma Cię w ogóle i to nie jest jakieś szczególnie szokujące czy dziwne”-mówi dwudziestojednoletnia badana.(K12,21) Respondenci wspominają również o dyktacie kontroli statutu znajomych. „To jest tak, jak być spotykał się z kimś znajomym, ot musisz sprawdzić co tam u znajomych. Kto cos napisał, albo wrzucił zdjęcie”-mówi dwudziestoletnia badana. (M29,20) „Trochę też wypada zostawić lajka czy komentarz, jeśli masz kogoś aktywnego u siebie”-dodaje jego koleżanka. (K12,21)

Uzależnienie od Internetu jest zjawiskiem szeroko charakteryzowanym w literaturze. W opisie symptomów tegoż uzależnienia wymienia się: tolerancję (tj. coraz mniejszy poziom osiąganey satysfakcji wynikającej z korzystania z Internetu przez taką samą ilość czasu), zespół abstynencyjny. Mateusz Barłóg wspomina o formach redukcji stosowanych przy tak opisanym wystąpieniu zespołu abstynencyjnego: „Wceluredukcjiobjawówzespołuabstynencyjnego jednostka zaczyna ponownie korzystać z sieci. Pojawiają się takie symptomy jak korzystanie z sieci internetowej w czasie dłuższym od planowanego, pojawienie się potrzeby przerwania lub ograniczenia korzystania z Internetu, próby te są jednak nieudane. Charakterystyczne jest takżepoświęcanie dużej ilości czasu na czynności związane z Internetem (porządkowanie materiałów internetowych, czytanie książek o Internecie). Ma miejsce także zmniejszenie lub zrezygnowanie z aktywności zawodowej, społecznej lub rekreacyjnej na rzecz korzystania z Internetu. Symptomatyczne jest dalsze korzystanie z Internetu, pomimo świadomości powstających problemów fizycznych, społecznych i psychologicznych. O uzależnieniu możemy mówić, gdy pojawią się minimum trzy objawy z powyższej listy.”[1,s.198]

Jak wskazano powyżej respondenci w prezentowanym badaniu deklarowali dość długi czas codziennego przebywania w e-sieci. Dlatego zdecydowano się zapytać ich o to czy uważają, że są zagrożeni uzależnieniem od Internetu lub już, w swojej opinii są uzależnieni. Otrzymane odpowiedzi są zaskakujące. Około jedna trzecia badanych (35%) uważa się za osoby uzależnione. Wśród pozostałych odpowiedzi pojawiają się również wskazania „nie wiem” i „trudno powiedzieć”. Wiele do myślenia dają również uzasadnienia odpowiedzi, które podawali niektórzy respondenci. Dwudziestolatek pisze: „Pewnie jestem uzależniony, bo nie dałbym rady bez Internetu, ale ...takie czasy. Nikt by nie dał.”(M29,20) Inna badana przyznaje „Myślę, że to nie jest uzależnienie takie

1 Określenie fake news odnosi się do fałszywych danych, podawanych w celu wprowadzenia w błąd.

jak od alkoholu czy papierosów, przecież i tak musisz być w necie. Palić czy pić nie musisz, a tym sobie krzywdy nie robisz.”(K12,21) Dwudziestolatka zwraca uwagę na istotne kwestie „Myślę, że wielu jest uzależnionych ale się do tego nie przyzna. Bo uzależnienie równa się coś złego. A przecież jak nie kontrolujesz czasu, który spędzasz w necie to już o czymś świadczy, albo jak siedzisz i beznamiętnie przewijasz strony... ale raczej tego uzależnieniem nie nazwiesz. Bo wstyd.”(K43,20). W powyższej wypowiedzi zwraca uwagę przede wszystkim samo dookreślenie uzależnienia i co istotne fakt, że zidentyfikowane jest z czymś złym, staje się wstydlive. Natomiast sam fakt braku realnej oceny własnych działań jest dla respondentki wskaźnikiem uzależnienia. Dwudziestoletnia badana mówi „ja jestem „lekkceważona od Internetu. Czuje to wtedy, gdy na przykład widzę że gdyby nie to, że się zasiadiałam przed komputerem, albo nawet na telefonie przeglądam strony to...czas mi się gdzieś gubi (śmiech). I w zasadzie nie wiem na czym dokładnie go spędziłam.”(K12,21) Badany piętnastolatek zauważa również, że przebywanie w cybersieci jest dla młodych tożsame z przebywaniem w swoim towarzystwie. „Rodzice mówią, żebyśmy wyszli na powietrze, żebyśmy się z kimś spotkali. My się spotykamy przecież ze znajomymi, tyle że w sieci”.(M8,15)

W przeprowadzonych wywiadach zaznacza się fakt, że wiele osób dostrzega ryzyko uzależnienia, otwarcie przyznaje się do niego, ale jednocześnie nie przypisuje mu rangi czegoś niebezpiecznego. Owo „lekkceważenie” konsekwencji uzależnienia motywowane bywa różnie, badani mówią „to nie jest tak jak z alkoholem”, „nie wiem jak trzeba by być uzależnionym od Internetu, żeby to kogoś krzywdziło”, „wszyscy są uzależnieni, ale mało kto się przyznaje”. Zdarza się, że respondenci starają się uzasadnić konieczność dużej aktywności w cybersieci. Cytowana wieźniel nastolatka mówi „teraz się nie da bez Internetu, musisz być w nim ciągle, inaczej cię nie ma ani dla znajomych ani nie przygotujesz nic do szkoły ani nic nie wiesz co się dzieje. Chcesz czy nie chcesz musisz być w Internecie”.(K40,16)

Zakończenie

Jak wskazano powyżej, młodzi ludzie nie odżegnują się od dużej aktywności w cybersieci, dostrzegają jednocześnie zjawisko uzależnienia od niej. Warto zasygnalizować jeszcze jeden dość znamienity fakt. Odnosząc się do zagrożeń innych niż uzależnienie, związanych z cybersiecią, młodzi ludzie zgłaszają, że znają je, ale na ogół nie spotykali się z tego rodzaju nadużyciami. Bardzo pozytywnym faktem jest to, że respondenci podkreślają, że znają akcje profilaktyczne dotyczące zagrożenia w sieci, potrafią przytoczyć hasła kampanii społecznych odnoszących się do omawianego problemu a także podzielić się refleksjami na temat sposobów prowadzenia profilaktyki w szkole. Aż 80% badanych przyznaje, że było odbiorcą zajęć profilaktycznych w szkole i na ogół ocena ich prowadzenia jest pozytywna. Wśród osób prowadzących zajęcia wymieniani są pracownicy Poradni Uzależnień, pedagodzy, psychologodzy, ale pojawiają się również wypowiedzi dotyczące omawianej tematyki w kontekście codziennej pracy wychowawczej w szkole. Siedemnastolatka opisuje ją w następujący sposób „W gimnazjum dziewczyny wzięły się na jedną z naszej klasy. A miałam świetną panią wychowawczynię, jak doszło do jakichś głupot w Internecie , a właściwie przeniosły się z życia do netu to porozmawiała z nami jak z ludźmi. Nie wiem jak to zrobiła, ale wszystko się uspokoiło. Nie było żadnego straszenia i tym podobnych.” (K10,17) „U mnie w szkole jest nauczyciel, który z nami rozmawia. Nie ma problemu, jak chce nam opowiedzieć o jakichś tam zagrożeniach, ale przy tym nie straszy-może dlatego ludzie go słuchają?””(M12,17) Być może ta ostatnia wypowiedź wskazuje najlepszą formę profilaktyki i poradnictwa. Młodzi chętnie wchodzą w dialog z nauczycielami, którzy traktują ich jako partnerów do rozmowy, odchodząc od podawczej formy informacji w kierunku dyskusji. Niezastąpiona zatem wydaje się prawidłowa relacja nauczyciel-uczeń, pełna otwartości, zaufania i wzajemnego szacunku, która znajduje swoje miejsce w profilaktyce i sprawdza się także w dobie swoistego wchodzenia życia cyfrowego w realne. Trudno powiedzieć, jak opisywaną problematykę postrzegają będą przedstawiciele kolejnych pokoleń, warto jednak zasygnalizować, że już młodzi-przedstawieni w niniejszym opracowaniu to dzieci pokolenia Internetu, które na ów patrzy nieco inaczej niż jego rodzice.

1. M. Barłóg, Uzależnienie od Internetu i jego osobowościowe determinanty, *Hygeia Public Health* 2015, 50(1): 197-202

2. D.Lombard, *Globalna wioska cyfrowa. Drugie życie sieci*, Warszawa 2009

3. K.Loska, *Dzieciństwo McLuhana – między nowoczesnością a ponowoczesnością*, Kraków 2001

4. *Polski Internet 2017 – dane, statystyki i prognozy*. Dokument dostępny pod adresem: <http://bryks.it/polski-internet-2017-dane-statystyki-i-prognozy/> (dostęp: 30.11.2019)

5. <https://socialpress.pl/2017/02/ilu-uzytownikow-na-swiecie-korzysta-z-mediow-spolecznosciowych/>(dostęp: 10.11.2019).

ЗАПРОШЕННЯ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ КУЛЬТУРИ

Гребенюк Валентина Григорівна

аспірант

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтва
Grebenuk.7@ukr.net

У сучасних умовах розвитку суспільства існує багато детермінантів, які визначають розповсюдження, функціонування та обіг різних документних ресурсів держави. Провідну роль у цьому процесі відіграє інформативна політика країни, яка окреслена у різноманітних нормативно-правових актах, зокрема, у законах та підзаконних актах, які регулюють відносини в документно-комунікаційних системах, а також спрямована на забезпечення ефективного обігу інформацію у соціумі.

З 1991 року в Україні було прийнято ряд законів, які регулюють документально-інформаційну сферу серед них: закони України “Про інформацію” (2003 р.) [1], “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” (1992 р.), “Про науковотехнічну інформацію” (1993 р.) [4], “Про державну таємницю” (1994 р.), “Про захист інформації в автоматизованих системах” (1994 р.), “Про національний архівний фонд і архівні установи” (1994 р.), “Про бібліотеки і бібліотечну справу” (1995 р.) [2], “Про видавничу справу” (1997 р.), “Про завдання Національної програми інформатизації до 2000 р.” (1998 р.), “Про обов’язковий примірник документів” (1999 р.) , “Про електронні документи та електронний документообіг” (2003 р.) [3], “Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки” (2007 р.), “Про культуру” (2010 р.), “Про захист персональних даних” (2010 р.), “Про електронні державні послуги” (2010 р.), “Про доступ до публічної інформації” (2011 р.), “Про основи регулювання Інтернету” (2011 р.) тощо.

Не зважаючи на значну національну нормативну базу, інформаційна сфера знаходиться під впливом зовнішніх факторів серед яких економічні та соціально-політичні зміни та глобалізаційні процеси в сфері технологій.

Визначення «інформаційних ресурсів», що використовують в науковій літературі, синоніми поняття «документні ресурси». Наприклад: «Інформаційні ресурси – це «систематизоване зібрання науково-технічної літератури і документації, зафіксовані на паперових чи інших носіях»[5].

Одним з чинників формування культури є інформація. Існують різні підходи до її використання та її обміну і розповсюдження. Вільний доступ до інформації це показник характеристики культури. Організації, заклади, спільноти використовують сучасні інструментальні інформаційні технології, графіку та її різновиди, телекомунікаційні методи доступу, структурні й об’єднано-орієнтовні технології, мультимедіа.

Одним із поширених документів інформації, що не втратив свого призначення і сьогодні є запрошення. Це коротке повідомлення про якусь подію і запрошення взяти в ній участь.

С.В. Шевчук у своїй праці «Українське ділове мовлення» наводить декілька інтерпретацій поняття «запрошення»:

« 1) Листівка, якою адресат запрошується взяти участь у відзначенні якоїсь події, у проведенні певних заходів тощо. Може бути художньо оздобленою торговельною маркою чи рекламованою особою установи або мати суворо протокольний вигляд.

2) Допоміжний засіб утвердження престижу закладу (фірми) або прихильності до неї.

3) Офіційна листівка, що є вхідною перепусткою на збори, концерт, виставку і т.ін.» [12, с. 154]

Запрошення – це важлива частина ділового етикету. У вітчизняній науковій думці та документознавстві виокремлюють багато типів запрошень, що охоплюють різні сфери спілкування від бізнес сфери до неформальної приватної (ювілей, весілля тощо). Основними частинами запрошення є: мета події (адресат, місце, час), стиль написання та його формат. Наприклад, ділові запрошення (конференція, презентацію, симпозіум, засідання тощо) мають

чітко визначені фірмові бланки; запрошення на культурно-мистецькі заходи характеризуються нехвичайним дизайном. Стиль ґрунтується характері відповідного заходу; рівнем стосунків з адресатом. Різні типи запрошень представлені колекції запрошень Відділу образотворчих мистецтв Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Щороку, лише в Києві, проходить чимало різноманітних виставок, більшість з яких не висвітлюється а ні фахових часописах, а ні в пресі, телебаченні не залишають по собі інформації. Використовуючи запрошення можливо знайти важливу для дослідника історію про місце і дату проведення та організаторів виставки, її точну назву, тематику, прізвище її учасників та навіть назви експонованих творів. Тому актуальність дослідження: обумовлена, по-перше, запрошення до сих пір не було предметом спеціальних досліджень. По-друге, актуальність даного дослідження пов'язана з розвитком в сучасному українському суспільстві інтересу до дослідження особливостей ділової комунікації в мистецькому житті.

Література:

1. Законодавство України про інформацію: зб. законів. – К.: Парламентське вид-во, 2003. 228 с.
2. Про бібліотеки і бібліотечну справу: закон України // Бібліотечний вісник, 1995. № 2. С. 1–5.
3. Про електронні документи та електронний документообіг: закон України // ВВР – 2003. – № 36. – С. 275. 5. Про інформацію: закон України // Голос України. – 1992. – 13 листопада.
4. Про науково-технічну інформацію: закон України, 25 черв. 1993 р. із змінами, внесеними згідно із Законами № 762-IV (762-15) від 15.05.2003 // ВВР – 2003. – № 30. – ст. 247; № 1294-IV (1294-15) від 20.11.2003 // ВВР – 2004. – № 13. – ст. 181 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=4&user=1276855598537561>
5. Про музеї та музейну справу: закон України // ВВР – 1995. – № 25. – С. 191 (Із змінами, внесеними згідно з законами України “Про внесення змін до закону України “Про музеї та музейну справу” // ВВР – 1999. – № 28. – ст. 231 та Законами України // ВВР – 2001. – № 2-3. – ст. 10; – 2002. – № 12–13. – ст. 92; – 2003. – № 10–11. – ст. 86; – 2003. – № 24. – ст.159.).
6. Про науково-технічну інформацію: закон України, 25 черв. 1993 р. із змінами, внесеними згідно із Законами № 762-IV (762-15) від 15.05.2003 // ВВР – 2003. – № 30. – ст. 247; № 1294-IV (1294-15) від 20.11.2003 // ВВР – 2004. – № 13. – ст. 181 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=4&user=1276855598537561>
7. Про національну програму інформатизації: закон України від 4 лютого 1998 року N 74/98-ВР // Відомости Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – С. 181.
8. Про обов'язковий примірник документів: закон України // ВВР – 1999. – № 22–23. – ст.199 (Із змінами, внесеними згідно із Законом України // ВВР – 2002. – № 17. – ст.121).
9. Про страховий фонд документів України // УР – 2001. – № 22.
10. ГОСТ 7.82-2001. Библиографическая запись. Библиографическое описание электронных ресурсов. Общие требования и правила составления: Межгосударственный стандарт. – Минск: Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 2001. – 23 с.
11. ГОСТ 7.83-2001. Электронные издания. Основные виды и выходные сведения: Межгосударственный стандарт. – Минск: Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 2002. – 13 с.
12. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення/ Підручник. — 5-ге вид., доп. і перероб. Київ: Арії, 2010. 576 с.

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

Дичковський Степан Іванович
кандидат педагогічних наук, доцент
директор інституту практичної культурології та арт менеджменту
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
227@ukr.net

Основні зміни, які відбуваються в соціальній, економічній, культурній та політичній сферах, є зростання мережевого суспільства. Кола довіри, сформовані між людьми зі зв'язаними між собою пристроями, називають mesh networks, що українською звучить як чарункові мережі. Таке коло чи мережева структура іншої топології можуть стати інтеграційним інструментом для прозорості та культури відкритого коду. У сфері туризму це веде до низки взаємопов'язаних змін, які матимуть важливі наслідки в майбутньому. Одним з досягнень поширення інформаційних технологій стала зміна в сприйнятті простору і часу. Теле-, відео-, інтернет-комунікації як частина цифрових технологій дозволяють сучасній людині побачити, почути, долучитися до подій, що мають культурно-рекреаційне значення незалежно від того, на якій відстані, в якому часовому поясі ця подія відбувається. Цифрові технології роблять їх доступними як в економічному, так і в статусному сенсі, тим самим

розширюючи рекреаційні та дозвільні можливості сучасних людей і, що важливо, нівелюючи соціальні розриви. Мобільні технології та соціальні мережі займають вагоме місце в багатьох сферах, в тому числі й в туризмі. Сучасні туристи стали мобільнішими, регулярно «серфять» Інтернет зі своїх гаджетів. Багато фірм, які беруть участь у туристській діяльності спілкуються з клієнтами за допомогою використання соціальних мереж та інформаційно-комунікаційних технологій [1, с.212].

Просування або піар туризму відбувається через соціальні медіа: блоги (friendfeed.com, ЖЖ і т.д.), мікро-блоги (twitter.com), соціальні мережі (facebook.com, myspace.com, vk.com, odnoklassniki.ru та т.ін.), аудіо і відео підкасти (dometra.ru, Russian Podcasting і т.д.).

Широким розмаїттям відрізняються туристські Інтернет-ресурси - веб-сайти, портали, блоги, електронні журнали, Інтернет-путівники. Поширеним способом транслявання своїх знань і вражень про поїздки широкою аудиторією є туристські Інтернет-форуми. Віртуальні співтовариства мандрівників - це своєрідні салони, в яких формуються культурні установки туристів. Основним стимулом до публічних висловлювань на Інтернет-форумах є «конструювання позитивної ідентичності», оскільки розповіді туристів більше характеризують самих авторів, ніж місця їх подорожей [2, с128].

Особливо це важливо для молодих людей, для яких цифрові технології ініціюють утворення нових форматів соціальних просторів з новими можливостями соціальної ідентифікації. Важливим наслідком високотехнологічних трансляцій є створення умов залучення до заходів. Цифрові технології дозволяють не тільки побачити спортивні події, змагання, концерти, відвідати віртуальні музеї, але завдяки інтерактивним технологіям в деякому сенсі стати їх співучасниками. Причому рівень якості показу, трансляції настільки високий, що глядач, що спостерігає за подією з телевізора або в інтернеті, як правило, має переваги перед людьми, які сидять в концертному залі або на стадіоні. Як макротренд маркетингу вражень, варто відзначити використання соціальних мереж як відкритого каналу для спілкування споживача з брендом. Brand experience формує специфічний контент цього каналу. Соцмережі стали незамінним майданчиком, де можна показати клієнтам цінності, на які накладається враження.

Завдяки віртуалізації сучасного суспільства туризм стає свого роду глобальним мережевим медіа-проектом, представлених в Інтернеті та ЗМІ. Глобальні системи комунікації активно впливають на свідомість і поведінку людей, формуючи туристські інтереси, потреби, мотивації. Це призводить, з одного боку, до розвитку віртуальних подорожей, а з іншого - до використання можливостей і ресурсів Інтернету та ЗМІ в конструюванні потенційними туристами власних культурних практик просторової мобільності. Багато в чому інновації в туризмі формують цифрову, віртуальну реальність зі специфічними соціальними, культурними, споживчими практиками. Враховуючи скупчення та знос, що зачіпає багато важливих культурних об'єктів, можливість презентації культурних об'єктів у віртуальному світі дає цілий ряд цікавих можливостей. Ці розробки дозволяють споживати віртуальну версію пункту призначення без необхідності подорожувати.

Покоління мілленіалів - новий набір характеристик туриста, які мають нові звички проведення відпочинку та нові моделі споживання. Digital natives - наступне за мілленіалами покоління, постмілленіали. Це діти і підлітки, народжені приблизно після 2002-2003 років. Поняття digital natives (часто перекладають як «цифрове покоління») придумав американський письменник Марк Пренскі. Він вважає, що представники цього покоління володіють особливими здібностями до отримання та обробки інформації. Марк Пренскі в 2001 році у своїй книжці висловив гіпотезу про те, що нове покоління digital native - це люди, які звикли з дитинства отримувати інформацію через цифрові канали. Вони оточені великою кількістю нових джерел інформації, гаджетів, комп'ютері, тому звикли отримувати інформацію відразу з багатьох джерел. Нове покоління не дуже любить довгі тексти, тому що звикло перемикатися від одного джерела інформації до іншого дуже швидко [3]. Можливість поширювати інформацію, ділитися враженнями, впливати на смаки, використовуючи мережеві комунікації сприяє формуванню моди на незвичайні види дозвільних практик. Популярними стають нові види туристичного обслуговування - від селф-туризму до організації «похмурих», «темних», «вампірських» турів, різних хорор-квестів, з «жахливим» змістом. Велика популярність і

комерційна рентабельність подібних дозвілених форм демонструє стійкий соціальний тренд: відхід від дійсності в іншу реальність, що дозволяє пережити сильніший, але короткочасний жах, «страшну ситуацію», з якої гарантовано є вихід [4, с.67-71]. Проте, для більшості людей фізичний контакт залишається найбільш бажаним аспектом культурного досвіду, і тому багато технологій спрямовані на підтримку досвіду подорожей. Це відповідає бажанням сучасного культурного туриста знайти «себе справжнього», використовуючи туристські об'єкти і вибираючи «живе» знайомство з ними. Користувач може переглянути справжній світ, розширений за допомогою додаткової 3D-графіки, що відкриває широкий спектр культурних туристичних додатків, включаючи реконструкцію пам'яників до їх первісного стану та покращення досвіду історичних пам'яток.

Якщо, наші мобільні можливості в даний час формуються путівниками, то в майбутньому наші мобільні можливості будуть сформовані пристроями і контент-провайдері отримують найбільший доступ до нових платформ, що надають туристичну інформацію. Найближчим часом компанія Google, ймовірно, стане одним із найбільших гравців на ринку культурного туризму.

Проте Дж. Уррі вважає, що не слід говорити про заміщення реальних подорожей віртуальними і уявними, оскільки між ними існують тісні взаємозв'язки і складні переплетення. Соціолог міркує про те, що сьогодні подорожують не тільки туристи, але і предмети, культури і образи. Склалася загальна «мобільна культура», яка має різні види мобільності: фізична, уявна, віртуальна, добровільна, вимушена [5, с.147]. В міру того, як «цифра» взяла на себе виконання рутинних завдань, цінність людських взаємин посилюється. Порівняно з минулим люди стали проводити більше часу на концертах і в кіно, в подорожах і все більшої популярності набирають командні заходи. Людство переживає золоте століття індустрії вражень, а цифрові технології скоріше є допоміжним фактором, а не загрозою [6]. Сьогодні кіберпростір пропонує бажаний перепочинок, відхід від щоденної рутини і виснажливої суєти. Незрозуміло тільки, чи задовольняє практично всюдисущий Internet потребу багатьох людей в своєму просторі поза домом і роботи - в тому самому „третьому” місці, де людина, за словами соціолога Рея Олденбурга, може спілкуватися з тими, кого він вважає своїми однодумцями [7]. Ці місця - паби, таверни, кафе, кав'ярні і т. п. - в минулому зустрічалися на кожному розі, а зараз все більше людей вважають за краще жити за містом, тобто надто далеко один від одного для такого роду спілкування. Тому одні прагнуть знайти подібні громади в кіберпросторі, інші використовують вільний час для того, щоб відвідати тематичні парки і відчутти, таким чином, свою єдність з іншими людьми [8, с.115]. Треті ж все ще регулярно ходять в клуби любителів сигар або віскі, або навіть в кафе Barnes & Noble, де вдале поєднання книг і кави створює гідний відхід від реальності; там можна спокійно посидіти, погортати книги, попитувати кави і спілкуватися з іншими відвідувачами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельниченко С.В. Брендинг у туристичному бізнесі: теоретичні аспекти / С.В. Мельниченко, О.Г. Авдан / Туризм в умовах глобалізації: особливості та перспективи розвитку: монографія / під ред. д.е.н., проф. Кизима М.О., к.е.н., проф. Єрмаченка В.С. - Х.: ВД «ІНЖЕК», 2012. - С.211-224., с.212.
2. Фенько А.Б. Туризм как показатель социального статуса // Социологические исследования. 2007. № 2. с. 128.
3. Что такое digital natives? Источник статьи: New research shows “digital natives” are no better at technology than the rest of us By Michael J. Coren July 30, 2017 <https://qz.com/1041828/a-new-study-shows-millennials-are-no-better-at-using-technology-than-their-parents/>
4. Спиридонова Е.П. Паноптический модус власти: история и современность // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. 2017. № 1 (65). С. 67-71.
5. Урри Дж. Туризм и глобальное // Массовая культура: современные западные исследования. М., 2005. с. 147.
6. Золотой век индустрии впечатлений Джейсон Мерсон, управляющий директор топового агентства George P. Johnson (GPI) <https://readlivemagazine.ru/online/apr-2016/it-is-the-golden-age-of-experience>
7. Ray Oldenburg, *The Great Good Place: Cafes, Coffee Shops, Community Centers, Beauty Parlors, General Stores, Bars, Hangouts and How They Can Get You through the Day.* – New York: Marlowe & Company, 1997.
8. Mark Gottdiener, *The Theming of America: Dreams, Visions, and Commercial Spaces.* – Boulder, Colorado: Westview Press, 1997. – P. 115.

WPLYW REKLAMY NA KSZTAŁTOWANIE ZACHOWAŃ KONSUMENTÓW W WIEKU STARSZYM

*Kawa Janusz'
Instytut Socjologii
Uniwersytet Rzeszowski*

Wstęp

W obecnych czasach reklama stała się nieodzownym elementem codziennego życia każdego człowieka. Bez względu na to status materialny, pochodzenie itp. dostępność reklamy zdaje się być nieograniczona. Patrząc na ulice dostrzec można wszechobecne bilbordy, tablice świetlne, plakaty rozwieszane na słupach informacyjnych. Mnóstwo osób przechadza się po ulicach rozdając ulotki czy broszury reklamowe. A to dopiero początek. Włączając telewizję, radio, przeglądając Internet nierzadko człowiek czuje się przytłoczony ogromem treści reklamowych, na które się natyka. Rozliczne firmy i instytucje wręcz „bombardują” społeczeństwo różnego rodzaju sloganami i hasłami reklamowymi. Dziś odpowiednio przeprowadzona kampania reklamowa to być albo nie być dla niejednego przedsiębiorstwa. Nad fenomenem przekazu reklamowego zastanawia się zapewne niejeden. Reklama pojawiła się i niepostrzeżenie zdominowała życie przeciętnego konsumenta [Pomiciński, 2005, s. 8].

W kilku miejscowościach na terenie kraju swoją nową siedzibę otwiera co pewien czas nowa sieć sklepów. Odpowiednia reklama tegoż obiektu sprawia, że w dniu otwarcia przed wejściem ustawia się niemal kilometrowa kolejka. Zaciekawienie fenomenem tego zjawiska spowodowało przesłankę do tego, by przyjrzeć się bliżej mechanizmom reklamowym i zarzutom wobec handlowców o kontrolowane „pranie mózgów” swoim klientom w tym osobom starszym, które są bardziej podatne na wszelkiego rodzaju manipulacje ze strony przebiegłych przedsiębiorców. Nie bez powodu mówi się przecież, że reklama jest dźwignią handlu.

Wielu z nas zarzuca reklamie zafalszowanie, koloryzowanie rzeczywistości oraz manipulację. Nie sposób jednak nie zwrócić uwagi, że pomimo nieprzychylnych ocen i komentarzy, bardzo dobrze funkcjonuje i co najważniejsze, jest skuteczną formą całokształtu polityki sprzedaży. Jak pokazują najnowsze badania przeprowadzone przez Zenith Optimedia globalne wydatki reklamowe netto wzrosły w 2018 roku o ok. 4,9%, w porównaniu z rokiem poprzednim. Natomiast prognozowana łączna wartość globalnych wydatków reklamowych wyniesie na koniec bieżącego roku 545 miliardów dolarów [<http://media2.pl/reklama-pr/115916-ZenithOptimedia-prognozuje-stabilny-wzrost-rynku-reklamowego-w-2015-roku-raport.html> (dostęp: 2015.04.21)].

Prowadzone badania i prognozy rynku reklamowego utwierdzają jedynie w przekonaniu, że reklama niekiedy zaczyna rządzić dzisiejszym światem. W obliczu takiego stanu rzeczy nie powinno się być obojętnym wobec tak pręźnie rozwijającego się zjawiska.

Reklama sama w sobie nie jest niebezpieczna, niestety często dochodzi w niej do zachowań nieetycznych, co doskonale uwidacznia się na przykładzie reklamy wprowadzającej w błąd konsumenta. Często w reklamie tego typu przedstawiane są nieprawdziwe informacje dotyczące np. ilości składników, sposobu wykonania, przydatności czy chociażby możliwości zastosowania naprawy oraz konserwacji reklamowanych produktów [Kall, 2002, s. 12].

Cel badań, materiały źródłowe i metodyka badań

Głównym celem artykułu jest analiza wpływu reklamy na zachowania konsumentów.

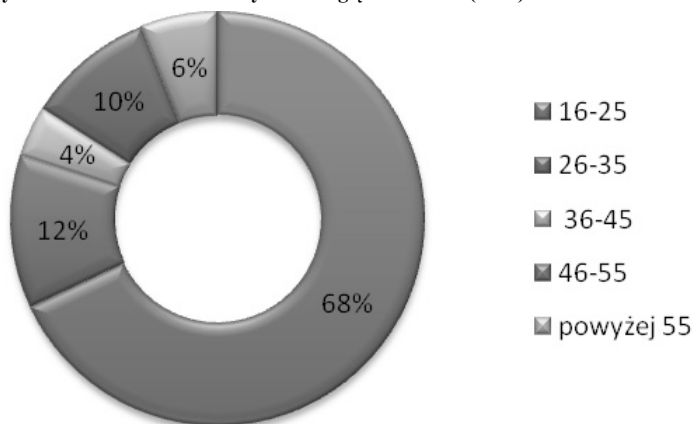
W wyniku przeprowadzonego badania na podstawie wyników pomiaru próby sformułowano wnioski opisujące całą zbiorowość. Celem doboru próby był, na podstawie wyników jej pomiaru, opis badanej populacji [Kaczmarczyk, 2002, s. 570].

W badaniu wzięło udział 50 osób z terenu gminy Głogów Małopolski, województwo podkarpackie, z których 64% stanowiły kobiety, a 36% - mężczyźni. Wśród ankietowanych było także 20 osób zamieszkujących miasto Głogów Małopolski oraz 30 osób mieszkających na terenach

1 Dane kontaktowe: januszkawa7@msn.com

wiejskich należących do gminy. Specyfikację wiekową respondentów przedstawia wykres 1.

Wykres 1. Podział ankietowanych ze względu na wiek (w %)

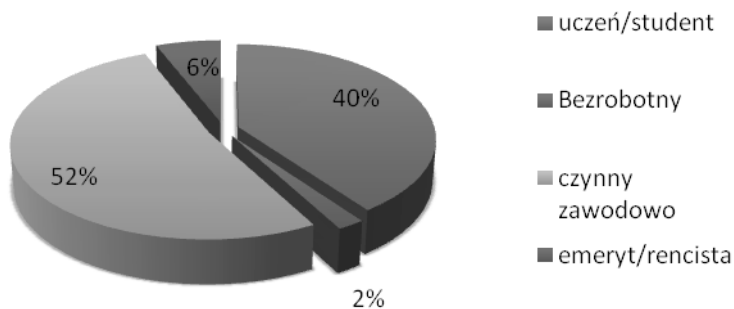
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Co się tyczy wykształcenia ankietowanych osób, to prezentuje się ono w sposób następujący:

- 4% badanych legitymuje się wykształcenie na poziomie podstawowym;
- 12% osób posiada wykształcenie zasadnicze;
- 40% ankietowanych ma wykształcenie średnie;
- 44% badanych posiada wykształcenie wyższe.

Istotny z punktu widzenia przeprowadzonych badań jest również status zawodowy ankietowanej ludności, którego specyfikę prezentuje wykres 2.

Wykres 2. Status zawodowy badanej populacji (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Na podstawie zebranych wśród ankietowanych osób danych przeprowadzono dokładną analizę statystyczną. Kolejno sprecyzowano metody badawcze, czyli „typowe i powtarzalne sposoby zbierania, opracowywania, analizy i interpretacji danych empirycznych, służące do uzyskiwania maksymalnie (lub optymalnie) uzasadnionych odpowiedzi na stawiane w nich pytania” [Nowak, 2007, s. 22], których użyto przy opracowaniu niniejszej pracy.

Jako metody gromadzenia materiału, zastosowano metodę dokumentacyjną oraz metodą kwestionariuszową, gdyż w rozważaniu założonego problemu posilkowano się badaniami

ankietowymi, które osobiście przygotowano i przeprowadzono.

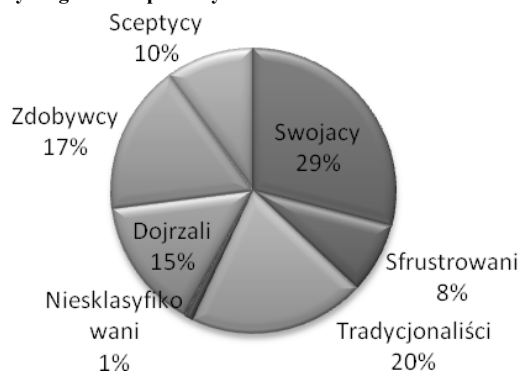
W przypadku metod przetwarzania zebranych materiałów, posłużono się metodą dedukcji i indukcji. Odpowiedzi uzyskane z przeprowadzonej analizy przedstawiono w formie graficznej oraz tabelarycznej.

Rodzaje reklamy

Podając temat dotyczący rodzajów reklamy można natrafić na różne sposoby definiowania ich podziału. Najpopularniejszym sposobem szeregowaniu reklam jest ich podział ze względu na media, w których dana reklama występuje (S. Kotylak, *Oddziaływanie marki na kreowanie marki i wizerunku regionu*, ZN nr 596 Ekonomiczne Problemy Usług nr 56, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2010 (online), s. 137, dostępny w Internecie: http://www.wzieu.pl/zn/596/ZN_596.pdf (dostęp: 2015.04.21)).

Patrząc na konsumentów nie można szeregować wszystkich w sposób jednoznaczny. Prawdą jest, że każdy człowiek jest postacią indywidualną, o przymiotach której decyduje wiele składowych. Można jednak podzielić nabywców na pewne węższe grupy, co pozwoli na bardziej zindywidualizowane podejście do klienta. Badacze z agencji badawczej TNS Pentor [http://pentor-arch.tnsglobal.pl/pp_o_psychografii.xml (dostęp: 2015.04.21)], przeprowadzili próbę usystematyzowania konsumentów. Podzielili oni nabywców na 6 podstawowych grup, wśród których znaleźli się: dojrzały, zdobywcy, sfrustrowani, swojacy, sceptycy i tradycjoniści. Badania te są o tyle znaczące, że odnoszą się bezpośrednio do charakterystyki konsumentów z terytorium Polski.

Wykres 3. Psychograficzne portrety konsumentów

Źródło: http://pentor-arch.tnsglobal.pl/pp_o_psychografii.xml [dostęp: 2015.04.21]

- 1) Dojrzały, stanowią 15% ankietowanych.
- 2) Zdobywcy - 17% badanych.
- 3) Sceptycy - 10% polskiego społeczeństwa.
- 4) Swojacy - 29% ogółu.
- 5) Sfrustrowani - 8% polskiego społeczeństwa.
- 6) Tradycjoniści, liczący 20% badanej zbiorowości.

Czynniki kształtujące zachowania nabywcze

Człowiek jest istotą rozumną i nawet jeśli ma skłonności do podejmowania nieprzemyślanych działań, nie można zupełnie ignorować jego potencjału myślowego.

1. Czynniki osobiste, wśród których wyróżnić można: wiek i etap życia, zawód, sytuację ekonomiczną, styl życia, osobowość i samookreślenie jednostki
2. Czynniki społeczne, wśród których wyróżnia się: grupy odniesienia, rodzina, rola i status
3. Czynniki kulturowe: kultura, subkultura, klasa społeczna

4. Czynniki psychologiczne: motywacja, percepcja, proces uczenia się, przekonania i postawy

Wpływ reklamy na decyzje konsumenta

Skupiając się na zagadnieniu technik perswazyjnych w kontekście reklamy powinno rozpocząć się od odpowiedzi na pytanie co to są techniki perswazyjne? W wielu pozycjach literatury można doszukiwać się prób zdefiniowania tego pojęcia. M. Gajlewicz próbuje definiować techniki perswazyjne jako „określony sposób postępowania nadawcy w procesie komunikowania, w którym są akcentowane lub modyfikowane pewne elementy procesu komunikowania, przede wszystkim zaś treść i forma w celu zwiększenia skuteczności oddziaływania” [Gajlewicz, 2009, s. 35].

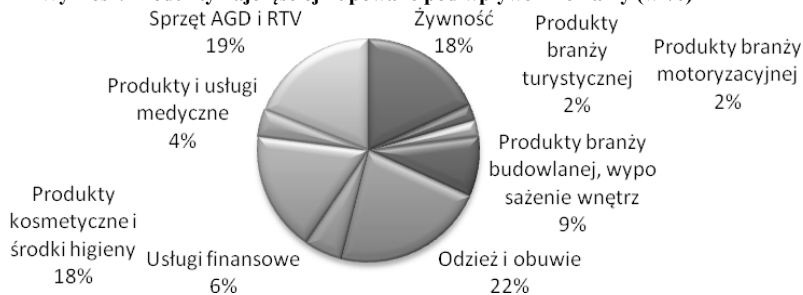
Najsukuteczniejszym sposobem manipulacji jest odniesienie do sfery emocjonalnej i uczuciowej konsumenta. Udowodnionym jest, że jedynie komunikat, który zawiera w sobie ładunek emocjonalny, ma szansę przedostać się do ludzkiej świadomości. Wynika to z faktu, że przykuwanie uwagi jest procesem opartym na emocjach [Hatałska, nr 3/2009, s. 44].

W obrębie technik bazujących na przekazie emocjonalnym nie sposób nie wspomnieć o manipulacji w obrębie zmysłów potencjalnych odbiorców. Jak dowodzą przeprowadzone badania największą skuteczność perswazyjną odnosi oddziaływanie na kilku ośrodków zmysłów, tzn. np. poprzez degustację próbek produktów uruchomione zostają ośrodki smaku, węchu, wzroku. Dzięki temu łatwiej jest manipulować potencjalnym odbiorcą, gdyż uruchamiając jednocześnie kilka ośrodków zmysłów rozprasza on swoją uwagę, a co za tym idzie, jest bardziej skłonny do spontanicznych odruchów i decyzji.

Czynniki warunkujące decyzje zakupowe badanych

Przeprowadzając ankietę poproszono respondentów o rozpoznanie czynników, które mają znaczący wpływ na dokonywane wybory zakupowe (wykres 4).

Wykres 4. Produkty najczęściej kupowane pod wpływem reklamy (w %)

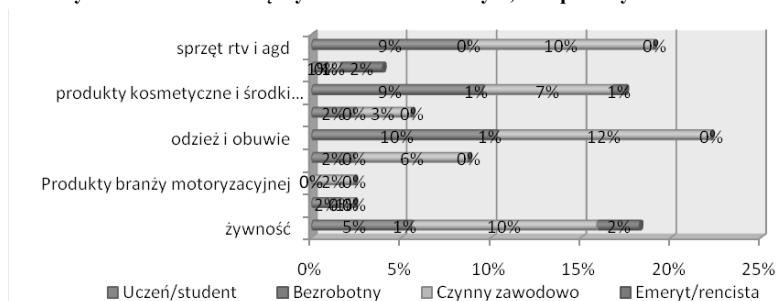

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych

Interpretując otrzymane wyniki zauważamy pewną grupę produktów, przy wyborze których konsumenci posiłkują się reklamą. Największa liczba ankietowanych (ok. 1/5) przyznaje, że sugeruje się reklamami decydując się na zakup odzieży i obuwia oraz sprzętu AGD i RTV. Również ok. 18% badanych wskazuje także na żywność oraz produkty kosmetyczne i środki higieny. Najmniej z badanych osób deklaruje, że pod wpływem reklamy dokonuje zakupu produktów i usług medycznych oraz produktów branży turystycznej.

Odnosząc się do prezentowanych w części teoretycznej pracy informacji, można stwierdzić, że w zależności od wielu czynników konsumenci dokonują różnych wyborów zakupowych. Poniżej zaprezentowano zależność pomiędzy statusem zawodowym, a wyborem grup produktów, które konsumenci z danego przedziału są skłonni zakupić (wykres 5).

Wykres5. Zależność między statusem zawodowym, a kupowanymi dobrami

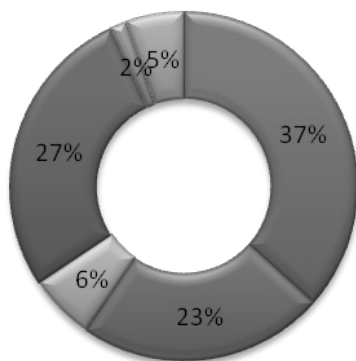

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych

Można zauważyć, że osoby posiadające statut ucznia/studenta są najbardziej skłonne do zakupów produktów kosmetycznych i środków higieny oraz odzieży i obuwia. Z kolei osoby bezrobotne najbardziej skupiają się na zakupie żywności. Osoby czynne zawodowo najczęściej sugerują się reklamą w zakupie sprzętu AGD i RTV, odzieży i obuwia oraz żywności. Emeryci i renciści również najczęściej zakupują żywność. Można zauważyć także, że osoby posiadające pracę chętniej pozwalają sobie na różne „fanaberie” zakupowe. Ci którzy nie mają stałych comiesięcznych dochodów muszą skupiać się na zaspokojeniu swoich podstawowych potrzeb.

Kolejno można zauważyć wpływ czynników psychologicznych, do których zalicza się np. percepcja, czy proces uczenia się, na decyzje zakupowe konsumentów. Analizując wyniki badań ankietowych należy wskazać czynniki pojawiające się w komunikatach reklamowych, które producenci wykorzystują by wpłynąć na podświadomość potencjalnego nabywcy (wykres 6).

Wykres6. Cechy reklamy (w %)

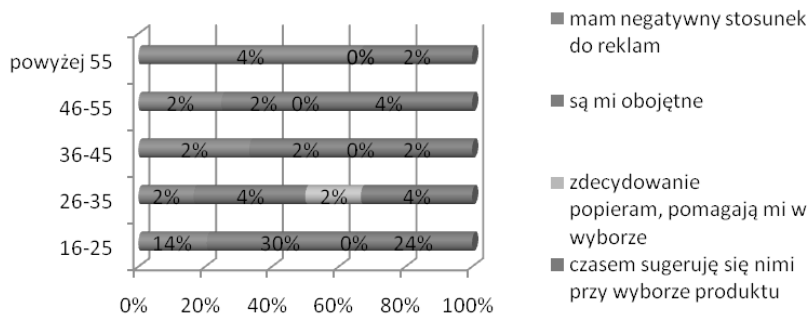
- powinna być krótka i treściwa
- powinna być estetyczna wizualnie
- powinna powodować przywiązanie emocjonalne klienta
- powinna informować o produkcie i jego zaletach
- powinna być sygnowana przez znane osoby

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych

Najwięcej osób określa, że dobra reklama to reklama krótka i treściwa. Kolejno ankietowani wskazują na fakt, że powinna ona w sposób rzetelny informować konsumenta o produkcie i jego zaletach. Duża część badanych osób zwraca także uwagę na efekty wizualne reklamy.

Postawy wobec reklamy w dużym stopniu warunkowane są kryterium wiekowym oraz poziomem wykształcenia. Najbardziej podatni na reklamę są ludzie starsi. Im młodsze pokolenie, tym zwiększa się świadomość prezentowanych treści, co uwidacznia się w znaczący sposób w statystykach (wyk. 7).

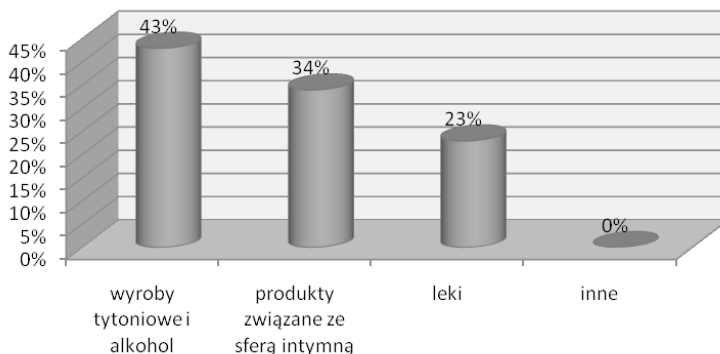
Wykres7. Stosunek respondentów do reklam (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych

Poproszono także respondentów o wskazanie grup produktów, których ich zdaniem nie powinno się pokazywać w reklamach. Najwięcej spośród pytaných osób postawiło na wyroby tytoniowe i alkohol (15 os.). Na kolejnym miejscach uplasowały się produkty związane ze sferą intymną (12 os.) oraz leki (8 os.). Zestawienie produktów z tzw. sfery tabu przedstawia wykres 8.

Wykres8. Produkty należące do sfery tabu (w %)

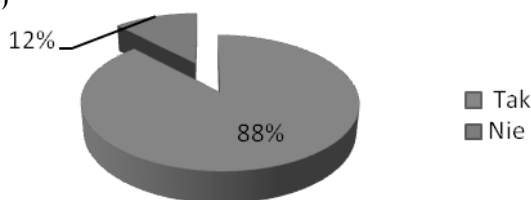
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych

Świadomość respondentów odnośnie manipulacji w reklamie

Przeprowadzając badania zapytano respondentów czy uważają, że wykorzystanie technik perswazyjnych w reklamie procentuje zwiększenie popytu na dane dobro bądź usługę. Otrzymane wyniki zaprezentowano na wykres 9.

Wykres9. Zastosowanie technik perswazyjnych w reklamie, a zwiększenie popytu na

dane dobro/usługę (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych

Na podstawie uzyskanych odpowiedzi zauważono, że znaczna część pytanych (88%) zauważa związek perswazji zastosowanej w reklamie ze wzrostem popytu na reklamowany produkt.

ZAKOŃCZENIE

Reklama ma ogromny wpływ na decyzje zakupowe konsumentów. Nawet jeśli sami zainteresowani z uporem wypierają się, że podczas zakupów sugerują się przekazem reklamowym. Dzięki zastosowaniu technik perswazyjnych przez producentów konsumenci mimowolnie dokonują wyborów zakupowych, których do końca nie są świadomi. Wszechobecne reklamy nie pozostają niezauważone przez człowieka. I choć często ludzie ludzą się, że pozostają suwerenni w swoich decyzjach, rzeczywistość okazuje się zupełnie inna.

Jak pokazuje przeprowadzona analiza konsumenci chętnie posiłkują się reklamą w swoich wyborach zakupowych, jednak musi ona spełniać określone minimum wymagań. Jak pokazuje badania, reklama jest przyjmowana przez nabywców z większą aprobatą, jeśli zawiera w sobie element humorystyczny, łatwiej też zapada w pamięć potencjalnym odbiorcom.

Analizując otrzymane wyniki można zauważyć, że respondenci zdają sobie sprawę z możliwości w zakresie obrony przed manipulacyjnym wpływem ze strony reklamodawców. Potrafią sprecyzować w jaki sposób można bronić się przed perswazją w reklamach.

W myśl hasła „reklama dźwignią handlu” potwierdza się odwieczna zasada, że ten kto dobrze się zaprezentuje, ten może dużo zyskać. Mieszkańcy nie różnią się znacząco od ogółu konsumentów w preferencjach zakupowych, dlatego też ich podatność na działanie reklamy jest bardzo podobna do zachowań ogółu społeczeństwa. Analizując literaturę zauważono, że odpowiednie zaprezentowanie produktów przeznaczonych do sprzedaży, procentuje na przyszłość. Ludzie odpowiedzialni za marketing i reklamę poddają konsumentów przysłowiowemu „praniu mózgu”. Muszą to jednak robić w sposób wyważony i subtelny, tak by potencjalny nabywca nie poczuł się nachalnie nagabywany do podjęcia ostatecznej decyzji. Wymaga to ogromnego doświadczenia i bardzo dobrego rozeznania na rynku sprzedaży produktów. Co do samej reklamy, to powinna ona być miła dla oka, treściwa, nie powinna też zawierać zbyt dużej ilości informacji oraz, co najważniejsze, potencjalny sprzedawca powinien zadbać o jej dużą powtarzalność w dostępnych środkach masowego przekazu. Z przeprowadzonych badań wynika bowiem, że jeśli często oglądamy daną reklamę, to pomimo tego, że może nas ona irytować, to instynktownie ją zapamiętujemy i jesteśmy skłonni do tego, by sięgnąć po dany produkt. Niezbadane są bowiem tajemnice ludzkiego umysłu, który czasem działa wbrew ogólnie przyjętej logice.

Bibliografia

1. Gajlewicz M., *Techniki perswazyjne. Podstawy*, Wyd. Difin, Warszawa 2009,
 2. Hatałska N., *Prosimy o uwagę!*, „Pro-Kreacja” nr 3/2009,
 3. Kaczmarczyk S., *Badania marketingowe. Metody i techniki*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne Warszawa 2002,
 4. Kall J., *Reklama*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2002,
 5. Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007,
 6. Pomieciński A., *Reklama w kulturze współczesnej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005,
 7. <http://www.id.uw.edu.pl/~mgajlewicz/reklama-pr.pdf>, Gajlewicz M., *Reklama a public relations*
 8. <http://media2.pl/reklama-pr/115916-ZenithOptimedia-prognozuje-stabilny-wzrost-rynku-reklamowego-w-2015-roku-raport.html>,
 9. http://pentor-arch.tnsglobal.pl/pp_o_psychografii.xml,
 10. http://www.wzieu.pl/zn/596/ZN_596.pdf, Kotylak S., *Oddziaływanie marki na kreowanie marki i wizerunku regionu*, ZN nr 596 Ekonomiczne Problemy Usług nr 56, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2010 [online],
 11. http://pl.wikipedia.org/wiki/Reklama_rynku
- Spis wykresów

Wykres 1. Podział ankietowanych ze względu na wiek (w %)
Wykres 2. Status zawodowy badanej populacji
Wykres 3. Psychograficzne portrety konsumentów
Wykres 4. Produkty najczęściej kupowane pod wpływem reklamy (w %)
Wykres 5. Zależność między statusem zawodowym, a kupowanymi dobrami (w %)
Wykres 6. Cechy reklamy (w %)
Wykres 7. Stosunek respondentów do reklam (w %)
Wykres 8. Produkty należące do sfery tabu (w %)
Wykres 9. Zestawienie techniki perswazyjnych w reklamie, a zwiększenie popytu na dane dobro/usługę (w %)

ПРАКТИКА ТВОРЧОЇ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ РЕЖИСЕРІВ ЕСТРАДИ

Касьяненко Андрій Сергійович
викладач кафедри режисури естради
та масових свят Київського національного
університету культури і мистецтв
<https://orcid.org/0001-6085-2190>
andriikasianenko@ukr.net

У сучасному світі найпопулярнішим видом мистецтва для масової аудиторії є естрада. Естрадне виконавство – явище динамічне, яке яскраво демонструється у національних телефестивалях, концертах різних телекомпаній. Незважаючи на відносно невеликий історичний шлях розвитку, воно сформувалось у світовому культурному просторі як унікальне художнє явище, що відрізняється стилістикою, естетикою, поетикою.

Становлення українського естрадного мистецтва відбувалося у руслі стрімкої професіоналізації кадрів традиційних жанрів та запозичення деяких видів західного масового мистецтва [1]. Оскільки сучасний вітчизняний глядач за допомогою засобів масової інформації, інтернету досить обізнаний з естрадним світовим надбанням, то й на українську естраду сьогодення покладаються великі сподівання, що наші режисери та артисти здатні створювати власний якісний цікавий продукт, який буде не гіршим іноземного.

Постійний пошук нових методів у системі підготовки режисерів естради, впровадження в освітній процес новітніх технологій – це об'єктивна вимога часу, оскільки українське естрадне мистецтво для свого розвитку потребує прогнозування основних тенденцій культурно-мистецької сфери нашого суспільства.

Режисура майбутнього – це перш за все співзвучна часові світоглядна та ідейна позиція, відповідні естетичні ідеали, досконале володіння технологією режисерського мистецтва, постановочними виразними засобами та відчуття потреб глядача і уміння прогностично їх формувати. Режисер повинен уміти спілкуватись з різноманітними за стилем авторами, з різножанровою драматургією, вирішувати її у сучасній манері, доступній та зрозумілій глядачам.

Актуальність дослідження полягає в тому, що режисура нашої сучасної естради потребує відповідних навичок та вмінь у створенні як окремих номерів, так і цілісного видовищного дійства, відповідно до форми та особливостей виду і жанру. Сучасне режисерське мистецтво нерозривно пов'язане з акторським мистецтвом. Основу акторського мистецтва на естраді становить принцип перевтілення актора в образ, його творча індивідуальність, тому синтетична природа естради потребує від режисера не тільки знань специфіки всіх жанрів і видів сценічного мистецтва, але й майстерності створення та втілення естрадного номера. Майбутньому режисуру естради необхідно засвоїти основи акторської майстерності, які містять в собі тренінгові вправи на сценічну увагу, уяву, творчу візуалізацію, органічність поведінки, взаємодію, спілкування, активний вплив на партнера, оволодіння внутрішнім монологом, оцінку запропонованих обставин, емоційну пам'ять. Проте роль візуалізації освітнього процесу в активізації творчих здібностей студентів, майбутніх режисерів естради,

різноманіття її функцій у цьому процесі та способи застосування для вирішення певних дидактичних завдань є малодослідженими в мистецтвознавчій науці та практиці.

«Режисура естради та масових свят» – це головна дисципліна професійної підготовки режисерів-бакалаврів за спеціальністю 026 «Сценічне мистецтво» (освітньо-професійна програма «Режисура естради та масових свят»), оскільки технологія режисерської праці охоплює весь творчо-виробничий процес створення концертних видовищ та масових свят, при якому головні засади режисерської праці залишаються незмінними – створення цілісного драматургічного каркасу, цікаве проведення тематичної лінії, органічне поєднання різноманітних елементів у єдине синтетичне видовище на основі загального темпоритму свята. Режисер реально лише створює у своїй уяві творчий задум майбутнього сценічного дійства та реалізує його, керуючи діями інших членів творчої групи. Тобто, його безпосередні дії мають лише творчо-організаційний характер, в основі якого – креативне бачення та досконале знання технології творчо-виробничих процесів, якими володіють його творчі співавтори та помічники.

Така специфіка професії об'єктивно змушує майбутніх режисерів опанувати весь багатогранний комплекс навчальних дисциплін, які причетні до цього фаху. Саме на заняттях з режисури закладаються основи професійної майстерності, креативного творчого мислення. На заняттях з акторської майстерності здійснюється професійна акторська підготовка студентів, без чого неможливе опанування режисерської техніки. Індивідуальні заняття з режисури і майстерності актора, окрім вивчення матеріалу навчальної програми, є своєрідною практикою творчої візуалізації, яка систематично змушує мислення, психофізичний апарат і весь організм студентів перебувати в постійній професійній «творчій формі». Цей стан творчої візуалізації дозволяє студентам не тільки витримувати великі психічні та фізичні навантаження, а й поступово вдосконалювати режисерську й акторську майстерність. Технологія візуальних практик (розвиток творчої уяви на тренінгах, етюдах) у процесі фахового індивідуального навчання, яке перетворюється у співпрацю викладача і студента, створює найбільш сприятливі умови для розвитку творчих здібностей студентів, активізує їх креативне мислення.

За визначенням дослідниці Новикової, творча уява – це «створення нових образів без опори на готовий опис або умовне зображення. В ході творчої уяви людина самостійно створює нові образи та ідеї, які втілюються в оригінальних продуктах діяльності... У творчому комбінуванні образів зникає провідна роль пам'яті, на її місце приходить емоційно забарвлене мислення... Природу уяви складає синтез логічного і чуттєвого...»[5,]. Під емоційно забарвленим мисленням розуміємо креативне, творче мислення.

Мистецтву режисури неможливо навчити лише теоретично. Органічним для студентів повинна стати потреба постійного створення власних мистецьких сценічних творів, які дадуть змогу педагогу допомогти їм ефективно вчитися на власних досягненнях і недоліках. Кожний художник керівник курсу навчає студентів на основі власного творчого і науково-педагогічного досвіду, прагнучи виокремити в кожному студентові його власну здатність до режисерської творчості, бо подальше оволодіння унікальною режисерською професією можливе тільки в постійному творчому пошуку. Слід також зрозуміти, що режисура являє собою величезний комплекс різноманітних фахових знань, без яких плідна режисерська діяльність неможлива.

Режисерська професія на естраді вимагає від майстра творчого відчуття природи номера, асоціативно-образного його рішення. Майбутній режисер естради повинен володіти всіма різноманітними навичками сценічної творчості у роботі над будь-якою сценічною формою: від етюдної малої форми, як номеру, до цілісної комплексної театралізованої вистави. Навчити режисурі можна лише тоді, коли постійно вдосконалюєш здатність бачити світ у єдності звуко-зорових образів, постійно шукаєш шляхи для якомога ефективнішого сценічного виразу власного світобачення, власного естетичного стилю, власної громадянської позиції.

Література:

1. Мозговий М.П. Популярність естрадної музики: механізми формування / М.П. Мозговий // Мистецтвознавчі записки: 36. наук. пр. – Вип. 15. – К., 2009. – С. 23-29
2. Рева Ю.А. Естрадне мистецтво в соціокультурному процесі / Ю.А. Рева // Мистецтвознавчі записки: 36. наук. пр. – Вип. 10. – К.: Міленіум, 2006. – С. 141-149.
3. Борис І. О. Процес становлення професії актора та режисера / І. О. Борис // Культура України. — 2014. — Вип. 46. — С. 180–189.

4. Мельник М. М. Професійні якості режисера як фахівця сценічних мистецтв / М. М. Мельник // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : Щоквартальний науковий журнал / М-во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. — Київ : Міленіум, 2012. — № 2. — С. 126–130.
5. Новикова Н.А. Творческое воображение как перспектива развития личности/ Н.А.Новикова// Интернет-ресурс: <http://www.art-education.ru/electronic-journal>. Електронний науковий журнал «Педагогика искусства».—М.: 2007.—№1.—С.7.
6. Біль Роман Виховання акторської харизми: методичний посібник/ Роман Біль.—Вінниця : Нова книга, 2013.—232 с.
7. Кісін В. Б. Режисюра як мистецтво та професія Життя. Актор . Образ: Із творчої спадщини / Віктор Борисович Кісін. — К.: Видавничий дім «КМ Academia», 1999. — 268с.

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА ОСВІТНІЙ ПЛАТФОРМІ УЧА.СЕ

*Михайлова Аліса Олександрівна,
студентка ОНУ імені І. І. Мечникова, м. Одеса
spakos@ukr.net*

*Науковий керівник –
к. філос. наук, доц. Ушакова К. В.*

Сучасна болгарська школа давно не є розквітом, а надання освітніх послуг стало нормою життя. Передача і засвоєння знань відбувається в результаті взаємодії між учителем і учнем. Але кожне нове покоління вимагає нового підходу у вивченні звичних предметів, потребує реформації системи освіти, зміни звичних стандартів. За останні 80 років дошкільну і шкільну освіту отримали діти поколінь В, Х, У. Сьогодні в центрі уваги – покоління Z («цифрові люди»). Для них доступ до інформаційних і комунікаційних технологій є невід’ємною і важливою частиною освіти. Технології дали молодим людям безпрецедентні можливості, зробили зміну поколінь ще важливішою і прискорили технологічні тенденції.

Для покоління Z, яке завжди в мережі, кордону онлайн-офлайн не існує. «Цифрові люди» поєднують в собі високу цінність індивідуальної ідентичності і відмову від стереотипів. Це покоління, що навчається самостійно. Засвоювати інформацію їм зручніше онлайн, а ніж у традиційних навчальних закладах [4]. Виходячи з цього, Міністерство освіти Болгарії впроваджує нові стратегії у класичний процес навчання, застосовуючи інноваційні технології в системі освіти, оптимізуючи процес навчання і підвищуючи його ефективність.

У століття розвинутих технологій поява освітнього сайту у вигляді платформи з відеоуроками, які викладаються зрозуміло і цікаво для учнів з усіх предметів і у всіх класах дошкільної та шкільної освіти, стало цілком логічним. Проект «Уча.се» і його засновник Дарін Маджаров були високо оцінені фахівцями в галузі освіти, як в Болгарії, так і за її межами, за впровадження інноваційних технологій в сферу сучасної освіти. Нове покоління вимагає нового підходу, і проект, покликаний мотивувати школярів вчитися, не намагається замінити ні вчителя, ні підручник, а лише закріпити отримані знання в ігровій формі. Доступ до онлайн-платформи відкриває широкі можливості, підвищуючи інтерес дітей шляхом подання навіть найскладніших тем підручника в захоплюючій формі. Кожен учень отримує можливість вчитися у своєму власному темпі, відповідно до своїх потреб, заповнюючи прогалини у своїх знаннях. Викладачі проекту створюють ситуації новизни навчального матеріалу, удосконалюючи перцептивну і інтерактивну складові, розвиваючи мислення, як учнів школи, так і дошкільнят. Інтерактивний процес набуття знань заохочує учнів до самовдосконалення. Інтерактивні методи навчання, які використовуються в проекті, розробляються на основі базових і передових педагогічних інновацій, які стимулюють когнітивну діяльність учнів. Логічність, яскравість, емоційність, асоціативність пробуджують зацікавленість дітей до окремих питань тем та до матеріалу в цілому.

Навчально-пізнавальна діяльність проекту здійснюється за рахунок новітніх стратегій

та стандартів, які дозволяють користувачам використовувати інтерактивний освітній сайт для швидкого, легкого і цікавого сприйняття навчальної програми. Представлені відеоуроки презентують дисципліни за допомогою акроматичного методу навчання, містять елементи ретроспективного аналізу, супроводжуються вичерпними коментарями і споглядалною наочністю. Демонстрація опосередкованої наочності подається за допомогою веселих і цікавих прикладів. Процес навчання проходить краще ніж зазвичай за рахунок доступності матеріалу та його швидкого засвоєння. З метою виявлення набутих компетенцій ефективною формою контролю є інтерактивний тест досягнень після кожного відеоуроку, який дозволяє учневі перевірити свої знання шляхом відтворення матеріалу, який він запам'ятав. Навчальна гра, яка побудована на базі евристичного методу, об'єднує в собі відеоуроки і тестові завдання. Повною мірою формує проблему і її поетапне рішення в ігровій формі, сприяє засвоєнню матеріалу за допомогою емоційно насиченої форми її відтворення, заповнюючи відсутні знання школяра. Навчаючись граючи, школяр розвиває свого віртуального героя, змагається з друзями, накопичує бали і значки для профілю, виконує місії завдяки своїм знанням [3].

Сучасна дидактика має багатий арсенал прийомів навчання, завдяки яким команда педагогів освітнього веб-порталу Уча.се адаптує класичні педагогічні методи під стандарти інтерактивного викладання. Конструюючи процес навчання максимально функціонально і ефективно, раціонально використовуючи віртуальний простір, фахівці максимально активізують пізнавальну діяльність учнів. Застосовуючи систему прийомів і засобів викладання, стимулюють та розвивають діяльність дітей, їхню здатність до самостійного мислення [1]. Спираючись на внутрішній процес засвоєння знань за допомогою інформаційно-рецептивного методу, віртуальні вчителі досягають повноцінного і ефективного результату в навчанні і засвоєнні програмового матеріалу.

Виходячи з вищесказаного, можна стверджувати, що сприйняття і усвідомлення учнями інформації, осмислення і запам'ятовування її в достатній мірі, залежить від правильності обраних методів навчання. Сучасні інноваційні педагогічні технології, використовуючи основні принципи навчання, справляють позитивний вплив на пізнавальну, емоційну і мотиваційно-рольову сфери учнів покоління Z.

Можна відзначити, що результативність процесу навчання при використанні методу готових знань покращує пізнавальну і розвиваючу ефективність. Взаємодія між віртуальним учителем та учнями в умовах загальної мобільності і постійної доступності створює комфорт і мотивацію для подальшого навчання. Викладачі проєкту формують інтереси дітей, реалізуючи процес засвоєння матеріалу відповідно до провадження принципів і закономірностей навчання. Допоміжні учбові ресурси, які базуються на інноваційних технологіях у сфері освіти, є стратегічним ресурсом будь-якої держави, тому що вони є запорукою якісної і всебічної освіти, яка здатна довести свою ефективність в сучасному конкурентному середовищі.

1. Блинов А. О. Интерактивные методы в образовательном процессе. – М.: Научная библиотека, 2014. – 300 с.
2. Новиков А. М. Педагогика: словарь системы основных понятий. – М.: ИЭТ, 2013. – 268 с.
3. Уча.се. [Електронний ресурс] : [Цифровий освітній сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://ucha.se/> (дата звернення: 10.11.2019). – Назва з екрану.
4. Francis T. The influence of Gen Z – the first generation of true digital natives – is expanding. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. / T. Francis, F. Hoefel // McKinsey&Company. – Електронні дані. – 2018. – Режим доступу: <https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/true-gen-generation-z-and-its-implications-for-companies#> (дата звернення: 12.11.2019). – Назва з екрану.

ФУТУРИСТИЧНИЙ ДИЗАЙН – ПРОГНОЗОВАНИЙ ДИЗАЙН МАЙБУТНЬОГО

*Мошенська Олександра Володимирівна,
студентка магістратури
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв м.Київ
sandrinasemos@gmail.com*

Футуризм - це простий, лаконічний, але в теж час незвичайний і оригінальний стиль інтер'єру, який підійде далеко не всім. Найчастіше йому віддають перевагу молоді люди, неординарно мислячі, які прагнуть до досконалості і крокують в ногу з часом.

Футуризм виник на початку минулого століття в Італії. Його головною ідеєю була тотальна перебудова світу, руйнування старих, віджилих форм. Футуристи заперечували все досягнення минулого, їх цікавив науково-технічний прогрес і все, що з ним пов'язано. У футуризмі цінувалося вміння передати енергію, швидкість, силу, динамізм. Звідси відсутність повчальності і будь-якої сюжетної лінії в творах футуристів, а також їх улюблені прийоми - використання техногенних мотивів, монохромних деталей, плавних або ламаних ліній. Італійський футуризм підхопили російські художники і поети, саме в їхній творчості цей стиль мистецтва знайшов найбільший вираз, став відомий по всьому світу.

Згодом футуризм на довгі роки втратив свою актуальність, залишаючись музейною цінністю. Він став знову модним в середині 20 століття. Але на цей раз він почав застосовуватися в дизайні інтер'єрів, що відображало інтерес замовників до наукової фантастики, до далекого майбутнього[1].

Футуристичний інтер'єр, як правило, нагадує декорації до фантастичного фільму, в ньому завжди є щось космічне. Об'єктні форми роблять приміщення схожим на каюту космічного корабля. Один з основних принципів стилю - мінімалізм. Футуризм вимагає відкритого порожнього простору, він не визнає декору, в футуристичному інтер'єрі не допускаються візерунки або орнаменти на стінах або на елементах оформлення. Все строго - в кімнатах присуття тільки техніка і меблі. При цьому побутова техніка повинна бути найсучаснішою, бажано, щоб дизайн її був без надмірностей і без будь-якого відтінку ретро, особливо на кухні, де кухонні комбайни, чайники і кухонні панелі повинні виглядати щонайменше як «начинка» лабораторії на космічній станції.

Підвищений інтерес до техніки проявляється і в тому, що меблі найчастіше використовуються багатофункціонально. Найоптимальніший варіант - трансформери (засуваються в стіну ліжка, крісла-ліжка і пуфики, які легко перетворюються в столики).

У футуристичному інтер'єрі використовуються тільки штучні сучасні матеріали або метал. Образ квартири з далекого майбутнього дозволяють створити високомішній пластик, металізовані поверхні, скло різних відтінків. Ще один непорушний принцип - відсутність шпалер. Стіни або пофарбовані неясковою однотонною фарбою, або заховані під панелями з пластику. Їх прикрасою можуть служити тільки кілька абстрактних картин або чорно-білі фотографії. Що стосується підлоги, то вона у всьому повинна відповідати загальному вигляду квартири або офісу: використовується або гладкий сяючий ламінат, або кахель строгих відтінків.

Якщо ви вирішили оформити свою квартиру у футуристичному стилі, то вибір кольорів у вас буде обмеженим: визнаються тільки всі відтінки білого, чорного, сірого, сріблястого, сталевого кольору. Можливі додавання інших кольорів, але вони не повинні бути особливо яскравими. Гра кольорів відбувається за рахунок використання різних поверхонь - матових або світловідбивних. Ще один прийом - сучасні системи освітлення. Дизайнери використовують неонові, люмінесцентні, світлодіодні світильники, які можуть висвітлювати як всю кімнату, так і певні зони або навіть окремі предмети інтер'єру. Можливе розміщення різноманітного підсвічування в нішах, стелажах, шафах, рівнях стелі.

Ще один важливий футуристичний принцип - чітка, але незвичайна геометрія простору. Тут використовуються дивні об'єктні форми, вигнуті лінії, асиметричні кути. Особливо це простежується в дизайні меблів, вікон, дверей. [2]

Футуристичний стиль добре підходить для оформлення сучасних офісів, вокзалів, аеропортів, готелів. Що стосується домашніх інтер'єрів, виконаних в стилі футуризму, то вони більше підходять молодим, сміливим людям, які цікавляться новинками техніки і готові жити в неймовірно оригінальному просторі.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Шимко В.Т. Архитектурно-дизайнерское проектирование городской среды: учебник / В.Т. Шимко. – М.: "Архитектура-С", 2006. – С.350–360.
2. Вспоминания о будущем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://designkino.ru/kinozal>.

ІННОВАЦІЇ ЯК ЧИННИК СУЧАСНИХ КУЛЬТУРОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ

*Нечай Тетяна Олександрівна,
аспірантка кафедри культурології
та інформаційних комунікацій НАКККіМ
tatyana.nechay@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7059-4834>
Науковий керівник –
д. культур., проф. О.В. Овчарук*

Нововведення в культурі, як і в будь-якій іншій галузі, формують нові форми та змісти та запускають нові культурні процеси відповідно. В залежності від різних факторів культурні процеси можуть визначати для себе різні пріоритети у відношенні застосування інновацій або традицій, - віддавати перевагу традиціям, як основі; застосовувати традиційні та інноваційні підходи одночасно та розподіляти функціональність між ними в залежності від задач; або ж обирати пріоритетним саме інноваційний підхід як основоположний. Не дивлячись на те, що поняття *інновації* на сьогодні не є новим, досить часто виникають запитання, що саме розуміється під цим поняттям в тому чи іншому контексті.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність»- інновації - новостворені(застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1].

Визначення дає досить широкий простір для розуміння та застосування цього поняття, можливо, навіть дещо узагальнює його, з одного боку. Але, з іншого боку, досить чітко формулює вектор та ключові задачі, які має вирішувати це поняття, залишає простір для наповнення задачею площиною для дискурсу. Головними задачами інновацій, як зазначено у визначенні, є – поліпшення структури та якості виробництва і (або) соціальної сфери. З цього слідує, що будь-які новостворення або вдосконалення, які поліпшують структуру та якість, відносяться до поняття інновації. Хотілося б окремо звернути увагу на останню частину визначення та більш детально дослідити та розібратися, що таке «покращена структура та якість виробництва», зокрема в секторі культури.

Критерії оцінки якості витворів мистецтва, різних культурних продуктів та послуг досить абстрактні, рамки, в які можна поставити поняття якості, дещо розмиті, і, можливо, суб'єктивні. Відповідно і вимоги до певної якості культурного продукту потребують додаткових досліджень та конкретизації. Критерії оцінки якості культурного продукту формуються в залежності від ряду факторів. Наприклад, одним з таких критеріїв якісного культурного продукту чи послуги можна назвати відповідність кінцевих результатів поставленим задачам та функціям, які має виконувати такий продукт. Функції можуть різнитися за призначенням - комерційні, соціальні, культурно-мистецькі, за географією та масштабами – локальні,

регіональні, національні, міжнародні та ін.

Повертаючись до загального розуміння інновацій, хотілося б звернути увагу на те, що на певному проміжку часу сама масштабна та трансформативна інновація перестає бути такою, та переходить у формат постійного застосування, відпрацьованого з часом дієвого механізму, національного надбання, традиції, предмету або засобу повсякденного вжитку. Інновація, яка виконала свою функцію на певному проміжку історичного часу, і більше не є актуальною та не використовується за призначенням, приходиться до своєї завершальної фази повного використання та деактуалізується.

Ці міркування приводять до висновку, що всі багатомікові традиції, усталені та ефективні технології виробництва, підходи та методи в науці, культурі – все це також колись було інновацією. Тобто, інновація – це початкова форма (або рання стадія) нового формату, технології або іншого організаційно-технічного рішення, яка знайде або не знайде своє місце в світі сучасного та майбутнього.

Технологічний прогрес, наукові та культурні відкриття сьогодення показують нам, як історично певні початкові форми не були поміченими одразу, але в результаті з часом ставали фундаментальними та еволюційними. Інколи для прояву початкової форми потрібні роки, десятиліття чи, навіть, більше. На мою думку, саме тому зараз інновації є важливою частиною культурних, технологічних та інших стратегій на національному та на міжнародному рівні. Метафорично це як посів зерна, врожайність якого залежить від ряду прогнозованих та непрогнозованих факторів. Часові рамки «врожайності» інновацій та переходу їх від початкової форми до ефективної та такої, що привносить якісні зміни, також досить розмиті та залежать від ряду факторів.

Цікаве і дещо провокаційне запитання поставили організатори цьогорічної конференції Міжнародної Медіа Менеджмент Академічної Асоціації (IMMAA 2019, м. Катар) в описі програми заходу, виокремивши одним з ключових напрямків для дискусії-«Що таке інновації в час, коли все нове стало нормою?». Хотілося б згадати афоризм «Немає нічого постійного, окрім постійних змін». Думка про те, що все нове стало нормою, спонукає нас до нових обмірковувань. Звичайно, таке запитання не мало на меті ставити під сумнів відповідність чи не відповідність певним нормам чи нормальності. А, скоріше, спонукає відчути дух епохи, коли майже кожного дня ми дізнаємося про впровадження нових розробок, які ще вчора здавалися далеким майбутнім. На мою думку, таку інноваційну специфіку епохи також підсилює сучасний мультимедійний простір, завдяки якому ми можемо дізнаватися останні новини та різноманітну інформацію про інновації з будь-якої точки світу, та з будь-яких галузей. В той час, як раніше інформація про нові розробки не мала можливостей поширюватися в часі і просторі з такою швидкістю, як має сьогодні в сучасній медіареальності.

Існує також інше менш вживане, але не менш цікаве визначення - *exonovation* (термін запропонований автором Майклом Тіманном) – що означає - використання інновацій інших. Можливо, цей термін зміг би бути більш вживаним після вдосконалення механізмів регулювання та захисту інтелектуальної власності та авторського права. Термін *інновації* часто використовують до явищ, які вже мали місце бути реалізованими в інших контекстах, але в даному конкретному контексті використовуються вперше. Як ми знаємо, авторське право захищає позицію, що будь-яке видозмінення однієї культурної форми (картини, фотографії, музики) яке привносить щось нове, дає привід трактувати та розглядати це як нову авторську форму. Але однозначного тлумачення немає, тому досить часто ці питання вирішуються на ту чи іншу користь в судовому порядку. На мою думку, наразі ця межа знаходиться більше в площині персональної чесності, та можливості аргументувати власне авторське доповнення, його значення, задачі та необхідність посилатися на вже існуючу форму або надихатися нею. В цих обмірковуваннях ми знову приходимо до необхідності визначення критеріїв якості культурного продукту в певному контексті, що саме привносить певний авторський підхід, чи привносить щось нове, якщо мова йде про інновації.

Наприклад, в аудіовізуальному секторі новим Міністерством культури молоді і спорту планується введення системи рейтингування продюсерів. До критеріїв успішності планують віднести кількість глядацької аудиторії, яка подивилася ту, чи іншу картину, як кіно представляло Україну за кордоном, скільки отримало нагород, відгуки, критика та інше [3].

Беручи до уваги стисле розуміння інновації, як початкової форми, хотілося б навести пару прикладів. Певною інновацією або початковою формою нововведення аудіовізуальному секторі можна назвати створення в Україні кінокомісії. Це не є інновацію в контексті всієї світової практики, тому що в світі такі моделі популяризації локацій використовувались вже давно. Але в Україні така модель на офіційному державному рівні перейнялася відносно нещодавно. Наразі в Україні існує декілька кінокомісій. У всьому світі налічується більше 1000 кінокомісій. Кінокомісії – це некомерційні організації, метою яких є популяризація регіону як знімальної локації, підвищення її туристичного та інвестиційного клімату шляхом залучення іноземних та вітчизняних знімальних груп. Фільм, чи інший аудіовізуальний продукт, знятий в певному регіоні подальшому зможе показати туристично привабливі куточки нашої планети великій кількості людей по всьому світу, і тим самим збільшити туристичну, економічну або інвестиційну привабливість регіону.

Іншим цікавим прикладом інновацій у сфері культури є створення віртуальних турів по містах або музеях. В цьому році у віртуальному 3D форматі запрацював Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Такий підхід в рамках українських музейних турів також можна назвати інноваційним, хоча у світовому досвіді перші віртуальні музеї почали з'являтися з 1991 року. В статті «Віртуальні музеї в сучасному інформаційному просторі» автори зауважують: «Кількість віртуальних відвідувачів музейних сайтів у 2004 році перевищила кількість оф-лайн відвідувачів... віртуальні музеї, як інформаційний ресурс, володіють сутністю медіа – це і засіб комунікації, і нова форма видавництва. ... Разом з тим, віртуальні музеї – економічно ефективна модель музейних ресурсів.» [4, с. 233-239].

Як висновок, і в першому, і в другому прикладі ми спостерігаємо прикладну відповідність визначенню *інновації* з Закону України «Про інноваційну діяльність».

Список використаних джерел

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 2002 р. №40-IV, поточна редакція від 05.12.2012 р. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення 04.10.2019).
2. Міжнародна Медіа Менеджмент Академічна Асоціація (IMMAA). Конференція 2019, Катар. URL: <https://immaa.org>
3. Боролянський має намір запровадити рейтинг режисерів і продюсерів для подальших пітчінгів. *LB.ua*: веб-сайт. URL: <https://ukr.lb.ua> (дата звернення 04.10.2019).
4. Вишневецька Г., Булгакова Н. Віртуальні музеї в сучасному інформаційному просторі. *Нові медіа в сучасному суспільстві: культурологічний вимір*: монографія / Судакова В. М., Наумова М. Ю. та ін. – К.: Інститут культурології НАМ України, 2017. С. 231-241.

KULTURAWSPÓLUCZESTNICTWAW PORTALACH NAPRZYKŁADZIESERWISUHUBA.NEWS

Piotrek Piotr,
*magister nauk humanistycznych (kulturoznawstwo),
kierownik projektów innowacyjnych
w Grupie Interia.pl
Piotr.Piotrek@firma.interia.pl*

Jana Pieriegud w artykule *Cyfryzacja gospodarki społeczeństwa – wymiar globalny, europejski i krajowy* sformułowała twierdzenie, że cyfryzacja ekonomiczna i społeczna jest jedną z najdynamiczniejszych zmian naszych czasów, która otwiera nowe możliwości w tworzeniu modeli biznesowych, a zarazem niesie ze sobą niepewność oraz różnego rodzaju zagrożenia związane m.in. ze społecznymi skutkami automatyzacji procesów wytwórczych czy szeroko rozumianym bezpieczeństwem. Autorka twierdzi, że cyfryzacja jest procesem ciągłej konwergencji świata rzeczywistego i wirtualnego stając się tym samym głównym motorem innowacji i zmian w większości sektorów gospodarki [1]. W dużej mierze cyfryzacja jest powodowana rozwojem technologii ICT.

Cyfryzacja i digitalizacja są jednak pojęciami bardzo szerokimi a **słownik Terminów Encyklopedycznych** definiuje je tak: *Cyfryzacja, inaczej: digitalizacja, techn.: 1) zmiana postaci*

tym samym odbiorców treści do aktywnego udziału w ich opracowywaniu i udostępnianiu. Aktywność ta przejawia się na wiele sposobów. Użytkownicy mogą w łatwy sposób kontaktować z autorami, mogą komentować treści oraz z nimi polemizować, oceniać, wyróżniać a także je ukrywać. Zamiany również zachodzą w samym sposobie myślenia o dziele jakim jest serwis, strona internetowa, artykuł czy film. Współcześnie autorzy zachęcają do dzielenia się przemyśleniami, emocjami i opiniami. Znając odbiorcę treści przez siebie tworzonych dużo łatwiej je personalizować co prowadzi do przychylniejszego odbioru a tym samym większego zasięgu. Paleta możliwości jest dość bogata i zależy głównie od koncepcji strony i jej modelu działania. Wszystkie te aktywności wpisują się tzw. kultura współuczestnictwa, która znacząco wykracza z ram biernego odbierania treści na rzecz aktywnego interpretowania ich. Kultura współuczestnictwa od początku swojego istnienia jest powiązana z wynalazkiem jakim jest Internet pozwalający wymieniać treści pomiędzy licznymi użytkownikami nadającym i bardzo zbliżony status.

Fenomen rozkwitu kultury uczestnictwa wiąże się nierozzerwalnie z transformacją cyfrową i jest jej ważnym elementem. Jednak nie jest zjawiskiem nowym, w przeszłości występowało lecz w znacznie mniejszym zakresie, wynikało to głównie z przyczyn technicznych. Przepływ informacji zwrotnych był bardzo ograniczony i następował dużo wolniej. Według Aarona Alana Delwiche'a i Jennifer Jacobs Henderson „funkcje zmnonopolizowaneprzez liczne hierarchiczne instytucje (np. gazety, stacje telewizyjne czy uniwersytety) zostały zawłaszczone przez niezależnych wydawców, strony udostępniające filmy, wspólnotowe banki wiedzy czy rozrywkę tworzoną przez fanów” [8, p. 3]

Wychodząc naprzeciw temu trendowi Grupa Interia.pl opracowała koncepcję budowy serwisu internetowego przystosowanego do nowych realiów kulturowych i spełniającego potrzeby internatów. Internet jako medium bardzo dynamiczne ciągle się przekształca i transformuje. Dynamika i ciągła zmienność jest podstawą istnienia Internetu. Sprawna wymiana informacji doprowadziła do przyzwyczajenia użytkowników do ciągłego dostarczania nowych i aktualnych treści. Serwisy informacyjne rywalizują ze sobą publikując informacje jak najszybciej. Jest to powodowane bardzo dużą konkurencją i chęcią przyciągnięcia jak najszerszej grupy odbiorców. Zjawisko trzeba rozpatrywać wielopoziomowo ze swoimi plusami i minusami. Zaletą tej sytuacji jest szybkość i wszechstronność informowania o wydarzeniach lecz często traci na tym wiarygodności. Serwis internetowy Huba.news był swego rodzaju remedium na te problemy idealnie wpasowując się w potrzeby użytkowników. Dynamika, użyteczność a także demokratyczność serwisu wniosły nową jakość w klasyczne postrzeganie dziennikarstwa internetowego i kreowały nową jakość na polskiej scenie internetowej. Serwis został stworzony przy udziale 1.4 Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka jako jeden z cześć., *Y - Custom*” – *rzetelna wiedza w modelu SOLOMO - miejsce w sieci dla pokolenia Millennials/Z*, realizowanego w latach 2014 – 2016. SoLoMoto nazwa technologii będąca akronimem od słów *social, local, mobile* dotyczącą tworzenia treści w oparciu o social media, globalizację dla obszarów bliskich użytkownika i dostosowanego do urządzeń mobilnych. Zestawienie tych trzech czynników tworzy personalizowane treści trafiające bezpośrednio do użytkownika w danej lokalizacji. Koncept SoLoMo powstał w wyniku rosnącej popularności smartfonów i zapewnia większą dokładność lokalną pod względem wyników wyszukiwania niż w przypadku komputerów PC. Charakterystyka wymiany informacji oraz dobór treści miał na celu dotarcie do grupy docelowej użytkowników serwisu jaki jest pokolenie „millenialsów” czyli osób urodzonych pomiędzy latami 1982 a 2000.

Grupa Interia.pl przeprowadziła szeroko zakrojoną analizę odbiorców z uwzględnieniem ich zwyczajów, preferencji oraz pojmowania nowych mediów i twórczości w Internecie. Ponadto przeprowadzono zadania badawcze z zakresu rozpoznania potrzeb pokolenia milenialsów w kwestii dostępu do informacji i ich przetwarzania. Wiedza uzyskana na tym etapie projektu została użyta do zaprojektowania serwisu i doboru poszczególnych funkcjonalności, zaimplementowanie algorytmów oraz opracowanie modeli działania strony. Informację o użytkownikach były również pomocne w prowadzeniu serwisu i usprawniły pracę redaktorów.

Model działania serwisu charakteryzuje się ukrywaniem starszych wiadomości i ukazywaniem tylko najnowszych, co gwarantuje aktualność treści i opiera się na założeniu, że aby serwis działał, autorzy muszą codziennie dostarczać nowe treści, które są zawsze aktualne. Treści są podzielone i poukładane przez przyporządkowanie do nich hashtagów. Taki system

podziału treści zapewnia łatwy i użyteczny dostęp do interesujących materiałów. Sami redaktorzy w większości są redaktorami społecznymi rekrutowanymi w systemie wolontariackim z grona studentów Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Redaktorzy mają pełną swobodę wypowiedzi i kreowania linii tematycznej z nadzorowaniem przez redaktora głównego. Ten model publikowania jest oparty na wzorcach i nawykach nabytych podczas używania mediów społecznościowych. Siła przyzwyczajania oraz model tworzenia treści przez młodych dla młodych odgrywał tutaj kluczową rolę i tworzy przewagę względem analogicznych serwisów. Podczas tworzenia serwisu został określony przedział siedmiu dni jako maksymalnego czasu prezentacji artykułów w serwisie. Siedem dni jest też czasem subskrypcji hashtagów wymuszający od użytkowników ciągle definiowanie swoich preferencji na nowo. Każdego dnia serwis tworzy narrację opisując zdarzenia godne uwagi skupiając uwagę użytkowników. Tematy i grupy tematów, pomimo że zniknęły po siedmiu dniach, wracały za sprawą nowych wydarzeń. Był to jeden z powodów, że nie utworzono sztywnych kategorii tematycznych, a dynamiczne hashtagi.

Serwis Huba.news podczas swojego szczytu popularności przypadającego na czas od 4 kwietnia 2016 r. do stycznia 2018 r. dostarczał głównie informacje i treści podobne do innego portalu stworzonego również w obrębie Grupy Interia.pl czyli Ciekawe.interia.pl. Obydwa serwisy korzystały z materiałów o charakterze lekkiej rozrywki z akcentem na charakter edukatorski – ciekawostkowy. Jednak portale różniły się w aspekcie twórców i ich statusu zawodowego. Pracownicy portalu Ciekawe są zawodowymi dziennikarzami z dużym doświadczeniem oraz dopracowanym warsztatem wykorzystującym częstokroć w płatne źródła materiałów wspomagających. Dziennikarze Ciekawe mają również szerszą bazę kontaktów, przez co szybciej dowiadywali się o nowościach. Huba.news był portalem opierającym się głównie na pracy wolontariuszy rekrutowanych wśród studentów Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie, który podpisał umowę o współpracy z Grupą Interia.pl. Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie stworzył grupę roboczą składającą się ze studentów Studium Dziennikarskiego UP oraz studentów Instytutu Nauk o Informatyce UP w Krakowie. Podczas całego okresu pracy byli wspierani przez pracowników naukowych i redaktorów pracujących w Grupie Interia.pl, jednak w dużej mierze polegało to na kontrolowaniu działań, nie zaś współtworzeniu treści razem z nimi. Ponadto grupa Interia.pl stworzyła specjalny system pozwalający publikować teksty z poziomu kont redaktorów dając im dużo większą swobodę działania a zarazem odpowiedzialność za działania przez nich podejmowane. Panel redaktorski był zaprojektowany i wykonany tak, żeby nawet osoby z małym doświadczeniem w obsłudze podobnych programów nie miały z tym problemu. W latach największej popularności platformy zespół liczył w sumie 117 osób które stworzyły ponad 5,5 tysiąca artykułów na różne tematy.

Jednak równie kluczowym jak dobór pracowników było zastosowanie w serwisie modelu oceny oraz segmentacji preferencji użytkowników w oparciu o historię akcji podejmowanych przez nich na stronie. Segmentacja połączona z przyporządkowaniem do kategoryzacji była niejawną dla czytelników serwisu. Główne kategorie występujące w serwisie to informacje, technika, sport, kultura i rozrywka, styl życia, motoryzacja, humor. Użytkownik, który wybierał częściej jedną kategorię, podczas kolejnych wizyt miał prezentowane podobne treści. Kiedy interesował się sportem w perspektywie czasu dostawał więcej wiadomości o tematyce sportowej, kiedy częściej klikał w informacje związane z kulturą, otrzymywał więcej wiadomości o tematyce kulturalnej etc.

Zbieranie danych i przetwarzanie danych o użytkownikach w serwisie było jednym z najtrudniejszych zadań i największych wyzwań podczas samego projektu. Szeroka wiedza o interakcji użytkownik – redaktor (twórca) jest kluczowa do zrozumienia działania mechanizmów kultury współudziału w tym projekcie. Dział Badań i Analiz Grupy Interia.pl zaimplementował narzędzia śledzące oraz przetwarzające informacje o użytkownikach - Google Analytics i Gemius Traffic, które dostarczają ważnych, aczkolwiek niepełnych danych o użytkownikach i ich zachowaniu w serwisie. Aby móc lepiej zrozumieć zależności, został również zastosowany autorski system analityczny IWA. IWA (Interia Web Analytics) jest systemem, który zlicza akcje użytkowników wykonane w serwisach, np. odsłony, zdarzenia, kliki w moduły, kliki w przyciski opomiarowane na stronie itp. Dane są zbierane w oparciu o JavaScript i z wykorzystaniem ciasteczek (cookie). Zestaw danych zbieranych i zapisywanych w hurtowni nie odbiega zasadniczo od zbioru danych uzyskiwanych z innych systemów analitycznych. IWA, jak podobne narzędzia, zbiera informacje o liczbie odsłon, wizyt, rodzaju urządzeń, z jakich korzystają użytkownicy, źródłach wejść do serwisu,

także dane demograficzne, geolokalizacyjne itd. Istotną różnicą polega na tym, że w przypadku systemu IWA działań badań i analiz jest w stanie skierować do hurtowni danych zapytania bardzo specyficzne i dokładnie dostosowane do potrzeb badawczych i biznesowych. Dane pozwoliły określić również interesujące zależności. W serwisie Huba w okresie lipiec 2016 – styczeń 2018 średnia liczba UU miesięcznie na smartfonie wynosiła 173 tys., na PC - 49 tys. Średnia liczba PV miesięcznie na smartfonie wynosiła 313 tys., na PC - 78 tys. W październiku 2017 r. odsłony stanowiły 83% ze smartfonów i 16% z PC. Znacząca przewaga użytkowników mobilnych wynikała z dwóch rzeczy: dynamika działania serwisu stworzonego zgodnie z zasadami responsive web design (RWD) dostosowanego do urządzeń mobilnych oraz wieku głównej grupy użytkowników mieszcącego się w przedziale 16 lata – 24 lata. Najpopularniejszymi hashtagami w lipiec 2016 – styczeń 2018 była „praca” generująca 115 332 UU, „rodzina” - 63 486, „RipostaKatechecie”- 50 635 oraz „Zakupy”- 28 978.

Serwis Huba.news mający charakter edukacyjno – innowacyjny wygenerował wartościową wiedzę odnośnie zachowań użytkowników, ich przyzwyczajzeń i nawyków. Ważnym wnioskiem płynącym z jego działania jest informacja, że w przypadku współtworzenia portalu przez samych użytkowników problematyczne jest utrzymanie wysokiej jakości treści i warsztatu. Jednak dynamika i aktualność tworzenia i doboru tematów wynagradza pewnie niedociągnięcia. Portal przyciągnął użytkowników nowej generacji wychowanych na mediach społecznościowych i stworzył nich aktywną społeczność o wysokim wskaźniku zaangażowania do tego stopnia, że najaktywniejsi użytkownicy stawali się twórcami/ redaktorami. Ponadto jeśli serwis nie narzuca restrykcyjnych ram odbioru treści użytkownicy tworzą alternatywne sposoby użytkowania wynikające z ich doświadczenia i preferencji.

Działalność mediów internetowych od lat notuje rokroczne wzrosty. Odbiorcy coraz częściej rezygnują z klasycznych mediów na rzecz elastyczniejszych i dynamiczniejszych mediów cyfrowych. W czasach przesyłu wiadomościami możliwością sprawnego wyboru treści ciekawych i potrzebnych staje się ważniejsze od jakości warsztatu twórców przez co każdy z odbiorców może stać się na chwilę twórcą, żeby powrócić do bycia odbiorcą.

Pracę nad projektem miały charakter badawczy i pozwoliły uzyskać wiedzę stosowaną w kolejnych projektach tworzonych przez Grupę Interia.pl. Studenci biorący udział w tworzeniu serwisu zdobyli przydatną wiedzę którą stosują w pracy zawodowej, a sam serwis Huba.news cieszy się przez kilka lat dużą popularnością znajdując swoją niszę na polskim rynku nowych mediów.

References

- [1] J. Pieriegud, “Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – wymiar globalny, europejski i krajowy,” in *Publikacja Europejskiego Kongresu Finansowego, Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa: Szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*, J. M. Gajewski, W. Paprocki, and J. Pieriegud, Eds., Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. Gdańska Akademia Bankowa, 2016, pp. 11–38.
- [2] B. Kaczorowski, *Leksykon PWN*. Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN.
- [3] W. Pisarek, *Słownik terminologii medialnej (pol)*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.
- [4] B. Dziadzia, “Dylematy tzw. kultury uczestnictwa / Bogusław Dziadzia,” *Media i Społeczeństwo*, no. 2, 2012.
- [5] E. J. Biesaga-Stomczewska, “Komunikacja wewnętrzna w erze cyfryzacji,” (PL), *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług*, no. nr 117 Virtualizacja gospodarki - spojrzenie interdyscyplinarne, pp. 11–21, 2015.
- [6] T. Goban-Klas and P. Sienkiewicz, *Społeczeństwo informacyjne: szanse, zagrożenia, wyzwania*: Wydaw. Fundacji Postępu Telekomunikacji, 1999.
- [7] Z. Oniszczyk, “Wprowadzenie,” in *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach Nauki polityczne*, nr 3350, *Systemy medialne w dobie cyfryzacji: Kierunki i skala przemian*, Z. Oniszczyk, Ed., Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015, pp. 7–9.
- [8] A. Delwiche and J. J. Henderson, *The Participatory Cultures Handbook*: Routledge, 2012.

МУЗЕЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Тюска Валентина Борисівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет,
ORCID: 0000-000-7088-5698
e-mail: valtyuska@gmail.com
Гармадій Оксана Степанівна,
магістр II курсу
спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» РДГУ
e-mail: garmadijos@gmail.com

У сучасному суспільстві туризм - це багатогранне явище, тісно пов'язане з економікою, географією, історією, архітектурою, культурою, медициною, спортом та іншими галузями. Він сприяє духовному оздоровленню людини, відпочинку та засобом для одержання нової інформації, вражень. Туризм є ще однією формою використання та заповнення вільного часу, змістовним дозволяям та залучення широкого загалу населення країни і іноземців до пізнання історичної, культурної спадщини України.

У сучасну інформаційну епоху на зміну матеріальним благам, що домінували у цілях постіндустріального суспільства, основною метою туристичних поїздок стають духовні цінності, емоції та враження. Значне зростання обсягів туризму в останнє десятиліття спричинили розвиток мережі туристичних закладів. Для туристичного бізнесу невід'ємним чинником стає не тільки організація, перевезення, розміщення та харчування туристів, але і включення до програми туру відвідування музеїв, архітектурних пам'яток, знайомства з природою, історією та культурними особливостями регіону.

Сьогодні важливою складовою туристичної інфраструктури виступають заклади культури та мистецтва. Вони мають значний вплив на формування туристичної привабливості регіонів країни. Особливу роль серед цих закладів відіграють музеї, як важливі об'єкти культурно-пізнавального туризму.

Музеї у сучасному суспільстві є невід'ємною складовою соціокультурної діяльності. Вони є важливим компонентом життя людини, показником цивілізованого суспільства та духовного багатства. Музеї як скарбниці коштовностей, старожитностей, творів мистецтва й екзотичних речей які існують від найдавніших часів. Розвиток музейництва всебічно сприяє духовному вдосконаленню та розвитку суспільства, утвердженню його гуманістичних цінностей.

Музей – специфічна, багатофункціональна сфера людської діяльності, спрямована на збереження історико-культурної спадщини, дослідження музейних пам'яток, та проведення науково-просвітницької діяльності [1, с. 138].

У сучасних умовах є життєво необхідною співпраця між музеями та індустрією туризму. У нашому дослідженні, зосередимо увагу на Львівщині. Область відома своїм унікальним комплексом історичних, культурних, природних пам'яток, значні рекреаційні ресурси дедалі більше приваблюють туристів. За даними Головного управління статистики у Львівській області на Львівщині упродовж 2018 року діяли 342 суб'єкти туристичної діяльності, 182 тис. осіб скористалися їхніми послугами, що на 4,1% більше у порівнянні з 2017 роком. Із загальної кількості туристів кожен третій подорожував у межах держави. У 2018 році туристичні підприємства Львівщини надали послуги 7,6 тис. іноземним туристам із 31 країни світу, серед яких переважали громадяни Польщі, Азербайджану та Австрії [2].

Зокрема, туристичні фірми організовують багато екскурсій, у маршрут яких включають відвідування музеїв, сакральних пам'яток та замків. У Львівській області станом на січень 2017 року було 210 музеїв (основних, філій та відділів, громадських). Особливо музеї міста Львова користуються значним попитом серед туристів та сприяють популяризації культурних цінностей краю. Серед них Львівська національна галерея мистецтв ім. Б. Г. Возницького,

музей “Личаківський цвинтар”, Львівський історичний музей, музей народної архітектури та побуту у Львові та інші. Майже 2 млн. осіб відвідали музеї області у 2017 році, що на 1,6% більше, ніж у 2016 році. Музеями протягом року було організовано 31 тис. екскурсій для 600 тис. екскурсантів [3].

Музейна сфера Львівської області є однією з найбільш важливих та пріоритетних галузей регіону, завдання якої – збереження та популяризація безцінних пам’яток культури, мистецтва, історії. Багатопрофільна музейна мережа Львівщини є осередком розвитку культури дозвілля на туристичному ринку та важливою складовою пізнання туристом регіону. Сучасний музейний світ переживає період трансформації, який зумовлений соціальними викликами. Найбільш цінними є ті музеї, які вміють на вимогу часу створити унікальний музейний продукт та презентувати його на туристичному ринку як невід’ємну частину культури.

Одним із критеріїв успішної діяльності музею є створення нових, сучасних музейних проєктів (виставок, серій тематичних майстер-класів, лекторіїв) та модернізація матеріально-технічної бази. На жаль, сьогодні реалізація сучасних музейних проєктів для більшості музеїв – дуже затратна річ, а більшість цікавих креативних ідей, проєктів, так і залишаються ідеями.

У сучасному інформаційному суспільстві з’являються нові сучасні способи взаємодії музею і суспільства, спрямовані на розширення сфери впливу закладів культури. Музейний досвід підтверджує, що мало хто, ознайомившись із музейною експозицією, залишається байдужим до унікальних музейних пам’яток, емоційне сприйняття підсилюється змістовною розповіддю. На даний період основним завданням музеїв є залучення якомога більше відвідувачів, що сприяє підвищенню ролі музею у суспільному житті, духовній сфері та економічному розвитку краю. Для вирішення цих проблем розробляються різноманітні форми співпраці з музейною аудиторією, що відрізняється за соціальною, професійною, віковою та іншими ознаками [4, с. 257].

Одним із пріоритетних напрямів роботи музеїв Львівщини є презентація культурної спадщини України за кордоном. Найбільш активну міжнародну співпрацю (серед музеїв обласного підпорядкування) у 2013 році проводив Львівський історичний музей, який представив свої фонди на виставках у Республіці Польща (м. Краків, участь у виставці «В часи Зигмунта III»; м. Замость, участь у виставці «Od Horodla do Horodla. 1413-2013»), у Республіці Білорусь (м. Мінськ, участь у виставках «Історичні портрети князів і сановників Великого князівства Литовського (із музеїв Львова та Луцька)», «Слуцькі пояси із зібрань Львівського історичного музею»). Львівський музей історії релігії взяв участь у міжнародному виставковому проєкті, який відбувся у Республіці Польща (м. Шамотули, виставка «Антирелігійний плакат»).

Музеї Львівщини спрямовують свою роботу на міжнародну культурну співпрацю, активну виставкову діяльність, створення нових музейних проєктів. Зокрема, проєкт «Запізнаймо музеї для дітей», проєкт «Повернуті імена», створення інтерактивних пересувних виставкових проєктів для презентації в регіоні, інтерактивні заходи в музеях. Проведення днів культури Львівщини в 14 країнах світу у різноманітних мистецьких форматах.

У добу стрімкого розвитку інформаційних технологій актуальною проблемою музеїв стало прагнення утримати рівень суспільної зацікавленості, актуальності й популярності установи серед відвідувачів. У таких реаліях трансформується сама ідея музейної експозиції як чогось непорушного й сталого в часі, з’являється місце для віртуального музею [5, с. 52].

Департамент з питань культури, національностей та релігій Львівської облдержадміністрації ініціював та розпочав реалізацію культурного проєкту «Візуальні тури музеями області. Відвідай. Це цікаво». У межах проєкту створено інтерактивну карту, на якій можна переглянути цікаві місця Львівщини, вирушити у віртуальну подорож чи спланувати цікавий, пізнавальний культурно-туристичний маршрут. Завдяки цьому проєкту глядач буквально переміщається у створене панорамою місце. Віртуальні тури – ідеальне рішення для візуалізації. Віртуальний тур має унікальний дизайн і включає в себе ряд сферичних панорам з можливістю переходів з одного виставкового залу в інший, з поверху на поверх, огляду загальної панорами.

Інтерактивна карта постійно наповнюється новими об’єктами культури, історії,

архітектури Львівщини. Сучасні виставкові проекти, зокрема представили 10 інтерактивних сучасних виставок та охопили 16 районів. Це такі відомі виставкові проекти як «70-річчя проведення депортаційної операції «Вісла», «Розвіяні чужими вітрами», «Ми полягли, не ставши на коліна», «Творець Українського Гімну. Михайло Вербицький» тощо.

У межах Комплексної програми розвитку культури Львівщини провели 2 конкурси. Під час яких 13 музеїв отримали співфінансування на закупівлю технічних засобів, а 21 музей став переможцем конкурсу на кращі музейні проекти. Один із таких успішних пересувних проектів «Боротьба за незалежність України від дідів до внуків», який представлятиметься у районах області для того, щоб популяризувати нашу історію, показувати спадкоємність поколінь українців, які живуть на території України.

Для створення нових інтерактивних проектів необхідно сучасне матеріально-технічне забезпечення у музеї. У більшості музеїв недостатньо необхідної кількості техніки або вона взагалі відсутня, що створює перешкоди в сучасному розвитку музею. Вирішення цих проблем та реалізація музейних проектів створить сприятливі умови для залучення більшої кількості відвідувачів, а музею дасть можливість стати сучасним культурним майданчиком для розвитку, спілкування та відпочинку [4, с. 256]. Нові інтерактивні принципи проведення дозвілля та навчання у музеях можуть зацікавити відвідувачів та сприяти їхньому самовдосконаленню [6, с. 55]. Кожен його елемент приховує цікаві історії та інтригуючі загадкові легенди. Численних відвідувачів приваблюють унікальні зібрання й різноманітні колекції, що зберігаються в музеях. Забезпечити належну віддачу від цього потужного потенціалу, та використати його в інтересах людини, можна при умові - професійної організації туризму.

Адаптуючись до соціокультурних змін, музей сприяє розширенню туристичних послуг населенню. Оскільки розвиток туризму, базується на раціональному використанні природних та кліматичних умов, етнічних, історичних, архітектурних пам'яток краю та впровадженні нових форм роботи, що в свою чергу, дозволить значно збільшити потік туристів.

Для покращення діяльності музеїв та туристичної сфери Львівщини необхідно усвідомити, що у сучасному суспільстві межі музею стають дедалі ширшими. У зв'язку з цим, доречно видозмінити музейний простір, реалізувати проекти та заходи, що можуть безпосередньо не бути пов'язані з експозицією та активніше залучати спільноту до творення музею. Впроваджувати нові методи та форми роботи із застосуванням новітніх інформаційних технологій, популяризувати музейну діяльність у туристичній сфері.

Список використаних джерел :

1. Маньковська Р.В. Музейництво в Україні. К.: НАН України. Інститут історії України, 2000. С.137 – 140.
2. Які музеї Львівщини є найбільш популярними // Львівський портал. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://portal.lviv.ua/news/2014/03/17/183034>
3. До Всесвітнього дня музеїв. Прес-реліз № 50. 18.05.2018 р. – [Електронний ресурс.] / Головне управління статистики у Львівській області. – Режим доступу: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/report/media.php?ind_page=media&vid=8&id_news=10434&show=1
4. Пантелейчук І. Проблема становлення музейної політики в Україні // *Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності*: Зб. наук. праць. К., 2005. С.256-260.
5. Музеї Львова очима туристів // Офіційний сайт Інституту міста. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.city-institute.org/index.php?option=com_content&view=article&id=522:2014-08-08-13-23-09&catid=1:latest
6. Вяткина Ю. Д. Виртуальный музей как PR-средство. *Человек в мире культуры*. №4. 2012. С. 54-58.

ЗМІСТ

Частина 1	5
<i>EVERYTHING WILL TELL THE MAPS...</i> PROPAGANDA AND THE HISTORY OF GDAŃSK mgr Bień Agnieszka	5
ВПЛИВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ Биркович Тетяна Іванівна, Ковальчук Денис Олегович	9
РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ Бондар Юлія Володимирівна,	10
DYREKTOR SZKOŁY JAKO MENEDŻER Emilia Wiczorek	13
ДО ПРОБЛЕМИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ВНУТРІШНІХ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ Оксана Войтенко	17
ПОЛІТИКА ВАТИКАНУ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ У ВИСВІТЛЕННІ РАДЯНСЬКИХ ІСТОРИКІВ Гаврилов Владислав Олександрович	19
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МОРСЬКИХ БЛОКАД В ЕПОХУ АНТИЧНОСТІ Грабінський Володимир Олексійович	21
ПСИХОСИНТЕЗ КАК ОДНА ИЗ КОНЦЕПЦИЙ ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ ВРАЧА НЕОТЛОЖНОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ Гришняева Е.В., Григору В.В., Шаповалова В.В.	24
РОЗВИТОК ВОЛЬОВОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ЙОГО АКАДЕМІЧНОЇ ПРОКРАСТИНАЦІЇ Дубініна Катерина Віталіївна	25
FINANSOWANIE KULTURY PRZEZ SAMORZĄD TERYTORIALNY W POLSCE Zawora Jolanta	28
SERIAL KILLERS IN POLAND IN THE SECOND HALF ON THE 20TH CENTURY – SELECTED EXAMPLES Zajac Zaneta	34
EDUCATION OF THE UKRAINIAN MINORITY IN POLAND IN THE YEARS 1987-2010 Zubrzycka Sylwia	40
OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ W SZKOLE I NA UCZELNI – WYZWANIA XXI WIEKU mgr Janusz Kawa	47

СМИСЛОВИЙ АСПЕКТ ПОДІЛУ РИНКУ СФЕРИ КУЛЬТУРИ ЗА ОБ'ЄКТАМИ ОБМІНУ	
Калита Тетяна Вікторівна.....	53
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ІНТЕГРАЦІЇ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ У НАВЧАННЯ	
Колтишева Діна Сергіївна.....	55
КРИЗА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ ПСИХОСИНТЕЗУ: РОБОТА ЗІ СТРАХАМИ ОСОБИСТОСТІ	
Ларін Дмитро Ігорович.....	57
МИТЕЦЬ ЯК СУБ'ЄКТ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ	
Ліфінцева Олена Вікторівна	59
СТРУКТУРА ЦІННИСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА	
Лук'яненко Марина Миколаївна.....	61
PROAKTYWNOŚĆ W ŻYCIU ZAWODOWYM JEDNOSTKI	
Anna Mazurkiewicz.....	63
THE MAIN CAUSES AND PECULIARITIES OF LONELINESS IN GERMANY	
Vitalii MALIMON.....	67
CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LEGAL PROVISIONS ON CYBER SECURITY	
Mgr Mateusz Krzysztof Maciejczuk, Mgr Mateusz Olchanowski.....	70
„HISTORICAL AND LEGAL CONDITIONS OF THE ENTREPRENEUR'S RELATIONSHIP WITH THE JUDICIAL CULTURE. AN APPROACH IN PUBLIC ECONOMIC AND CIVIL LAW”	
Mgr Mateusz Krzysztof Maciejczuk, Mgr Mateusz Olchanowski.....	72
STADIUM CRIME IN TERMS OF CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY	
Mgr Mateusz Krzysztof Maciejczuk, Mgr Mateusz Olchanowski.....	75
ДЕСАКРАЛІЗАЦІЯ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ КУЛЬТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ РАДЯНСЬКОЇ ПЛАКАТНОЇ АГІТАЦІЇ)	
Михайлова Аліса Олександрівна.....	77
ЧИ БУВ ПТАХХОТЕП АФРИКАНСЬКИМ ФІЛОСОФОМ?	
Пальчик Андрій Олександрович.....	80
РОЗВАЖАЛЬНІ ТЕЛЕПРОГРАМИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ	
Петенок Євген Петрович.....	83
ПСИХОСИНТЕЗ І СИМВОЛДРАМА В СТАНОВЛЕННІ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІНА ТЛІ ПРОСТОРУ СИМВОЛІВ	
Романюк Людмила, Вікторія Слотіна, Вікторія Тараненко,	85
PRZESTRZEŃ POLSKIEJ KULTURY W IMPERIUM ROSYJSKIM POCZĄTKU XX WIEKU	
mgr. Syzonenko Iryna.....	87

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ УЧАСНИКІВ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ Солошенко Наталія Віталіївна.....	91
SUICIDAL BEHAVIOR DURING THE ADOLESCENCE – CASE STUDY ANALYSIS Stradomska Marlena	93
NEUROPSYCHOLOGY AND SELF-SICKNESS - CHRONIC DISEASE IN THE FAMILY. CHILD'S DISEASE AS A NON-STANDARD CRISIS ON THE EXAMPLE OF DISORDERS FROM THE AUTISM SPECTRUM (ASD) mgr Stradomska Marlena.....	97
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ЗМІН Тарасевич Олександра Віталіївна.....	100
ФІЛОСОФІЯ МЕРЕЖІ (INTERNET EPISTEMOLOGY) Тимошенко Ольга Тарасівна.....	103
КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ТА РІВНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ Тищенко Катерина Вячеславівна.....	105
ПСИХОСИНТЕЗ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ АУТОПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ Чаркіна Олена Анатоліївна	108
СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В ПАКИСТАНІ Чуткий Павло Сергійович.....	110
KULTURA W ROZWOJU SEKTORA KREATYWNEGO Szara Katarzyna	113
ПРОБЛЕМА ПОДОЛАННЯ ПРОКРАСТИНАЦІЇ ЗАСОБАМИ ПСИХОСИНТЕЗУ Язовіцька Яніна Олексіївна.....	118
ЧАСТИНА 2	120
MŁODZI O SOBIE W INTERNECIE – KRÓTKI KOMUNIKAT Z BADAŃ Wojtkowiak Monika.....	120
ЗАПРОШЕННЯ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ КУЛЬТУРИ Гребенюк Валентина Григорівна	124
ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ Дичковський Степан Іванович.....	125
WPLYW REKLAMY NA KSZTAŁTOWANIE ZACHOWAŃ KONSUMENTÓW W WIEKU STARSZYM Kawa Janusz.....	128

ПРАКТИКА ТВОРЧОЇ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ РЕЖИСЕРІВ ЕСТРАДИ	
Касьяненко Андрій Сергійович	135
ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА ОСВІТНІЙ ПЛАТФОРМІ УЧА.СЕ	
Михайлова Аліса Олександрівна.....	137
ФУТУРИСТИЧНИЙ ДИЗАЙН – ПРОГНОЗОВАНИЙ ДИЗАЙН МАЙБУТНЬОГО	
Мошенська Олександра Володимирівна.....	139
ІННОВАЦІЇ ЯК ЧИННИК СУЧАСНИХ КУЛЬТУРОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ	
Нечай Тетяна Олександрівна	140
KULTURAWSPÓŁCZESTNICTWAW PORTALACH NAPRZYKŁADZIESERWISUHUBA.NEWS	
Piotrek Piotr	142
МУЗЕЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	
Тюска Валентина Борисівна, Гармадій Оксана Степанівна,	147

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 29

Друкується за оригінальними авторськими текстами.
Редакційна колегія не несе відповідальності
за авторську редакцію поданих матеріалів.
Верстка та оригінал-макет Мохонько Віталій